ION MITICAN
Uliţa Mare din demult uitate vremuri
Colecţia Vechi locuri şi zidiri ieşene
Editura TEHNOPRESS
Str. Pinului nr. 1A
700109 Iaşi – România
Tel. /fax: 0232 260092
E-mail: tehnopress@@yahoo.com www.tehnopress.ro
ISBN: 973 – 702 – 050 – 2
© Imagini şi fotografii din colecţiile: Ion Mitican, Dumitru Grumăzescu, Valeriu Dornescu, Victor Macarie, Biblioteca „Mihai Eminescu”, Arhivele Naţionale – Filiala Iaşi

Pentru sprijinul acordat la documentare, autorul mulţumeşte cu recunoştinţă: prof. Ioan Caproşu, prof. Gheorghe Macarie, prof. Alexandru Dan Todiraş, cercetătorului Neculai Ursu, cercetătorului Sorin Iftimi, colegului Constantin Ostap, cât şi personalului Bibliotecii „Mihai Eminescu”, al Filialei Iaşi a Arhivelor Naţionale şi al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”.

ION MITICAN
Uliţa Mare din demult uitate vremuri
Editura
Tehnopress
IAŞI

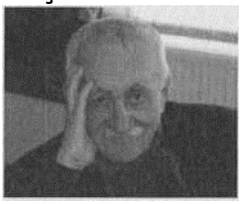

Ion Mitican s-a născut la 11 aprilie 1931 în comuna Dăneşti judeţul Vaslui, într-o familie de ţărani. După absolvirea şcolii primare din localitatea natală, a urmat cursurile *Liceului Naţional* din Iaşi, între anii 1942 – 1944 şi 1948 – 1950. Între 1944 – 1948, din cauza refugiului şcolii ieşene, a studiat la *Liceul Mihail Kogălniceanu* din Vaslui. În 1954 a absolvit Facultatea de Electrotehnică a

Institutului Politehnic „*Gheorghe Asachi*” din Iaşi. S-a angajat la E.A.C.S. (Uzina electrică) din Vaslui pentru a putea realiza electrificarea satului său natal, prin mijloace locale, cu o microcentrală, aşa cum îşi propusese din timpul studiilor. La sfârşitul lunii august 1955 a reuşit să obţină şi un aparat de proiecţie cinematografică pentru Căminul Cultural şi să realizeze o reţea de radioficare, pentru consătenii lui, lipsiţi pe atunci de radioreceptoare. Din toamna anului 1955 începe să lucreze la întreprinderea de instalaţii CFR din Iaşi. După 1960 s-a ocupat de telecomunicaţii în Regionala CFR Iaşi. A devenit şef al Biroului Telecomunicaţii şi profesor de Telegrafie şi Radiocomunicaţii la Grupul şcolar CFR. Impresionat de unele accidente feroviare grave datorate lipsei unor comunicaţii între impiegaţi şi mecanicii de locomotivă, care circulau exclusiv pe baza semnalelor din parcurs şi care erau puţin vizibile pe vreme rea, propune, experimentează şi introduce – nu fără greutăţi – sistemul de radiotelefonie cu trenurile în mers, mai întâi în Regionala CFR Iaşi (1972 – 1973), apoi extins în toată ţara. Pentru documentarea şi instruirea personalului în domeniul acestor instalaţii, a scris şi publicat lucrări de radiocomunicaţii. Iniţiază şi supravegherea video la barierele CFR, pentru creşterea siguranţei. împreună cu alţi colegi înfiinţează, în 1966, primului Club de turism pentru tineret din ţară, de după război.

În paralel cu activitatea profesională, Ion Mitican şi-a dedicat timpul liber studierii istoriei Iaşului: a cercetat prin ziare vechi şi documente din Arhivele Statului şi din biblioteci şi a scos la iveală amănunte interesante despre viaţa oraşului, ca şi despre personalităţile care au locuit în acest oraş. În perioada anilor ’80 – epoca „modernizării” Iaşului –, susţine o rubrică săptămânală, intitulată „*Vechi locuri şi zidiri ieşene*”, la ziarul „Flacăra Iaşului”, militând pentru cunoaşterea şi conservarea patrimoniului istoric şi cultural al oraşului. În acelaşi scop, publică articole evocatoare în revistele „Cronica” şi „Convorbiri literare”. Prima lucrare istorico-literară, „*Un veac prin Gara Iaşi*”, a

apărut la Editura „*Sport Turism*” din Bucureşti (1983).

După ieşirea la pensie, în anul 1994, îşi păstrează spiritul dinamic şi inovator: organizează şi predă cursuri de utilizare a calculatoarelor la Clubul CFR Iaşi; desfăşoară o susţinută activitate publicistică editând revista „Pagini Feroviare” şi prin ample articole la ziarele „Monitorul”, „Opinia”, „Lumina” şi „Curierul de Iaşi”; realizează interesante şi documentate emisiuni tv dedicate Iaşului; publică numeroase volume, îmbinând cu măiestrie harul de povestitor cu tenacitatea cercetătorului de arhive; este prezent în spaţiul virtual cu blogurile „*Mitican romb log*” şi „*Mitican weblog*”, precum şi în cel real mergând sprinten, întotdeauna pe jos, pe străzile pe care le evocă cu atâta tandreţe, cercetându-le tainele.

O listă a lucrărilor publicate este prezentată la sfârşitul acestui volum.

Editorul

Drept introducere

Socotind că a venit şi vremea Uliţei Mari, după incursiunile săvârşite prin celelalte vechi străzi şi pitoreşti cotloane ieşene, puţin cunoscute publicului larg, dăm la iveală şi aceste însemnări şi vă poftim, dragi cititori, la altă plimbare romanţioasă. Veţi *vedea* clădiri astăzi dispărute şi veţi afla *istorii* despre o lume demult trecută pe tărâmul uitării. Vom găsi paşii poetului Mihai Eminescu şi aşezările faimosului han Sankt Petersburg, străvechiul Palat Roznovanuromantic locaş şi al regilor din Belgrad, Academia Domnească din Grădina Mitropoliei, Eteria, primul Teatru evreiesc din lume, în limba Idiş (cu mărturii inedite) şi aşezarea multor zidiri, adesea pomenite în paginile literare, dar rămase fără adrese pentru contemporanii noştri. La tot pasul vă vor însoţi imagini, dintre care unele, sunt publicate pentru prima oară.

Toate izvorăsc din teancul de fişe întocmite de-a lungul anilor: ischiţând bunicii, cercetând dosarele Primăriei – rânduite în depozitul sacru al Arhivelor de Stat şi răsfoind noianul de jurnale, reviste şi lucrări ce au văzut cerneala tiparului sub nestinsa lumină a bătrânului nostru

târg şi se păstrează ca adevărate comori pe rafturile primitoare ale Bibliotecii *„Mihai Eminescu”*.

Ca şi volumele anilor trecuţi şi acesta este dedicat cititorilor şi celor care *„iubesc laşul”* şi doresc să-i cunoască bucuriile şi pătimirile îndelungatei sale existenţe... Dar şi celor care vor da aripi înălţătoare turismului anilor ce vin, când urbea noastră va intra, din plin, în circuitul marilor centre europene cu tradiţii centenare şi fiecare bătrână zidire şi fostă uliţă sau hudiţă, va fi pusă în lumina istoriei sale mulţi seculară.

Aşteptând părerile D-vstră, pentru viitoare îndreptări şi completări, la sfârşitul volumului, îndrăznim să prezentăm câteva mai vechi, mărinimos exprimate, despre acele anterioare

Ion Mitican

— Belvedere. „Fântâna internaţională” de la Breazu. Teatrul cel vechi din Uliţa Goliei, Băile „idriatice” de la Răpedea, Bahluienbad, Bojdeuca din strada Armoniei, Căutându-l pe Mitif, Palatul Strigoiului din Copou. Crucea lui Ferenţ. „Podul „lui Eminescu de la Râpa Galbena. Mahalaua droşcarilor, „Academia muzicanţilor” din Uliţa Frecau, Negustorii din Adunaţi. Casa lui „taica Bertălău”, Grădina amintirilor, Palatul Dezrobirii, La Elefant, Târgul Cucului. Hanul cu poezii, „Zimbrul” din Păcurari, Pităria Română, Casa Nădejdilor, O zidire de mult uitată, Palatul domnesc din Podu Roş, „Olimpul” de la Copou, La „Pavilion”, Grădina Primăriei, Casele Conăcheştilor, „Muzeografii” din Păcurari, Feredeul turcesc, Un han din vremea Unirii, Casa lui Rolla, „Poarta” Verde, Un teatru de demult, Palatul „Viaţa românească”, „Piaţa Muncii”, Pala tul Cronicarilor, Grădina doctorului „Buruienescu” şi altele cuprinse în volumele *Vechi locuri şi zidiri ieşene* şi în paginile ziarelor „Flacăra Iaşului. *„Cronica”*, *„Opinia”* de odinioară.

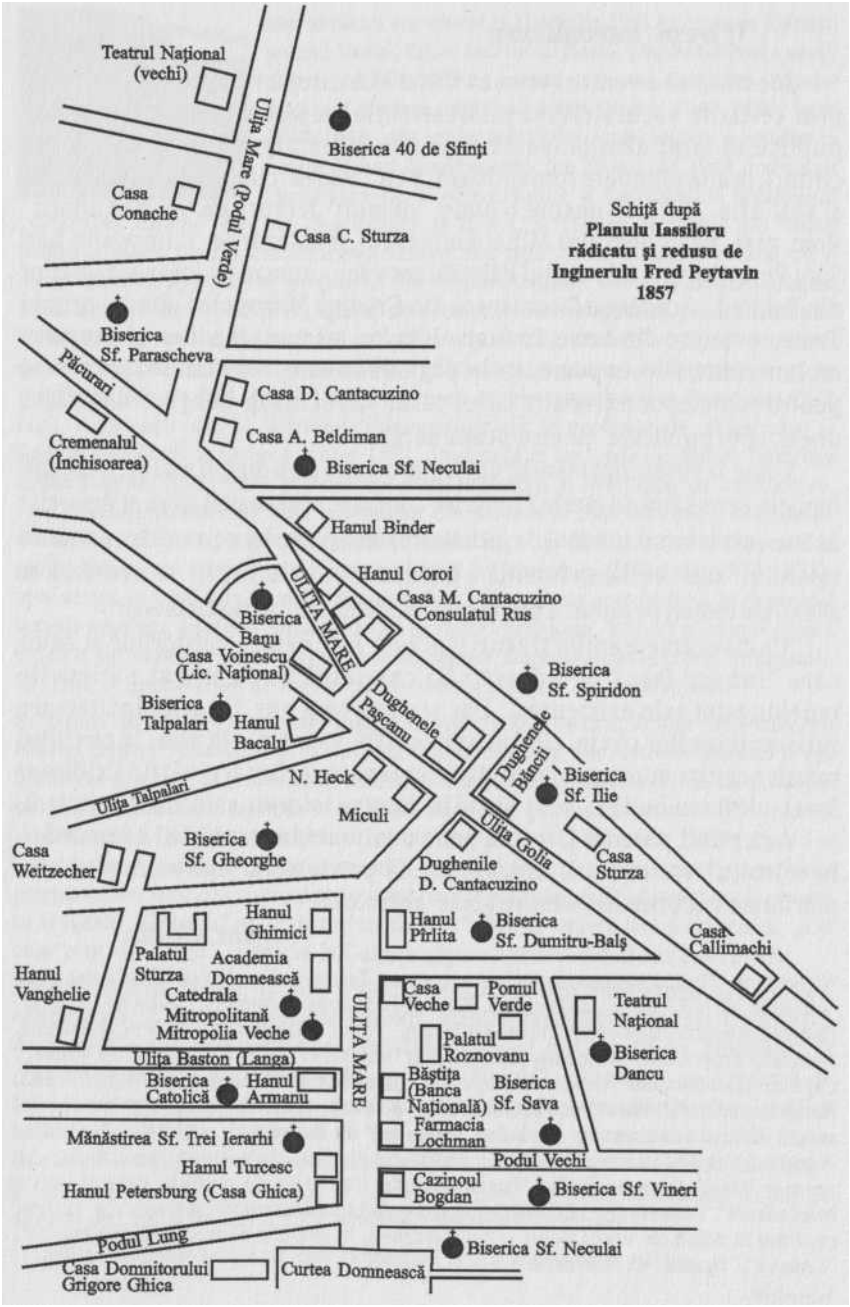
Schiță după
Planulu Iassiloru
rădicatu și redusu de
Inginerulu Fred Peytavin
1857
Teatrul Național (vechi)
Ulița Mare (Podul Vechi)
Biserica 40 de Sfinți
Casa Conache
Casa C. Sturza
Biserica Sf. Parascheva
Păcurari
Casa D. Cantacuzino
Casa A. Beldiman
Cremenalul (Închisoarea)
Biserica Sf. Neculai
Hanul Binder
Hanul Coroi
Casa M. Cantacuzino
Consulatul Rus
ULIȚA MARE
Biserica Banu
Casa Voinescu (Lic. Național)
Biserica Sf. Spiridon
Biserica Talpalari
Hanul Bacalu
Dughenele Pașcanu
Dughenele Băncii
Biserica Sf. Ilie
N. Heck
Ulița Talpalari
Miculi
Casa Weitzecher
Biserica Sf. Gheorghe
Ulița Golia
Casa Sturza
Dughenile D. Cantacuzino
Hanul Ghimici
Hanul Pîrlita
Biserica Sf. Dumitru-Balș
Casa Callimachi
Palatul Sturza
Academia Domnească
Catedrala Mitropolitană
Mitropolia Veche
Hanul Vanghelie
Casa Veche
Pomul Verde
Teatrul Național
Palatul Roznovanu
Biserica Dancu
Ulița Baston (Langa)
Biserica Catolică
Hanul Armanu
Băștița (Banca Națională)
Biserica Sf. Sava
Farmacia Lochman
Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi
Hanul Turcesc
Hanul Petersburg (Casa Ghica)
Podul Vechi
Cazinoul Bogdan
Biserica Sf. Vineri
Podul Lung
Biserica Sf. Neculai
Casa Domnitorului Grigore Ghica
Curtea Domnească

Capitolul 1

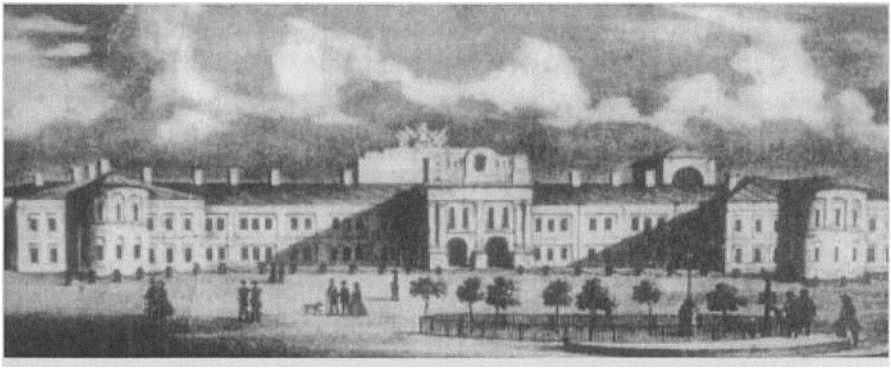

De la Curtea Domnească la Trifestite

Culcându-se trudit, după bairamul nopţii de Sfântul Vasile, un june târgoveţ, *„cu stuchit la limbă”*, s-a pomenit, aşa deodată, mai bătrân cu vreo 50 de ani. Puterile îl lăsaseră, balamalele îi scârţâiau, iar dintr-un ochi de oglindă îl măsura chiorâş un chip străin şi bănuitor, cu pletele cărunte şi barba hârşie. Înfricoşat a ieşit povidindu-se pe uliţe, să se dumirească de întâmplare. De necrezut, dar nu mai recunoştea nimic. Vechea şi vestita Uliţă Mare, de felul ei *„strâmtă şi strâmbă, în ciuda numirii” ce* o purta *„se întindea acum în sus şi în jos, trasă ca la sfoară şi largă de cel puţin patru ori” pe* cât fusese. Netede şi lucioase trotuarele din *„piatră colorată”* – marmură – erau umbrite de câte două rânduri de copaci stufoşi, printre care se iţeau palate strălucitoare acoperite de coloane, stucaturi şi statui. În dosul Mitropoliei, pe fosta albie mocirloasă a Bahluiului, adâncită şi îndreptată, îmbogăţită şi cu apele Siretului şi Prutului, se oglindeau coşcogea vapoare, legănând alene coşurile încolotăcite în caiere de fum. Albia Bahluiului avea să fie mutată mai spre apus, dincolo de biserica lipovenească, prin anii 1910 – 1911.

Tot muncindu-se şi zbuciumându-se să desluşească minunea prin care ajunsese taman la 1 ianuarie 1907, cum îi zisese careva dintre trecătorii nemţiţi – îmbrăcaţi în straie strâmte –, ce-l văzuseră crucindu-se pe la răspântii, George Melidon, autorul povestirii *Un vis ciudat*, tipărită în *„Calendar pentru români”*, pe anul 18 5 7, s-a deşteptat aiurit din somnul chinuit de vedenii.

La picioare, în faţa crivatului răvăşit, se ploconea, ca de obicei, Ion odagiul, înfăţoşindu-i dulceţile tabietului de dimineaţă şi urându-i voios: *Anul 1857 cu bine*!”

Bătrâna Uliţă Mare ce-o zbughea grăbită din Curtea Domnească şi se poticnea după câţiva paşi – pălindu-se ba de un zăplaz, ba de o căsoaie trântită cine ştie cum drept în cale –, rămăsese neatinsă de prefacerile visului năstruşnic.

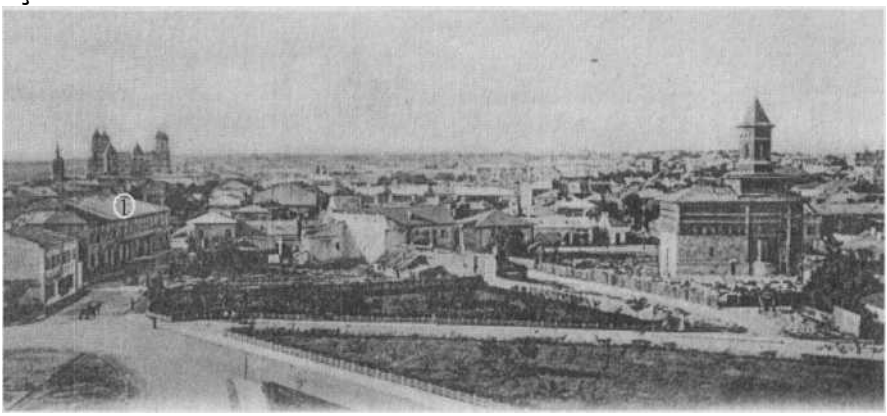

Uliţa Mare în faţa Curţii Domneşti. (1 – Casa Ghica)

Ţinând stânga pe la Mănăstirea Trisfetitelor şi mai dreapta pe la Biserica Papistaşilor (Catolică), strâmtorându-se pocăită prin dreptul Mitropoliei vechi şi umflându-se ţanţoşă pe lângă aceea nouă, ajungea strânsă ca de gâlci în colţul Străzii Princiare – fosta uliţă Sfântul Gheorghe Lozonschi (numită apoi Cloşca) şi înălţată la mare rang pe vremea domnitorului Mihalache Sturza, statornicit cu toată curtea în căsoaia moştenită de la tătâne-său, logofătul Grigoraş Sturza şi prefăcută într-un chipeş palat (căci acel de la Curtea Domnească fusese mistuit de un pârjol în anul 1827).

Cârmind-o iarăşi spre răsărit şi luând-o tot înainte, dădea buzna în uliţa Goliei (Cuza Vodă), pe al cărui făgaş se lăsa numaidecât la răspântia lui Petrea Bacalu din colţul străzilor Academiei (acum Arcu) şi Curelari (azi Săulescu), de unde cotea brusc, la dreapta, către Uliţa Consulatului Roşienesc şi bolniţa Sfântului Spiridon, dar se răzgândea şi o tăia săghieş, urmărind tot stânga, spre casa lui

Mihalache Paşcanu (unde a locuit domnitorul Al. I. Cuza şi apoi s-a instalat Muzeul Unirii).

Dondănind aşa din colţ în colţ şi poticnindu-se ba într-o bâjglă, ba într-un căsoi, după câteva şerpuiri şi încă un cot, se oprea curmată de şurlaiele pogorâte spre hăurile lutoase, prenumite Râpa Galbenă şi, după oleacă de chiteală, înfrunta pieptiş drumul înverzit al rohatcei din dealul Copoului (aflată dincolo de poarta grădinii) – croit mai întâi ca o cărare printre ţintirimele bisericilor Prăpădoamna (Sf. Paraschiva) din capătul străzii Păcurari şi Sfântul Neculai cel Sărac. (Biserica aflătoare până la demolarea din 1912 cam pe locul Casei Studenţilor). Capătul acesta, căptuşit cu o întreagă pădure de copaci otânjiţi, se mai numea Podul Verde căci trecea printre vii, grădini şi livezi străpunse, ici-colo, de acoperişul unui conac boieresc strămutat din dricul târgului, nimicit de pojarul mai sus pomenit.

Înaintea mutării reşedinţei domneşti la Iaşi, în a doua domnie a lui Alexandru Lăpuşneanu (1564), târgul se întindea spre partea de răsărit a Curţii Domneşti, piaţa veche fiind în preajma Bisericii Barnovschi. Ieşind din poarta de răsărit a Curţii Domneşti, prin dosul bisericii Sfântul Neculai, pornea Uliţa Rusească, a negustorilor de blănuri – mult căutate pe atunci – numită şi Târgul de Jos, apoi un timp C.A. Rosetti, iar după ultimul război până la sistematizare: 6 Martie. Pe făgaşul ei, lărgit, se află acum strada Grigore Ureche. O prelungea spre Tătăraşi Uliţa Trapezănească (a schimbătorilor de bani) – astăzi Grigore Ghica Vodă – şi o însoţeau şi rămureau altele laterale. Paralelă cu ea, către nord, erau uliţele Sfânta Vineri (A. Panu) şi Podu Vechi (Costache Negri), Uliţa Mare având puţină însemnătate pe atunci.

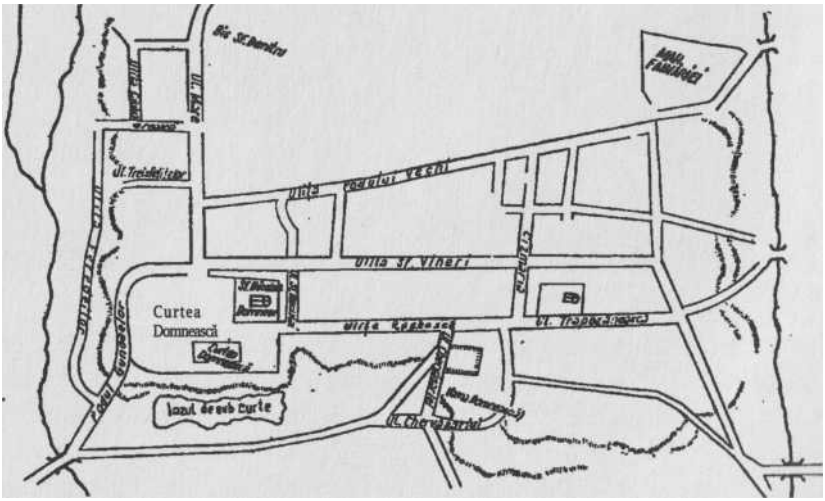
Curtea
Domnească
Ulita 31 Vineri
Ulita Cerbului
Ulita Cerbului
Ulita Cerbului

Piaţa Sfânta Vineri

Asta dacă ar fi să credem spusele lui Kelemen Mikeş, musafir al târgului prin anii 1738 – 1740, ce le-a vizitat cu păcat şi apoi s-a spălat pe mâini scriind: *„prin cârciumele de pe aici lângă fiecare butoi sunt cel puţin zece popi care-l înconjoară ca pe un mort”* (C. Prisnea, *Ţara Vinurilor*)… Astfel văzându-i unii dintre târgoveţi, roşi de supărare, se şi întrebau cum de-i mai îngăduia patroana bisericii (ce era odată cam pe locul palatului Finanţelor), de la care-şi luase numele Medeanul (Piaţa Sfânta Vineri – acum Hala Mare) şi nu pogora peste dânşii trăsnetele Cerului. Ba alţii, păgâni, cuprinşi de îndoieli necurate, se gândeau, îndemnaţi de Sarsailă, dacă nu cumva patima acestor păcătoşi iubitori ai zamei din poloboace se născuse în pustie, unde unii dintre canoniţii de voie în rugăciuni şi singurătate, lipsiţi de apă, şi-or fi stors niscaiva poame sălbatice… care din cauza fierbinţelei se prefăcea iute în… Doamne păzeşte de cuvântul cel rău… pomenit ce-i drept şi prin cărţile sfinte…

Despre aceste faimoase înzestrări ale fostei capitale de pe malul Bahluiului dă mărturie şi celebrul călător turc Evlia Celebi, care auzise pe la 1659 când cutreiera

Moldova, că Ieşii aveau *„vreo 1062 de pivniţe”*. Nu pentru murături, cum ar crede acei cucernici – căci acestea se oploşeau în simple gârliciuri, numai oleacă scoborâte de la faţa pământului. Ci pentru vinaţuri, căci mai toate ţineau pe umerii bolţilor câte o cârciumă. Şi de aceea erau adânci, întortocheate şi răscrăcănate în toate părţile pentru ca licoarea viţei de vie să fie răcoroasă şi cu gust felurit, potrivit celor patru puncte cardinale. Despre adâncimea lor – de vreo 15 stânjeni – dă mărturie Dimitrie Cantemir în straşnicul lui op: *Descrierea Moldovei*. Pe vremea sa un stareţ Leontie, venit din Rusia (1701), însemna faptul că *„vinul şi plinea la Iaşi sunt ieftine… Peste tot doar numai cârciume”* (C. Prisnea, *Ţara vinurilor…*). Dealurile din jur erau năpădite de vii, doldora de struguri şi bortelite de felurite crame chiar şi după două sute de ani, cum avea să observe şi George Topârceanu, devenit ieşean prin 1911:

„Te salut oraş-grădină, cu conture iluzorii/
Străjuit de patru dealuri încărcate de podgorii…

Odinioară, în jurul Bisericii Sfântul Neculai

Capătul uliţei Medianului, dinspre Curte, îl ţineau de când lumea, bărbieriile, cu ştergarul alb înfipt într-un băţ ca un steag şi menirea să ferchezuiască bărbile şi musteţile înalţilor dregători, înaintea intrării în palat la prea cinstita ferchezuială domnească. Le întovărăşeau racheriile cu garafele ochi de vutci boite puse în ferestre, tot cu scop lucrativ. La stâlpii de legat bidivii, înfipţi în faţa

uşii lor, opreau unii dintre cei pomeniţi sau amploiaţii divanurilor, cinstiţi adesea de călări cu un covrig, nişte măsline şi un păhăruţ, dis-de-dimineaţă pe inima goală, *„ca să prindă coraj”*, potrivit obiceiului statornicit odinioară prin multe case bătrâneşti.

Scufundate în pământ până la ferestrele abia de câteva palme, straşnic zăbrelite şi zdravăn oblonite, după Uliţa Medeanului răsăreau străvechile băşti, ale Uliţei Mari cu zidurile bolţilor scunde mucezite şi acoperişurile adesea smuncite de vântoase. În întunecimea lor, străpunsă de suliţele piezişe ale câtorva raze luminoase, prefirate prin crăpăturile obloanelor, scânteiau juvaierele zărăfiei lui Leiba Kahan şi străfulgerau bezna sticlăriile, braşoveniile şi ceasloavele legate în piele şi argint din dugheana lui Hristofor, oploşită peste drum de poarta Trisfetitelor.

Pe partea opusă, dinspre Bahlui, în coasta fostelor porţi, sub turnul de la intrarea Curţii, răşluit prin anul 1842 de meşterii stăpânitorului domnitor Mihalache Sturza – puşi să meremetisească curţile pârjolite în anul 1827 şi să le prefacă în Palat Administrativ sau al Ocârmuirii, pentru toate dregătoriile ţării – rămăsese stingheră căsoaia spiţerului Fotache. Fusese ridicată pe locul dăruit de milostivul domnitor Scarlat Ghica pe la 1757 şi proptită chiar de zidul Curţii domneşti.

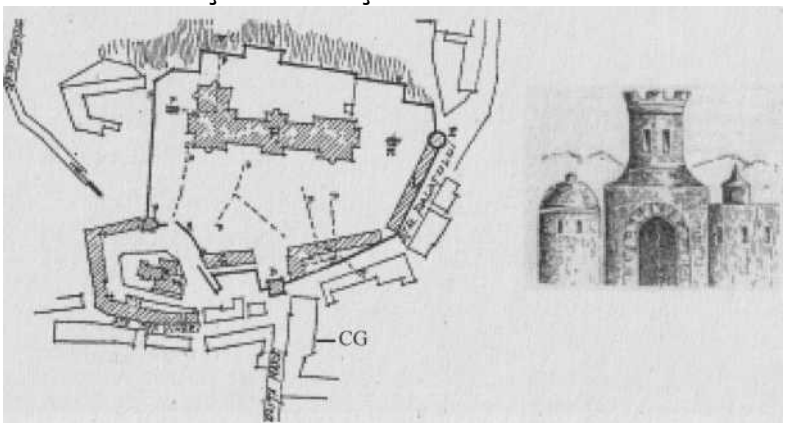

Planul Curţii Domneşti (A – Palatul, B-Biserica Sfântul Neculai, L-cazărmi, Dpoarta, Perechi hrube, CG-

casele Ghica)

Într-o odaie, în casa aceea din piatră, cu uşile şi ferestrele ferecate, ce purta numărul 1 şi 3 în uliţa Podu Roş, zisă mai demult Cherestegia, iar mai încoace războtezatăuliţa Palatului, îşi instalase tutungeria vestitul Iacob Inge Rober, cruntul arnăut domnesc. Devenit târgoveţ paşnic, după alungarea lui Mihalache Sturza din tron (1849), fostul lui slujitor înlocuise paloşul cu ghilotina de tăiat foile de tutun şi îmbia mieros pe foştii potrivnici ai domnitorului din martie 1848, bruftuluiţi şi schingiuiţi de dânsul, oferindu-le tutun bectimis parfumat, lulele şi imanele spre iertarea grelelor sale păcate ce ar fi trebuit să-l înalţe într-un şţreang bine săponit, dacă cei prigoniţi ar fi fost răzbunători. Bucuros că scăpase de răsplata cuvenită păcatelor săvârşite în tinereţe, la bătrâneţe, cu galbenii adunaţi vânzând iarba dracului, se retrăgea pe moşia sa din Strunga unde înfiinţa staţiunea de ape minerale şi apoi trecea în lumea adormiţilor la 5 mai 1891, când împlinise vreo 80 de ani.

Tot în casa pomenită se aciua mai târziu şi Prima Societate de Economie, înjghebată prin 1871 de institutorii şcolii Trei Ierarhi, printre care şi Ion Creangă. Tovărăşia se ticluise cu *bănetul* ce încăpuse într-o cutie de chibrituri. La el se adăuga un procent de 5% din leafa şi aşa plătită pe jumătate, în cupoane de credit, pe care bieţii slujitori ai catedrelor, ca să aibă de pâine, le dădeau băncilor scontatoare (la jumătate din valoare). Cu timpul însă micile depuneri aveau să rodească. Din chiverniseala lor şi a dobânzilor, plătite de muşterii la împrumuturi, Societatea putea să-şi cumpere chiar şi casa lui Fotache în care se aciuase. O păstra până prin anul 1933, când străvechea zidire, regretată de istorici, se dărâma pentru lărgirea pieţii Palatului, iar Societatea îşi muta teancurile de foanţe şi hârţoage în noul sediu, construit pe strada Ştefan cel Mare nr. 49, folosit după 1946 de judeţeană PCR, apoi de Banca Agricolă, iar etajele acum de PSD şi PD.

Palatul lui Petru Şchiopu şi un faimos „oţel" cu adresa rătăcită: *„Şanţ Petersburg"*.

Întrecându-se în vechime cu zidirea lui Fotache şi a institutorilor – bancheri, peste drum de Curte umplea colţul uliţei Podul Roş şi al Uliţei Mari, palatul cu boltă pentru trăsuri (în dos), o seamă de odăi la cucurigu (etaj) şi lanţul dughenilor boltite de jos. Aşezat cam de-a hoarţa în uliţă fusese stăpânit, după cum ziceau uncheşii, de Petru Şchiopu, de Grigore Ghica cel tăiat la Beilic, apoi de alt Ghica logofătul şi urmaşul său vornicul, care l-a vândut, prin preajma anilor 1847, faimosului zaraf Michel Daniel. Deşi nu era prea mare, avea căutare, căci sub el se rânduiau alte zeci de încăperi croite prin hrubele întinse ca un păienjeniş în toate părţile.

În palatul ghiculesc, cumpărat de bancher de la Vasilică Ghica se instala pentru o vreme faimosul Han, Ospătărie sau Oţel Petersburg, al celebrului Conrad Regensburg, ce-şi schimba mereu locul şi-şi proba în diferite vaduri norocul, trecând prin cele hardughii goale boiereşti ale târgului şi lăsând în urmă o seamă de amintiri, dar fără precise localizări.

Palatul Ghica (1)

Printre primii îl pomenea Mihail Kogălniceanu scriind *Fiziologia provincialului în Iaşi*, publicată pe la 1844 („*Almanah de învăţătură şi petrecere*”).

Venind în capitala „*Principatului Moldaviei sau a*

Cnejiei”, pentru prima oară, cu trăsura proprie „*cu căruţa de poştă sau cu harabagiul jidov*”, provincialul de la Herţa, de la Bârlad, Cotnari, Vaslui sau Focşani, era tulburat că în locul unor minunăţii cum se aştepta să vadă pe uliţile capitalei, aceasta îi arătase, la intrarea Păcurarilor, doar un cârd de bâjgle urâte”, *mai multe acoperite cu paie sau cu şindrilă putridă*”, cele frumoase, bănuite de el, ivindu-se abia „*în preajma temniţii statului*”, „*pe uliţa aristocratică a Copoului cu frumoasele sale palaturi*”. îl trezise din contemplare întrebarea: „*Cucoane, unde vrei să te duc*?”

Cum în privinţa asta ţinutaşul nu avea nicio *idee*” *harabagiul, cumpărat de Regensburg îl duce la ospătăria de Sant-Petersburg. Îndată ce trage la scară, un lacheu vine îmbrăcat – iar nu în cămeşă şi izmene cum se obicinuieşte pe la târguşoarele de ţară – se înfăţoşează şi apucă de subsioare pe domnul călător carele într-un minut de deşertăciune iertată, mai că se crede logofăt mare. Lacheul îl duce într-un apartament frumos decorat şi mobilat mai bine decât odăile ce a văzut la ispravnicul sau la prezidentul ţinutului său. O altă slugă cu livre vine şi-i zice cu cel mai mare respect*:

— Când veţi avea ceva de poruncit, mă rog să trageţi clopoţelul. Eu stau la uşă gata a vă sluji. Veţi mânca în sală sau poftiţi să se puie masa în apartamentul Măriei-Voastre?

Măria Sa va mânca în sală. Merge în sufragerie şi ochii îi sunt orbiţi de noile frumuseţe ce descopere. Pereţii sunt zugrăviţi… Masa îi bine acoperită şi luminată cu lampe, lucru cam rar obicinuit în provincie. Talgerile sunt de farfurie fină. Provincialul carele n-a văzut încă nimică asemine, se socoate în palaturile din Halima. El se pune la masă, uimit, între un lord englizesc şi o contesă leşească”. Mănâncă biftecuri şi alte mâncăruri străine, bea şampanie şi ameţit se culcă pe o canapea de adamască. A doua zi trezindu-se din mahmureală prin minte i-a trecut gândul: „*Toate aceste-s tare frumoase*; *dar toate aceste pot fi şi tare scumpe*. „Întrebând află că socoteala se ridica la considerabila sumă de 179 de lei, pentru o masă şi un pat.

Simţind că îl apucă damblaua, lovit *„în punga sa strigă… Dar Regensburg se arată cu pântecele său cel gros. La dânsul nu-i de târguit. La dânsul trebuie să dai ziua, fără împotrivire, aceea ce în codrii Herţii ar trebui să dai noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decât să scoată punga şi plăteşte această întâi lecţie. Ispita este un profesor care se plăteşte mai scump decât cei mai scumpi profesori din Iaşi. „A.* două zi se mută la hanul Coroi pentru călătorii din Ţara de Sus sau la hanul Evangheli pentru cei din Ţara de Jos.

Uitând să spună cam pe unde se aciuaseră aceste ospeţii, cât şi faimoasa locantă a lui Regensburg, autorul evocării lăsa urmaşii să le caute obercăind în bezna presupusurilor.

Găzduit o vreme pe unde-i acum Liceului Naţional

Adică în casele moştenitorilor serdarului Anastasie Voinescu, aflate pe locul de astăzi al Liceului Naţional pe care le-ar fi părăsit în 1836, când se înfiinţase Academia Mihăileană, peste drum, în casele lui Petrache Caşmir şi şcoala avea nevoie de internat. Aşa reiese dintr-un act al Epitropiei învăţăturilor Publice, din 20 aprilie 1835, prin care ceruse aprobare pentru cumpărarea lor, fiindcă primejduiau instituţia scolastică, atât din punct de vedere material – având acoperişul din materiale *„inflamabile”* (probabil şindrilă) – cât şi din punct de vedere abia în anul 1836, deşi Academia se inaugurase la 16 iunie 1835.

Întârziind

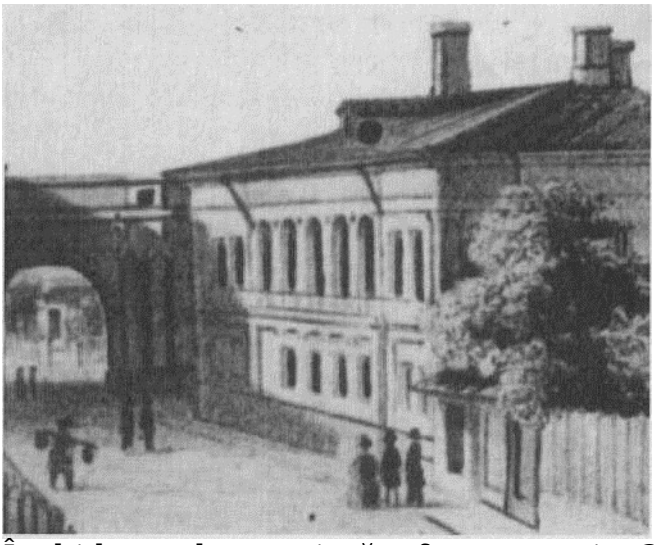

Închiderea locantei rău famate, prin 23 iunie 1835 Epitropia revenea cu o anofora cerând strămutarea *„tractirului”* şi acoperirea caselor cu materiale neaprinzătoare (tinichea în locul şindrilei). Domnitorul încuviinţa doleanţa la 11 iulie 1835, dar hotelierul nu se grăbea să-şi mute către

…Apoi pe strada Golia

Ospeţia se muta, probabil, pe uliţa Golia în palatul Callimachilor, unde poposea pe la 19 iulie 1837 nobilul Anatol de Demidov – călător prin Pricipate, spre Rusia, cu vreo 20 de însoţitori. Între ei se afla şi pictorul Denis Raffet care a alcătuit un album cu desemnuri creionate pe parcurs. Prinşi de o ploaie torenţială pe când urcau *„Un munte înalt şi nisipos şi plantat cu copaci frumoşi”* (Repedea) din vârful căruia *„se zăreau în câmpie Iaşii”*, intrau în oraş *„pe o stradă lungă pavată grosolan cu o podea de stejar”* şi plină de prăvălii. Conduşi de o gardă de onoare *„lungul drum pe străzile care deveniseră nişte fluvii se isprăvi, în sfârşit, la hotelul St. Petersburg… Hotelul… era clădit cu o măreţie mult mai mare decât trebuitoare pentru menirea sa. Afară de mărimea şi faimoasa aşezare a saloanelor şi, de asemenea afară de picturile care împodobesc din belşug apartamentele nu se mai găsea aicea nimic din ceea ce poate stinge oboseala şi*

zăpăceala produsă de o cale lungă…” Cu acest prilej pictorul aşternea pe hârtie *Vederea asupra laşului din balconul hanului Petersburg*.

Casa Callimachi

Fiindcă musafirii nu s-au obosit cu numirea clădirii ori cu arătarea megieşiei ospeţiei, o propunea N.A. Bogdan în monografia *Oraşului Iaşi* scriind: *„Hotelul de Petersburg se afla instalat în casele foarte Lepădatu* (Callimachi), *din colţul stradelor Vovidenia* (G. Enescu) *şi* Golia (Cuza Vodă)”, Clădirea principală, existentă şi acum, are un balcon larg cu vedere spre Palat şi Trei Ierarhi (strada Cuza Vodă nr. 41).

Plimbându-se prin oraş, călătorul nota că *„strada principală este locuită de un popor întreg de negustori, de zarafi, de samsari, de fabricanţi de tot felul, toţi copiii lui Israel*”.

Mutându-se şi de acolo, peste câţiva ani hotelul avea altă adresă – potrivit lui Ion Ghica. Povestind neuitata sa *Călătorie de la Bucureşti la Iaşi înainte de 1848*. (de fapt petrecută prin 1841) îşi amintea că în a 17

cincea zi de mers cobora de la *„Răpedea*” la *„oţelul de Petersburg în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din* uliţă” (probabil Uliţa Mare). Clădirea pomenită, zic unii, ar fi fost aceea de lângă biserica Banu şi a fost

demolată după cutremurul din 1977. Avea etaj şi o stăpânise şi profesorul H. Tiktin, înaintea demolării adăpostind Cabinetul de Partid. Se înălţa pe locul blocului administrativ Romtelecom, unde se plătesc abonamentele.

...Pe când sufla în sobă, s-aprindă focul, musafirul auzea pe cântăreaţa englezoaică *„d-ra Bishop şi marele harpist Bochsa”*, vecini de odaie. Cântăreţii sunt pomeniţi şi de Gheorghe Asachi în *„Albina Românească” din 7*, 11, 14 decembrie 1841.

...Şi în Uliţa Princiară sau în casa ghiculească?

Iarăşi mutat, oţelul rămânea în istorie fiindcă a găzduit entuziastele întâlniri ale tinerilor învăţăcei moldoveni, munciţi de duhul schimbării orânduielilor din ţară, ca şi în alte părţi ale Europei. Marea întrunire, revendicativă şi zgomotoasă, de la 27 martie 1848, care cerea domnitorului Mihalache Sturza reforme, dreptate, libertatea cugetului şi oprirea cenzurii, s-a ţinut*” în sala spaţioasă a oţelului de Petersburg”* (G. Sion, *Din anul 1848*).

Dacă mai mulţi contemporani au transmis mărturii despre întrunire şi păţaniile unor participanţi, arestaţi, oprimaţi, fugăriţi şi exilaţi în Turcia, locul aşezări hotelului, nici de această dată, nu l-a arătat mai nimeni.

Autorul preţioaselor evocări despre vechiul Iaşi, Radu Rosetti (1853 – 1926) – al cărui tată, Răducanu Rosetti participase la burzuluiala din primăvara anului 1848 –, probăluia adunarea respectivă pe strada Lăpuşneanu, la *„Regensburg astăzi Binder”*. (*Ce am auzit de la alţii-Amintiri*).

Fostul han Binder (Foto: I. Mitican)

Căutându-i şi el urmele, romancierul Teodor Râşcanu socotea că hotelul se găsea pe strada Lozonschi *„unde se află azi Seminarul Veniamin Costache" („Din trecutul nostru, aprilie 1939*). Părerea se baza, probabil, pe cercetarea – mai puţin cunoscută – a eruditului istoric şi membru corespondent al Academiei Române, Gheorghe Ghibănescu, care îl fixa, fără drept de tăgadă, căci era cel mai temeinic ştiutor al trecutului capitalei şi publicase nenumărate acte pe seama vechilor ei ziduri (*Surete şi Izvoade*). Scriind despre Cuzeşti printre altele notase că Grigore. Cuza *„prezida întrunirea boierilor de protestare către domnul M. Sturza, întrunire ţinută în hotel Petersburg, în apropiere de palatul domnului, Hotel Victoria mai apoi, iar azi casele cumpărate pentru seminarul Veniamin Costache*.

Uliţa Mare cu locul Hotelului Victoria (1)

Exista şi mărturia contemporanului Manolachi Drăghici, care însemna în *Istoria Moldovei, pe timp de 500 de ani, până în zile noastre* (*Iaşi 1857*), că trei întruniri s-au ţinut *„în coastele Curţii Domneşti, la hotelul Petersburg, despre ele auzind şi vodă căci nu erau lucruri de neauzit”*. Aşa cum s-a mai spus, domnitorul îşi stabilise Curtea Domnească în casele părinteşti din strada Lozonschi (devenită Princiară) şi prefăcându-le cu galbenii închinaţi de Vistieria ţării.

Vechea Curte Domnească din capătul Uliţii Mari, arsă din iulie 1827, se reparase şi se transformase în *„Palat Administrativ – pentru instanţele judecătoreşti şi administrative, lăsându-se neocupat doar salonul cel mare, în care s-a stabilit spătăria, care ţinea două odăi libere unde uneori Măria Sa cerceta unele pricini. În exteriorul Curţii s-a zidit cazarma Miliţiei, pe locul unde înainte au fost încăperile arnăuţilor”*.

În ziua de 30 martie, când tinerii participanţi la întrunirea din oţelul Petersburg s-au adunat pe Copou în casa postelnicului Alexandru 19

Mavrocordat, pentru a discuta situaţia ivită după refuzul domnitorului de a le îndeplini cerinţele (vreo 35), ce i le prezentaseră trei delegaţi (Moruzi, Rola şi Vasilică Ghica), cum spune acelaşi cronicar (Manolache Drăghici), Mihail Surza *„fără să piardă vreun minut, s-a suit într-o trăsură de stradă şi s-a dus la cazarmă unde a adunat Miliţia punând-o sub arme”*. De acolo a trimis o trupă cu un tun pentru arestarea butuşnicilor (nemulţumiţilor). La fel îşi amintea şi George Sion: *„domnul se sui în trăsură şi cu un copil mic ce avea şi escortat de garda palatului, plecă la cazarmă*.

Nu altfel scria şi C. Colescu-Vartic, în lucrarea *1848 zile revoluţionare*, apărută în anul 1898, la 5 o de ani după întâmplare. Printre altele preciza că *„adunarea fu permisă şi se ţinu curând*, adică *la 27 martie, în sala cea mare a Oţelului Petersburg, alături de Palatul Domnesc din Iaşi”*. (Exact poziţia hotelului Victoria faţă de palatul sturzesc). Se pare că mărturia nu este lipsită de însemnătate căci

autorul cunoştea bine perioada, publicând împreună cu D.A. Sturza şase volume de documente dintre anii 1822 – 1849. D.A. Sturza era fiul lui Alecu Sturza Miclăuşeanul. Doar amplasamentul oţelului din Uliţa Princiară putea fi *„alături de Palatul* Domnesc „dincolo la vechea Curte ar fi fost *„peste drum sau vizavi*”.

Nu lipsesc nici argumentele izvorâte din contractul existent la Arhivele de Stat şi încheiat la 21 aprilie 1848 prin care Regensburg *„a luat în chirie pe trei ani de zile, casele dumisale bancherului Strul Haim Daniel, cele mari, rândul de sus, de la Uliţa Mare, cu ograda lor, precum şi jos o cuhne cu două odăi... iar anii încep de la Sf. Gheorghe 1848*”. Cum s-a mai spus, bancherul îl cumpărase de la vornicul Vasilică Sturza, care îl moştenise de la tatăl său, logofătul Grigore Ghica.

Pe baza acestui contract se considera casa lui Ghica sediul întrunirii din 1848.

Părerea este susţinută de *Manifestul Moldovei către fiii săi*, în care se scrie că adunările se ţineau *„în tractirul de Petersburg, peste drum de cazărmi, de tunuri şi de oastea*” domnitorului.

Contestând părerea, oponenţii socoteau că dacă actul s-a încheiat la 21 aprilie cu aplicare de la Sfântul Gheorghe (23 aprilie), până la amenajarea hotelului mai trecând un timp, nu se putea ţine întrunirea din 27 martie aici. Afirmaţia din Manifest se considera referitoare la faptul că domnitorul avea grajdurile şi unele trupe de pază peste uliţa Princiară, lângă biserică Sf. Gheorghe Lozonschi.

Amintindu-şi *întâmplările din Moldova în luna lui martie 1848*, Mihail Kogălniceanu notase şi el că *„la 27 martie 1848 stil vechi, mai mult docil una mie bărbaţi, din toate clasele, de toate opiniile, de toate naţiile, din toate provinciile Moldovei se adună fără mai înainte poftire în Oţelul Petersburg în Iaşi ca după o sfătuire comună să depuie la picioarele tronului ale lor dorinţe*”. Adunarea o prezida bătrânul boier Grigore Cuza şi au vorbit Lascarache Rosetti, Alecu Cuza (viitorul domnitor), Vasilică

Ghica, aplaudaţi îndelung, urmând ca un comitet din 16 participanţi să întocmească lista cu revendicări pentru a fi prezentată domnului. Neacceptându-le acesta a trimis un corp de vreo mie de ostaşi cu cei doi fii să-i aresteze pe complotişti în casa lui Afecachi Mavrocordat din Copou unde unii dintre participanţi, vreo 15, aşteptau rezultatul convorbirilor dintre domn şi delegaţia lor. Luaţi de arnăuţi şi cetluiţi au fost trimişi prin Măcin în Turcia. Din aceste rânduri se reţinea faptul că la întrunirea din Oţelul Petersburg adunându-se peste o mie de participanţi aceştia nu puteau încăpea decât în sala unui han cu o mare odaie pe pământ. Hotelul din casele Ghica potrivit contractului fiind la etaj, nu putea avea o odaie aşa mare. În schimb fostul han din Uliţa Lozonschi deţinea, jos, o sală mare unde mai târziu se dădeau şi spectacole, anunţate prin jurnalele timpului.

Motivul adunării la Oţelul Petersburg îl arăta Pavel (Panaiot) Balş scriind lui Ion Ghica, în 2 – 14 mai 1850. Datorită spiritului său dictatorial, Mihail Sturza era adesea criticat de tinerii intelectuali şi prin târg se iscau discuţii întreţinute mai ales de prinţul Constantin Moruzi. Ca să scape de el Domnitorulâl expediase la moşie. Boierimea Iaşilor se împărţise în vreo trei partide: a germanofililor care aşteptau cuvântul nemţilor mai ponderaţi, a bătrânilor anteregii care se opuneau la orice înnoire şi a tinerilor bonjurişti – ce purtau pantaloni bonjuri (ca blugii după 1989) şi se arătau doritori de schimbări radicale. *„Şi fiindcă conducătorii celei de a treia partide erau găzduiţi la Hotelul Regensburg, el a devenit locul de întâlnire. Acolo se întrunea lumea pentru a discuta măsurile ce trebuie luate, fără să se* hotărască *nimic. Aceste reuniuni au devenit numeroase*”. În ziua întrunirii *„organizatorii au împodobit sala, au ridicat o tribună au numit un preşedinte*” (Cornelia Bodea, *Anul 1848 Ia români*).

Cum în toamna anului 1849 Conrad Regensburg făcea o învoială cu Ministerul Treburilor Interne de închiriere a hotelului pentru cartiruirea” *oştilor otomane*”, sosite în ţară după evenimentele din 1848, proprietarul

clădirii Strul Haim Daniel protesta, la 2 septembrie 1849, prin intermediul Agenţiei Austrice împotriva hotărârii autorităţilor. Se opunea transformării casei care slujeşte de *„podoabă oraşului „*în cazarmă. Nu doreau musafirii militari nici negustorii aşezaţi în prăvăliile de la parter (*Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*).

Pe la 1853 clădirea hanului apare în *Lista caselor şi a dughenilor Capitalei supuse la vremelnica dare a sumelor pentru îmbunătăţirea uliţilor Capitalei*: *Oţelul San Petersburg a d. Costache Neculce*. Avea adresa: Uliţa Mare 23. Devenea apoi hotel Europa, în toamna anului 1854. Locul trupelor ruse retrase, îl luaseră trupele austriece intrate în ţară pe la 6 septembrie. La Iaşi îşi manifestau prezenţa printr-o paradă pe Uliţa Mare, mărşăluind cu fanfara militară înainte şi toba cea mare trasă de un câine dresat. Defilarea o primea generalul baron de Hess instalat ţanţoş în faţa palatului Roznovanu gazda sa (unde-i acum Primăria).

Peste câţiva ani unii îi ziceau hotel Hillaire şi a rămas în istorie căci potrivit avocatului V.A. Forăscu, colonelul Alexandru Ioan Cuza în noaptea propunerii ca domnitor", era *la Hotel Hillaire*, *fosta casă din strada Mare a lui Ion Neculcea Mutul*", iar soţia, Elena, la Catinca Stoianovici. Amplasamentul acestuia se ştie precis căci Hillaire era antreprenorul Hotelului D'Europe, situat în stânga caselor Cantacuzino din Piaţa Unirii, cam pe locul blocului, din coasta bustului domnitorului Dimitrie Cantemir. Avocatul V.A. Forăscu putea avea informaţii din prima sursă, căci deschisese testamentul domnitorului Cuza, la moartea acestuia.

Despre situarea hotelului Petersburg în zilele lui martie 1848 s-a discutat mereu. Socotit cel mai în măsură să dezlege taina, profesorul Gh. Ungureanu, Directorul Arhivelor de Stat, a scris articolul *Acum 120 de ani la hotelul Petersburg din Iaşi* (*Magazin istoric*", aprilie 1968). Un material cu acelaşi subiect tipărise şi Aurel Leon în revista *„Cronica*", din 23 martie 1968 (*Hotel Petersburg*,

martie 1848.). Tema o relua şi maiorul Gh. Sibechi (*Oţelul San Petersburg din Iaşi*, „*Cercetări istorice*”, XI, 1980)

Punându-se punct presupunerilor, tot mai contradictorii, în ziua de 5 aprilie 1968, cu prilejul sărbătoririi trecerii a 120 ani de la evenimentele anului 1848, autorităţile dezveleau placa de comemorare cu inscripţia „*Pe acest loc, unde se afla hotelul Petersburg s-a desfăşurat în ziua de 27 martie/8 aprilie 1848 Adunarea populară a revoluţionarilor din Moldova, care a dat semnalul începerii revoluţiei burghezo-democrate din Ţările Române*” („*Flacăra Iaşului*”, 6 aprilie 1968).

Totuşi, supoziţiile nu s-au încheiat şi aşa cum nota colegul Constantin Ostap în romanticul volum *Parfum de Iaşi*, rămâne ca viitorul să dezlege deplin problema. Autorul acestor evocări a consemnat doar unele argumente, luând în atenţie şi amplasamentul profesorului Gh. Ghibănescu, adânc cunoscător al vechiului Iaşi.

Îndreptându-se făgaşul bulevardului spre Podu Roş, placa comemorativă rămânea între acesta şi linia tramvaielor, fiind privită cu indiferenţă de contemporanii mai puţin aplecaţi spre istorie şi suspicioşi la orice legătură cu cuvântul revoluţionar, uitând că tinerii acelor ani prin sacrificiul lor au zdruncinat tăria autocraţiei, sădind în Principate spiritul emancipării europene şi trudind entuziaşti pentru realizarea României.

Alt han vestit care nu mai este: *Hanul Turcesc*.

Printre prăvăliile de lux, franţuzeşti şi englezeşti, într-una preschimbate în bolţile palatului ghiculesc din Uliţa Mare, aţinea calea jupâneselor şi jupâniţelor străvechea spiţărie, din 1827, a lui Iosef Leiter, trecută apoi către Dumitru Oroş (care vindea prin 1854, gazogen), urmat de Gustav Schiller, Andrei Iassinschi (1868) şi un întreg cârd de spiţeri, mari meşteri de hapuri, dresuri şi boiele, ce dădeau farmec duducelor celuilalt veac.

Ascuns într-un” *pătrat de ziduri groase şi înalte*” cu multe cotloane şi uşi ferecate ca o cetate, unde negustorii cei bogaţi îşi doseau mărfurile de preţ spre a le apăra de foc şi hoţi (Andreas Wolf), tot pe aici vecuia şi faimosul

Han al Trisfetitelor sau Hanul cel Mare, zis şi Hanul Turcesc, după neamul oaspeţilor săi. Se afla cam pe locul statuii lui Gheorghe Asachi şi rămăsese din vremea când negustorii osmanlâi cutreierau aşezările şi drumurile Moldovei, aducând în hrubele întortocheate şi-n ascunzişul haznalelor caravane cu băcăliile Orientului, şaluri indiene, săbii din Damasc şi duceau înapoi piei de samur, roţi de ceară verde şi parfumată, butoaie de carne uscată şi ocale de aur şi argint scoase din munţii Moldovei şi Bistriţei Aurii.

Bolţile sale joase de la stradă, îndeobşte pitării, băcălii, atrăgeau prin 1845 sute de privitori în jurul butcelor şi cupeurilor strălucitoare, înfăţişate de fabrica lui Anton Beer, instalată în ograda hanului, pe Uliţa Mare, în inima târgului, ca să crape de ciudă marii negustori de landouri vieneze, cărate din în8 depărtatele prăvălii europene şi scumpite de drumul cel lung.

Tot pe aici, după vreo patru ani făcea mare dever şi Ibkar geamgiul cu *„stecle”* – mare noutate – tăiate în *„ochiuri de 1, 2 x*2, 2 *palme”*, numai bune şi pentru geamurile ferestrelor boiereşti, dar şi pentru înlocuirea beşicii de porc, din pereţii bordeielor mahalalelor prin care *„vrăjitorul”* îşi purta geamurile, în cârcă, vârând soarele în case, ca eroii din poveşti.

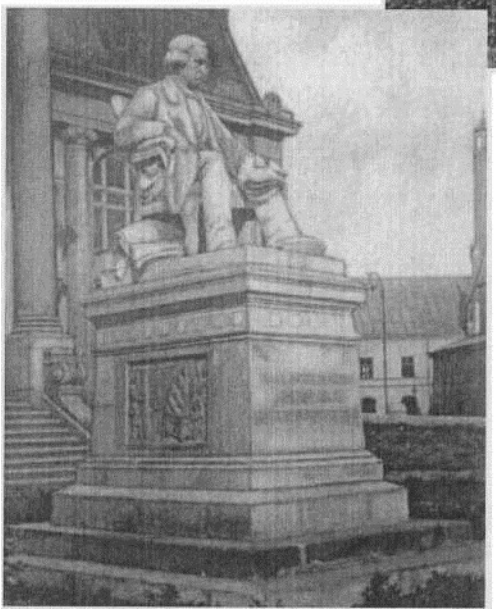

lăsa Şcolii de băieţi Trei Ierarhi (1895), numită acum Gheorghe Asachi, căci în faţa ei s-a aşezat chipul din marmură de Carara a cărturarului, inginer, arhitect, literat, muzician, pictor.

…Şi o statuie uşărnică

Aşa cum fusese în viaţă eroul, iscoditor şi fără astâmpăr, nici statuia sa nu avusese linişte. Comandată de

ieşeni sculptorului Ion Georgescu se dezvelise la 14 octombrie 1890 în coasta

La Trei Ierarhi dinspre Mitropolie a bisericii Trei Ierarhi, cu mari festivităţi, participanţilor distribuindu-li-se o broşură cu autobiografia lui Gh. Asachi tipărită gratuit de librarul-anticar Elias Şaraga

N-avea să stea prea mult timp aici, căci în septembrie 1897 se muta la intrarea Teatrului Naţional, ca semn de recunoştinţă pentru iniţierea primului spectacol în limba română (1816).

După câţiva ani făcându-se chip din bronz şi lui Vasile

Alecsandri, edilii socoteau că cea mai potrivită aşezare a acestuia se cuvenea tot la uşa Teatrului – eroul fiind poet şi autor dramatic – aşa că în anul 1905 bietul Asachi iar se punea pe roate şi se muta. De data aceasta în faţa şcolii Trei Ierarhi datorită preocupărilor sale de iniţiator şi alor al şcolilor din Moldova. Acolo *„statuia uşărnică”* rămânea până în zilele noastre. Lateral are un basorelief ce îl reprezintă pe eruditul dascăl dând şcolarilor premianţi o coroană de flori, iar altul înmânând domnitorului planul Universităţii.

*Pe Uliţa Boierilor se construieşte o biserică aurită pe care „*nu-i *chip s-o descrii cu limba sau cu pana”*.

În Uliţa Mare, nu departe de Curtea Domnească, se înalţă şi biserica Trei Ierarhi. Înconjurată de ziduri a fost construită între anii 1635 – 1639 de meşterii puşi de Vasile Lupu – fericitul domnitor al Moldovei aproape vreo 20 de ani (1634 – 1653).

La vremea aceea Uliţa Mare abia se înfiripase, capitala întinzându-se atunci cam până prin Piaţa Unirii de astăzi. Devenise mai însemnată abia după mutarea reşedinţei domneşti la Iaşi, pe ea înălţându-se case boiereşti şi ale înalţilor dregători domneşti, motiv pentru care se şi chema Uliţa Boierilor, nume sub care este pomenită pe la 1674 (Dan Bădărău şi Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*). La început, curţile lor, aidoma conacelelor de la moşii, erau *„împrejmuite cu garduri de nuiele împletite”* sau din scânduri, prin ogrăzile largi şi bogate aciuindu-se pomi, grădini cu legume, hambare, coşere, ocoluri pentru animale, stoguri de fin, poiate pentru păsări, şuri, grajduri şi strohurile nelipsite din faţa lor.

În peisajul acesta aproape rural, se ridica Biserica Trei Ierarhi, iar apoi aceea Catolică ori Biserica Albă de pe locul catedralei de azi (şi care a slujit drept Mitropolie o vreme). Toate înconjurate de cimitire.

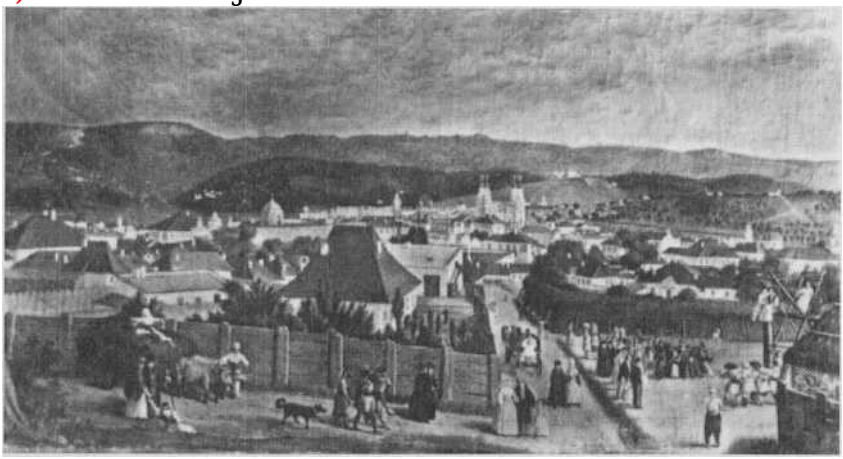

Vederea Iaşilor la 1842 (Ludovic Stavski)

Uliţele principale erau podite mai demult cu scânduri

groase de stejar, sau *„lobde de lemn aşezate de-a curmezişul”*, fapt pentru care un document de prin 1653, pomenind Uliţa Veche (Costache Negri de astăzi), îi spunea *Podul Vechi* (D. Bădărău şi I. Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*). Podiştele acestea lungi şi puturoase – căci sub ele se aflau bălţi şi necurăţenii putrezite – le văzuse şi călătorul turc Evlia Celebi, prin 1659 şi alţi vizitatori de mai târziu prin capitala Moldovei. Pe lângă acel citat mai era şi Podul Verde (Copou), Podul Hagioaiei (Uliţa de Sus, azi bulevardul Independenţei), Podul Lung (strada Palatului) … Avea grijă de ele Epitropia Podurilor.

Ctitorul bisericii Trisfetitele, destoinic domnitor, gospodăros, cu milă de popor căruia îi rânduise viaţă liniştită cu dăjdii potrivite – o dorea fără seamăn şi pe lângă casa egumenului şi chiliile mănăstireşti îi hărăzea şi un un palat cu trapeză gotică, ce avea să-i servească drept curte domnească. Tot exteriorul bisericii fusese îmbrăcat în dantelărie din piatră sculptată, cu brâuri deosebite şi aurite ce uimeau pe toţi vizitatorii impresionaţi de frumuseţea, migala sculpturilor şi strălucirea ce i-o dădeau razele de soare în zilele luminose. Pentru strane, sfeşnice şi alte mobile se folosise abanosul şi chiparosul, unele mobile fiind încrustate cu fildeş adus din Orientul îndepărtat şi din Turcia.

Domnitorul numit Lupu era român, albanez sau poate grec la origine, după tată (Nicolae Coci) – din teritoriul sud dunărean – dar din mamă româncă şi ucenicise încă de la 16 ani pe lângă Curtea Domnească bucureşteană, de unde a venit la Iaşi cu domnitorul Radu Mihnea (1616), trecând apoi prin toate dregătoriile (postelnic, vistiernic, mare spătar, hatman şi pârcălab de Suceava, vornic al Ţării de Sus…). Preţuit de marele şi influentul boier Costea Băcioc (Bucioc) pentru energia şi destoinicia sa, se căsătorea cu Tudosca, fiica acestuia. Ginerele avea o minte ageră, cunoştinţe de drept, finanţe, arhitectură, ştia vreo cinci limbi străine între care greacă, slavonă, turcă, fapt pentru care călătorul Bandini socotea că acestea şi *„învăţătura sa culeasă din cărţi vechi şi noi”* şi iscusinţa în discuţii rar se

pot întruni într-o *„minte omenească”*.

Noul domnitor Gaspar Gratiani trecând de partea Poloniei, în războiul acesteia cu Turcia, tânărul vistier opunându-se a fost închis *„ars cu fierul roş pe piept” şi* apoi din nou numit vistier sub Miron Barnovschi Vodă, fiind prezent la curtea tuturor celor vreo 6 domni ce s-au schimbat pe scaunul Moldovei. Avea pricepere în toate treburile domneşti şi era trebuitor noilor domni, pentru sfaturile şi înţepciunea sa. Sub domnia lui Alexandru Ilaş având loc o revoltă a populaţiei adunată în faţa Curţii domneşti cerând capul marelui dregător Batişte Veveli, socotit capul răutăţilor din ţară, vornicul Lupu a trecut de partea mulţimii atrăgându-şi astfel susţinerea acesteia. Ajungând domnitor mai târziu, după unele persecuţii, lua şi numele Vasile al marilor împăraţi bizantini, pe

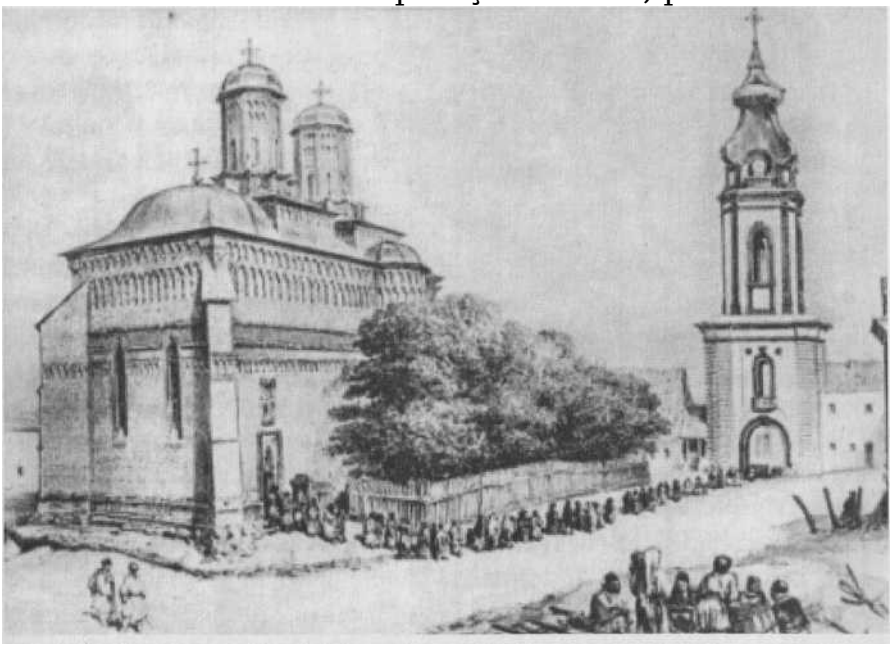

care îi avea ca model în viaţă. Conducând cu chibzuinţă şi pasiune de ctitor, pe vremea lui se înfiinţau aşezăminte, se construiau clădiri din piatră şi cărămidă, cu acoperiş de ţiglă, cei vreo 15 ani de pace fiind de folos ţării.

Dacă începutul Trei Ierarhilor nu se ştie precis (1635

sau 1636), terminarea avea grijă s-o noteze ctitorul în placa cu pisania scrisă slavoneşte: „*Io Vasile voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul ţării Molodovei şi cu doamna noastră Tudosca şi cu dăruiţii de* Dumnezeu *copii, Ion voievod şi Maria şi Ruxanda, am zidit această sfântă rugă, în numele sfinţilor Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigore Teologul şi Ion Gură de Aur*. S-*a sfinţit cu mâna arhiepiscopului Varlaam la 7147 (1639) mai 6*".

Pictarea se termina după sfinţire, domnitorul cerând ţarului rus Mihail Romanov doi zugravi buni.

„*În anul 1641 au sosit în Iaşi pictorii Sidov Pospeev şi Iacov Gavrilov, iar mai târziu Iudaico Iacovlev şi Pronca Nichitin. Aceştia împreună cu pictorii moldoveni Nicolae Zugravul cel bătrân şi Ştefan au terminat pictura bisericii prin august 1642*" (*N. Grigoraş, Biserica Trei Ierarhi*).

Stricată de cutremure şi multele pârjoluri ce-au trecut prin Uliţa Mare, pictura originală se pierdea, din ea păstrându-se după ultima restaurare doar fragmente decupate precum imaginea ctitorilor cu Vasile Lupu, Doamna Tudosca, fiul Ioan şi fiica Ruxanda – adevărate tablouri sau cum avea să le socoată celebrul călător turc Evlia Celebi, ce le văzuse la vreo 20 de ani după zidirea bisericii *aidoma cu nişte fiinţe însufleţite*". Vizitatorul cugeta că picturi ca acele din biserică se găseau rar –". *asemenea zugrăveli împodobite numai la Atena, oraşul filosofilor şi bărbaţilor de stat, în templul divinului Platon dacă se mai găsesc*".

Socotind-o fără pereche, uimit avea să scrie: „*Nu-i chip s-o descrii cu limba sau cu pana. Fiind construită de curând pietrele ei de marmoră poleită strălucesc şi scânteie de parcă ar fi frunzele de pe un pergament luminos*". Deosebită era şi uşa de intrare, împodobită cu *sidef, cu fire şi solzi de argint*. Constructor fusese, probabil, Ienachi Constantinoplitanul, „*arhitect de curte al beilor moldoveni*" – ziditor şi al bisericii Sfântul Sava, unde a fost şi îngropat, cum scrie N.A. Bogdan. (Biserica din Uliţa Podul Vechi – Costache Negri. existentă de pe la 1330, din lemn, refăcută prin 1534, 1583 şi 1625 şi

închinată Sfântului Mormânt.)

Cu toată nădejdea ctitorului în mulţămirea Cerului pentru minunea ce i-o închinase, în loc de milostivă răsplată aveau să-l încerce crude năpaste. Abia că se terminase zidirea şi-şi înmormânta aici soţia Tudosca, copleşită de durerea pierderii timpurie a dragului lor fiu Ioan, după multă suferinţă, şi îngropat mai înainte tot la Trei Sfetite. Tatăl ei fusese spânzurat de turci pentru faptul că pe timpul domniei lui Gaspar Gratiani împreună cu acesta trecuse de partea polonezilor în războiul lor cu armata otomană.

Spre a nu rămâne multă vreme văduv, voievodul se însoţea cu o tânără circaziană, anume adusă din Georgia – ţară renumită pentru frumuseţea femeilor sale – dar nu fără peripeţii. După ce a cercetat mai multe case şi a văzut fel de fel de fete, una mai ochioasă decât alta, postelnicul Enachi Catargiu, trimisul domnului în peţit, alesese pe Ecaterina plătind vreo 1.000 de galbeni tatălui, 500 mamei şi încă vreo mie hanului tătarilor din Baccesarăi (stăpânul de atunci al locurilor), ca să-i încuviinţeze plecarea. Mergând spre Iaşi, la Oceacov, convoiul cu circaziana, însoţitorii moldoveni şi tătarii, erau opriţi căci paşa de acolo aflând despre frumuseţea fetei deşi mergea cu faţa acoperită, a poruncit s-o vadă şi după ce a privit-o pofticios, n-a mai voit să-i slobozească plecarea, socotind-o podoabă de preţ pentru bogatul său harem.

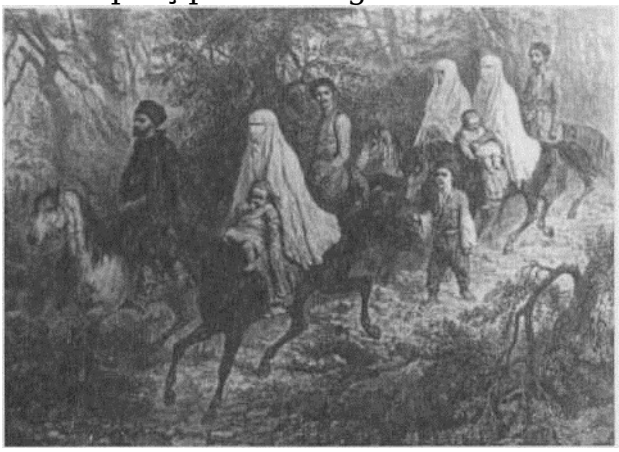

A pus-o la popreală, a însărcinat un hogea s-o convertească la islamism – ca astfel să nu se poată însoţi cu un creştin, ea fiind creştină – petrecându-se o întreagă halima. (*Gh. Asachi credea că era deja mahomedană*). Povestea se încheia cu bine, căci nici Vasile Lupu nu dormea. Înştiinţat printr-un olac al postelnicului, trimitea paşei buclucaş un peşcheş de vreo 3.000 de galben, de la hanul tătar cerea o scrisoare mustrătoare, iar de la sultan un firman poruncitor care şi sosea cu ameninţarea de scurtare a capului paşei dacă se leagă de aleasa beiului Moldovei, *„vasalul sultanului"* (C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*). Slobozită, frumoasa din basme, care refuzase convertirea şi înfruntase pe hogea mâncând şi vânturându-i pe la nas friptură din carne de porc – spurcată pentru credinţa acestuia – trecea cu bine Nistrul şi Prutul, poposind la Curtea din Iaşi unde uimea pe Vasile Lupu, văzând zâna ce avea să-i lumineze viaţa şi să-i încălzească aşternutul. Din acel moment – ziceau contemporanii geloşi pe comoara domnitorului – dragostea pentru biserica dantelată se împărţea cu circaziana, aşa că peste un an aceasta îi dăruia un fecior, pe nume Ştefăniţă.

Intrând în viaţa Curţii domneşti din Moldova fata de la Soare Răsare se arăta o fire blândă şi milostivă ajutând ca o adevărată mamă pe Maria şi Ruxanda, fiicele Tudoscăi. Cu Ruxanda se împrietnise într-atât încât la măritişul ei, înaintea plecării cu soţul Timuş Hmelniţki peste Nistru, spre Râşcov – reşedinţa fiului hatmanului căzăcesc Bogdan Hmelniţki –, nici nu se puteau despărţi, înecate de plâns şi durere.

Deşi nu s-a păstrat o descriere amănunţită a ctitoriei domneşti, au rămas mărturiile vizitatorilor capitalei Iaşi. Unul dintre ei, episcopul catolic Marcus Bandinus – acel care coborând valea Repedei şi văzând de departe peisajul pitoresc al capitalei cu văzduhul străpuns de turlele bisericilor a strigat *„Quasi nova Roma apparet"* (pe la 1647) – scria că locaşul era înconjurat de zid ca o cetate şi avea un turn pătrat la intrare, cu *„un orologiu şi clopote mari"*. Era împodobit cu pietre tăiate cu sculpturi şi cu

„marmură neagră prinsă într-un fel de coroană”.

Ceva mai înainte văzuse zidul de apărare din jurul bisericii, turnul cu ceasornic şi acoperit cu ţigle, un polonez de pe la 1640.

Urmându-i arhidiaconul Paul de Alep, vizitator prin 1653, rămânea şi el uimit, socotind că zidăria nu avea niciun loc unde să pui un deget fără sculptură. îl impresiona tronul domnitorului, lucrat în foi de aur şi acoperit cu o cupolă pe care se aflau o cruce şi doi vulturi minunaţi dar şi ceasornicul din turn, pe care îl cerceta. Avea roţi mari, un ciocan acţionat de o vargă din fier care îl ridica şi-l lăsa să cadă peste clopotul mare ce suna ceasurile auzite în tot târgul. Bătaia orelor o vesteau ceva mai înainte nişte clopote mai mici puse să sune de acelaşi mecanism (Sorin Iftimi, *Vechi Turnuri ale Iaşilor*).

Pentru a-i da şi mai mare importanţă ctitoriei, în incinta bisericii au fost aduse de la Constantinopol şi moaştele Cuvioasei Paraschiva (numită de greci Parascheva), iar de moldoveni şi Sfânta Vineri… Hramul ei din ziua de 14 octombrie – deosebit de acel din 26 iulie al muceniţei Paraschiva – prilejuia întâlnirea în capitala ţării a locuitorilor din toată ţara Moldovei, cunoscându-se, înnemurindu-se şi întărindu-se astfel, prin credinţă, frăţia seminţiei. Hramul i se cunoştea în Moldova încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, la Roman fiind biserica Sfânta Vineri căreia domnitorul i-a dăruit două sate (septembrie 1408). Biserica exista de pe vremea părintelui său Roman Vodă şi a fost înlocuită apoi de catedrala episcopală Sfânta Paraschiva construită de Petru Rareş. Aşa cum ştia tot credinciosul, o biserică numită Sfânta Vineri cu hramul Cuvioasei Paraschiva se găsea şi la Iaşi, în zona Halei vechi, pe unde se înalţă acum blocul Finanţelor. Fusese construită prin veacul al XVI-lea de familia logofătului Nestor Ureche, existând părerea că aceasta înlocuise o biserică şi mai veche.

Dorind să-şi închine viaţa numai Mântuitorului, Paraschiva, fiica unor oameni înstăriţi şi drept-credincioşi din Epivat, se retrăsese în pustie, trăind în schimnicie,

unde şi murea. Săpându-se după un timp groapă unui marinar adus la mal de valurile mării, 30

s-a găsit trupul Paraschivei neputrezit. Socotite sfinte, moaştele i-au fost duse în biserica din Epivat unde au stat vreo 200 de ani, apoi au fost mutate la Tîrnovo capitala Ţaratului româno (valaho) – bulgar (după anul 1235). Au rămas acolo aproape 160 de ani până la ocuparea capitalei de otomani (1393), când au fost luate la Belgrad. Căzând sub ocupaţie şi capitala Serbiei, în 1521, au fost ridicate de trupele turce şi duse la Constantinopol, fiind cedate apoi Patriarhiei. Fiindcă nu se ştia cu precizie data şi nici locul naşterii Cuvioasei, teologii au identificat Epivatul pe malul mării Marmara, la sud-est de Constantinopol, iar anii vieţuirii în prima. jumătate a secolului al XI-lea. Mutarea moaştelor în diferite locuri a dat prilej atât grecilor cât şi bulgarilor şi sârbilor să-i revendice originea comună şi astfel să i se sărbătorească ziua cu veneraţie, în toată zona Balcanilor.

La ceasurile sfintei slujbe a Hramului din 14 octombrie, când Ieşii erau potopiţi de lume, cu braţele pline de busuioc şi flori iar gardurile Uliţei Mari încărcate de minunate ţesături şi covoare ţărăneşti, apărea şi domnitorul, venind de la Curte, cu familia şi alaiul boierilor şi slujitorilor. Era mulţămit că reuşise să aducă din Constantinopol sfintele moaşte pentru care a tratat cu Patriarhia, a plătit marile datorii băneşti ale ei faţă de

Înalta Poartă asumându-le şi pe acele viitoare cum recunoştea înaltul ierarh”, *Partenie cu mila lui Dumnezeu, Arhiepiscop al Constantinopolei, Romei celei Nouă şi Patriarh ecumenic „*în *„scrisoarea sinodicească”* din mai 1642. O semnase împreună cu întreg Sinodul, pentru a justifica încredinţarea Bogdaniei (Moldovei) a relicvelor *„cuvioasei Parascheva cea Nouă”*.

Pe lângă acestea domnitorul a cheltuit şi alte pungi, ca să capete învoirea autorităţilor turceşti din Istanbul pentru luarea raclei cuvioasei din Biserica Sf. Gheorghe a Patriarhiei şi ducerea ei tocmai la Ieşi, deşi canoanele islamice încuviinţau transportarea celor săvârşiţi din viaţă doar până la 3 mile depărtare, la mecet. Ca să nu stârnească împotrivirea credincioşilor constantinopolitani, închinători ai moaştelor Cuvioasei, *„acestea au fost coborâte peste zidul de incintă al oraşului”* (Scarlat Porcescu, *Sfânta Cuvioasă Parascheva*) şi duse apoi în taină cu o corabie până la Galaţi şi de acolo spre capitală cu cele cuvenite. Amintind acest eveniment în *Serbarea zilei de Trei Sfinţi*, cu prilejul sărbătorii sfinţilor teologi Vasile, Grigore şi Ioan, din 30 ianuarie 1857, Gh. Asachi scria că *„Prinţul Vasile Lupu s-au fost căsătorit cu una din cele mai frumoase princese a Ceroasei de religie mahomedană. Spre a se împăca cu biserica şi cu compatrioţii el au răscumpărat cu o somă de 300.000 de lei relicvile santei Paraschivei şi le-au aşezat în monastirea Sfinţilor Trei Ierarhi, punând sub a ei egidă şi academia ce au fondat… „Noua Albină românească”*, 7 februarie 1857.

Socotită catedrală mitropolitană a neamului, prin silinţa mitropolitului Varlaam, mănăstirea era înzestrată şi cu o tipografie adusă de la Kiev.

La Trei Ierarhi se găzduiau lucrările Sinodului ortodox, din martie – decembrie 1642, la care participanţii dorind să întărească ortodoxia şi să combată luteranismul şi calvinismul, manifestat în Europa şi aprobau un catehism ortodox tipărindu-se apoi *Mărturisirea ortodoxă* (Decret Sinodal), lucrarea mitropolitului Movilă şi a patriarhului Partenie din Constantinopol, scrisă în greceşte

(*Ta Grammata*) – limbă de mare răspândire a ortodoxiei… Urma *Cazania* mitropolitului Varlaam, numită şi *Cartea românească de învăţătură*, datorită limbii frumoase româneşti în care era scrisă şi ilustrată cu scene din Moldova de tipograful Ilia (1643). Adresată *„către toată semeţia românească" devenea* cartea ce prilejuia unificare limbi naţionale, citindu-se prin mai toate bisericile ţărilor surori (Moldova, Ţara Românească şi Transilvania).

Tipărindu-se şi alte lucrări, tot în limba română, apăreau şi *Cele şapte taine a bisericii*, *Răspunsul împotriva catihismului calvinesc din partea sinodului* Ieşean (1645) – prima carte de polemică teologică în care autorul, mitropolitul Varlaam, arăta unitatea de neam a românilor din Moldova – Transilvania şi Muntenia – unde se şi tipărea. Apoi mărturia de durere, alături de Ierusalim, prin *Cuvinte de jele la robia Ierusalimului* (*1645*).

Încununare tipăriturilor o aducea *Pravila lui Vasile Lupu – „prima legiuire laică scrisă şi tipărită în limba română"* (N. Grigoraş), cunoscută şi sub numele de *Carte Românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe*. Se tălmăcise *„din limba Elinească pre limba românească"* şi ştiricea că *„S-au tipărit în Mănăstirea Treisfetitele în Iaşi, de la Hristos 1846. Cu sila şi cu toată cheltuiala lui Vasile Voievodul şi domnul ţării Moldovei"*. Lucrarea reprezenta de fapt *„cel dintâi cod de legi tipărit în limba română şi unul din primele coduri de legi în limbă naţională tipărită în Europa"* (C. Giurescu, *Istoria României în date*). Se folosea un timp şi în Ţara Românească, codul muntenesc tipărindu-se la Târgovişte abia în 1652 cu numele *îndreptarea legii*.

La Trei Ierarhi se deschidea primul Colegiu numit şi „Academia Vasiliană".

Doritor ca feciorii Moldovei să se poată pricopsi cu învăţătură mai înaltă acasă nu numai în academiile străine din Polonia (Cameniţa, Lemberg, Cracovia – unde tinerii ieşeni mergeau încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun) domnitorul Vasile Lupu *„cu hire împărătească mai mult decât domnească"*, cum îi zice cronicarul (Miron Costin), a

blagoslovit înfiinţarea la Trei Ierarhi, pe lângă şcoala începătoare de felul acelora deschise şi prin alte biserici (vreo 20 după Bandinus) şi a unei Şcoli Domneşti – Colegiu sau *„Academie (Vasiliană)”* ca şi Academia de la Kiev, întemeiată de Petru Movilă. Pornit să stăvilească ofensiva catolicizării tinerilor de alte rituri, manifestată prin şcolile poloneze şi ale ţărilor vecine, Petru sau Patraşcu Movilă – fiul domnitorului moldovean Simion Movilă fostul arhimandrit în cetatea ortodoxiei Lavra Pecersca din Kiev, devenit mitropolit, înfiinţase vestitul colegiu al răsăritului (1632) cu organizare apropiată de şcolile apusene, dar cu limbă de predare slavonă, în locul aceleia latină. Mai înainte Despot Vodă înfiinţase la Cotnari *„Schola Latina”* (1563) unde preda învăţatul german Johannes Sommer.

Urmându-i exemplul, în 6 mai 1639, ctitorul Treisfetitelor hotăra şi el înzestrarea capitalei sale cu o şcoală asemănătoare – care să pregătească tineri pentru dregătoriile ţării – dar şi cu tiparniţa arătată, bucurându-se de sprijinul lui Petru Movilă, cu care se afla în strânse legături religioase mitropolitul Varlaam al Moldovei. Pentru acest scop, la 15 aprilie 1641 cumpăra de la comisul Mihail Furtună, cu 200 de taleri de argint, o casă de piatră în Uliţa Ciubotărească (numită apoi Uliţa Feredeilor şi acum Mitropoliei), în care după prefacere aşeza şcoala pornită la Trei Ierarhi (din 1640). Pentru început a adus de la Kiev şi dascăli (călugări) îndrumaţi de teologul Sofronie Poceiţki, profesor de retorică al colegiului ucrainean, cât şi conducător al tipografiei din Lavra Pecerska (complexul de mănăstiri cu catacombele din Kiev). Mutat în Moldova acesta devenea egumen la Trei Ierarhi, diriguitorul colegiului ieşean şi al tiparniţei în care s-au tipărit primele cărţi religioase şi judecătoreşti scrise în limba românească pentru a le ceti întreg poporul, cum avea să spună cronicarul (N. A. Bogdan)

„Magnificul Colegiu zidit de beiu pe *„malul marelui lac numit Heleşteu sau Pescărie”*, potrivit lui Paul de Allepo, vizitator al Iaşilor pe atunci, era sub oblăduirea bisericii Trei Ierarhi, căreia avea să-i şi revină moşiile

Răchiteni, Tămăşeni şi Iugani, dăruite de ctitor şcolii pentru întreţinere. *„Alături de această şcoală acelaşi domn a pus să se construiasă o baie publică menită să contribuie cu veniturile ei la întreţinerea şcolii”* care *„a rămas în picioare până aproape de zilele noastre, când, ajunsă în ruină, a fost dărâmată în 1894 şi înlocuit printr-o baie turcească”* (Dan Bădărău şi Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*).

Deşi avea caracter religios în ea se învăţa mai mulţi ani teologie, retorică, dialectică (logică), catehism, aritmetică, limbile slavă, latină, greacă şi română. Devenită şcoală umanistă de mare însemnătate pe tărâmurile Răsăritului, unii dintre învăţăceii ei ajungeau oameni de seamă, precum domnitorul Dimitrie Cantemir, spătarul Nicolae Milescu ori mitropolitul Dosoftei – ce a dat şi el avânt şcolilor şi tipăriturilor în limba română (1672).

…Dar care apoi se risipea, urmând pierderea domniei, a averei şi înrobirea preafrumoasei Doamne Ecaterina

Strădaniile lui Vasile Lupu, pentru îmbogăţirea capitalei cu alte falnice şi luminătoare ctitorii, aveau însă a fi curmate. Ceambururi de tătari dând iama prin Polonia şi întorcându-se acasă prin Moldova, cu prădăciuni şi cârduri de robi, domnitorul le tăia calea, luându-le prăzile. Îndrăzneaţă lui faptă provoca însă crunta lor răzbunare. Năvălind pe neaşteptate, împreună cu cazacii lui Bogdan Hmelniţchi, prin 1650, aceştia ajungeau, fioroşi, la marginea Ţuţorii, înspăimântând domnitorul – nevoit să se retragă în codrii că poteştilor spre Neamţ – să lase capitala la voia lor. Punându-i foc”, *într-o mică de ceas ruină şi cenuşă s-au prefăcut”*, pârjolul nimicitor cuprinzând şi biserica, tipografia şi straşnica lui şcoală. *„Capitala a fost crunt prădată şi pârjolită împreună cu toată ţara”*. (Ca să scape de musafiri Vasile Lupu a trebuit să le plătească sume considerabile şi să făgăduiască pe Ruxanda de nevastă lui Timuş, feciorul hatmanului cazacilor… Toamna, trupele năvălitoare se retrăgeau peste Nistru ducând cu

ele *„zeci de mii de robi, cirezi şi turme imense de animale şi bunuri jefuite din oraşe şi sate”* (Al. Gh. Savu, *Vasile Lupu, restituire*).

Intrând în ceasul cel rău şi având de înfruntat necontenite tulburări şi conflicte armate cu oşti poloneze, tătărăşti şi căzăceşti şi cu domnul muntean Matei Basarab şi un rival mai tânăr, logofătul Gheorghe Ştefan (sprijinit de trupe ardelene şi muntene), ctitorul cetăţii culturale de la Treisfetite nu mai avea răgaz să-i redea strălucirea şi chiar să termine biserica logofătului Ion Golia a cărui prefacere o începuse prin 1650. La 3 aprilie, în primăvara anului 1653 rivalul său, logofătul Gheorghe Ştefan sprijinit de ajutoare transilvăneşti şi munteneşti venite în iureş ocupă Iaşii, domnul abia reuşind să se refugieze spre Cameniţa. Ajutat de cazacii lui Timuş Hmelniţki fiul hatmanului acestora – căruia îi dăduse fata, pe Ruxanda, de nevastă, silit de conjunctura neprielnică în care se afla – îşi învinge duşmanul la Popricani (în mai) şi se întoarce la tron, dar nu pentru multă vreme căci în iulie era învins la Sârca, unde rivalul venise cu mari ajutoare străine. Silit să părăsească capitala se retrăgea peste Nistru la ginerele Timuş Hmelniţki.

Vestită în tot răsăritul pentru frumusestea ei Ruxanda fiica cea mică – instruită la un colegiu mănăstiresc din Cracovia şi apoi la Constantinopol unde a fost trimisă *„zălog”*, după cerinţa Porţii şi lăsată pe seama sultanei Kiosem (femeie cultivată) fusese cerută de fiul voievodului Transilvaniei, de un nobil polonez, contele Potocki, şi marele prinţ Wisznowiecki – ultimul, venit special la Iaşi, anonim, ca om de rând, s-o vadă şi să-l cunoască –, dar şi de Timuş, fiul hatmanului cazacilor Bogdan Hmelniţki. Cum domnitorul ezita să-i împlinească dorinţa cazacului şi avusese loc pârjolul Ieşilor din 1650, cauzat după unii şi de refuzul doritei încuscriri, cei doi vecini căzdeau la înţelegere. Pe la sfârşitul lui august 1652 Timuş cu vreo 3.000 de nuntaşi, un car de druşte şi vreo 40 de care cu sare sosea la Iaşi. Domnitorul încercase să amâne căsătoria tratând cu Bogdan, iar în ultimul moment

chiar să-l oprească pe Timuş cerând regelui Poloniei ca generalul Kalinovski să-i taie calea şi să-l întoarcă din drum, pentru a-şi salva fiica *„singura bucurie a bătrâneţelor mele”* dar acesta fusese învins de cazaci şi alungat. Deşi candidatul poftitor la mâna Ruxandei, după spusele cronicarilor, era cam *„sălbatic”* şi băutor, Ruxanda (născută prin 1630), închizând ochii se dădea lui, ajungând astfel nora puternicului conducător al vecinilor ucraineni – vestiţii luptători ai vremii – cu perspective de a fi chiar hătmăniţă şi ajutor de nădejde iubitului ei tată intrat în mari primejdii. Înţelegând soarta ţării, ca să nu fie compătimită, Ruxanda spunea celor din jur că-i place soţul hărăzit de soartă. La 1 septembrie se petrecuse nunta, iar la 6 septembrie tinerii însurăţei plecau spre Cehrin, reşedinţa hatmanului din Ucraina unde rămâneau până în aprilie 1653, când Timuş venea în ajutorul socrului aflat în război cu rivalul Gheorghe Ştefan.

Mai înainte, prin 1645, domnitorul căsătorise pe Maria, cealaltă fiică, cu prinţul polonez Radzvil, supărând şi boierii Moldovei căci ginerele avea credinţă luterană, neiubită de ortodocşii habotnici.

Bogatul logofăt Gheorghe Ştefan, stăpânul unor întinse moşii pe valea Siretului şi a Bistriţei (unde avea şi conacul la Buciuleşti), şi om de încredere multă vreme la curtea lui Vasile Lupu, strânsese trupe năimite, ajutoare de la Rákóczi, principele Ardealului şi de la Ioan Cazmir craiul polon, supăraţi pentru încuscrirea lui Vasile Lupu cu războinicul hatman al cazacilor, Bogdan Hmelniţki. În ultima luptă, de la cetatea Sucevei (septembrie – octombrie 1653), unde domnitorul îşi retrăsese familia şi-i sosise de ajutor cazacii lui Timuş, instalaţi în fortificaţiile exterioare, ginerile a fost rănit la un picior de o schijă a tunului prinţului Dimitrie Wisznowiecki, rivalul la mâna Ruxandei, murind peste câteva zile (în 18 septembrie), cu toată îngrijirea Ecaterinei aflată acolo cu feciorul Ştefăniţă şi o parte din averea domnească.

Purtându-se ca o eroină din dramele medievale, tânăra doamnă a Moldovei, timp de vreo câteva săptămâni

cât a durat asediul a încurajat apărarea, sfătuindu-se cu Timuş îngrijindu-i rana, plângându-i sfârşitul vieţii şi ascunzând o vreme cazacilor moartea hatmanului lor, spre a nu le descuraja lupta. Când aceştia aflaseră pierderea şi voiau a se predea, curajoasa doamnă a apărut în faţa lor cernită, amintindu-le că au jurat să apere cetatea şi să nu lase o femeie singură la cheremul duşmanilor.

Nemaiavând putere să reziste căci la urmă apărătorii ca şi doamna *„piele de pre caii morţi lua şi le herbea şi opincile şi rădăcini mânca”* (Miron Costin), cazacii încetau lupta, deschideau porţile, cetatea cu *„doamna şi cu toată averea lui Vasile Vodă”* căzând în mâinile rivalului (9 octombrie 1653).

Îngrijorat de situaţia gravă în care se afla familia, Vasile Lupu venise în ajutorul apărătorilor cu trupe căzăceşti şi tătărăşti dar acestea n-au apucat să lupte împotriva oştirii lui Gheorghe Ştefan, sprijinită de detaşamente ungureşti şi leşeşti înzestrate cu arme ucigătoare de foc şi animate de ideea capturării averii domnitorului, ascunsă în cetate. Întâmplându-se tot atunci ca polonii conduşi de craiul Ioan Cazimir să atace Cameniţa, tătarii au fost chemaţi înapoi deşi domnitorul cu daruri îl implora pe beiul lor *„cu lacrimi căzând-u la picioare”*, să-i scape nevasta şi feciorul din mâinile lui Gheorghe Ştefan. Bogdan Hmelniţki aflase că-şi pierduse feciorul.

Oricum domnia i se scurtase căci alianţa cu cazacii nu plăcuse vecinilor poloni, turci şi unguri, boierii cârteau fiindcă lăsase dregătoriile mănoase pe mâinile unor greci şi-l apucase *şi o „zburdăciune”* tinerească nefirească. *„Betejitla minte”* sau cum avea să scrie Miron Costin năucit de lunga şedere în tron, căzuse în mari păcate săvârşind: *„sila a câteva case de boieri, luându-le fetele peste voia părinţilor la ţiitorie, eară oamenii de casa lui şi mai ales nepoţii de ai lui, mai mare silă făceau, luând chiar băieţii oamenilor pe care îi siluiau”*.

Scurtând capetele apărătorilor cetăţii Suceava, Gheorghe Ştefan lua averea căzută pleaşcă, pe doamna şi

feciorul Lupului, ducându-i mai întâi la Roman unde avea reşedinţa şi apoi la moşia sa din satul Buciuleşti (Bogdana). Acolo închidea şi nepoţii domnitorului, pe feciorii fratelui (hatmanul Gavril căzut şi el mai înainte prizonier), pe Alexandru – paharnicul şi pe Enachie – comisul

„Unde cu mare munci i-au omorât" pentru câte făcuseră „sile *şi scârnăvii*", cum avea să spună tot cronicarul.

Pretinzând că avea de plătit vechi *„poliţe"*, domnitorului din vremea când îl trimitea în solie, prin ţările vecine şi-i vizita în lipsă casa – unde rămânea singură nevasta Safta – învingătorul, Gheorghe Ştefan nu voia sa piardă prilejul de răzbunare, luând-o în robie pe Ecaterina, femeie frumoasă, mândră şi numai de vreo douăzeci şi ceva de ani. Apărându-se ea i-ar fi spus: *„Dulău fără obraz Cum nu te temi de Dumnezeu că ţi-a fost domnul meu stăpân şi ia-i mâncat pita*!". Dar ce mai putea să facă şi cine mai ştie ce a urmat, Gheorghe Ştefan ţinând-o prizonieră la Buciuleşti, aproape vreo cinci ani, ameninţând-o cu moartea lui Ştefăniţă, copil de vreo 12 ani, pe care l-ar fi şi însemnat la nas ca să nu mai fie candidat la domnie. Ce nu face o mamă pentru copilul ei!

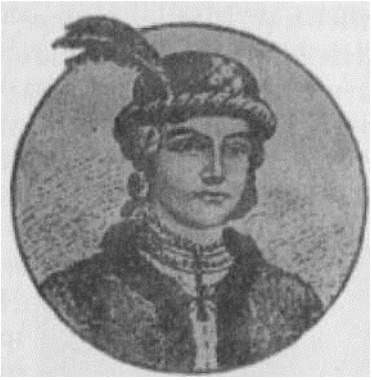

Sadic, stăpânul lor avea *„plăcerea... să-i urce pe toţi într-o luntre, pe doamna Ecaterina, pe Ştefăniţă şi fraţii Cantacuzini* (Toma şi Iordache aflaţi şi ei acolo, prizonieri) *şi plimbându-i noaptea pe apa Bistriţei să-i sperie că-i va îneca"* (C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*).

Sosind firmanul vizirului de confirmare a domniei, după plata pungilor de rigoare, învingătorul se muta din Roman în scaunul de la Iaşi, stăpânindu-l cu râvnă vreo şase ani (iulie 1653 – martie 1658). Despre acei ani Miron Costin zicea că au fost buni, Dumnezeu dând *„mare belşug”* în pâine, vin, stupi şi alte roade. *„Om deplin, cap întreg, fire adâncă, cât poţi zice că nasc şi în*

Moldova oameni. La învăţăturile solilor şi la răspunsurile cărţilor covârşea chiar pe Vasile-Vodă” (N. A. Bogdan).

Slăvitul domn, aciuat la curtea cuscrului Bogdan Hmelniţki, din Cehrin, se topea de durere văzând că nu mai avea mijloace de ajutor, hatmanul luptându-se să scape de ocupaţia polonă, sprijinit de ruşi.

Nefericită, la rândul ei Ruxanda primise trupul soţului decedat, la 22 octombrie 1653, când tocmai născuse şi apoi rămăsese sub aripa soacrei şi a lui Iurie, fratele lui Timuş, devenit hatman, deşi prinţul polon îi cerea din nou mina. Trăia în cetatea Râşcovului, dăruită ei de socru, de unde nu pleca nici când mai târziu fratele ei, Ştefăniţă, ales domn, vrând s-o aducă la Iaşi asediase cetatea, petrecându-se alt fapt inspirat parcă din tragediile greceşti.

Revenea în Moldova, abia peste vreo 20 de ani, având moşia Deleni din districtul Botoşani şi Preuţeşti lângă Târgul Nemţ, trăia în anonimat. Năvălind în Moldova trupele lui Ioan Sobieski, pe la 1690, bătrâna doamnă Ruxanda, retrasă la Cetatea Neamţului din calea lor, era găsită de o ceată dintre năvălitori, chinuită şi apoi decapitată pentru a 37

I se lua galbenii ce se presupunea că-i avea. Amestecat în avea stă crimă s-ar fi aflat un vecin de moşie, medelnicerul Vasile Crupenschi. Cauza n-a mai aflat-o nimeni. Poate din vreo răzbunare, căci într-un pomelnic al familiei Crupenschi de la moşia Feredeni (Botoşani), bănuitul sau vreun neam al acestuia apare însurat cu *„domniţa Ruxanda fata lui Vasile Lupu"*.

Sperând un sprijin de la tătari Vasile Lupu mergea de la cazaci la hanul lor, dar acesta îl trimitea cu pază la Istanbul unde era *„ospeţit"*, într-un apartament la celebra închisoare Ediculé cu oarecare libertate de a primi musafiri. Sultanul dăduse firman de domnie lui Gheorghe Ştefan. Peste vreo 5 ani venind şi mazilirea acestuia vizirul îi propunea să-şi reia domnia, dar Vasile Lupu cătrănit refuza lăsând ca vizirul să-l pună pe Gheorghe Ghica căruia îi cerea doar să trimită la Istanbul pe doamna Ecaterina cu băiatul, rămaşi în Moldova, după fuga lui Gheorghe Ştefan. Astfel familia se reîntregea, iar în noiembrie 165 9 tot cu ajutorul vizirului prieten şi *„ruda lui de sânge"* – cum se spunea –, feciorul Ştefăniţă era trimis domnitor în Moldova, părintele rămânând *„capuchihaie"* (reprezentantul lui la Poartă), pentru a-l susţine şi apăra de intrigi. Nu peste mult timp mândrul bei al Moldovei se pierdea (1860/1861), lăsând credincioasei doamne Ecaterina povara, nu deloc uşoară, să-i ducă trupul acasă, la Trei Ierarhi, lângă Tudosca şi primul lor fiu

Ioan.

Şi mai nenorocos, Ştefăniţă domnea şi el vreo doi ani, până prin ianuarie 1661, când a fost înfrânt de Constantin Şerban Basarab sprijinit de cazaci, dar a reuşit să-l alunge cu ajutorul tătarilor mai ţinând tronul până prin septembrie 1661. Cu toată neliniştea deselor războaie în care-l mâna Poarta, cât şi seceta cumplită şi foametea acelui an ce făcea lumea să mănânce mămăligă din papură uscată – de unde şi porecla Papură Vodă dată tânărului domnitor –, acesta duios şi credincios părintelui, s-a zbătut din răsputeri să repare mănăstirea Trei Ierarhilor atinsă de năpăştile bătăliilor, dar de tătine-său doritor ca aceasta să fie *„peste toate mănăstirele aici în Ţară mai iscusită”*, spre veşnica lui mântuire.

Retrasă lângă dragul ei fecior Ştefăniţă, în rugăciuni, postiri şi nestinse suspine la Trei Ierarhi şi Golia, unde petrecea serile îngenuncheată la icoane, doamna Ecaterina nu avea nicio bucurie căci băiatul se topea văzând cu ochii şi era trimis în felurite bătălii, căzând la urmă înfrânt de boala necruţătoare: ciumă sau *„lingoare „*căreia doctorii îi ziceau *„malignă”* (*C*. Gane).

Distrusă, copleşită de durere şi înecată în lacrimi, îl îngropa şi pe el la Trei Ierarhi şi apoi pleca, pierzându-şi urma… la vreo mănăstire, în pustie, la Istanbul, acasă în Georgia sau cine mai ştie lângă cei trecuţi dincolo de lume.

Frumoasa circaziană, doar de vreo 40 de ani, aşa cum apăruse, neştiută, dispărea în valurile istoriei.

Lăsa în urmă o tulburătoare legendă pe care o mai pomenesc, uneori, doar cucernicii părinţi de la Trei Ierarhi, puţini dintre vizitatorii frumoasei zidiri bănuind dureroasele ei trăiri şi ale ctitorului, încrustate cu lacrimi şi sânge în piatra pereţilor dantelaţi.

Un Cavaler din umbra Trei Ierarhilor cutreieră Europa Nu mai puţin dramatică era şi istoria mai tânărului rival Gheorghe Ştefan, crescut în preajma Trei Ierarhilor. Instruit şi călătorit prin Polonia, Transilvania şi alte ţări, trimis de Vasile Lupu cu felurite solii, văzuse multe oraşe şi devenise adeptul învăţăturii ardelene.

În pragul primăverii anului 1658, prin 3 martie, când iarba dădea colţul, aflând că i-a sunat ceasul din urmă al domniei şi venea *„poftirea”* la Poartă, cum se întâmpla cu toţi cei maziliţi, Gheorghe Ştefan – cunoscător al câtorva graiuri străine, s-a îndreptat, iute, către Apus, devenind *cavalerul rătăcitor al Europei*. Mânat de nădejdi curate într-un ajutor creştinesc bătea la porţile împăraţilor şi regilor cerând sprijin pentru mântuirea

Moldovei şi aducerea ei între ţările creştine europene. Pe unii îi cunoştea din vremea soliilor lui Vasile Lupu.

Însoţit de toată Curtea sa domnească, boieri, secretar, slujitori, paznici, trecuse pe la Caşin în Ardeal mergând încrezător la Gheorghi Rákóczi voievodul Transilvaniei. De la acesta pornea în Germania, la un vechi prieten, apoi în Moravia şi Viena, prin ţările baltice ajungând tocmai la Riga. Acolo doamna Safta, obosită de atâtea peregrinări pline de speranţe neîmplinite şi de irosirea podoabelor vândute pentru banii tot mai împuţinaţi, îl părăsea întorcându-se acasă şi lăsând să-i

întreţină idealurile fosta ei doamnă de onoare, Ştefana Mihailovna – altă floare circaziană, popositǎ pe meleagurile Moldovei. Neostenitul ex-domnitor, cu alaiul micşorat, căci unii curteni neplătiţi fugiseră, se oprea tocmai la Moscova, cerând sprijinul ţarului pravoslavnic, până atunci nepreţuit, năzuind o mare bătălie împotriva ocupaţiei otomane în Balcani.

Întristat, căci ţarul nu avea încă în vedere asemenea faptă, se întorcea iar în Germania, trăgând o raită şi prin Stockholm la regele Suediei. Decepţionat de slabul ajutor acordat dorinţei sale de eliberare a creştinătăţii, se plângea prin scrisori regelui Angliei şi regelui Franţei – Ludovic al XIV-lea (Le roi Soleil). Ultimul, socotind că o nouă domnie i-ar mai ogoi durerea şi potoli nelinişstea, intervenea la Poartă, propunând sultanului ca *„le pauvre prince”* să fie repus în scaunul princiar. Dar fără succes. Impresionat şi el de zadarnica zbatere a fostului domnitor moldovean, ţarul îl invita în Rusia, unde îi chezăşuia o viaţă fără lipsuri până la sfârşitul zilelor *„pentru a nu mai trăi printre oameni de altă credinţă”*. Propunerea rămânea însă fără împlinire. După ce la 28 ianuarie 1668 scria Palatinului din Brandenburg, protectorul său, peste câteva zile, rătăcitorul cavaler ieşean, deprimat, părăsea castelul de la Sezeczin, de pe malul Balticei, unde trăia, şi pornea spre cele veşnice, plâns de Ştefana Mihailovna rămasă lângă el credincioasă, ca şi Ecaterina lui Vasile Lupu.

Toate ale lumii se dovediseră trecătoare, ca nişte clipe, în nesfârşitul crug al vremii…

La Trei Ierarhi vine în ospeţie împăratul „moscheiesc”, Petru cel Mare, iar pentru veşnicie Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza

Aflat în capitala Moldovei cu prilejul războiului ruso-turc preconizat şi auzind de frumuseţea bisericii, în ziua de 26 iunie 1711, marele ţar Petru I cel Mare a pornit singur, pe jos, de la Curtea Domnească doritor să vadă minunea de la Trei Ierarhi. *„Din biserică el a trecut în sala gotică, unde a venit şi domnitorul”* (N. Grigoraş, *Biserica Trei Ierarhi*). Acolo au şezut la un ospăţ de bună venire în Ţara

Moldovei. Au mers şi la Mitropolia aşezată pe atunci în biserica Strateniei.

Evenimentul era deosebit, căci Dimitrie Cantemir, socotit dregător de încredere la Istanbul şi trimis domnitor de Înalta Poartă, trecuse de partea Rusiei ortodoxă.

Vizitând biserica, Dimitrie Cantemir nu bănuia că peste vreo două sute de ani avea să se întoarcă sub bolţile sale, pentru veşnicie. Retras în Rusia cu ţarul, învinşi la Stănileşti de armatele turce, murea acolo cu dorul nestins de ţară unde nu mai putea reveni datorită îndepărtării de Înalta Poartă.

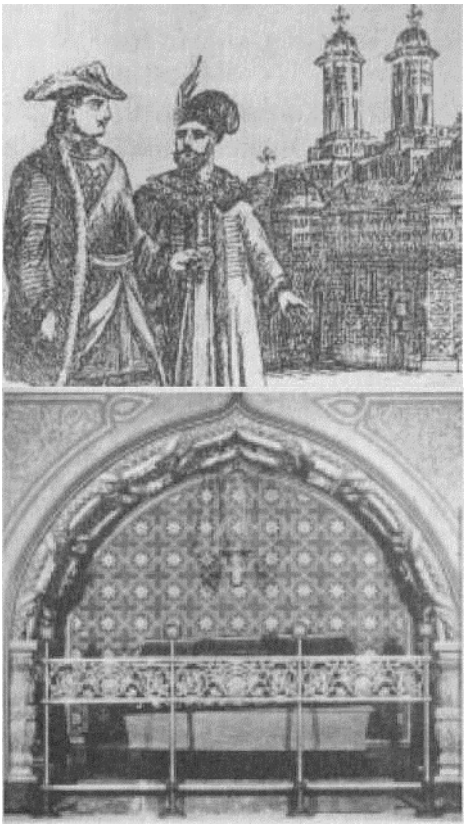

Luând în seamă importanţa monumentului, la 17 iulie 1935, aici i se reînhumau osemintele, aduse din Rusia cu un vapor prin portul Constanţa, după stabilirea relaţiilor României cu puterea sovietică.

Mai trecând vreo vreo 12 ani, alături îşi găseau

odihna şi ale domnitorului Unirii: Alexandru Ioan Cuza.

Ridicate de la Ruginoasa, în zilele primăverii anului 1944, când războiul intrase în Moldova şi trimise la Curtea de Argeş, reveneau acasă în ziua de 20 aprilie 1947, la ora 8 dimineaţa, cu trenul rapid Bucureşti – Iaşi.

Aşezate într-o raclă de stejar, fuseseră cinstite de mii de ieşeni *„cu adâncă evlavie”*, înşiraţi pe tot parcursul, din gară şi până la Trei Ierarhi. Sicriul îl ducea carul strămoşesc cu două perechi de boi, mânat de ţărani în portul strămoşesc şi era întâmpinat cu ceremonii religioase şi manifestaţii, la gară, în Piaţa Unirii şi la intrarea bisericii Trei Ierarhi, unde a fost salutat de o defilare militară.

Capitolul 3

Mica Grecie de la Iaşi

Mai întâi cu şcoala la Trei Ierarhi

Deşi Vasile Lupu avusese unele porniri împotriva foştilor dregători greci aciuaţi la Curtea Domnească, socotind că şcoala sa trebuie să fie slujită de profesori luminaţi, după înfiinţarea ei, pe lângă acei pentru limbile slavonă şi română chema şi alţii pentru greacă (unii călugări). Aceştia aveau studii înalte, europene, făcute mai ales în Italia (Veneţia, Padova – unde se formase curentul umanist al gândirii libere, neoaristotelice –, Roma, la colegiul Sf. Atanasie înfiinţat de papa Grigore al XIII-lea (1572 – 1585). Domnitorul Moldovei se bucura de sprijinul ierarhilor greci din Patriarhia Constantinopolului, care vedeau în el apărătorul ortodoxiei, socotindu-l ca un fel de împărat, moştenitor al celor din Bizanţ (N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de răsărit.*). Potrivit lui Dimitrie Cantemir „Vasile Albanezul” (Lupu), a dat avânt şcolii greceşti, poruncind marilor mănăstiri să primească călugări greci pentru a învăţa fiii de boieri ştiinţele timpului. Greaca avea pe atunci mare utilizare, oferind şi cărţi ştiinţifice, pe când limba slavonă era mai mult religioasă şi, cum spunea cronicarul, în ea *„nu se puteau învăţa alte ştiinţe”*.

Limba greacă în vechime avea aceeaşi importanţă

pentru ortodoxie ca şi latina pentru catolicism şi era folosită în relaţiile domnitorilor Moldovei cu Imperiul Bizantin şi Patriarhia ortodoxă din Constantinopol, în Moldova venind cărţi bisericeşti tipărite în limba greacă cât şi călugări pentru administrarea bisericilor închinate Sfântului Mormânt şi muntelui Athos de marii boieri şi dregători moldoveni. Existând o luptă între ortodoxism şi catolicism limbile slavonă şi greacă se foloseau în biserici până la introducerea limbii române de Vasile Lupu şi chiar mai târziu.

În ţară se găseau negustori dar şi călugări greci şi profesori greci, aduşi de unii boieri, pentru a le învăţa odraslele limbile şi ştiinţele apusene. Între călugării greci şi acei ruteni (kievieni) existând însă unele neînţelegeri teologice, acestea se accentuau după Sinodul Ortodox ţinut la Iaşi în vara şi toamna anului 1642, arhereii greci considerându-se superiori din punct de vedere al învăţăturii. La sinod participa vestitul teolog grec al ortodoxiei, învăţatul Meletie Strigul, consilierul patriarhului din Constantinopol şi straşnic potrivnic al celuilalt învăţat Teofil Coridaleu – reformator de nuanţă protestantă, susţinător al filosofiei lui Aristotel. Dezbaterile în contradictoriu fiind înverşunate, cu toată silinţa mitropolitului Petru Movilă al Kievului de a le ţine în frâu, Domnitorul Vasile Lupu şi mitropolitul Varlaam făcuseră mari eforturi pentru împăcarea oponenţilor întruniţi în vreo 28 de concilii.

Murind mitropolitul Petru Movilă (22 decembrie 1646 s.v.), influenţa călugărilor greci, conduşi de Meletie Strigul creştea, fapt pentru care profesorii kieveni plecau în Rusia, colegiul ieşean slavo-latin devenind mai mult de limbă greacă, iar mănăstirea Trei Ierarhii cuibul profesorilor săi, greci. La şcoală folosindu-se mai mult limba greacă, cu toate că avea o gramatică grea o învăţau şi fetele lui Vasile Lupu. Egumenul fiind tot grec, mănăstirea Trei Ierarhi, închinată muntelui Athos – ca şi Sf. Sava închinată Patriarhiei de la Sfântul Mormânt –, avea să devină şi centrul vieţii culturale greceşti de la Iaşi

vreme de aproape 200 de ani, până la revoluţia din 1821 şi-n oarecare prelungire până la secularizarea averilor mănăstirilor străine prin reforma lui Cuza din 1864.

Îşi pierdea importanţa, pentru câtva timp, doar în timpul domniei lui Gheorghe Ştefan (1653 – 1658). Adept al culturii Europei Centrale, pe lângă profesorii kievieni rechemaţi, aducea şi dascăli latinişti din Ardeal, precum Simion Dascălul, care a prelucrat cronica lui Grigore Ureche. (*De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional…*)

Reîntorşi, după mazilirea lui Gheorghe Ştefan, dascălii greci aduceau şi pe alţii: Nicolae Kerameus (mort la Iaşi), Theodor Trapezuntinul, Ieremia Cacavelas învăţător al lui Dimitrie Cantemir (viitorul domnitor, iubitor al limbii greceşti), care-l pomeneşte în lucrarea sa *Descrierea Moldovei*, cât şi alţii.

Numărul lor creştea căci răspunzând chemării Patriarhului de la Sfântul Mormânt, doritor de ajutoare băneşti pentru menţinerea aşezămintelor ortodoxe – spre a nu fi preluate de catolici – boieri şi domnitori evlavioşi închinau ctitoriile lor cu uriaşe averi unor locaşuri din Ierusalim şi de la Muntele Athos, care-şi trimiteau imediat slujitorii, egumenii şi călugări în Moldova, să le administreze.

Astfel procedase şi Vasile Lupu cu Trei Ierarhii – şi filiala ei Sf. Atanasie din Copou închinându-le muntelui Athos (1646); urmaşul său Gheorghe Duca închinând Sfântului Mormânt ctitoria sa de la Cetăţuia (1672); Sfântul Sava fiind metoh al Patriarhiei din Ierusalim, înainte de 1600; Golia era închinată Mănăstirii Vatoped din muntele Athos (1614); Hlincea, Sfântului Mormânt; Galata, de asemeni Sfântului Mormânt (1618); Frumoasă, Mănăstirii Schimbarea la Faţă din muntele Sinai (1586); Sf. Ioan Gură de Aur-Zlataust, Mănăstirii Adriano din Grecia; Sf. Neculai-Aroneanu, Patriarhiei din Constantinopol; Sf. Apostoli Petru şi Pavel, Mănăstirii Vatoped din Muntele Athos (1669); Barnovschi, Sfântului Mormânt (1627); Sf. Lazăr, Sfântului Mormânt (1785) …

Pe Uliţa Mare se vorbea greceşte ca la Atena

Influenţa grecească din Iaşi, sporea după ce domnitorul pământean Dimitrie Cantemir, pus de Poartă, trecuse de partea Rusiei în care se retrăgea împreună cu ţarul învins de turci în bătălia de la Stănileşti (iulie 1711). Drept pedeapsă, pentru hainire, sultanul transforma protecţia Moldovei – cerută benevol de urmaşii lui Ştefan cel Mare –, în robie, trimiţând la Iaşi, timp de vreo sută de ani, domnitori greci, cu reşedinţe şi familii la Istanbul.

Fugind feluriţii caimacami boieri sau turci instalaţi pentru scurt timp în tronul Moldovei, sosea trimis de la Istanbul Nicolae Mavrocordat (septembrie 1711 – decembrie 1715). Mai domnise un an (1709 – 1710) şi era *„învăţat şi de seamă”* (N.A. Bogdan). Avea cunoştinţe de filosofie şi istorie, vorbea limbi străine – între care şi latina – şi pretindea că purta viţe muşatine, după mamă, prin familia lui Petru Rareş. Moştenise de la tatăl său o bibliotecă pizmuită de *„monarhii europeni ai vremii”* (Martha Bibescu, *Jurnal politic*).

Era fiul lui Alexandru Mavrocordat numit şi Exaporitul (consilier secret), mare dragoman (tălmăci) al Porţii, care negociase pacea de la Karlowitz din 26 ianuarie 1699, după războiul turcilor cu Polonia şi Austria. Acolo Polonia ceruse să stăpânească Moldova însă delegaţia turcă s-a opus, aşa cum scria Ion Neculce: *„Leşii încă cerea tare ţara Moldovei dar turcii au răspunsu’ că ţara Moldovei nu pot să o de să le fie lor podani (supusă) că este volnică (liberă), că turcilor este închinată, nu-i luată cu sabia”*. Alexandru Mavrocordat autor de lucrări filosofice, istorice, retorice teologice, fusese principalul negociator despre care Nicolae Costin, plin de recunoştinţă, scria că *„nu-l vor uita curând veacurile viitoare”*. El întemeiase celebra bibliotecă lăsată fiului ca şi funcţia de mare dragoman la curtea imperială.

Deşi cu Nicolae Mavrocordat începea epoca adesea hulită a fanarioţilor – astfel numită după cartierul din Istanbul (Fanar), unde locuiau râvnitorii la tronul Ţărilor Româneşti şi la înalte dregătorii, plătind pungi de aur, cum scriu cronicarii *„ca o arendă, urmând ca apoi să le scoată*

învârfonate din dăjdiile puse pământenilor „prima sa domnie lăsase bună amintire în popor căci pe boieri *„nu-i avea la inimă”*, ştiindu-i *„intriganţi şi hrăpăreţi*.

De aceea mulţi moldoveni îl lăudau, deşi ştiau că unii dintre contemporanii săi, poftitori de ranguri, trăiau după principiul *„Fă orice şi chiar ruinează-te, pentru a parveni şi apoi fă orice ca să-ţi refaci înzecit averea”* (G. Bervizconi).

— Principiu folosit mai totdeauna de unii politicieni, de conjunctură, ce se zbat să câştige un loc în rândurile înalţilor dregători sau al aleşilor, ca apoi, prin influenţe şi comisioane, să-şi rotunjească averea.

De felul lor supuşi cu paşalele şi slujbaşii turci, unii dintre trimişii Fanarului, se purtau cu îngâmfare faţă de boierii localnici, ca nişte domnitori autocraţi, aşteptând chiar ploconeli, linguşiri, temenele, ba plăcându-le şi să fie purtaţi pe braţe (de subţiori) şi când se mişcau dintr-o odaie în alta. Corupţia numită pe atunci *hatâr*, domnind printre dregătorii Porţii stăpânea şi Curtea Domnească de la Iaşi. Venirea domnului din Fanar însemna şi sosirea unei *„clientele numeroase, agresive şi omniprezente în administraţie”* (*dregătorii*), care desfăşura o *„strategie matrimonială de împământenire prin căsătorii cu pământence”* şi schimbări de nume *„după câte o moşie primită ca zestre”* (Paula Scalcău, *Grecii din România, Cuvânt înainte de Georgeta Filitti, Editura Omnia, Bucureşti 2003*).

Exemplu era dat *„Iordache Roset, străbunul Roznovanilor – matca tuturor răutăţilor vremii”*, care acaparase averi uriaşe, ce aveau să rămână urmaşilor.

Pe lângă aceia, *„parveniţi, făţarnici, vânători de zestre şi avere*, ce stârniseră râcă şi mare *„respingere socială şi politică”* mai ales printre marii boieri care pierdeau rangurile şi uriaşele puteri avute înainte şi-i socoteau pe noii dregători vinovaţi de toate relele iar *„numele de fanariot”* titlu *„odios”* – sosiseră numeroşi intelectuali ce aveau meritul introducerii principatelor în *„sistemul de valori academice creatoare, de rezonanţă*

europeană” – prin şcoli, tipografii, tipărituri (*Grecii în România*).

Mulţi dintre noii veniţi, meseriaşi, negustorii, hangii şi mari dregători domneşti se aşezau în preajma Curţii Domneşti, a Mănăstirii Trei Ierarhi, a Sfântului Sava, a Mitropoliei şi celorlalte locaşuri slujite de clerici greci, pe Uliţa Mare vorbindu-se greceşte ca la Atena, greaca fiind „*limba de curte*” (I. Luis Carra). Casele boierilor băştinaşi, scoşi din dregătorii şi retraşi la moşii, se închiriaseră acestora. În afară de comerţ, mulţi făceau

Negustori de altă dată *zaraflâc* şi *cămătărie*, motiv pentru care, sub numele de arman se înţelegea comerciant, iar sub numele de grec se înţelegea mânuitorul de bani ori „*vânătorul de slujbe boiereşti*” (*N A.* Bogdan). Pe Uliţa Mare sc. 45

ducea o luptă surdă de întâietate între ei, puţinii negustori evrei sosiţi din Polonia şi aceia armeni, mai vechi, stăpâni pe multe dughene şi locuri, şi care aveau un întreg cartier în jurul Podului Vechi, unde îşi construiseră două biserici. Exista şi o vorbă în popor: „*un evreu înşală zece moldoveni, un grec înşală zece evrei, iar un armean înşală şi prăpădeşte zece greci*”. Dorind să devină statornici pe aceste locuri priitoare, unii se instalau prin toate cartierele.

Mai toate mănăstirile capitalei fiind închinate locurilor sfinte ale ortodoxiei, administrate de călugări greci, târgul era plin de „*popi*”, cum observa prin anii 1740 pomenitul voiajor Kelemen Mikeş…

Intelectual, dornic de schimbări reformatoare,

Nicolae Mavrocordat ştiind că boierii pământeni luau biruri necuvenite de la ţărani – după obiceiul pământului – încă de la primii săi paşi în ţară a poruncit ca acestea să fie restituite, altfel pe acei vinovaţi aşteptându-i o papară ce putea merge până la bătaia zlotaşilor (încasatorilor) cu toiagul la scara Curţii. Auzind porunca lui vodă ţăranii au prins curaj şi-i ieşeau înainte cu jalbele în proţap şi *„năvăleau în Iaşi cu duiumul şi ţipau pe toate uliţile că i-au calicit boierii şi să le dee banii înapoi”… „Şi erau veseli toţi pământenii, mulţumind lui Dumnezeu că le-au trimis domn bun şi milostiv… Sta Târgul Făinii iezit de grâne, din toate părţile o ieftinătate şi belşug în toate bucatele. Numai mâncătorii aveau voie rea că nu puteau mânca* (poporul) *precum în zilele dinaintea altor domni”* (Neculai Costin). Distant cu boierii hrăpăreţi el apărea acestora fioros *„ca un leu”* (*Florin* Constantiniu, *Constantin Mavrocordat*). Pentru a pune ordine în finanţele ţării a dispus prezentarea publică a încasărilor şi cheltuielilor (bugetul), noutate financiară la vremea aceea şi pentru alte ţări mai civilizate, şi deşi dările către Poartă erau mari, n-a mai pus nicio dajdie nouă pe ţară.

Printre oaspeţii de la Trei Ierarhi este găzduit şi Regele Poloniei

În iarna anului 1712 continuând vechiul război nordic dintre ruşi cu suedezii şi polonezii, oştile regelui Carol al XII-lea – regele Suediei – se aflau în Moldova pentru iernare, cu încuviinţarea Porţii. Polonia era împărţită în două tabere, unii electori susţinând pe regele Frederic August duce de Saxonia, sprijinit de Rusia şi Austria, iar alţii pe regele Stanisław Leszczyński – voievod de Poznan, sprijinit de Suedia şi alungat de ruşi dupăânvingerea lui Carol al XII-lea la Poltava în iulie 1709. Regele Suediei, găzduit de sultan, se retrăsese la Bender (Tighina), unde plănuia alt

război împotriva ruşilor cu ajutorul turcilor şi al fostul rege polonez Stanisław (1704 – 1709), pe care îl chemase la o întâlnire.

Şederea lui Carol al XII-lea în Moldova pricinuind tulburări din partea ostaşilor săi, împrăştiaţi prin toată ţara, cât şi pericolul unei năvale ruseşti la cerinţa lui Mavrocordat sultanul i-a propus regelui întoarcerea acasă, în Pomerania. Pentru siguranţă, urma a traversa Polonia sprijinit de ordia turcească şi ceambururi tătărăşti care i-au şi înconjurat tabăra.

Venind la întâlnire, regele Stanisław plecase din Holstein unde se refugiase şi cobora deghizat spre Bender, dar ajungând la Bacău, şi iscându-se o luptă între însoţitorii săi şi moldoveni, era prins împreună cu alt ofiţer şi trimişi la Iaşi. Găzduiţi în mănăstirea Galata, unde ajunseseră noaptea târziu, au fost duşi imediat la Curtea Domnească, pentru interogatoriu. Discutând cu ei, pe la 3 în puterea nopţii, deşi prinşii se recomandau: unul ofiţer şved (suedez) iar altul colonel francez – veniţi din Pomerania – Mavrocordat a ordonat să fie găzduiţi la Trei Ierarhi în bogatele chilii egumeneşti ce aveau *„pardoselile din marmoră albă şi neagră”*. Bănuind că avea prizonier în mâinile sale chiar pe nefericitul rege al Poloniei, după mai multe cercetări printre slujitorii acestuia, primea confirmarea. Se ascundea sub numele colonelului francez Laurenţiu Buk. Găzduindu-i în taină, cu grijă şi deosebită

atenţie, mai multe zile, domnitorul i-a propus să se retragă pe ascuns, dar la dorinţa lui Stanisław informa Poarta şi primind încuviinţarea acesteia, la 18 februarie 1713, îl pornea spre Bender, însoţit de o gardă de onoare.

Drept răspuns pentru ospeţia acordată, la Trei Ierarhi, pe parcurs Stanisław îi trimitea o scrisoare recunoscătoare:

„Prea înălţate domn.

Deoarece prietenia înălţimii Tale faţă de mine creşte în fiecare zi, mărturisesc că şi a mea a ajuns acum la o astfel de desăvârşire, încât nu mai are nevoie de adaos ci numai de statornicie, de care lucru nu poate să se îndoiască Înălţimea Ta… îţi voi fi foarte îndatorat. Rămân pururea nedespărţit Stanisław rege”. (Cronica Ghicuieştilor).

Intrând în viitoarea războaielor din ţara sa şi ajungând iar rege apoi detronat, ca mai totdeauna în viaţă, musafirul uita prietenul de la Iaşi, luat şi el prizonier de austrieci, pe timpul domniei bucureştene (1716).

Şcoală Domnească de la Trei Ierarhi se mută la Sfântul Sava Socotind că Ţara ca şi Curtea domnească avea nevoie de dregători luminaţi, ştiutori de carte, în anul 1714 domnitorul pornea „să *facă două lucruri bune care nu mai erau în ţară, adică tipografie şi şcoală… Şi aşa a trimis Nicolae Vodă de a adus meşteri tipografi atât pentru slovele greceşti, cât şi pentru cele slavoneşti şi clădind case la Sf. Sava a aşezat acolo tipografia, unde în scurtă vreme s-a şi început tipărirea cărţilor. De asemenea a adus dascăli pentru limbile greacă veche şi nouă, pentru slavonă şi română şi a orânduit ca plata cuvenită lor s-o primească în fiecare an din veniturile domneşti. Nicolae vodă a făcut şi hrisov domnesc cu pedepse aspre pentru ca acestea să rămână neschimbate şi să poată învăţa aici carte oricine va voi, fără vreo plată”. (Cronica Ghicuieştilor).* Ambele instituţii le-a pus sub oblăduirea patriarhului Hrisant (Chrisant) al Ierusalimului, care fusese chemat de la Bucureşti unde se ocupase de şcolile munteneşti. Evenimentul se petrecuse în primăvara anului

1714, căci la 3 aprilie din acel an, patriarhul Hrisant

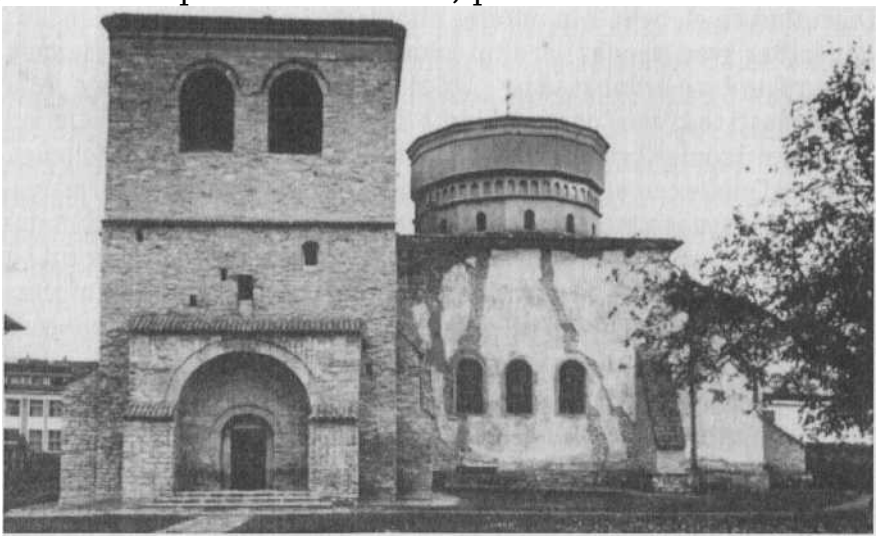

Mănăstirea Sf. Sava era felicitat printr-o scrisoare din Constantinopol pentru modul cum reuşise reorganizarea şcolii ieşene. Patriarhia Ierusalimului avea venituri considerabile în principate de la mănăstirile închinate Sfântului Mormânt (*Cronica Ghicuieştilor*). Axinte Uricarul povesteşte pompa cu care patriarhul Hrisant îşi vizita ctitoriile, fiind primit cu mare fală, la biserică şi în casa egumenului de la Sf. Sava, mănăstirea fiind pentru multă vreme locul de găzduire al marilor ierarhi greci sosiţi la Iaşi, pe la 1749 patriarhul Antiohiei înfiinţând aici şi o tipografie în limba arabă ce tipărea cărţi pentru creştinii din Siria.

Vechea şcoală vasiliană intrată în declin după plecarea lui Vasile Lupu cât şi a mitropolitului Varlaam în 1653 şi reînviată probabil din timpul lui Antioh Cantemir, pe la 1707, de când se pomeneşte şi profesorul ei Atanasie (Ariadna Camariano-Cioran, *Les Academies Princieres de Bucarest et de Iassy*), necesita o înviorare şi reorganizare radicală, pe care le săvârşia N. Mavrocordat, deschizând o mare Şcoală Domnească înzestrată şi cu bogată bibliotecă, din care o parte s-a dus apoi în Grecia, iar alta a rămas la mitropolia ieşeană.

Deşi în hrisov nu se menţiona locul şcolii, aceasta se

aşeza ca şi tipografia în *„casele clădite”* la Mănăstirea Sfântul Sava (existând acolo şi mai înainte, pe la 1670, o şcoală grecească). De aceea era şi numită Şcoala de la Sf. Sava, cărţile bibliotecii purtând şi ele numele Sf. Sava (Ştefan Bârsănescu, *Academia Domnească din Iaşi*). Se compunea din patru clase: de elină (greacă veche), greacă contemporană, slavonă şi moldovenească, independente ca nişte şcoli separate alcătuind împreună un fel de grup şcolar, cu specific dominant religios. Se paradosea limba grecească obştească, dar se învăţa cu temeinicie şi aceea elină (greaca veche) studiindu-se istoria Strămoşilor. (Aheii, ionienii, eolienii, trăitorii de înaintea erii creştine, cu vreo 2000 de ani – care creaseră civilizaţia miceniană în Europa –, peste vreo 1.000 de ani s-au extins în Asia Mică şi în jurul Mării Ionice – înălţând vestitele oraşe Milet, Efes, Halicarnas –, iar prin secolul 8 înainte de Hristos dăduseră avânt Atenei, Corintului, Spartei, continuate cu marele Imperiu Bizantin, falnica sa capitală de la Constantinopol şi şiragul de cetăţi din Asia, Africa şi Orient. Deşi Constantinopolul fusese ocupat de sultanul Mahomed, în 1453, după grele lupte, turcii ocupând pe rând şi celelalte teritorii, Patriarhia greacă a *„cetăţii Constantinopol”* îşi păstra locul, iar spiritul naţional şi cultura elenă dăinuiau în întreaga Europă. Talentaţi negustori, grecii înfiinţaseră centre comerciale şi şcoli prin mai toate oraşele mari, pe malul mărilor şi al fluviilor şi ca şi evreii, prin religie şi cultură patriotică ţineau treaz sentimentul naţional, în vederea viitoarei eliberări.

Mutat la Bucureşti din ianuarie 1716, acolo domnitorul Mavrocordat lua iniţiativa construirii Mănăstirii Văcăreşti propunând şi măsuri de uşurare a dăjdiilor. Prins captiv de trupele austriece intrate în Muntenia (noiembrie 1716) şi dus la Sibiu, după eliberare, murea răpus de ciumă.

Limba greacă devenind tot mai însemnată la curţile domneşti din Iaşi ca şi din Bucureşti, şcoala rămânea şi în atenţia domnitorilor următori, care o înzestrau şi o îngrijeau. Fiind mutată la mănăstirea Barnovschi după

incendiul din 1724 care îi mistuise localul, domnitorul următor Grigore Matei Ghica (1726 – 1733) săvârşea reconstruirea acestuia astfel că prin 1727 şcoala se întorcea la Mănăstirea Sf. Sava, devenită o citadelă culturală grecească ce întrecea Trei Ierarhii. Plină de călugări, de şcolari şi poporeni, biserica era în centrul vieţii greceşti la marile sărbători ortodoxe fiind neîncăpătoare. Slujbele se săvârşeau în limba greacă de câţiva prelaţi. Biserica purta la intrare inscripţia grecească în care se spunea că a fost refăcută în anul 1625 de Ioan Postelnicul, nepotul lui Scarlatos din Constantinopol. Constructor fusese Ianachi, îngropat în biserică. Vizitând-o, arhidiaconul Paul de Allepo (1653), rămânea uimit de frumuseţea şi bogăţia ei. Era acoperită cu cositor *„care sclipeşte de departe la razele soarelui” şi* avea *„superbe cruci mari, aurite”*, cât şi un turn înalt cu o mulţime de trepte pentru gherghir şi cele cinci clopote, din care unul *„de o vastă circumferinţă, lucrat în Danemarca*. După tradiţia locală, prima biserică ar fi fost din lemn (1300 – 1330), construită de călugări veniţi de la mănăstirea Sfântul Sava din Ierusalim, de câteva ori refăcută şi folosită după unii de capişte pentru vechii negustori armeni. Fiind bine înzestrată, aici ar fi poposit şi domnitorul Alexandru cel Bun. Cercetarea arată că s-a înălţat în 1583. Deţinând mult teren, curtea era plină de acareturi în care, după secularizare (1864), se înfiinţa Colegiul Naţional Sf. Sava, apoi gimnaziul şi Şcoala Profesională Sf. Sava (până în anul 1948), urmată de Liceul de Chimie şi IPROCHIM. Pe locul tipografiei s-a construit Liceul „Vasile Alecsandri”.

Pe atunci casele se aprindeau uşor, căci ale boierilor erau acoperite cu şindrilă iar ale târgoveţilor, majoritatea, cu stuf sau paie, ca în sate în timpul lui Vasile Lupu arsese oraşul de vreo patru ori. Iscându-se un pojar şi o furtună în primăvara anului 1725, s-au topit multe case de pe Uliţa Mare, arzând şi Curtea Domnească cu biserica Sf. Neculai şi localul şcolii lui Vasile Lupu, fapt pentru care Gh. Asachi scria: *„tâmplându-se arderea edificiului Academiei*

Vasiliene, egumenul de atuncea nu l-au mai rezidit, încât cu edificiul au pierit şi lucrarea Academiei...” (*Serbarea zilei de Treisfinţi*).

Totodată domnitorul Grigore Ghica hotăra ca dascălii celor patru şcoli (sau secţii), de elineşte, greceşte, slavoneşte şi moldoveneşte să fie plătiţi cu leafă stabilă iar pentru îndrumarea învăţământului înfiinţa o Eforie condusă de mitropolitul ţării, cu drept de control şi inspecţie – ca un nucleu de inspectorat sau minister educaţional. Cum scria *Cronica Ghiculeştilor*, la şcoală urmau copii de oameni bogaţi şi săraci din ţară şi de peste graniţe. Ghica *„domnea cu blândeţe şi pricepere mai micşorând birurile grele puse de predecesori”*. În primii cei şapte ani de domnie reparase mai multe biserici căzute în ruine, adusese apă la Sfântul Neculai şi la Sf. Spridon (1731), făcuse în faţa Curţii un turn înalt cu ceasornic şi clopote ca să ştie tot târgul mersul vremii şi prefăcuse, cu mare cheltuială, biserica lui Balica zidind bogata Mănăstire Frumoasă, înzestrată cu un palat de plăcută şedere, întărită cu zid gros de apărare şi înconjurată de o grădină şi un lac între dealul Cetăţuii şi malul bisericii. Ideea plăcându-i mai târziu domnitorului Ioan Neculai Mavrocordat de la 1743, zidea şi el un foişor pe celălalt mal (Cerdacul Doamnei).

Venind domn Grigore Ghica şi a doua oară (1735 – 1741) cu o întrerupere prin 1739 zidea şi palatul de lângă biserica Galata, înconjurând aşezarea sfântă cu zid. Plăcându-i şi voia bună, ridica şi la Copou un foişor de odihnă şi desfătare în stil turcesc lui revenindu-i meritul de a introduce Copoul în atenţia boierilor, învăţaţi până atunci cu plimbările la Bucium şi Galata (zice Gh. Ghibănescu). Trebuind să înfrunte şi un groaznic cutremur dărmător de zidiri (în 29 mai 1738), ce „a *ţinut 20 de minute*” (*Cronica Ghiculeştilor*) dar şi o straşnică ciumă, le trecea cu bine pe toate.

Susţinând activitatea culturală şi în continuare, la a treia domnie dintre 1747 şi 1748, domnitorul Grigore Ghica mai înfiinţa şcoli şi tipografii pe lângă episcopiile din

Roman, Rădăuţi şi Huşi, întărind pe lângă Şcoala Domnească şi pe acele de la bisericile Sf. Neculai, Sf. Vineri peste care punea un preot supraveghetor de rânduială, ca un fel de inspector şcolar în zilele noastre. În ele se învăţa româneşte.

Şcoala aceea avea şi clase de latină şi „arăpească”.

Domnind în răstimpuri şi Constantin Mavrocordat (1733 – 1735, şi 1741 – 1743) – fiul fostului domnitor Neculai – alt spirit influenţat de iluminismul european, autorul unei reforme agrare publicată în *„Mercure de France”*, deşi trăise un straşnic pojar ce a pornit de la Biserica armenească potopind Târgul de Sus cu Golia, Ţintirimul Turcesc (unde-i acum Biserica Vulpe) şi toată Sărăria, şi l-au încercat şi doi ani de secetă grea după care oamenii mâncau şi coajă de copac măcinată, grijuliu de viitorul ţării îl preocupa instruirea copiilor în limba română la cursurile începătoare (de pe lângă biserici) şi în limbi străine la acele superioare de la Şcoala Domnească. Entuziasmat de aceste idei Ion Neculce nu pierdea prilejul să le noteze în Letopiseţul său: *„Mai socotit-au măria sa Constantin vodă pentru şcoli de învăţătură, de le-au mai întărit şcolile cele elineşti şi cele slavoneşti. Aşijderea au mai făcut şcoală de învăţătură şi latineşte şi arăpeşte* (turcă) *şi au dat ştire tuturor mazililor* (boierii mai mici) *în toată ţara ca să-şi aducă copiii la învăţătură la şcoală, ca să înveţe orice limbă le-ar fi voia, pentru ca să fie oameni*

învăţaţi şi în pământul nostru al Moldovei, precum sunt şi printralte ţări şi părţi de locu. „Limba latină studiindu-se în academiile apusene domnitorul considera că şi tinerii Moldovei trebuie s-o cunoască. Aceea arabă era trebuitoare pentru relaţiile cu Înalta Poartă, tipărindu-se şi cărţi în această limbă la Sf. Sava.

El însuşi petrecea ceasuri întregi citind cărţi străine. Vizitându-l geograful Markos A. Kasaitis la 13 octombrie 1742 îl găsea într-o odaie *„toată cu cărţi unde obişnuia să stea ziua întreagă şi parte din noapte spre a studia”*, palatul domnesc din Iaşi fiind astfel înzestrat cu o valoroasă bibliotecă. *„La vârsta lui de om tânăr cunoştea şi limbi străine; avea pe lângă el dascăli pentru mai multe limbi şi învăţa mereu, ca să nu piară faima tatălui său ci, dimpotrivă, să crească prin el…”* (*Cronica Ghiculeştilor*).

În şedinţile Divanului boierilor avea câte 2 – 3 cititori care cercetau pe rând scrisorile şi arzuhalurile (jalbele supuşilor) *…” Iar dacă nu erau răvaşe de citit, citeau din cărţile lui Ioan Hrisostomul sau ale lui Vasile cel Mare… se scula dis-de-dimineaţă la orele cinci şi stătea în biserică cu mare luare aminte şi evlavie împreună cu toţi boierii şi slugile domneşti care locuiau acolo”* şi punea la uşă doi cihodari ca nimeni să nu iasă *„înainte de sfârşitul slujbei”* (*Cronica Ghiculeştilor*).

Domnul citea şi ziare europene ce-i veneau prin Polonia şi era abonat la o revistă bibliografică care prezenta noile apariţii editoriale („*Observations sur les écrits modernes*”), trimisă din Paris. Moştenise biblioteca bunicului şi a tatălui, păstrând-o deşi unii contemporani se arătaseră dispuşi să o cumpere, precum papa Clement al XII-lea, regele Angliei George al II-lea, regele Franţei Ludovic al XV-lea şi alţii. Era ataşat de ea *„ca un îndrăgostit de iubita sa”* (Florin Constantiniu, C. *Mavrocordat*). Prin organizarea claselor de latină şi arabă activitatea şcolii ieşene se îmbogăţea, apropiindu-se de şcolile străine.

Întunecat de corupţia şi nedreptatea ce stăpânea printre dregătorii curţii care îşi vindeau şi sufletul în schimbul pungilor cu galbeni, domnitorul impunea şi o reformă a justiţiei, cerând judecăţi drepte şi acordând dreptul de apel al împricinaţilor la dânsul. *„La judecăţi se străduia şi se nevoia ca nu cumva să greşească”*. Urmărind hotărârile Divanului, cerceta dosarele, uşa fiindu-i deschisă oricărui jeluitor”. Şi nu *plătea nimenea*, *nimica*, *pentru aceste judecăţi ci numai diecilor* (*scriitorilor*) *le da câte 2 parale de jalbă*”. Repudiind despuierea ţăranilor, de zlotaşii Vistieriei, care pretindeau birurile de câteva ori, domnul poruncea încasarea acestora numai cu chitanţe şi înscriere în registre anume tocmite şi

Un bătrân preot sătean stabilise măsuri fiscale de impunere. Poruncea şi mitropolitului să se aducă Evanghelii, Leturghii, Apostole şi ceasloave *„pe înţeles”* (româneşte), din Muntenia, preoţii să le citească în biserici, iar slujitorii altarului, neştiutori de carte – care făceau slujbele după ureche, învăţate din tată în fiu – să se apuce de învăţătură, chiar şi „la *bătrâneţe*”. Altfel urmau a fi schimbaţi şi trecuţi la birurile de care preoţimea fusese scutită – fapt pentru care mulţi se declaraseră clerici. Ca sfintele feţe să ştie că *„nu-i de gioacă”*, a trimis dregătorii domniei prin biserici să vadă ce fel de slujbe fac preoţii *„ce erau până atunci de capul lor” şi* să-i pună la învăţătură. Fiindcă auzise că unii călugări greci când tămâiau prin

mănăstiri *„la muieri stau câte un minut înaintea fiecăreia, de le tot priveşte din talpă până-n creştet, punând gând rău asupra lor”*, i-a îndepărtat de la slujbe, înlocuindu-i cu preoţi bătrâni de mir. Pentru tipărirea cărţilor *„pe înţeles „repara* şi tipografia de la Trei Ierarhi.

În anul 1749 sunt poftiţi la şcoală şi copiii „prostimei” (*mai mari de trei ani*) …

Venind Constantin Mavrocordat domn încă odată (doar pentru un an între 1748 – 1749), spre a întări evlavia şi cucernicia preoţilor, obişnuiţi *„a blagoslovi mai mult butoaiele şi femeile decât locaşurile bisericeşti”* – cum scria un călător străin – îi punea să facă slujbe de la 3 ceasuri de noapte până la 7 din zi, astfel ca să nu le mai ardă de zaiafeturi şi să întoarcă ochii la cele sfinte. *„Apoi strângea toţi preoţii şi diaconii din târg şi-i vâra în biserica Curtei* (Sfântul Neculai), *de dimineaţă, punea paznici la uşă şi nu-i mai lăsa să iasă afară, silindu-i să asculte cetaniile unui preot învăţat în carte grecească şi moldovenească, care se suia în amvon şi le tâlcuia rânduielile bisericii, a botezului şi a spovedaniei, lucru care supăra grozav pe bieţii preoţi”*. (*N.A. Bogdan*). Pentru asigurarea şcolilor cu bucoavne a mai adus o tipografie la Mitropolie.

Urmându-i îndemnul, prin 1749, mitropolitul Nichifor – singurul grec ce-a ocupat înaltul scaun bisericesc de la Iaşi – hotăra preoţilor să cheme la şcoală şi copiii *„prostimei”*, de la trei ani şi să-i înveţe până la 12 ani şi mai sus, iar copiii de preoţi până la 20 ani şi mai sus, făcându-se astfel primii paşi în direcţia învăţământului primar obligatoriu, la vremea când nu se instituise nici în Europa vestică (De *la Academia Mihăileană…*). Năzuinţa avea să fie întărită şi de mitropolitul Iacob I de Putna care scria că *„precum soarele dă viaţă pământului, învăţătura dă putere şi inteligenţă omului”* (1757).

Iar la Trei Ierarhi se slobozeau „vecinii” – ţăranii moldoveni înrobiţi

Deşi zilele lui Constantin vodă îi erau numărate şi duşmăniile adunate sub oboroc învârvonate, n-a stat la

preget şi a săvârşit faptă şi mai straşnică pentru vremea aceea. Dar să lăsăm cronicarul:

„Lucrul cel mai de seamă însă, ce-l făptui acest domn, fu scoaterea «vecinilor» se sub stăpânirea boierească. Aceşti zişi vecini... erau ţărani moldoveni, consideraţi ca robi şi stăpâniţi din neam în neam boieresc, care nu mai aveau dreptul a se muta de pe moşia pe care se aflau, nici a avea proprietăţi, nici a face ce vor ei, ci numai ceea ce li se poruncia de boer, iar tot folosul muncii lor numai stăpânul boer îl lua. „Erau ţărani săraci ramaşi fără pământ, înstrăinat prin vânzare din cauza lipsurilor sau luat cu hapca de boierii bogaţi. Astfel deveneau vecini (de lângă boier), în Muntenia numiţi rumâni, cu libertatea mărginită şi obligaţia să muncească pământul boierului, să nu părăsească satul ca să plătească parte din birul pus în cislă (pe sat), înrobindu-se tot mai tare. Cu timpul vecinii, puţini la început, depăşeau numărul celor rămaşi slobozi, sate întregi intrând în robie din care scăpau fugind peste graniţe.

Sat de *„rumâni”*.

Încercând o uşurare, Constantin Duca spusese că *„e păcat să-l robeşti pe fratele tău căci păgânii care îşi cumpără robii pe bani în al şaptelea an îi iartă, iar tu creştin şi neluându-l pe bani şi fiind creştin ca şi tine, tu vrei în veci să-l vecineşti”*.

Revoltat de fuga sătenilor din sate şi jalnica sărăcie

şi neagră robie în care îi ţineau unii boieri pe vecini fără de pământ, luându-le din bordeie nu numai roada şi truda muncii, dar şi fetele şi nevestele pentru curţile 54

şi poftele lor, *„Constantin grecul”* hotăra să rupă lanţurile sclaviei din Moldova la vremea când acestea mai dăinuiau şi în civilizata Europă, închistată de servituţi feudale.

Chemând la Divan pe toţi boierii însemnaţi ai ţării, şi pe acei cu ţărani *vecini*, nu i-a lăsat să se întoarcă la casele lor până nu au ajuns la înţelegerea să îndulcească vecinătatea. Şi ca nu cumva mai târziu să le treacă prin minte gând de răzgândire, în ziua de 6 aprilie 1749 – zi ce ar trebui scrisă cu literă roşie în calendarul istoriei Moldovei cum zicea un contemporan – i-a strâns într-un Sobor la biserica Trei Ierarhi, împreună cu trimişii vecinilor. Domnul conducând adunarea a lăsat şi pe ţărani să arate suferinţele, la urmă punând stăpânii să răspundă, sub semnul crucii şi sub ochii sfinţilor Ierarhi, că nu sunt şi nu vor fi robi în rândul sătenilor din Moldova.

La 1 iunie 1749 hotărârea Obşteştei Adunări se întărea de domnitor *„cu pecetea şi iscălitura Domniei mele ca să se păzească nestrămutat, într-alt chip să nu fie Constantin Neculai V.V.* În Hotărâre scria fără tăgăduinţă că se ridicaseră la domnie multe pâri că *„unii din stăpânii satelor s-au obişnuita vinde pe vecini ca pe robi ş-ai împărţi cu împărţeala ca pe ţigani, şi a da numele lor în foi de zestre, ş-ai despărţi pe copii de la părinţi, luându-i în casă la slujba lor ş-ai muta de la un loc la altul; nefiind acea volnicie a se vinde şi a se supune până într-atâta ca pe robi”*. Drept consecinţă după cercetarea domnului: *„La şase zile a lui Aprilie, joi într-a doua săptămână după Paşti, fiind noi cu toţii adunaţi, atât partea bisericească cât şi boierească şi altă obştie în mănăstirea Trisfetitelor, la scosul Sfintelor Moaşte, s-au făcut Sobor de întrebăciune acestor pricini mai sus arătate. La care cu toţii cu glas am răspuns mărturisind adevărat că vecinii robi nu sunt, nici se stăpânesc cu nume de robie… că vecin va să zică sătean mijlocaş fără de moşie atâta numai că din sat nu este*

volnic ca să iasă”. Aceste purtări ale stăpânilor nu erau volnice după vechile hrisoave *„şi nici de acum înainte aceasta volnicie asupra lor, nimeni să nu aibă, că nu este cu cale. Şi când se vinde moşie oamenii să nu se vânză, ci ca nişte săteni ai satelor în sat să rămâie, făcând slujbă obişnuită, însă şi slujba să o facă cu nart 24 de zile de om într-un sat ori la ce lucru se va pune şi dijmă să dea…” Se* aproba ca să iasă la lucru numai un om din casă *„măcar câţi feciori avea omul… iar partea femeiască nu slujeşte*” (*Magazin Istoric pentru Dacia* II).

Ieşind de la Sobor probabil că atotputernicii stăpâni ai satelor *„supăraţi de amestecul grecului în treburile lor, stricând obiceiul pământului*” i-au trimis în gând toate blestemurile, crescând hula împotriva fanarioţilor *„băgăreţi şi obrăznicoşi*”.

Boierii vorbeau numai cu Evghenestate, Arhonda şi Frăţica

Fastul lor însă le plăcea, fiind ei împărţiţi pe trei clase. Prima, *protipendas* cuprindea pe logofeţi, vornici, hatmani, agii, polcovnici, vistiernici ce se purtau ca şi zeii Olimpului pogorâţi în Curtea Domnească – cum scria A.D. Xenopol. La fel, ca domnitorul, ţineau să fie purtaţi pe braţe de cei din clasa a III-a (slugeri, medeleniceri…), care trebuiau să le sărute şi poalele antereielor, ca domnitorii la Serai. Se considerau Evghenis (nobil) sau *„ţandără de os sfânt*”. (după Costache Negruzzi).

Boieri de pe la 1780

Acei din a II-a (spătari, paharnici, bani, comişi…) le sărutau numai mâinile, ei între ei, cei din protipenda, sărutându-se pe bărbi şi vorbind numai greceşte cu *Evghenestate*, *Arhonda şi Frăţică*. Pe străzi, marii boieri, mergeau numai în trăsuri cu patru cai (faleturi), purtau işlic burduhănos şi mai înalt decât al celor de a doua.

Limba greacă devenise aşa de importantă, încât domnitorul Callimah aprobând codul de legi, tradus de la austricei, scria că *„s-a alcătuit mai întâi în obicinuita, aici în ţară, limba neoelinească şi apoi tradus în aceea românească”*.

Pedeapsa dumnezeiască fiind pe atunci singura oprelişte a răutăţilor, pentru a stăvili reintroducerea dării *„văcăritului”*, abia suprimată, un urmaş la tron – Constantin Cehan Racoviţă (1756 – 1757) –, a adus de la Patriarhie şi a citit divăniţilor, o carte de blestem şi afurisenie semnată nu mai puţin de patru patriarhi (din Constantinopol, Antiohia, Ierusalim şi Alexandria).

După Soborul de la Trei Ierarhi foştilor robi le rămânea obligaţia să lucreze 24 zile pe an boierului, fără plată, sau numai 12 când dădeau despăgubire pentru celelalte. Drept dovadă a slobozeniei, dezrobiţii căpătau câte un peciu cu pecetea domnitorului. Tot Mavrocordat la 5 august 1746 anulase *rumânia* sau *şerbia în* Ţara Românească, unde fusese domn.

Chiar dacă unii dintre stăpânii căpcăuni nu dădeau două parale pe hrisovul domnesc se spărsese *„obiceiului pământului”*, care cârmuia viaţa aşezărilor de atunci şi încetul, cu încetul, legea cea nouă, susţinută şi de alţii prindea viţe.

Domnitorul reformator avea să ia măsura riscantă de a fugări din ţară pe negustorii turci lacomi (laţi), care *„cumpărau totul pe nimica”*, săvârşeau adesea jafuri ori *„răpeau femeile şi pruncii şi fetele… ducându-le în partea Anatolirei să le vândă”*. Cu ajutorul unor emisari turci i-a cetluit pe acei vinovaţi, i-a adus la Iaşi pentru judecată unde au fost chemaţi şi reclamanţii. Înspăimântaţi aceştia au fugit spre Ismail şi Chilia, părăsind ţara Moldovei.

Gestul de a condamna cetăţeni turci i-a crescut autoritatea în rândul poporului.

Tot Mavrocordat, cucerniceşte „femeile nărăvaşe”, punându-le la rugăciuni în Mitropolia Veche…

Iaşul fiind plin şi de femei *„răle”* ce umpluseră ferestrele Podului Lung (uliţei dintre Curtea Domnească şi Bahlui), cu perdele roşii, racheriile cu dezmăţ şi târgurile cu boli ruşinoase – de unde porecla străzii Podul Roş (după Panopol) –, domnul hotăra desfiinţarea meseriei lor, cerând ispravnicilor de ţinut să le prindă şi să le trimită la gros. Vreo optzeci au fost pedepsite cu închisoare *„îndelungată”* la biserica Mitropolia Veche (probabil fosta biserică Albă părăsită lângă Mitropolia nouă instalată pe atunci în biserica Stratenia, existentă pe locul Catedralei de azi), punându-le la rugăciuni şi post negru pentru îndreptare şi dezbăr de relele deprinderi. (Biserica Sf. Gheorghe nu era construită, zidindu-se prin 1761, de mitropolitul Gavriil Calimachi, fost arhiepiscop al Tesalonicului şi frate cu domnitorul Calimachi care l-a adus în Moldova).

Potrivit poruncii domneşti, *„nărăvaşele”*, vinovate de stricarea caselor multor târgoveţi şi îmbolnăvirea altora, căpătau iertare atunci când se pocăiau ori erau cerute de neveste. Spre a se deprinde cu munca şi să petreacă vremea mai uşor, doamna le trimitea fuioare pentru tors, pâine, apă şi luminări ca să nu stea pe întuneric – cum scria un cronicar – şi probabil cantaridă – credem noi – ca să se vindece de bolile ruşinoase.

Fapta domnitorului rămânea în istoria Uliţei Mari căci împricinatele făceau mare chiloman, se arătau la ferestre ca nişte stafii sprâncenate, chemau bărbaţii de pe stradă la vedere, arătându-le boiul şi cereau de mâncare, de îmbrăcat stricând tihna Mitropliei de alături.

Umplându-se sacul cu pâre la Poartă, mai venind şi o mare secetă, urmată de o ploaie îmbelşugătoare dar şi de năvala lăcustelor ce înnegreau cerul când se ridicau deasupra lanurilor şi a pădurilor prăpădite, întunecându-l într-o zi şi pe al capitalei – încât nu se putea merge pe Uliţa Mare de atâta vietate zburătoare şi pe jos târâtoare –

şi stârnindu-se o foamete înfiorătoare, prin august 1749. Vizirul îi trimitea mazilirea.

Dădea scaunul de la Iaşi altui poftitor de domnie. Numit doar caimacam până în decembrie 1749, acesta era spătarul Iordache Stavrache, tot grec, dar din aluat plămădit cu zamă de mătrăgună. Aplecat spre răutăţi aşa cum sunt destui indivizi în toate naţiile, poftitori de bogăţii nemuncite, ca şi acei din zilele noastre, marele dregător jupuia satele şi târgurile cu biruri şi jacuri. Plângându-se supuşii la Poartă, sultanul a trimis un emisar să-l ducă la judecată însă samsarul scăpa, îmbrăcându-se ca o slugă şi trecând iute Prutul.

Revenind pe scaunul Domniei fostul domnitor, Constantin, şi a patra oară avea ghinion, căci începuse războiul ruso-turc şi era rănit la Galaţi, luptând în tabăra otomană. Luat prizonier de ruşi (1 decembrie 1769), a fost adus la Iaşi unde la 4 decembrie 1769, trecea pe cealaltă lume.

Urmaşul său ţintuia de un stâlp, în piaţa publică, pe acei ce pretindeau bacşişuri

Încerca să-i calce pe urme fiul, Alexandru C. Mavrocordat, trimis la domnie prin 1782 şi numit de turci Deli-bei căci era la fel neprevăzut. Dornic să curme hoţia şi corupţia ieşea în târg pe ascuns, urmărea cântarele, iar pe acei prinşi vânzând cu lipsă, îi bătea cu urechea în ţinte de un stâlp, lăsându-i la vedere pe Uliţa Mare toată ziua în reculegere, în bătaia soarelui şi în râsul lumii. Carnea pâinea şi alte producte învechite le zvârlea în uliţe, spre bucuria calicilor care la asemenea vizite îi ţineau hangul abia aşteptând să se înfrupte din cele aruncate. La fel pedepsea drăcos cu bătaia pe acei care luau mită şi nu ierta nici boierii şi nici marii dregători învăţaţi cu *„tainaturi”* (daruri de carne, pâine şi alte alimente), de la negustori ori de la jeluitori). Cum se întâmplă şi acum şi nu-i niciun Delibei, care să ţintuiască urechile indivizilor aciuaţi prin instituţii publice, şcoli, spitale şi chiar biserici care pretind *„atenţii”* pentru serviciile lor plătite cu leafă.

Toate aceste isprăvi şi reclamaţiile celor împricinaţi îi

scurtau şi lui domnia în ianuarie 1785.

Pe Uliţa Mare apărea „Facultas Artium”.

Între 1753 – 1756 pe timpul domniei lui Matei Ghica la Şcoala Domnească grecească se petrecea un eveniment deosebit, pierdut cu timpul din vedere deşi avea mare însemnătate. Pe lângă obiectele mai embrionul Universităţii Iaşilor (cum scria Profesorul Ştefan Bârsănescu, directorul înainte arătate, specifice unei şcoli medii, preuniversitare sau unui colegiu, prin 1755 la şcoală se începuse a învăţa şi noţiuni de filosofie, ca şi în instituţiile de învăţământ superior apusene, numite *Facultas Artium*. Potrivit practicelor timpului, şcoala cu un profesor era elementară, aceea cu minim doi devenea şcoală medie sau colegiu iar aceea cu mai mulţi în care se preda şi filosofia apărea şcoală superioară (Ştefan Bârsănescu)

Elevii şcolii ieşene deveneau astfel studenţi şi pe lângă limbi străine, religie, aritmetică, aveau a fi iniţiaţi în filosofie, logică, psihologie. Fără multă vâlvă Şcoala Domnească luase caracter universitar, apărând astfel

Institutului pedagogic bucureştean în lucrarea sa *Academia Domnească din Iaşi*).

Tot atunci apărea şi primul abecedar în româneşte cu titlul *Bucvar sau începerea de învăţătură cu slove slovineşti*, tipărit la Mitropolie din îndemnul mitropolitului Kir Iacob (1755)

Venind la tron şi domnitorul Ion Teodor Calimach (Callimachi) (1758 – 1761), moldovean la origine (grecizat), socotea că limba elinească era deosebit de importantă, din ea *„trăgându-se, ca dintr-un izvor, învăţătura celorlalte”*. Pentru a ridica importanţa şcolii şi a nu-i stânjeni mersul, oprea dascălii străini să mai înveţe copiii boierilor, acasă sau în aşa-zise şcoli particulare, după capul lor, obligându-i la un examen de atestare. Acesta se da în faţa unei comisii condusă de directorul şcolii unde se învăţa obligatoriu 6 ani. Instituţia căpăta astfel importanţa unei şcoli de stat, directorul ei devenind însemnat dregător al învăţământului ieşean.

Domnitorul păcătuia însă lăsând dregătoriile însemnate pe seama unor samsari din Fanar, punând vistiernic pe vestitul Stavrache, întors din pribegie. Acesta, potrivit vechiului năravv, nu urmărea decât să-şi umple punga şi să iscodească noi biruri… între care şi unul pe… *jupânese*. Umplându-se paharul nemulţumirilor stârnea iar mânia

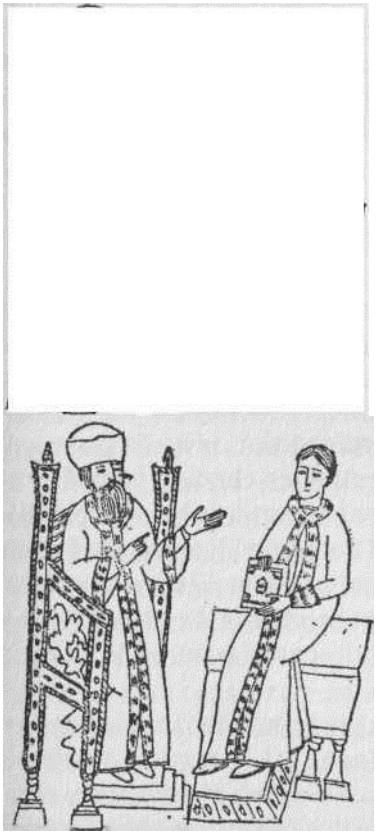

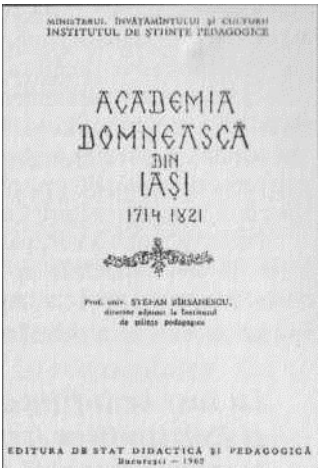

târgoveţilor şi într-un miez de noapte adunându-se tătărăşenii laolaltă cu ţăranii din Iarmaroc şi alţi mahalagii oţărâţi, trăgeau clopotul cel mare de la Trei Ierarhi şi punând mitropolitul înainte, mergeau la Curte să ceară dreptate. Poarta fiind închisă şi poprită cu lemne şi tunuri, mulţimea o dărma şi deşi s-a tras asupra ei, ucigându-se câţiva răsculaţi, lumea intra fioroasă în ograda domnitorului şi-l cerea pe Stavrache, pentru *„socoteală”*. Vinovatul fugind prin poarta din dos a grajdurilor, răsculaţii pofteau judecarea şi a celorlalţi tovarăşi de răutăţi, cu greu potolindu-i mitropolitul să nu dea iama printre toţi dregătorii Curţii.

Din acest motiv preocuparea pentru învăţătură a lui Callimachi se uita, dar rămânea în istorie *„Revoluţia de la Iaşi”*, petrecută pe vremea domniei sale (1759). Săvârşitorul rălelor năravuri, Stavrache, mutat cu *„serviciul”* la Bucureşti îşi găsea acolo naşii, care l-au dat pe mâna unui gâde să-i scurteze capul (august 1775).

La Iaşi se înfiinţează Academia învăţăturilor şi Epistimiilor (ştiinţelor)

Ajuns pe scaunul Moldovei şi luminatul domnitor Grigore al III-lea Alexandru Ghica (1764 – 1767), acel care la a II-a domnie (1774 – 1777) avea să fie decapitat în Beilic pentru opunerea la răpirea Bucovinei de către austrieci şi om foarte înţelept *„iubind să se îndestuleze cuânvăţătura”*, susţinea truda dascălilor la şcolile din

Moldova. Chiar de la începutul domniei cerea Divanului să analizeze starea învăţământului, să asigure un buget permanent cu fonduri pentru salariile profesorilor, ca fiecare profesor să ştie ce are de primit şi de dat, cât şi pentru întreţinerea elevilor, cumpărarea instrumentelor şi cărţilor. Prezentându-i-se un raport, la 1 iunie 1765, cu măsuri pentru *„organizarea unei şcoli moderne”*, îl aproba la 6 iunie 1765. Reorganizarea continuând şi în anul următor 1766, domnitorul dădea un edict ce susţinea pătrunderea ştiinţelor pozitive şi a raţionalismului în învăţământ, ridicând şcoala ieşeană la nivelul universităţilor apusene.

Şcoala Domnească urma să devină *„Academia culturii şi a ştiinţelor* pentru instruirea *„poporului nostru ortodox”* şi se numea *Academia învăţăturilor şi Epistimiilor* (Ştiinţelor) *sau Academia Moldovei*. Cu acest prilej se întărea puterea Eforiei şcolilor, condusă de mitropolit şi formată din vistiernic, alţi mari boieri, dar şi de patru negustori şi meseriaşi *„başi”* (fruntaşi) ceea ce însemna un mare pas democratic în mersul şcolii ieşene.

Vechea şcoală iniţiată de Vasile Lupu, doborâtă de vicisitudinile vremii şi reînviată de Nicolae Mavrocordat şi întărită de Constantin Mavrocordat, intra în altă viaţă. Reformată, modernizată şi slujită de profesori cu doctorate şi licenţe în Italia, Franţa, Austria şi Germania, prin noua alcătuire şi înzestrare ajungea însemnat for de cultură în Răsăritul european şi concura şcolile superioare din ţările vecine şi din Constantinopol, unde boierii îşi trimiteau copiii la învăţătură şi pregătire pentru viitoarele dregătorii de la Curtea Domnească. Aşa cum mai târziu, după desfiinţarea ei, datorită revoluţiei de la 1821 şi-i trimiteau la Paris. Pe atunci tinerii nefiind atraşi de cariere didactice preferau pregătire juridică, filosofică ca să ocupe servicii publice în administraţia superioară a ţării, unii boierii fiind acuzaţi de călătorii străini că erau leneşi şi se înghesuiau după funcţii la Curtea Domnească. Mai categoric, Dimitrie Cantemir vorbind despre năravurile lor, scria că: *„nu sunt iubitori de învăţătură şi chiar le e urâtă”*, gândind că

„oamenii învăţaţi îşi pierd mintea” sau că *„învăţătura este treaba popilor”* (Descrierea Moldovei).

Academia ieşeană, ca şi aceea din Bucureşti – instituţii de învăţământ superior cu caracter laic şi mai puţine implicaţii religioase –, erau la curent cu teoriile şi studiile din şcolile şi universităţile europene, unde învăţaseră profesorii ei şi ale căror manuale, traduse, adaptate şi chiar completate se utilizau cu succes. Aşa cum constata Constantin Noica: cele două şcoli din Bucureşti şi din laşi asigurau *„un învăţământ universitar cu nimic inferior aceluia oferit pe atunci de Italia sau Germania”*. Faptul că se folosea greaca – limba majoră a religiei ortodoxe de tradiţie bizantină –, nu era împiedicător, căci şi în universităţile ţărilor vestice, în locul limbilor naţionale se folosea cu precădere limba latina, fără a le desconsidera nimeni.

Mereu reformate, în anumite perioade, şcolile din principate impuneau mai multe cicluri de învăţătură de câte trei ani fiecare (Ariadna Camariano-Cioran…), Academia încheindu-le cu ultimele două, desfăşurate în şase ani. Cursurile erau organizate pe secţiuni, ca nişte facultăţi, de obicei trei: ştiinţe pozitive, literatură şi diferite limbi.

La academie se preda Literatura elină şi greacă; Enciclopedica (studiul enciclopediilor pentru formarea rapidă a unei culturi universale); Metrica şi Poetica (ştiinţa versificării, ritmării şi creaţiilor poetice); Epistolografia (învăţătura alcătuirii scrisorilor şi folosirea stilului protocolar în viaţă şi cancelarii cât şi alcătuirea scrisorilor în versuri pe teme morale, artistice); Filosofia neoaristotelică ce recunoştea rolul materiei şi naturii în toate fenomenele dar şi Filosofia modernă a spiritualităţii – ambele socotite fundamentul culturii omeneşti. Ca efect, disciplinele sale erau importante obiecte de studiu: Logica (ştiinţa gândirii raţionale a demonstraţiei, a aflării adevărului); Fizica (ştiinţa structurii şi proprietăţilor materiei) – într-o primă fază doar teoretică ca disciplină filosofică şi apoi autonomă după ce a devenit şi

experimentală, cu demonstraţii practice pentru care s-au procurat instrumente, studiindu-se şi ultimele descoperiri în domeniul Magnetismului, Structurii materiei, Electricităţii şi Opticii. Le preda cu pasiune eruditul profesor N. Theotochis directorul Academiei ieşene şi autorul volumului *Elemente de Fizi*că cu planşe pentru experimente, publicat la Leipzig în 1767. Îl urmau profesorii Iosef Mesiodax, Nicolas Zerzulis – aprig susţinător al Fizicii experimentale, şi Ştefan Dungas – intraţi şi în conflict cu înalţii ierarhi şi proboziţi sau chiar persecutaţi pentru curajul lor de a introduce la Academie concepţiile heliocentriste ale lui Copernic – în dauna celor geocentriste a lui Ptolemeu – sever condamnate de Patriarhia constantinopolitană. Alături de manualele lor situându-se, pe la 1801 şi manualul de Fizică modernă al lui Dimitrie (călugărit Daniel) Philipphide cu mai recente descoperiri în domeniul fenomenelor naturii, autorul era acuzat de ateism. Neimpresionat de eticheta ierarhilor dogmatici mai scria şi un curs de Optică şi altul de Matematică, la fel contestate. Exemplul său îl urma şi Ştefan Dungas absolvent al universităţilor de la Halee, Gotttingen, lena şi director al Academiei ieşene, care prin alt curs de Fizică încerca să împace fizica şi dogmatismul religios, dar îşi atrăgea pofteala la Sfântul Sinod unde i se cerea dezavuarea operei (1816), interzicându-i-se manualul.

Se studia de asemeni Cosmografia (ştiinţa cerului), Psihologia (ştiinţa sufletului), Metafizica (cu teoriile existenţei şi cunoaşterii spiritului şi materiei), Morala (normelor de comportament între oameni). Deosebită importanţă avea ştiinţele pozitive pe lângă Fizica experimentală, studiindu-se şi Chimia lui Lavoisier, Astronomia (studiul astrelor), Aritmetica, Algebra, Geometria şi Trigonometria – ce uşura problema măsurătorilor imobiliare –, amplu susţinute de marii matematicieni N. Theotokis, Mesiodax, Philippide, Govdelas (care considera Marematica baza Filosofiei iar Algebra – stimulatoarea inteligenţei), şi bineînţeles de

tânărul profesor Gheorghe Asachi autorul primelor manuale inginereşti de învăţământ superior în româneşte.

Cu toţii au dat avânt spiritului raţional critic al ştiinţelor pozitive ce avea să se instaleze pentru totdeauna în şcoli şi să nu mai lipsească niciodată dintre ieşeni. Un rol important aveau lucrările experimentale de laborator pentru care se începeau a cumpăra instrumente.

Nu lipseau nici ştiinţele umaniste ca Istoria antică şi universală ori Geografia susţinută de manuale originale şi hărţi ale Greciei, Ţărilor române şi Europei, utilizate fiind şi cunoştinţele de Drept şi Medicină. Un loc important ocupau limbile străine pe lângă acele greceşti (Elina şi Greaca obştească), învăţându-se Latina, Româna, Slavona, Franceza şi după necesităţi: Rusa, Italiana, Germana, Arabă (Turca).

Un obiect iubit fiind potrivit moravurilor timpului şi Retorica, ştiinţa exprimării în mod elegant, argumentat, convingător şi a alcătuirii discursurilor sau – cum spuneau cârtitorii – a *„înălbirii „*prin vorbe alese, chiar şi a celor mai întunecate fapte se preda cu însufleţire alături de Parenetica (ştiinţa comportării în înalta societate – la curţile domneşti pentru captarea dragostei supuşilor), Hristoithia (ştiinţa pedagogică a bunurilor moravuri în societate). Acestea erau obiectele de bază pentru aspiranţii la activităţi publice.

Bineînţeles că dogmele bisericii ortodoxe fiind dominante, anumite teorii mecaniste, evoluţioniste moderne, nu erau agreate de anumiţi ierarhi şi profesorii îndrăzneţi căpătau blazonul de atei... Multe dintre cursurile predate cu însufleţire de profesorii acelor timpuri rămâneau de mărturie până astăzi în bibliotecile Mitropoliei şi Universităţii ieşene şi în depozitul sacru al Academiei române.

Academia de la Iaşi, devenea şcoală însemnată a răsăritului, O frecventau şi studenţi de la mari depărtări de graniţe, atmosfera din capitala Moldovei fiind socotită mai liberală decât aceea din Constantinopol, din insulele greceşti sau chiar din Bucureşti, supravegheate cu

severitate de administraţia turcă. Din acest motiv tineri greci din alte teritorii se instruiau la Iaşi, fapt recunoscut de istoricii Greciei moderne, subliniind marele rol jucat de Academiile din Bucureşti şi Iaşi pentru formarea unor oameni de seamă. „*De ce point de vue* (al Academiei) *Iassy peut être considere comme le centre le plus important de tout Orient, avant-garde de la science et de la* pensée *modernes*”. (C. Tsourkas, în volumul Ştefan Bârsănescu *Academia domnească din Iaşi*).

După căderea Constantinopolului Italia rămăsese cuibul creştinătăţii, unde tinerii greci erau trimişi la studii de părinţi. Cunoscând latina şi italiana de acolo, unii dintre tinerii absolvenţi se îndreptau cu mare bucurie spre Bucureşti şi Iaşi, unde puteau învăţa cu mare uşurinţă limba română.

Pe Uliţa Mare, în ograda Mitropoliei, de zideşte localul primei academii a Moldovei: *Academia Domnească*

Academia neavând un local corespunzător, prin 1765 – 1766, „s-a *zidit din temelie*” *o* clădire, „*un nou şi vast edificiu*” (Ariadna Camarino...) – de bună seamă în stil grecesc –, lângă Mitropolie (aşezată atunci în biserica Stratenie), pe locul liber şi mărit cu altul cumpărat de la vecini prin mitropolitul Gavril Calimach (fratele fostului domnitor) şi lărgit cu o bucată de teren luat de la Mitropolia Veche (Biserica Albă). Potrivit hrisovului său din octombrie 1766, îl zidise „*pe a sa cheltuială, slobodă, îndestulată, şi cu toate cele trebuincioase lucruri*” ca „*să fie pentru cei ce învaţă*”. Sau cum scria profesorul Constantin Cihodaru în *Istoria Oraşului Iaşi*, „*pentru a crea mijloacele necesare unei bune desfăşurări a învăţământului la Academia Domnească el a cumpărat de la orăşeni alte pământuri pe latura de nord a Mitropoliei şi aici lângă şcoala construită în 1762 în timpul domniei lui Grigore Callimachi a pus să se ridice o nouă clădire din piatră*”. Se situa către Uliţa Mare „*în zona de nord-est a incintei mitropolitane*” (*Catedrala mitropolitană din Iaşi, 1977*), spre „*casele Pălădeşti*”, potrivit unui act de cumpărare a terenului (C. Erbiceanu *Istoria Mitropoliei*

Moldovei şi Sucevei, 1888). Cam în grădina de astăzi pe unde-i cişmeaua lui Ghica Vodă sau mai precis, după Ştefan

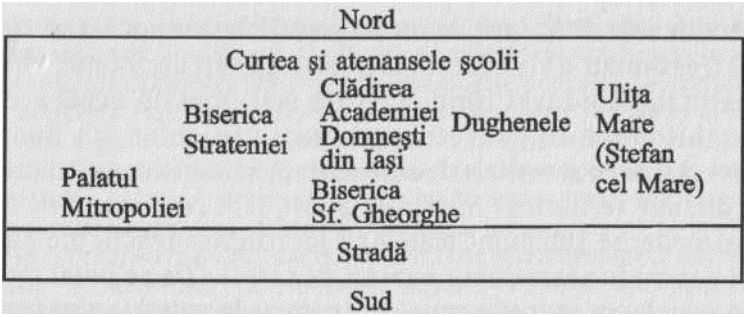

Bârsănescu: *„la răsărit de Mitropolia de azi, spre Uliţa Mare (Ştefan cel Mare), cam pe unde se află acum bustul lui G. Muzicescu*. Pe linia Uliţei Mari erau nişte dughene în care prin 1830 se propunea deschiderea Colegiului Vasilian, ele aflându-se pe locul din faţa şcolii (zicea Gheorghe Asachi). De bună seamă, localul era cuprinzător, căci adăpostea vreo 200 – 300 de studenţi în cele vreo 6 clase, plus internatul studenţilor străini, iar prin 1769 când laşul era ocupat de armatele ruse, *Casa Academiei* se dădea pentru o vreme în folosinţa Divanului Moldovei. Era, probabil, cea mai frumoasă şi încăpătoare clădire, cu săli mari, din Uliţa Mare, fapt pentru care boierii Divanului o revendicaseră. Pentru că lipseşte o imagine a clădirii, spre orientare se poate compara cu aceea a Academiei Domneşti din Bucureşi a cărei plan s-a păstrat şi cu care Academia Domnească din Iaşi era în trecere, profesorii trecând de la una la alta şi recunoscându-li-se meritele chiar şi de comandantul armatei ruse de ocupaţie. Propunându-i-se înlocuirea limbii greceşti cu aceea română la Academie, acesta nu se învoia sub motivul că limba greacă era utilizată şi la alte academii şi nu erau cărţi şi nici profesori pregătiţi pentru acest scop.

Consemnând remarcabila înfăptuire a lui Grigore Ghica al III-lea, cronicarul vremii, Canta nota în letopiţesul său că domnitorul *„om de mare inteligenţă şi de mare cultură... a făcut minunate şcoli aproape de sfânta*

mitropolie din Iaşi unde se învăţau diferite materii şi multe limbi". La fel scria şi N.A. Bogdan pasionatul iscoditor al vechiului Iaşi şi autorul cunoscutei sale monografii *Oraşul Iaşi*: „*Acest Ghica Vodă mai cumpăra un loc* lângă *Mitropolie, îl îngrădi şi zidi pe el o casă frumoasă şi mare în care aşează trei şcoli... pentru învăţarea copiilor în limbile grecească, elino-grecească şi moldovenească*". Era la început „*o clădire din piatră cu etaj şi cu opt camere*", văzute şi de Andreas Wolf care ulterior s-a mărit şi cu dormitoare pentru internat şi bucătărie cum scria un contemporan, având şi laborator de experienţe fizico-chimice, bibliotecă şi locuinţa directorului cu două camere şi bucătărie (potrivit contractului directorului Gavdelas).

64

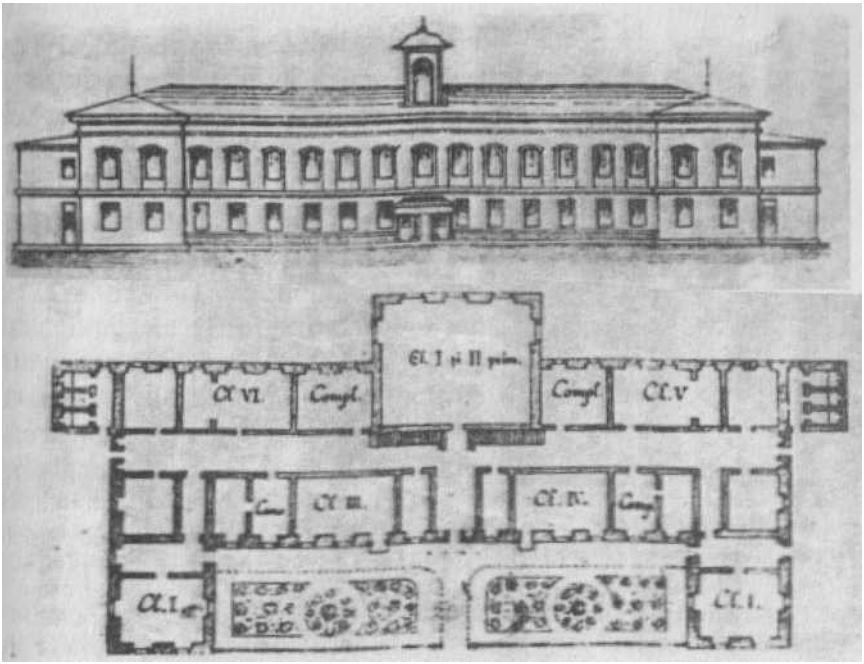

De remarcat şi faptul că biblioteca Academiei ce continua tradiţia vechilor bibliotecii din şcolile domneşti (de la Trei Ierarhi şi Sfântul Sava), prin 1816 avea şi bibliotecar salariat pe Gheorghe Asachi, profesorul clasei de ingineri hotărnici.

Studenţii străini şi cei săraci primeau burse de

întreţinere: cazare, masă, haine.

Totodată domnul dădea mari puteri Epitropiei şcolilor, orânduia plata profesorilor de la Vistierie, cu salarii fixe anuale (între 1500 dascălului *„cel mare”* de ştiinţe şi câteva sute profesorilor de limbi), cumpăra instrumente pentru matematică şi fizică cât şi cărţi pentru bibliotecă, punând în leafă şi bibliotecarul (cu 120 lei).

Dascălul cel mare ales de domn şi mitropolit urma a fi *„povăţuitor”*, el numind pe ceilalţi dascăli şi stabilind lefile, ca un rector.

Pe atunci, la Curte şi în majoritatea caselor boiereşti, se vorbea greceşte şi franţuzeşte, limba moldovenească fiind socotită proastă, a ţăranilor, mulţi spunând: *„Ce-mi trebuie să învăţ moldoveneşte dacă ştiu greceşte... Nu am să vorbesc politică cu vătaful meu sau literatură cu posesorul”* (C. Negruzzi, *Scrisoare către Gh. Asachi*).

Având condiţii bune de studiu Şcoala Domnească prefăcută Academie, ca şi universităţile străine din Paris, Viena sau Berlin, atrăgea pe mulţi fii de boieri, Uliţa Mare devenind a şcolilor – cum este acum strada Copou. Pe ea treceau şi elevii şcolilor obşteşti (primare) de la Trei Ierarhi, de la Sfântul Sava, Sfânta Vineri şi Sfântul Neculai, unde se învăţa în limba română, ca în toate şcolile din Moldova, neforţându-se deschiderea altor şcoli în provincie. De remarcat că şi documentele cancelariilor se redactau în româneşte.

Acelaşi domnitor, Ghica al III-lea, în a doua domnie (1774 – 1777) găsind în stare proastă şi neorânduială şcoala de la Sf. Neculai, lua măsuri din *„inimă şi cuget curat s-o pună în orânduială”*, dând un hrisov în mai 1776, cu aplicaţie la şcoli, socotind *„şcoala moldovenească”* şi ea *„trebuincioasă pentru învăţătura şi pricopseala copiilor şi a obştescului norod”*. Era ca un mic seminar de pregătire a preoţiilor unde un profesor Enachi – mutat apoi la Seminar – a introdus băncile şi a despărţit elevii pe clase, renunţând la vechiul sistem, cu toţi elevii strânşi într-o clasă şi cetind fiecare în legea lui *„cari buchile, cari ceaslovul, cari psaltirea cari cântările cea ce producea o*

larmă nesuferită şi sălbatică" (N.A. Bogdan). Şcoala funcţiona şi după deschiderea seminarului Socola în 1804. Prin hrisovul şcolilor profesorii urmau a fi numiţi de o comisie formată din domn şi mitropolit *prin*" *ispitire*" despre ştiinţa lor, iar tinerii boieri absolvenţi ai Academiei urmau a primi slujbe şi mari boierii: „*făgăduim domnia mea a cinsti pe aceşti învăţaţi cu suirea şi cu boierie mai mult decât pe alţii*".

Ctitorul Academiei avea un sfârşit tragic

Tot el a pornit lupta împotriva hatârului (mitei). A podit străzile, a adus apă bună prin ţevi de lut ars la cişmelele de la Sfântul Spiridon şi Golia, unde se adăpa mulţimea – căci majoritatea fântânilor laşului aveau apa sălcie –, dar a avut un sfârşit tragic. Turcilor slăbindu-le forţa militară au lăsat pe austrieci să răşluiască Bucovina deşi nu era a lor. Domnul intervenind pe toate căile şi protestând, Poarta supărată, trimitea la Iaşi pe Kara Hisarli Ahmed, un aşa-zis prieten de al său, care îl chema în palatul de găzduire al emisarilor din Beilic, prefăcându-se bolnav. Deşi sfetnicii îl sfătuiau să nu se ducă, domnul a mers curajos la întâlnire. Ahmed strigând *Tabac în* odaia acestuia au năvălit ienicerii. Luptându-se cu ei, Grigore Ghica, „*fanariotul cu inimă de român*", cum avea să i se spună (Conf. Gh. Macarie, *Repere ale culturii elene în laşul secolului XII – XIX*), a fost ucis, tăindu-i-se capul pentru a fi dus la Istanbul, de mărturie (12 octombrie 1777). Trupul s-a aruncat în grădină la câini, dar a fost luat pe ascuns şi îngropat în biserica Sf. Spiridon. Spre amintirea acestei tragedii, la 1 octombrie 1876, 66

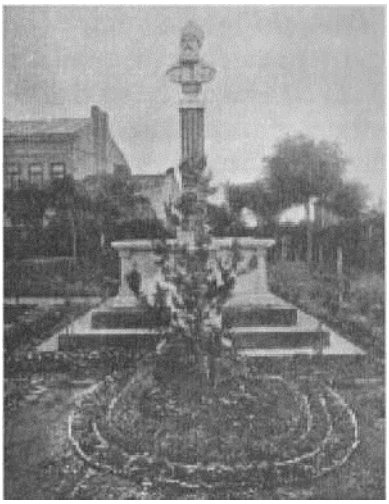

ştiinţelor căci *„o Academie fără* Monumentul Domnitorului

Grigore Ghica, inaugurat *epistimun* (*ştiinţe*) *e ca o casă fără* în Beilic *ferestre”*, propunând totodată ca bursierii – vreo 24 – care primeau adăpost şi hrană, dar nu învăţau temeinic, să fie înlocuiţi. Se condamna *„Bucheriseala”* şi învăţarea fără rost ca *„papagalii”* încât unii cursanţi îmbătrâneau *„în gramatică”* câte *„*zece *şi doisprezece ani”*. Negustorii de cărţi erau chemaţi să doneze câte un exemplar bibliotecii Academiei ce căpăta astfel rol de depozit legal, preluat acum de Biblioteca Universitară (Mihai Eminescu).

Aducând alte îmbunătăţiri, Alexandru Moruzi mărea numărul burselor la 40, introducând controlul periodic al activităţii şcolare, de efori cât şi asistenţa medicală gratuită, Academia plătind şi medicamentele studenţilor bolnavi.

Printr-o anafora din 27 martie 1812 următorul domnitor, Scarlat Calimachi, socotea Academia domnească de filosofie şi ştiinţe ca *un institut superior de studii”*.

La curent cu reformele şi ideile învăţământului european, unii intelectuali moldoveni şi profesori, dornici de îmbunătăţirea învăţământului elementar, intrau în legătură cu şcolile din Paris şi Viena şi aduceau şi la Iaşi învăţământul lancastric la modă pe atunci. Astfel procedau

tânărul boier Neculai Roznovanu (II) cu profesorul Gh. Cleobulos, înfiinţând o şcoală de acest tip (la 1 martie 1820).

Vechi nume de profesori uitaţi ai şcolii din Uliţa Mare...

Activitatea Academiei Domneşti înceta după 161 de ani, în februarie 1821 când începea zavera (Eteria) şi profesorii ca şi studenţii săi intrau cu mare entuziasm în rândurile luptătorilor pentru eliberarea Eladei, iar aşezământul ce contribuise la trezirea şi înălţarea sentimentului naţional, după înăbuşirea răscoalei avea să fie incendiat ca multe zidiri cu păcate din Uliţa Mare. Printr-un firman al Porţii, peste un an, şcoala se desfiinţa.

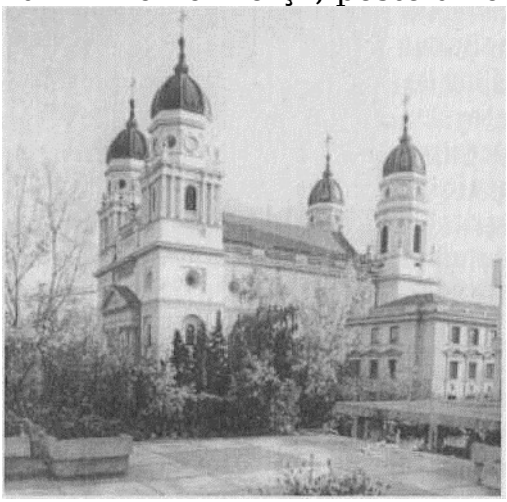

Trecerea timpului şi cenuşa marilor arderi abătute asupra pământului Moldovei îi acopereau şi amintirea. De aceia se cuvine scoaterea din adâncul uitării măcar a câtorva nume, dintre cele peste o sută de dascăli greci, macedoneni, aromâni, şi români, majoritatea entuziaşti şi de bună credinţă, ce s-au perindat pe la şcolile ieşene aducând focul viu al învăţăturii pe pământul Moldovei şi slujind Altarul Muzelor din Uliţa Mare şi promovând *„umanismul filo*-Colţul grădinii Mitropoliei unde *sofilor greci, cultura bizantină şi* a fost Academia Domnească *europeană*”.

Învăţarea limbii greceşti se afla pe atunci la ordinea

zilei. Era limba mai avansată a credinţei ortodoxe şi aşa cum în universităţile franceze (până la Jean Jacques Rousseau, prin 1762) se învăţase în limba latina ca şi în Germania sau Polonia, pentru tinerii anilor aceia, majoritatea fii de boieri, pretendenţi la funcţiii în curţile domneşti învăţarea în greacă nu era supărătoare (Ariadna Camariano-Cioran, *Les academies princieres de Bucarest et de Iassy*...). Fapt ce se întâmplă şi acum cu tinerii elevi ori studenţi ce merg cu plăcere la universităţi străine.

Aşa cum s-a mai spus, profesorii academiiloradesea neplătiţi din lipsa banilor în vistierie – aveau studii înalte la Roma, la Padova, la Veneţia, la Neapole, la Paris, la Berlin, la Pesta, la Londra, la Viena, unde învăţaseră limbile străine neagreate la Constantinopol, fiind socotite *„păgâne"*. Cu toate că adesea erau învinuiţi de tendinţe de elinizare a pământenilor, ei au adus la Iaşi ştiinţa, cultura şi respectul muncii la nivelul occidental (C. Erbiceanu). Examenele erau riguroase şi publice, posturile inclusiv acela de director se ocupau prin concurs (potrivit ofisului lui Grigore Ghica), absolvenţii primind apoi atribuţii potrivit cu gradul de însuşire a învăţăturii. Cu toate că la baza şcolii se afla clasicismului greco-roman, profesorii Academiei îndemnau elevii să studieze toate laturile ştiinţei nu numai pe cele religioase învăţământul avea caracter laic.

Unii dintre aceşti dascăli, somităţi ştiinţifice ale vremii sunt înşiraţi în pomelnicul profesorului C. Erbiceanu: *Bărbaţi culţi greci şi români profesori din academiile din Iaşi şi Bucureşti* (1650 – 1821) iar alţii în vasta lucrare a Ariadnei Camariano Cioran: *Les Academies Princieres de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs*, apărută la Thessalonik. Lista ei liind mare, citäm câteva nume: Constantin Caraioan, medic cu studii la Neapole al domnitorului Gr. Al. Ghica, la îndemnul căruia a reorganizat Şcoala domnească în Academie după modelul şcolilor europene şi a scris şi o gramatică intuitivă a limbii greceşti pentru a se putea învăţă cu uşurinţă (s-a tipărit şi la Buda în 1796; Nicefor (Nechifor) Theotokis, prelat

cultivat o vreme directorul Academiei ieşene (1776 – 1777), iniţiatorul cursului de matematică superioară (care a dat caracter ştiinţific Academiei ieşene) şi autorul unor volume de matematică şi fizică publicate la Lipsea încă din 1767; urmaşul său Iosif Mesiodax alt român din Cernavodă, călugăr absolvent de la Padova şi cunoscător de filosofie, matematică şi fizică, greacă, latină, franceză, italiană, română, adept al ideilor precursoare iluminismului (combatant fervent al obscurantismului şi al rapacităţii unor clerici şi boieri), adept al lui Descartes şi Leibnitz, autorul unui volum de geografie şi altul de astronomie cât şi directorul sub care s-a reorganizat şi zidit clădirea Academiei din Uliţa Mare; Alexandru Amiras, translator al regelui suedez şi traducător al Cronicei moldoveneşti (1661 – 1733); George Terapianos profesor de Poetică la Academie ce a insuflat atâta simţ poetic elevilor, prin 1817, încât toţi s-au apucat de scris poezii şi spuneau bătrânii, sentimentalismul s-a transmis din generaţie în generaţie, laşul rămânând capitala Poeziei şi a Literelor; Ştefan Dungas, director între 1813 şi 1816 şi profesor de fizică cu idei înaintate pentru care era socotit propagator de ateism; Panayotis Kodrikas secretarul lui Mihai Şuţu autor de lucrări ce prezentau teoriile lui Copernic şi Descartes; Anania Cuzanos jurist, legist, autorul unui curs juridic la Academie (1813 – 1816); Christian Flectenmacher profesor de latină şi t are împreună cu Cuzanos – locatari în aceeaşi casă din ograda bisericii Banu – au colaborat la alcătuirea Codului Callimachi etc., etc.

O figură deosebită era însă profesorul Dimitrie Philipphide (Filipide), profesor la Academie mai întâi între anii 1784 – 1786. apoi plecat la Viena şi Paris pentru studii pozitive şi filosofice. Reîntors în Moldova era angajat de vistiernicul Iordache Balş pentru învăţătura copiilor săi Alecu şi Ioan locuind în casa acestuia până în 1803 unde organiza şi o bibliotecă bogată comandând de la Paris operele lui Voltaire, Rousseau, Condillac, Kant. dicţionare şi enciclopedii. Pentru unele lecţii practice instalase lot

acolo şi un laborator. Angajându-se la Academie, între 1803 – 1806, a ţinut cursurile sale erudite de matematică, fizică şi chimie cu experienţe chimice la care participa uluit şi domnitorul Alexandru Moruzzi văzând că din apă se putea scoate un gaz exploziv. Traducea şi adapta pentru Academie cele mai reuşite manuale europene. Primul fusese Logica raţionalistă a lui Bonnot Condillac, creatorul logicii moderne devenită un mare succes al filosofiei moderne fiind înţeleasă şi de elevi şi de negustori şi tradusă şi în româneşte de Vasile Vârnav (1825). Pleca în Basarabia, iar la Paris, la Leipzig revenind la Iaşi unde locuia la fostul său elev Alecu Balş, ajuns vistiernic. Membru al Eteriei împreună cu profesorul Ştefan Dungas şi alţii Philippide puneau la cale o şcoală în Peloponez. Ca toţi revoluţionarii după 1821 rămânea în Basarabia unde murea la Bălţi în 1832. Memoria remarcabilului profesor se cinstea în primăvara vara anului 2004 prin placa bătută în peretele casei vistiernicului Iordache Balş unde-i acum Poşta Română din strada Cuza Vodă. Pe ea scrie *„În această casă a locuit şi a lucrat între anii 1796 – 1803 cărturarul grec, Dimitrie Philippide, /1832. Mare prieten al poporului român şi vizionar, a utilizat în cărţile sale termenul de România pentru a desemna unitatea teritorială şi comunitatea spirituală a românilor din cele trei ţări româneşti, în viitor reunite. ACREMIS… Comunitatea Elenă. Martie 2004”* La moartea lui Iordache în mai 1805

În *Eminescu Documente de familie* pag. 2 5). La fel

se dovedea nepotul său, Alexandru Philippide, profesor la Universitatea ieşeană, cât şi fiul acestuia, A.A. Philippide, academician.

Nu mai prejos a fost ambiţiosul *„doctor şi profesor de arte libere şi filosofie11*, profesorul de matematică, fizică şi filosofie cât şi scriitor autor de manuale, Demetre (Dimitrie) Govdelas director întreprinzător (1808 – 1811 şi 1816 – 1821) sub mâna căruia Academia nu avea nicio deosebire faţă de universităţile străine, studiile de la Iaşi fiind recunoscute nu numai în toată Grecia dar şi în alte ţări răsăritene şi apusene. Bine cotat într-o primă direcţiune acceptase să preia directoratul şi a doua

Tumultuoasa sa activitate directorială pentru reorganizarea şi ordonarea activităţii cursurilor prin tot felul de examene şi controale personale, fapt pentru care intrase în conflict cu eforii dar şi cu Gheorghe Asachi (reclamat Postelniciei în 20 august 1819), se întrerupea de revoluţia Eteriei când se retrăgea în Rusia, Polonia şi în Germania, revenind apoi la Iaşi abia prin 1830 unde murea în mare sărăcie (1831). Bunurile i se risipiseră ca şi lucrările de filosofie, matematică, morală, economie şi literatură scrise în vreo 15 ani şi depozitate la biserica Sf. Atanasie, în ziua plecării precipitate din cauza luptelor.

Altă figură remarcabilă a fost şi Iacob Rizu (Rizos) Nerulos, născut la Constantinopol (unde a studiat greaca, franceza, filosofia şi matematica). Adus la 20 ani în Moldova de Constantin Ipsilanti (1799), unde a rămas dascăl, a ajuns postelnic (ministru prim) la Mihail Şuţu, a participat la Eterie, s-a retras în Basarabia şi de acolo la Geneva unde s-a angajat profesor de filologie greacă şi a publicat lucrarea *Cours de literature greque moderne*. La fel s-a remarcat poetul Athanasios Hristopoulos, profesorul copiilor lui Alex. Moruzi (şi ale cărui versuri se pot citi la Golia), luptător la Drăgăşani şi plecat în 1828, în Rusia cât şi pictorul Eustaţie Altini care a condus o clasă de pictură la Academie şi a lăsat splendide lucrări inspirate din pictura occidentală la Biserica Banu, Sf. Spiridon, 40 de Sfinţi cât şi la Palatul Mitropolitan, imortalizând figurile

mitropoliţilor Veniamin Costache şi Iacob Stamate.

„Cu asemenea profesori şi alţii nu este de mirare că Şcoala Domneasca din Iaşi s-a bucurat de mare reputaţie în lume, mai ales în Orient. Din toate părţile Europei orientale numeroşi tineri veneau să înveţe în Şcoala Domnească din Iaşi” (C. Andreescu şi M. Sadoveanu – prefaţator *De la Academia Mihăileană*...).

Potrivit unei publicaţii greceşti din Viena (*Loghios Eermis*) care prezenta examenul din 16 martie 1818 al clasei lui Govdelas, la Algebră şi Logică, erau prezenţi 39 de elevi din care 10 români, iar restul tineri din regiunile cele mai diverse: *„Constantinopol, Ianina, Smirna, Peloponez, Zagora, Agrafa”* (Ariadna Camariano-Cioran, Les *Academies princieres*...).

Mulţi dintre ei, astăzi uitaţi, şi-au lăsat numele ca autori pe cărţi tipărite la Leipzig, Viena, Paris şi Iaşi, unele rămase peste veacuri cu ştampila sau menţiunea în greceşte sau latineşte că aparţin şcolii ieşene; *„Exiibris Bibliothecae Scholae Iasssiensis”* (C. Câhodaru). Mare parte se află pe rafturile Bibliotecii Academiei din Bucureşti sau Mihai Eminescu din Iaşi. Vreo 290 de titluri sunt cuprinse în *Catalogul cărţilor greceşti din Biblioteca Centrală Universitară M. Eminescu*, alcătuit cu migală de pasionatul bibliotecar ieşean Nikos Gaidagis, retras apoi în patria mamă.

Numele absolvenţilor greci şi moldoveni alcătuiesc liste lungi.

Deşi, poate, nu toţi profesorii academiilor din Bucureşti şi Iaşi erau eruditi ori savanţi – unii provenind din rândul călugărilor mai puţin instruiţi de la mănăstiri –, fiind adepţii *„învăţământul sec şi al scolasticei pedante”*, cu gramatică greoaie şi aridă, ironizat de Costache Negruzzi în evocarea *Cum am învăţat româneşte*, şcoala, mereu modernizată, schimba radical starea de spirit a ţării.

Profesorii academiilor fiind consecvenţi patrioţi *„activitatea desfăşurată de dânşii pentru eliberarea Heladei a inspirat pe reprezentanţii înaintaţi ai societăţii*

locale Ideile lor *„au pregătit generaţia revoluţionară care s-a manifestat în anul 1821 şi mai ales la 1848”* (C. Cihodaru, istoria *Oraşului Iaşi*). *„Academia domnească din Iaşi ca şi aceea din Bucureşti a fost un focar de cultură nu numai pentru ţara noastră ci pentru întreg Orientul Ortodox şi mai ales pentru popoarele din Peninsula balcanică subjugate. Ambele instituţii au influenţat întreaga cultură a Orientului”* (*C.C., Istoria oraşului Iaşi*).

Deşi exista deosebit interes din partea înalţilor clerici greci şi chiar a Patriarhiei din Constantinopol, pentru preluarea conducerii bisericilor moldoveneşti, ca la Bucureşti, laşul fiind plin de călugări greci locatari ai mănăstirilor închinate, (preoţii moldoveni fiind mai ales în bisericile de mir în ţinuturi şi la sate), Mitropolia rămânea pe seama ierarhilor băştinaşi. Aceştia fiind şi efori ai şcolilor se interesau de mersul Academiei. Domnii deşi erau fanarioţi respectau această ierarhie susţinută discret şi de Înalta Poartă care încuviinţa un oarecare echilibru între puterile Moldovei.

Mitropolia patrona şi şcolile în limba română existente în bisericile ieşene şi din ţinuturi, ca aceea de la Sfântul Neculai cu caracter de şcoală duhovnicească – Şcoala de Catihesie – care la 1803 se muta în mănăstirea Socola, devenind Seminaria Socolei – puternică şcoală românească de rang superior.

Mitropoliţii susţineau învăţământul românesc din Academie prin Eforia Şcolilor la care aveau cuvânt greu de spus precum Veniamin Costache. Mitropolitul Iacob Putneanu scria că *„omul neînvăţat e un copac uscat” iar* Iacob Stamate că o *„Academie fără epistimuri e ca o casă fără ferestre”*, matematica fiind *„o ştiinţă dumnezeiască”* (*Grecii din România*).

Cu tot învelişul său într-o limbă străină de limba română, cultura europeană reprezenta izvorul de educaţie naţională a tinerilor români. Studiind în limba greacă şi latină, prin reacţia firească a celor supuşi simţeau nevoia să ridice şi limba neamului, atât de oropsită pe atunci. Academia greacă pregătea astfel generaţii de moldoveni

culţi şi patrioţi ce simţeau nevoia introducerii învăţământului în limba ţării, aprig susţinător fiind mitropolitul Veniamin Costache şi tânărul inginer Gheorghe Asachi.

De aceia – spuneau bătrânii înţelepţi – la Iaşi simţământul naţional se înălţa tot mai puternic şi avea să devină radical, tinerii intelectuali moldoveni susţinuţi de ierarhii bisericii dorind înălţarea ţării prin înfiinţarea şcolilor româneşti, ca Seminaria şi pledând pentru Dreptate, Egalitate, Fraternitate şi Unire, în cuget şi simţiri.

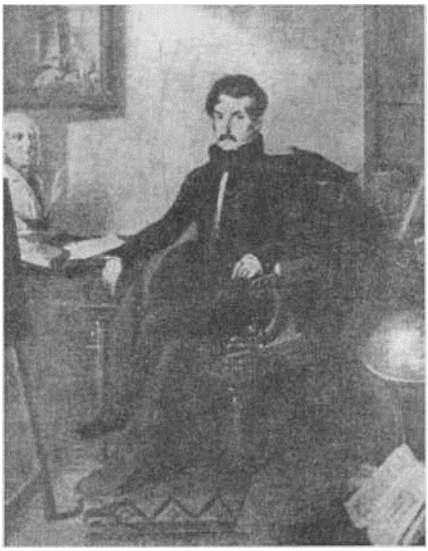

La Academie, pe Uliţa Mare, se năştea…

O „Facultate de Construcţii" cu învăţături în limba română

Luând avânt cerinţele naţionale şi crescând nevoile de ingineri hotărnici pentru măsurarea moşiilor, dar care să înţeleagă şi vechile hrisoave de proprietăţi – scrise în româneşte şi slavoneşte – dificile pentru acei aduşi până atunci din străinătate, fapt pentru care apăreau pricini de procese, se simţea nevoia unor specialişti în acest domeniu, însufleţit de idealuri naţionale şi justificând cu nevoile apărute tânărul inginer Gheorghe Asachi, absolvent al Universităţii din Lemberg, propunea

domnitorului Scarlat Calimach să aprobe deschiderea la Academia din Uliţa Mare a unui „*clas*” de inginerie şi hotărnicie, cu predare în limba română. Studiase Filosofia la Lemberg în limbile polonă, latină şi germană, dar urmaşe şi cursurile de Construcţii civile şi hotărnicie, obţinând diploma de inginer şi arhitect (1804). La Viena învăţase Matematica şi Pictura (1808) şi la Roma Filologia şi Arheologia (1808 – 1812). Astfel înarmat, era cel mai pregătit intelectual al Moldovei de atunci. Încurajat de Eforia şcolară în care se aflau Veniamin Costache la 15 noiembrie 1813, domnitorul Scarlat Calimachi aproba propunerea şi chiar numea pe Gh. Asachi la Academie profesor „*de geometrie practică şi desen* „şi diriguitorul cursului – care se considera mai târziu ca începutul unei Facultăţi de Construcţii – ce se deschidea în ianuarie 1814. La curs se înscriau mai mulţi fii de mari boieri (doi Cantacuzini, trei Sturzeşti, doi Greceni), între care şi Alexandru Calimachi fiul domnitorului – viitorul ambasador al Porţii la Viena – şi tânărul Teodor Balş – caimacamul Moldovei din 1856, cât şi Petre Asachi fratele profesorului.

Încheind studiile la 18 iunie – 12 iulie 1818, după 5 ani de pregătire, clasa lui Asachi organiza şi o expoziţie cu planuri topografice şi de fortificaţii – lucrări reuşite executate de cei vreo 29 sau 30 de cursanţi, dintre care 5 s-au străduit şi au obţinut titlul de inginer.

Momentul era epocal pentru cultura naţională. Limba română se dovedise aptă pentru ştiinţă şi inginerie şi nu era o limbă „proastă” cum socoteau unii boieri bolnavi de străinomanie. Marcând evenimentul Emmanoil Vernardors corespondentul unei gazete greceşti, vieneze, nota că la Academie încheiaseră studiile cu brio prima clasă de studenţi politehnişti români, ce învăţaseră în limba română, după cărţi de specialitate româneşti, scrise de un profesor român (Gheorghe Asachi).

Întocmind cursul Gh. Asachi găsise echivalent românesc termenilor tehnici din manuale franceze folosite sau formase alţii noi, îmbogăţind astfel vocabularul. În cele patru clase repartizate lui Asachi la etajul şcolii se auzeau

prima oară în româneşte prelegeri tehnice şi termeni puţini hazlii la început dar de formaţie neaoşă).

În sala de examen pe lângă instrumenele de fizică şi matematică ale cursului trona la vedere, înconjurat cu ramuri de stejar, tabloul luminos al lui Grigore Ghica, domnitorul grecerou, ucis în Beilic, pictat şi donat şcolii de Gheorghe Asachi *„în semn de recunoştinţă naţională”* pentru acel care înfiinţase Academia ştiinţelor şi zidise localul Academiei din Uliţa Mare în fericitul an 1766. De faţă se aflau profesorii şi eforii în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache – a cărui nepot Alexandru Costachi era unul dintre absolvenţi –, boierii Divanului, consulii puterilor străine, părinţii absolvenţilor şi public numeros.

Drumul n-a fost uşor căci nefiind alţi profesori politehnişti profesorul Asachi trebuia să predea cursul de bază, teoretic şi practic cu ajutorul noilor aparate aduse de la Paris şi Viena cât şi lecţiile de geodezie, geometrie aritmetică, algebră, trigonometrie, arhitectură pentru care nu erau cursuri şi a trebuit în primul an (1813) să folosească limba franceză, până le-a scris în româneşte Pentru treaba aceasta şi alte motive de conflict, directorul şcolii Demetrie Panaiotis Govdelas profesor erudit şi doctor al Universităţii din Paris şi el autor de cărţi şcolare (aritmetică, algebră, geometrie, cosmografie şi economie rurală), nu prea agrea pe tânărul rival şi tribuna naţională deschisă în sălile Academiei – unde şcolarii săi, fii de boieri vorbeau mai mult româneşte. Ca director avea atribuţii de verificare trimestrială şi chiar de două ori pe săptămână a cunoştinţelor elevilor. Totodată preda şi el greceşte, în clasele sale, cunoştinţe asemănătoare de matematică.

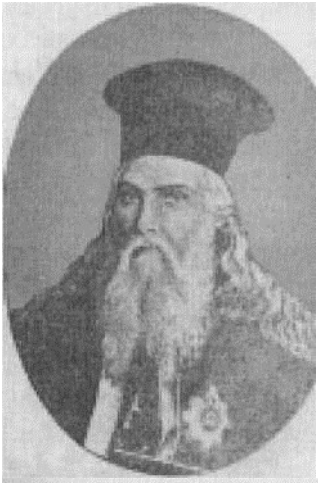

poliglotul profesor Govdelas acoperit de multe diplome şi titluri academice, nu agrea nici faptul că noul „*clas*” românesc îi ieşise de sub mână, ocupa vreo 4 odăi, i se adusese instrumente costisitoare (pe care le dorea şi el pentru celelalte clase), iar tânărul profesor Asachi intens sprijinit de Epitropia Şcolilor, în care se afla mitropolitul Veniamin Costache şi tânărul boer Mihalache Sturza cu educaţie raţionalistă (viitorul domnitor), a fost pus şi bibliotecarul Academiei cu leafă. Motive pentru care directorul, într-un memoriu adresat marelui postelnic în august 1819, îl reclama. Scria că şcoala inginerului Asachi ar fi trebuit mutată la Socola unde era Şcoala subvenţii în mari sume de bani; inginerul obţinuse 4 camere şi biblioteca pentru care nu era pregătit căci majoritatea

cărţilor erau în limba greacă pe care Asachi nu o ştia; Elevii lui Asachi *„protejat de Mihail Grigore Sturza „*fac dezordini şi nu ascultă decât de inginer; Asachi era incompetent căci Studiase desenul (aluzie la faptul că în schema şcolii fusese încadrat ca profesor de geometrie practică şi desen) şi preda Matematica cu toate disciplinele sale; limba română era săracă în termeni ştiinţifici şi Asachi necunoscând suficient filosofia nu avea calitatea să creeze termeni noi etc. Memoriul nu a avut nicio consecinţă căci inginerul Gh. Asachi avea toate titlurile academice, ştia şi greaca, limba oficială a timpului, se bucura de simpatia eforilor (şi în special a lui Mihalache Sturza al cărui tată Grigore Sturza era mare vistiernic), iar simţământul naţional se ridica vertiginos. Tinerii intelectuali animaţi de cugete patriotice doreau învăţământ în graiul ţării.

Peste drum de Mitropolie se prezenta primul spectacol în limba română

Dând aripi limbii româneşti, până atunci tratată de marii boieri doar ca un *„dialect" a* ţăranilor la vacanţa Sărbătorilor Crăciunului, în ziua de 27 decembrie 1816, tot profesorul Gheorghe Asachi organiza primul spectacol în limba română pe scena improvizată din casele hatmanului Costachi Ghica *„de peste drum de MITROPOLIE" care deveniră mai târziu proprietatea lui Negroponte şi Paltişanschi*, cum scria Teodor T. Burada (*Istoria teatrului în Moldova*).

Scenă din Mirtil şi Hloe – desenată de Gh. Asachi

Evenimentul era deosebit pentru *„epoha bântuită de străinomanie"* (Gh. Asachi), arătându-se spectatorilor boieri, între care se afla şi Mitropolitul Veniamin Costache, cât de plăcut şi gingaş răsunau cuvintele păstorilor Mirtil şi Hloe îmbrăcaţi în frumoase straie moldoveneşti. Efectul a fost teribil mai ales ca eroii principali erau nepoţii hatmanului *„boier generos şi iubitor de cultură* Elena (păstoriţa) şi Grigore Ghica (viitorul domnitor, păstorul Mirtil), fiind copiii lui Alexandru Ghica. Ca să nu fie discuţii potrivnice piesa se adaptase după Gessner şi

Florian, iar cortina a fost zugrăvită *„după un model de la Roma, înfăţişând pe Apolon (adus de vis-à-vis) cu muzele, care întinde mâna Moldovei spre a o ridica”*. Prezenţa Mitropolitului la spectacolul lui Asachi avea importanţă extraordinară căci unele canoane interziceau celor din *„ierarhicească tagmă sau din monahi” să* participe la alergare cu caii sau *„să privească scenicile jocuri”… „dacă vreunul*

76

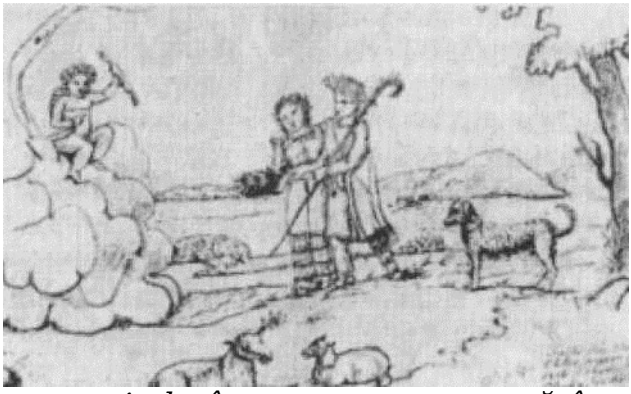

s-ar prinde întru aceasta sau să înceteze sau să se cateriseasecă” (Pidalion, T.T. Burada *Istoria Teatrului în Moldova*), Din acest motiv şi boierii religioşi se ţineau departe de asemenea manifestaţii.

Recunoscător, Gheorghe Asachi le închina tinerilor actori versuri prevestitoare:

„În un timp de ovelire, pe când limba cea română.
Din palaturi fugărită, se vorbea numai la stână
Nobili voi de neam şi cuget, sfărmând a sale fiare.
Vorbit-aţi întâi c-aciia ce ne dau pâine şi miere.
…Pârga scenei naţionale cu drept vouă se cuvine.
Suvenir ca să vă fie a juneţelor senine.
Picătura, deşi mică, ce-o pe stâncă picurează.
Face răului o cale, care după ea urmează…”

Tinerii academişti organizau până atunci spectacole în limba greacă sau franceză, dar existau unele reţineri din cauza canoanelor religioase.

Mici spectacole de *ghiosboiagialâcuri* (scamatorii) mai avuseseră loc pe Uliţa Mare în Cafeneaua Grecească,

lângă fostul Han Turcesc (1802) prezentate de *ghiduşi* (artişti în terminologia timpului) greci sau turci ce scoteau coţi de cordele din gură, sfredeleau palmele, înfigeau cuţite în frunte, aninau lacăte de gură şi făceau felurite drăcii uimitoare. Alţii jucau păpuşile într-o ladă cu parvan. (Teodor T. Burada). Prăvăliile din Uliţa Mare, ca în orice oraş european, începând a vinde şi cărţi, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – negustorii lor fiind îndemnaţi să depună câte un exemplar la Academie –, prin 1829 existau la Iaşi vreo 4 prăvălii cu cărţi dintre care una chiar în poarta Mitropoliei, cu tipărituri bisericeşti (Gh Sibechi, *Librari şi librării în Iaşii de odinioară*), un Grigore Anton Avramios fiind cunoscut ca negustor de cărţi. Tot pe atunci Gheorghe Asachi scotea gazeta *„Albina Românească"*. În 1812 zece negustori greci şi români puseseră la cale o tipografie unde sub conducerea lui Emmanoil Vernardos din Creta corespondent al unei reviste greceşti din Viena se tipăreau cărţi laice nu numai religioase: *Codul Callimach*, *Colecţia de cântece patriotice între care a lui Rigas*.

Instruiţi se ridicau tinerii profesori Gheorghe Săulescu, Anton Velini, Grigore Cobălcescu, Gavriil Muzicescu şi mulţi alţii dumeriţi că ocupaţia Didactică reprezenta o meserie de aur deşi veniturile îi erau sărăcăcioase.

„Parnassul" din Uliţa Mare sau Grădina cu oratori din ograda Mitropoliei

Pe Uliţa Mare foiau tinerii academişti mergând călări sau în trăsuri – unii venind la şcoală pe cai de rasă însoţiţi de valeţii lor cum fac acum fiii bogătaşilor deplasându-se cu maşini de ultimul tip – şi se încrucişau cu profesorii.

unii călugări modeşti dar, majoritate cu studii şi doctorate, devotaţi studiului şi locatari prin chiliile de la Trei Ierarhi, Sfântul Sava, Bărboi, Golia.

Evocând şcolile vremii un cercetător (G. Papadopol), scria că *„în România a existat şi un ateneu elenic în care se forma o dulce şi plăcută frazeologie, ceea ce lipsea în alte părţi ale Greciei”*. Prezentând şcoala din Uliţa Mare în duioasele sale conferinţe, prin Iaşii anilor 1960 – 70, profesorul George Băileanu, doctor în drept şi licenţiat în litere – unul dintre pasionaţii cercetători ai vechiului Iaşi, ce ridicase din ruini Casa Universitarilor, ocupându-se de repararea şi organizarea ei şi se lupta pentru a înfiinţa şi Casa memorială Mihail Kogălniceanu, pe domeniul căreia locuia – descria vechea Academie de parcă o avea în faţa ochilor. Era îndrăgostit de bunica Universităţii ieşene ieşene, la care studiau tineri de toate naţiile şi-i căutase mărturiile prin fel de fel de reviste româneşti, franţuzeşti şi greceşti, în evocările lui V.A. Urechea, Papadopol, N. Iorga, Ştefan Bârsănescu, înviind-o şi descriind-o prin asimilări cu acele din alte ţări. Doctor în drept şi licenţiat în litere, făcuse studii la Grenoble, la Paris şi la Roma. Îl impresiona faptul că Academia secolului al XVIII-lea avea caracter liber, studiile fiind gratuite, elevii sărăci beneficiind şi de burse de întreţinere, încă din timpul lui Antioh Cantemir, Nicolae Mavrocordat hotărând prin hrisovul din 1714 că poate urma Şcoala Domnească

„oricine voieşte fără nicio plată” fapt pentru care este de neînţeles dorinţa unor rectori actuali de transformare a universităţilor de stat în şcoli cu plată, intangibile pentru copiii lucrătorilor şi ţăranilor săraci.

Răsfoise cu nesaţ un caiet cu însemnări din familia fostului student şi apoi caimacam Teodor Balş, auzise sumedenie de amintiri de la nepoţii şi strănepoţiii uitaţilor academişti şi *„bădia Jorjică”* le povestea cu şarm, captivând auditorul ce-i urmărea aprinsele sale conferinţe despre Iaşi, într-o sală a Casei Universitarilor sau a Bibliotecii Centrale.

Retorica fiind obiectul cel mai căutat şi plăcut al vremii, mulţi dintre studenţii Academiei o exersau cu sârg în amfiteatrele pline de ascultători şi chiar în grădina şcolii.

Toţi doreau succesul lui Demosthene şi Cicero marii oratori antichităţii greco-Iatine.

Caimacamul Teodor Balş Plimbându-se ca adepţii Şcolii peripateticilor (filosofii plimbăreţi), înfiinţată de Aristotel, în Dumbrava lui Apollo, obişnuit să-şi prezinte gândirea mergând dimineaţa, discutând mari probleme filosofice iar după amiaza teme accesibile audienţei largi (anul 334) candidaţii la treburi publice, dregătorii înalte, diplomaţie şi dragomanie (reprezentanţi ai domnitorilor pe lângă Serai) doritori de elocinţă, rosteau cu voce tare discursuri, argumentând şi combătând pasionaţi felurite teme propuse de ascultători. Erau îmbrăcaţi ca preoţii în mantii negre (anterie sau robe avocăţeşti) ca studenţii universităţilor străine. Spre a îndepărta timiditatea unii ieşeau în grădină lângă Uliţa Mare şi, urcaţi pe un pietroi anume aşezat în grădină drept piedestal, ca şi marele Sofocle ce cuvânta în agoră, se adresau trecătorilor recitind fragmente din învăţăturile sale ori din scrierile lui Platon şi Aristotel (filosofii anilor ’400 – 300 înainte de Hristos), rostindu-se în cu gura căscată.

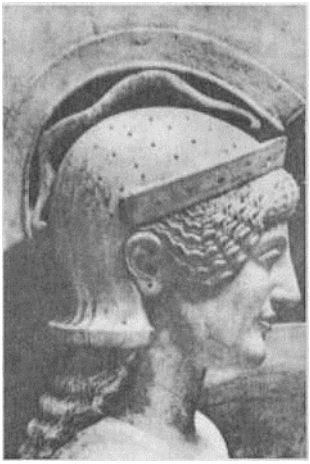

Localul era sub protecţia zeiţei înţepciunii Pallas Athena – Minerva (la romani), ce păzea oraşul Atena înarmata până în dinţi şi care şi-a păstrat comorile culturii sale chiar sub cucerirea romană şi turcă, nobilii stăpânitorilor trimiţându-şi acolo copiii pentru instruire. Deşi zeiţa era departe, efigia ei apăra cu vrednicie şi micul altar de la Iaşi, plin de tablouri şi busturi cu eroii Eladei. Potrivit legendei, dânsa cu Neptunus, zeul mărilor, au făcut întrecere să dovedească locuitorilor capitalei greceşti care zeu este mai folositor. Primul a scos din pământ un cal şi un izvor – semn al destoinicii războinice şi al navigării grecilor. Atena a făcut să răsară doar un măslin – semn că numai prin muncă şi răbdare (căci pomul creşte şi rodeşte greu), cetatea va fi neînvisă de timp, fapt pentru care supuşii sădeau în pământul stâncos livezi nesfârşite de măslini şi-i dădeau numele cetăţii lor.

În amfiteatrul Academiei din Uliţa Mare o însoţea Apollo zeul frumuseţii (fiul lui Zeus şi al Letoniei), înconjurat de celor nouă fiice a lui Zeus, muze protectoare ale ştiinţelor şi ale artelor: Erato – a poeziei de dragoste; Clio – a istoriei; Polymnia – a retoricii a elocenţei; Euterpe – a poeziei lirice şi a muzicii; Thalia – a comediei; Urania – a astronomiei; Calliope – a poeziei epice şi a vitejiei; Terpsichore – a dansului; Melpomene – a tragediei.

Grădina şcolii, cu o parte de la stradă ocupată de nişte dughene, era pentru tinerii învăţăcei muntele

Parnass, al muzelor, iar şcoala templul înţelepciunii, ca şi Templul lui Apollo din marmură albă, despre care le vorbeau inspiraţi, cu ochii închişi, profesorii Eladei, veniţi la Iaşi din toată Europa. Ca şi la universităţile europene lecţiile unora ţinute pe aceleaşi coordonate occidentale, erau urmărite nu numai de academişti ci şi de public auditoriu sau elevi neînscrişi la cursuri. Astfel era cursul de Logică al eruditului profesor şi pedagog Dimitrie Philippide ca şi al lui Neofit Dukas, partizan al educaţiei fetelor, viitoare mame şi susţinător al principiului ca profesorul să fie un părinte apropiat de sufletul elevilor şi nu un tiran.

Trecătorii îi ascultau cu simpatie, căci uneori oratorii purtând în sân ca pe o icoană chipul lui Venus sau al Aphroditei (zeiţa iubirii şi a frumuseţei) şi în suflet sumedenie de versuri inspirate de fiorii primelor şoapte de dragoste, luau modelul maeştrilor ale căror busturi se înşirau prin odăile şcolii şi căutau chiar să-i copieze. Îmbrăcându-se la fel, unşi cu praf de cretă, ca să imite marmura, se înşirau nemişcaţi prin grădină stând ca modele colegilor ce îi desenau sau sculptau. Pe când lumea se oprea să privească pâlcul de statui vii ce apăreau şi dispăreau ca din basme pe Uliţa Mare, câte una începea deodată să vorbească sau să recite pasionată versuri, cum învăţaseră la cursul de Poetică al profesorului George Therapianos. Spectacolul fiind atrăgător şi captivant la el aderau şi *„hotărnicii”* lui Asachi, iubitorii Capitoliului şi ai camenelor – nimfelor din mitologia romană – citând versurile poeţilor latini. Ca să mai taie din elanul colegilor parnasişti, elevii tânărului profesor Asachi, de arhitectură, desen, pictură, filologie, matematică, hotărnicie, dar şi poet, îi recitau cu satisfacţie versurile. În timpul studiilor la Roma tânărul arhitect scrisese oda *La Italia* (1809), unde:

„Mândre monumente ale domnitoarei ginte/
Înviază mii icoane la aducere aminte”.

(Mai târziu, la deschiderea şcolii de la Trei Ierarhi Gheorghe Asachi avea să scrie poezia: *La introducerea*

limbii naţionale în publica învăţătură în Moldova 1828…)

Ascultând pe colegii greci – unii fii de mari şi impozanţi dregători la Curtea Domnească –, interpretând mândri şi curajoşi fragmente din capodoperele marilor tragici (parţial interzise în şcolile greceşti din secolul XVIII – le-a de patriarhat pentru unele idei socotite ateiste): Eschil (*Orestia*), *Sofocle* (*Antigona sau Aias*), Euripide (*Medeia*, *Troienele*, *Ciclopul*), ce reînviau vitejia strămoşilor, tinerii hotărnici moldoveni nu pierdeau prilejul să le amintească cugetările lui Sofocle, cu valabilitate veşnică:

„O zi-i de-ajuns pentru înălţa sau nărui
Mărirele omeneşti. Pe cei ce sunt smeriţi
Zeii-i iubesc, darii urăsc pe cei semeţi…
Iar braţul mai vânjos de ţi-i şi-averi
Mai mult ca altul dacă ai, nu fi trufaş!”
…A spus zeiţa AIAS

Bineînţeles, nu rămâneau fără răspuns de la cei vizaţi, între academişti iscându-se adesea vii polemici, vesele şi versuite. Colegii greci le răspundeau şi ei tachinându-i pe seama strămoşilor, recitându-le elegii din *Tristele* lui Ovidiu, scrise când era exilat din Roma *„pe pământ străin la Pontul Euxin”*, în vechea cetatea grecească Tomis (Constanţa), cucerită de romani dar bântuită de geţii fioroşi, rămaşi parcă prin satele Moldovei şi pe la 1700 sau 1800:

„Vrei tu să afli, poate, şi cine-s tomitanii?
Şi ce fel de oameni văd în jurul meu?
Călări pe cai, puzderii, sarmaţii şi cu geţii
Alergă tot pe drumuri: *când vin când iar se întorc*!
Niciunul nu-i să n-aibă la dânsul arc şi tolbă
Cu venin de şarpe fiind unse-a lor săgeţi.
Au glas şi chip sălbatic, aidoma lui Marte;
Nici barba nu şi-o taie, nici părul de pe cap”.

La care oponentul moldovean, intervenea pe dată, continuând aceeaşi elegie VII:

— *N-ai terminat colega*!:
„Cu geţii în amestec sunt grecii de pe aice.

Dar geţii cei războinici îi covârşesc pe greci.
Şi mâna lor vitează te înjunghie pe dat.
De-i eşti duşman înverşunat”.

Din volumul *între barbari*, *cartea a* V-a completa, încântat, oprindu-se din recitare şi privindu-ne satisfăcut, *„bădia Jorjică”*, aplaudat de ascultători ca la scena deschisă…

Înamorat de toţi poeţii antici şi copleşit de Ovidiu, profesorul Băileanu deşi avea peste 60 de ani (născut în 1901), îi recita elegiile cu pasiunea tinerilor academişti. Bolţile palatului Canta în care reuşise să înfiinţeze Casa Universitarilor răsunau ca o catedrală, ecoul grav al vocii sale auzindu-se şi din strada Copoului.

Autorul *Tristelor* fiind eroul adulat de Asachi, cu ocazia examenului final din iunie – iulie 1818 unul dintre absolvenţii şcolii sale de hotărnici prezentase un plan pentru un edificiu *„dedie a Ovidie”* poetului roman care a *„civilizat locul exilului său”* dar şi o hartă a Palestinei în greacă destinată patriarhului Ierusalimului, o construcţie grandioasă în onoarea renaşterii Greciei din partea iubitorilor fiicei sale Filosofia, cât şi un plan al insulei venerate Chios – materiale ce demonstrau prietenia dintre studenţii celor două naţii: greacă şi română.

Duelurile acestea, probabil uneori mai aprinse, nu scăpau din vedere directorului Govdelas care îi socotea pe hotărnici mai indisciplinaţi, cum îi descria în raportul din august 1819 trimis Postelnicului Moldovei. *„Directorul Govdelas era vexat în amorul propriu de faptul că profesorul român şi elevii săi erau independenţi şi nu-l ascultau”* (Ariadna Camariano-Cioran…)

Trecătorii Uliţei Mari se opreau şi fără să vrea se instruiau, luând cunoştinţă de anticii filosofi, Thales din Milet, Pitagora, Heraclit din Efes, Socrate, Democrit, Platon şi Aristotel. Ascultau precepte şi reţineau numele marilor înaintaşi. Aflau despre vitejia Troiei din Asia

Mica (de la intrarea Dardanelelor), cântată de Homer – *„orbul din Chios”* năzuitorul să zboare spre înălţimi neatinse de om – care şi-a construit aripi din ceară ce s-au topit la apropierea de soare şi a căzut în marea Egeică.

Neavând ceva mai bun de făcut după masa, cum spunea un călător, Kosmali, vizitator prin 1822 la Iaşi, târgoveţii se plimbau pe Uliţa Mare ore întregi adesea cu trăsura roată lângă roată, *„trecând în pas una lângă alta”*, până ce praful le acoperea faţa. (Xenopol, *Istoria Românilor*, *vol. V*). Uliţa se umplea de rădvane

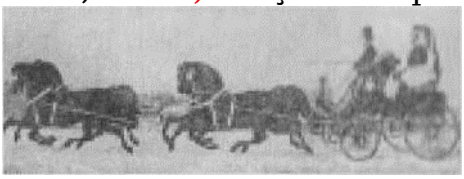

cu cucoane şi boieri, dintre care unii încetineau sau chiar se opreau la grădina Academiei, căci academiştii erau fermecători, locul fiind poreclit „*micul Parnas*” sau „*Grădina oratorilor*”. Cucoanele, mai cu seamă, pentru care petrecerile, soarelele şi amorul erau singurele preocupări, ardeau de dorinţa să devină muzele Heliconului şi îşi etalau frumuseţea, căci aşa cum scria Marco Antonio Cazzaiti (Katsaitis), călător la Iaşi pe la 1742, „*toate femeile moldovence sunt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia... Umblă toate în trăsură şi nu trăiesc ferite de relaţii, după obiceiul grecesc şi turcesc, ci frecventează societatea în libertate deplină şi sunt dezinvolte ca italiencele...*” (*Călători străini despre ţările române*, vol.9).

La şcoală mulţi ieşeni adunaţi în amfiteatre sau în grădină, cu prilejul cursurilor sau examinărilor semestriale (publice), trimestriale şi chiar bisăptămânale – pe vremea scorţosului director Demetre Govdelas auzeau prima oară de optică, magnetism, electricitate, despre teoria heliocentristă repudiată de inchizitori din 1616 şi chiar până în 1822 cât şi de aceea mai veche geocentristă. Acolo făceau cunoştinţă cu ideile iluministe lansate de revista *Enciclopedia Franceză în* 1760 şi care doreau dreptate şi instaurarea bunătăţii umane prin transformarea caracterelor oamenilor şi educaţia spiritelor, despre visul înlăturării despotismului clasei privilegiate, despre ideile

egalitariste şi conveţuirea într-o societate umanist – socială, despre Voltaire şi Montesquieu, făcându-i sensibili la ideile social filosofice ce prindeau rădăcini în sufletul ieşenilor.

Iaşii cu dealurile sale înalte ca ale Atenei şi Uliţa Mare pitorească şi gălăgioasă, reprezentau pentru elevi şi profesori Mica Grecie, unii dintre musafirii de peste graniţe ai Eteriei, de la 1821, socotind chiar Moldova ca o provincie grecească. Multora dintre academişti veniţi din teritoriile greceşti (Epir, Tesalia, Macedonia, Peloponez, Tracia, Anatolia), dar şi din regiuni mai îndepărtate (Brusa, Smirna, Trebizonda, Antiohia, Caldeea şi Rusia), le plăceau laşul şi rămâneau aici asemuindu-l cu o Atenă reînviată, localnicii moldoveni fiind ca şi strămoşii lor atenienii: *„vioi, cam uşuratici, schimbători, ironici, învârtăreţi, aprigi, dar entuziaşti şi calzi”*, spre deosebire de spartani care erau mai*” întunecaţi şi mai reci, cu aplecare pentru dedesubturi”*, ca bucureştenii. Şcoala laşului era şi mai progresistă faţă de Bucureşti, la Iaşi predându-se cursuri în pas cu universităţile Apusului precum aritmetică şi fizică modernă încă de prin 1765, faţa de 1776 când a început la Bucureşti. De asemeni la Iaşi prelegerile în româneşte au început din 1814, de Gh. Asachi pe când la Bucureşti abia peste un an, prin 1815, de Gh. Lazăr.

Moda statuilor antice de la Academie trecea peste drum şi în curtea roznovanilor unde apăreau pe clădire la intrare şi chiar pe scara marelui palat, iar potrivit bătrânilor atunci când mitropolitul Veniamin Costache a propus ridicarea catedralei noi pe locul fostei mitropolii Stratenia – folosită de academişti – şi al clădirii şcolii demolată ar fi sugerat arhitectului să-i zidească faţada spre stradă cu coloane şi capiteluri antice. Îi aminteau anii cei tineri şi şcoala pe care o patronase ca preşedinte a Eforiei, susţinând cu ardoare clasul tânărului inginer Gheorghe Asachi, de reuşitele căruia se bucura.

Şcoala superioară ieşeană începută din 1575 sub Despot Vodă şi reînviată în 1640, continuată pas cu pas până în 1755, când prin cursurile de filosofie devenea Facultas Artium, iar din 1766 Academie de ştiinţe, era una dintre cele mai vechi şi însemnate universităţi din sud-estul Europei (St. Bârsănescu).

Profesorul Gheorghe Asachi redeschidea apoi şcoala de la Trei Ierarhi din care se năştea Academia Mihăileană instituţie de învăţământ superior, iniţiată de fostul alor Mihai Sturza abia numit domnitor al Moldovei (22 martie/ 3 aprilie 1834). Înzestrată şi organizată cu cursuri de istorie, drept, teologie, fizică, matematică şi de arhitectură, asemănătoare universităţilor europene, se inaugura la 16/28 iunie 1835, în casele lui Petrache Caşmir (vizavi de Liceul Naţional de astăzi). La 26 octombrie 1860, în prezenţa domnitorului Alexandru Ioan Cuza începea cursurile Universitatea din fosta Curte Domnească de Sus.

Astfel, Moldova intrase în avântul scolastic al vremii, fiind în pas cu ţările apropiate unde existau sau se înfiinţau universităţi: Atena (din 1837, iar colegiu din 1667), Belgrad (din 1863), Sofia (din 1905), Istanbul (din 1908), Cairo (din 1908), Cracovia (din 1364), Varşovia (din 1816), Buda (din 1389), Kiev (din 1632 – colegiu), Moscova (1667) Constantinopol (1470 – Academia Patriarhală).

Şcoala roznovanilor

Prins de dorul învăţăturii, tânărul boier Neculai

Rosetti Rosnovanu fiul lui Iordache Roznovanu stăpânul casei de peste drum de Academie, avea şansa să intre în contact cu intelectualii progresişti din Europa, preocupaţi la începutul veacului 19 de ideile iluministe ale ridicării *naţiilor prin învăţătură*. Cu ocazia studiilor din Franţa şi Germania şi a călătoriei efectuată la Paris (1818), asimilase ideile liberale şi întâlnise iniţiatorii învăţământului *„monitorial, mutual sau lancasterian"*, la modă pe atunci în Europa Apuseană. Acesta îşi propunea să uşureze accesul copiilor din popor la ştiinţa de carte, prin şcoli elementare unde învăţau practic scrisul şi cititul, folosindu-se de tablouri (tabele) cu imagini intuitive şi inscripţii afişate pe pereţi, prin faţa cărora elevii, împărţiţi în grupe graduale, treceau sub conducerea unui monitor şi scriau apoi în lăzile cu nisip. Era un învăţământ popular, puţin costisitor, fără cărţi, adresat maselor. Se inventase de englezul Lancaster motiv pentru care prin 1816 era răspândit în toată Anglia întinzându-se şi în America, Africa, Asia, în Franţa existând peste 1300 de şcoli în 1820. Prin tablourile afişate elevii învăţau mecanic şi limbi străine căpătând cunoştinţe botanice, geografice, istorice. Tânărul boier ieşean vizitase colegii şi saloane culturale, cunoscuse savanţi apuseni şi pe celebrul Marc Antonie Jullien, fost comisar al Instrucţiunii Publice în timpul dictaturii iacobine, susţinător al emancipării popoarelor pe calea răspândirii *„luminii"*, şi *„precursor al ideilor de colaborare şi unitate a popoarelor"*, editorul răspânditei publicaţii *„Revue Encyclopédique"*. La ea se abona şi Neculai, îndemnând şi pe domnitorul Şuţu, să-i urmeze exemplul, el devenind corespondent pentru Moldova. Intrase în contact şi cu vestiţi librari europeni ce aveau să-i îmbogăţească marea bibliotecă din Stânca. La Paris cunoscuse pe Jean Denis Barbie du Bocage, decanul Facultăţii de Litere, cu care urma apoi să corespondeze, şi întâlnise pe viitorul ministru de externe al Rusiei Jean (Ioan) Capodistrias cât şi pe fratele său de la Paris (August Capodistrias), pe Adamantios Coray care introdusese metoda în insula Chios, afirmând că incultura favoriza

„opresiunea şi exploatarea”. La Londra cunoscuse pe savantul elenist Guillford căruia îi comunica despre iniţiativa de a tipări pe cheltuiala sa, tabelele didactice necesare introducerii învăţământului monitorial în Moldova şi în Grecia cât şi despre încercarea de a institui la Iaşi o asemenea *„şcoală gratuită”*. Dornic să pornească civilizarea *„grabnică a patriei”*, aflată în stare de *„semibarbarie”*, faţă de ţara *„luminilor” şi* convins că numai prin şcoală această dorinţă se poate împlini – metoda lancasteriană, ajutând răspândirea învăţământului general, elementar – împreună cu mitropolitul Veniamin Costache şi pedagogul grec Cleobulos (Kleobulos Gheorghe Filipopolitis) întruniţi în palatul său puneau la cale o şcoală publică lancastriană, pentru început în limba greacă. Şcoala se deschidea la 1 martie 1820 cu vreo 30, apoi 50 şi imediat 80 ajungând la vreo sută de elevi, într-un local amenajat de Roznovanu, care mai suporta şi tipărirea la Iaşi a unor tabele de aritmetică şi catehism în greacă. Primită cu entuziasm şcoala devenea neîncăpătoare, punându-se în plan construirea unui local mare. Experienţa fiind făcută, Roznovanu lua măsura traducerii tabelelor din greacă în româneşte pentru a fi extinse în toată Moldova, traducerea făcând-o Mitropolitul Veniamin Costache. Metoda aplicată la Iaşi, după puţin timp trecea şi la Bucureşti.

Interesând şi elevii de la Academie se organiza o clasă pentru pregătirea învăţătorilor. La 20 iulie 1820 aceasta avea cel dintâi examen de absolvire, primii 5 învăţători, adepţi ai metodei plecând la şcolile din Grecia (Creta, Chios, Patmos, Peloponez), cu diploma ieşeană, recomandarea mitropolitului Veniamin Costache şi o sumă de bani pentru instalare, dăruiţi de Roznovan, fapt pentru care acesta primea recunoştinţa intelectualilor greci. Profesorul Cleobulos considera că *„tinereţea greacă va păstra recunoştinţă boierului Neculai Roznovanu*

Alt examen urma la 28 octombrie cu învăţători anume veniţi la Iaşi, din alte provincii greceşti, pentru instruire. Cuvântând profesorul şi îndrumătorul şcolii, Gh.

Cleobulos *spunea*: *„Gloria Moldovei este mare şi va intra în istoria umanităţii pentru contribuţia generoasă la renaşterea morală şi redresarea tinereţii grece ortodoxe”*.

Succesul şcolii de la Iaşi era citat de jurnalul *„Zeitung* für die *elegante Welt* din Leipzig (iunie 1821), notând că parte dintre cei vreo 100 de elevi, după terminarea cursurilor, plecaseră în Sparta, Atena, Smirna, Chios, alţii urmând a pleca în Crimeea unde locuiau, de asemeni, mulţi greci.

Prezentându-şi opera, într-o scrisoare din 30 septembrie 1820, tânărul Roznovanu arată că o făcuse cunoscută şi *Societăţii pentru instrucţiune elementară* din Paris, sub egida căreia se desfăşura această activitate, în Europa. O parte dintre tablourile şcolii fuseseră deja traduse în limba *„moldavă” şi* extinse în toată ţara, spre a fi folosite şi în alte oraşe şi sate, iar de la Şcoala Normală erau *„ieşiţi mai mulţi profesori pentru diferite părţi ale Greciei”* (*Corespondenţa lui N. Rosetti Roznovanu*).

Constatând rolul lor în formarea intelectualităţii, după evenimentele din 1821 şcolile greceşti din Principate (Bucureşti şi Iaşi) erau desfiinţate printr-un firman al Porţii, fiind socotite vinovate pentru *„instigare la revoltă”*, căci în sălile lor tinerii căpătaseră conştiinţa naţională şi hrană spirituală pentru lupta de eliberare naţională atât a grecilor cât şi a românilor (Ariadna Camariano-Cioran…).

Iaşii fiind capitala răsculaţilor Eteriei, Academia, în special, a fost definitiv interzisă de puterea suzerană pe când aceia din Bucureşti a putut continua şi după 1821.

Deşi mulţi criticau aspru perioada fanariotă datorită unor domnitori şi dregători harpagoni, punându-i în cont şi dominaţia limbii greceşti şi culturi eliniste, recunoşteau că acestea ofereau tinerilor moldoveni accesul la literatura Europei tradusă şi tipărită prin enclavele greceşti, scoţându-i din atmosfera religioasă-dogmatică, dominantă pe atunci, când descoperirile ştiinţifice ori materialist-evoluţioniste erau socotite ateiste, iar vizionarea unui spectacol mare păcat…

În plus, multe cărţi ieşite din tiparniţile vremii – după

unii majoritatea erau scrise în româneşte.

Academiile din Bucureşti şi Iaşi au contribuit la ridicarea culturală a Balcanilor, mulţi elevi venind de acolo fiindcă în ţările lor regimul Ocupaţiei era mai sever. Principatele române erau locul de refugiu al Elenismului, devenind *Focarul luminelor* (Matei Paranikas), fapt recunoscut de mulţi intelectuali greci.

Zile *furtunoase pe Uliţa Mare din Iaşii anilor 1820*

Vorbind de revoluţia pornită în 1821, pentru eliberarea pământului Greciei, adesea se spune că evenimentul ce-a zdruncinat somnul împăraţilor Europei şi-a schimbat mersul vieţii feudale a popoarelor din *acesteia, prinţul Alexandru Ipsilanti, dând prin aceasta semnalul luptelor pentru cauza sfântă a Libertăţii Greciei în cadrul mişcărilor de eliberare a popoarelor din Balcani*".

Balcani, *„îşi are începutul în Iaşi*". Aşa susţinea şi contemporanul ei, Costache Negruzzi, în vestita sa scrisoare a VII-a (Calipso) publicată prin 1857 şi dau mărturie două plăci de marmură, bătute în pereţii Sălii Gotice din ograda Trei Ierarhilor în 26 mai 1993 de societatea ACREMIS (constituită din iniţiativa profesorului Gh. Macarie) şi Comunitatea Elenă locală (condusă de doamna Pieptu'): *„Aici la Mănăstirea Trei Ierarhi, la 27 februarie 1821 în prezenţa eteriştilor şi a simpatizanţilor greci şi români, Veniamin Costache, Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, a sfinţit drapelul Eteriei şi a binecuvântat pe şeful*

Fiindcă puţini dintre acei care trec prin faţa plăcilor ştiu, cu adevărat.

Principele Mihail Şuţu şi principesa Elena Şuţu ce s-a întâmplat pe aici, se cuvine să facem iar un popas în faţa vestitei biserici din Uliţa Mare. Şi, aşezându-ne pe o treaptă, să ascultăm glasul pământului şi al clopotelor, muţite acum pe piedestale lor – pentru veşnică dăinuire –, dar care odinioară se tânguiau înfiorate la vreme de restrişte. Sau să parcurgem rândurile următoare ce vă invită la o întoarcere în timp, până acum puţin încercată, prin Iaşii acelor zile. Mai ales că *„precum în toate*

revoluţiile, asemene şi în aceasta s-au făcut mai multe excesuri, căci totdeauna printre patrioţi se vâră oameni de acei care caută a se folosi de orice tulburare. După stricarea (învingerea) *eteriştilor la Drăgăşani şi Sculeni, toate căpeteniile ce erau de omenie, fugind care încotro, hăituite.*

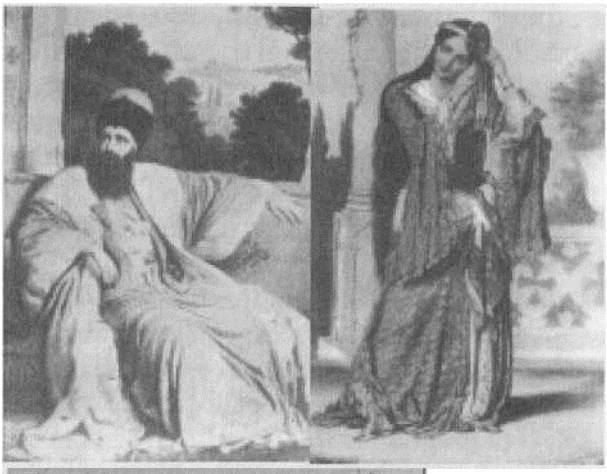

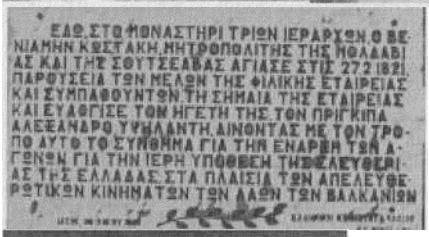

ţările noastre rămaseră în prada bărbanţilor. laşul se pustii. Orăşenii bejenăriră în Bucovina şi Basarabia, unde

găsiră azil” (*cum* scrie C. Negruzzi), iar marele ideal al eliberării Eladei, pentru care se jertfiseră mii de tineri, devenise pentru unii o năpastă iar pentru alţii o jalnică durere, însângerată şi pătată de pângăriri.

Era pe timpul ultimului domnitor trimis de la Poartă dintre trăitorii Fanarului pe scaunul domnesc al Moldovei. Primise firmanul din 12 iunie 1819, se numea Mihail Şuţu Vodă, era luminat şi depunea toată silinţa să se ajute pe tinerii patrioţi greci – dintre care mulţi academişti – care socoteau că a venit vremea eliberării pământului strămoşesc de sub stăpânirea străină, deşi vecinul său, Alexandru Şuţu, domnul Munteniei, nehotărât, se ţinuse departe şi ca să nu păcătuiască, plecase pe cealaltă lume în noaptea de 18/19 ianuarie 1821). (Pe atunci domnitorii ţărilor româneşti erau numiţi, prin rotire dintre membrii familiilor alese: Calimachi, Şuţu, Moruzi).

Emigrând din ţara lor, căzută sub stăpânire străină, sumedenie de greci, negustori, profesori, jurişti, umpluseră târgurile Europei, aşezându-se la Viena, Veneţia, Buda, Sibiu, Braşov, Bucureşti, Galaţi, Brăila, Iaşi, nu puţini ajungând şi pe malul Mării Negre la Odessa şi mai departe.

Însă mai toţi erau animaţi de dorul ţării strămoşeşti şi adesea fredonau cântece patriotice între care celebra Marseillaise a lui Rouget de Lisle adaptată pe versurile cunoscutului poet revoluţionar Rigas Velestinlis (considerat român macedonean, grecizat Riga Veleştinul), profesor la Academia din Bucureşti, autorul unui manual de fizică şi ucis la Belgrad, în iunie 1798:

„Haideţi copii ai grecilor
Hai copii de greci cu toţii
Căci ne cheamă scumpa ţară.
Să fim vrednici de părinţii
Care început ne dară”.

Se cânta cu acelaşi elan şi patos ca şi versurile: *Allons enfants de la Patrie*.

Cântecul devenise popular şi *„plăcea chiar şi oficialităţilor turceşti*”, cum nota postelnicul domnitorului

Şuţu, faimosul poet Iacovachi Rizos Nerulos, susţinătorul Eteriei. Evocând zilele anilor aceea, scria că la Iaşi se tipărise o culegere cu cântecele revoluţionare ale lui Rigas prin 1814, în vremea când la Odessa se înfiinţa Societatea Prietenilor – Eteria.

Versurile lui Rigas ca şi ale lui Athanasios Hristopulos şi ale lui Nerulos însufleţeau cercurile de tineri greci patrioţi şi erau prefăcute în cântece, melodiate de arhidiaconul Nichifor din insula Hios, cu studii la Şcoala de muzică a Patriarhiei din Constantinopol, profesor de „musichie" stabilit la Iaşi, în Mănăstirea Golia. (Nikos Gaidagis, *Un manuscris şi o variantă necunoscută ale Marseillaise-i greceşti*). Diaconul le adunase, transpunându-le pe note muzicale folosite în *„psaltichii"* (1813).

Animaţi de dorul ţării strămoşeşti, în anul 1814, mai mulţi intelectuali greci alcătuiseră la Odessa Societatea Amicală, a Prietenilor, numită pe greceşte Philike / Hetairia – Eteria şi susţinută de luptători formaţi în mediul ideilor avansate ale Europei şi doritori să se întoarcă sub cupolele vechilor temple ateniene. Aderarea se făcea simplu, pe baza unui jurământ subscriind că *„între noi şi tiranii patriei noastre singurele mijloace de împăcare sunt focul şi fierul şi nimic altceva* Ideile Eteriei discutate intens prin 1819 şi susţinute financiar de marii negustori Nicolae Scufas, Athanasie Tzakalov şi Emanoil Xanthos se împrăştiaseră în Rusia, Principate, Grecia, Bulgaria şi în celelalte ţări din Balcani, formându-se pretutindeni filiale numite eforii. Printre primele au fost acele din Galaţi şi din Iaşi urmate de altele în Rusia, Grecia, Bulgaria, Academia fiind socotită *„calul troian din care au ieşit eroii de la Drăgaşani"* (*Grecii din România*). La Eterie aderaseră şi români considerând că odată cu Grecia se vor elibera şi ţările lor. Spaţiul Principatelor bucurându-se de oarecare autonomie şi puţină supraveghere din partea puterii suverane *„profesorii şi elevii greci de la Academia Domnească din Bucureşti şi Iaşi vor forma Batalionul Sfânt"* (*Grecii din România*).

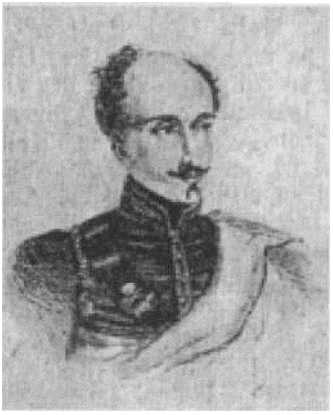

Conducător sau epitrop general (generalisim) al mişcării, ales în 1820, devenise Alexandru Ipsilanti, fiul lui Constantin Ipsilant fost domnitor la Iaşi (1799 – 1801 şi la Bucureşti (1802 – 1806) şi retras apoi în Rusia. Alexandru era general în regimentul de gardă, ca şi fraţii săi Dimitrie, Nicolae şi Gheorghe. Participase la războiul Rusiei de apărare împotriva lui Napoleon din anul 1813 pierzându-şi un braţ. Se bucura de trecere în Basarabia, sora lui fiind căsătorită cu guvernatorul civil al Basarabiei. Acolo aveau şi moşiile (Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova*...). Faptul că domnitorii din Principate proveneau din cartierul grecesc Fanar al Istanbulului, mişcarea avea trecere, intrând în ea şi unii dintre grecii dregători munteni şi moldoveni (Iordache Olimpiotu, Ioan Farmache, Căminarul Sava, Vasile Caravia) şi chiar dragomanul lui Pizani consulul rus de la Iaşi (Gheorghe Leventis). Armatolii, locuitorii români din munţi (macedoneni), sprijineau cu însufleţire cauza. Riga (s) Veleştinul, secretarul domnitorului Al. Ipsilante dăduse semnalul încă din 1780, înfrânţind la Bucureşti Societatea Amicilor (A.D. Xenopol). Marseillaise grecească, ca şi aceea franceză era pe toate buzele tinerilor de la Academia Domnească, din uliţa Mare cântându-se odată cu aceea franceză:

„Sculaţi copii ai Elenilor.

Vremea gloriei a sosit...

Allons enfants de la Patrie, Le jour de gloire est arrivee..."

Activând intens la Chişinău şi în marele port Odessa – cu legături internaţionale – iniţiatorii sperau să atragă de partea lor toată creştinătatea, mai ales ortodoxă, într-o straşnică revoltă pentru care adunau fonduri, arme, cai şi luptători. Năzuiau să înceapă lupta din Peloponez sau din Principate, dar rămâneau la ultima soluţie, dorind să mişte şi pe vecinii bulgari, sârbi, muntenegreni, aflaţi, de asemeni, sub domnia sultanului. Aveau de partea lor şi pe Cara-Gheorghe conducătorul răscoalei sârbilor din anii 1804 – 1813, retras în Rusia, pe Miloş Obrenovici celălalt cârmaci al sârbilor (Documente IV, nr. 32) şi doreau să-l atragă şi pe Tudor Vladimirescu, fostul comandant de panduri. Acesta începuse o răscoală în Oltenia, împotriva ocupaţiei străine, dar şi a opresiunii marilor boieri autohtoni – balaurii *„care ne înghit de vii”*, cum se scria în proclamaţia de la Padeş, dată la 2 3 ianuarie 1821 (S. Gârleanu, Răscoala *condusă de Tudor Vladimirescu*). Ridicând în picioare toată Oltenia, alunga stăpânitorii pământurilor şi reprezentanţii domniei năimite, iar la 21 martie intra în capitala Ţării Româneşti.

22 *februarie 1821 – zi însemnată în calendarul grecesc. La Iaşi se strânge Eteria, iar la Trei Ierarhi se întruneşte statul ei major*

Socotind momentul potrivit şi pregătirele terminate în Basarabia, unde sosise de mai multă vreme, la 21 februarie 1821 Alexandru Ipsilanti anunţa printr-o scrisoare, trimisă din Chişinău: *„Eu împreună cu fraţii şi rudele mele pornesc deseară spre Iaşi, unde, cu ajutorul lui Dumnezeu vom începe”*. Conformându-se, în noaptea de 22 februarie 1921, însoţit de doi fraţi (Gheorghe şi Nicolaie), trecuse Prutul pe la vama Sculeni şi înconjurat de vreo 200 de arnăuţi – ce veniseră să-l întâmpine, ca pe un crai –, sosea la Iaşi. (*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. vol IV*, nr. *67*). Îl urma cneazul Gheorghe Matveevici Cantacuzino – Deleanu, (după unii cumnatul său), colonel în retragere (care mai avea un frate Alexandru) şi era feciorul vestitului boier ieşean Matveevici Cantacuzino, stăpânul caselor din faţa

Mitropoliei – unde-i acum Primăria (Palatul Roznovanu) şi al domniţei Ralu Callimachi – fiica domnitorului Grigore Callimachi dintre anii 1761 şi 1769.

Casa Cantacuzino

Trăgeau *la „casa principesei Cantacuzino”*, cum raporta superiorilor săi, la 5 martie, generalul rus Ivan Inzov, notând că sosirea a fost în 22 februarie seara. (*Documente*, I. nr 205). Casa cantacuzinească rămasă mamei cneazului era pe strada Golia vizavi de palatul lui Dumitrache Sturza (unde-i acum Poşta). În zilele lui martie 1848 trăia şi ea pătimirile caselor boierilor de la revoluţie. În noaptea de 29 martie, după arestarea protestatarilor, potrivit lui Vasile Alresandri *„Casa cneazului Gheorghe Cantacuzin este călcată noaptea deşi stăpânul casei este sudit rusesc Armele cneazului, ceasornice de preţ şi alte, tot ce se găseşte sub mâinile arnăuţilor este prădat...”*

Casă, cumpărată de Camera de Comerţ ieşeană, a fost înlocuită prin 1925 de un nou imobil, existent şi acum, pe care s-ar cuveni o placă de amintire a zilelor anului 1821.

Momentul fiind de mare însemnătate căci tulbura şi schimba mersul liniştit al ţării şi cursul domniei, la gazdă venea, imediat, şi domnitorul Mihail Şuţu, cu postelnicul Iacovachi Rizos Nerulos (Iakovos Rizos Neroulos, 1778 – 1849).

A doua zi generalul chema egumenul grec de la Trei – Sfetite şi i dădea să tipărească proclamaţiile mişcării ce vesteau strângerea trupelor de volintiri, din toate straturile sociale, dispuşi să lupte sub steagul Eteriei, statul Major instalându-se chiar la Mănăstirea Trei Ierarhi, unde se făceau şi înscrierile şi se depuneau contribuţiile şi banii.

Acţiunea recrutării pornind în iureş, fără nicio discreţie şi ordine, militarii profesionişti ai vremii, arnăuţii – de origine albaneză, greacă, sârbă, muntenegreană, caucaziană şi alte neamuri, mânuitori de arme –, aduşi să apere scaunul domniilor şi casele boiereşti, părăseau slujbele trecându-se cu plată pe listele Eteriei. Prin arnăuţi adesea se înţelegea soldat lefegiu, luptător cu brâul plin de pistoale, pumnale şi iatagane, adesea îmbrăcat în fustanelă. Vânzolelala în jurul Mănăstirii fiind mare, ca să nu tulbure liniştea capitalei şi să existe loc destul pentru adăpostire în chilii şi corturi, cât şi teren de instruire, Generalul muta Statul Major al Revoluţiei la Mănăstirea Galata – închinată Sfântului Mormânt – unde cartiruia şi el. Pentru început, la 23 februarie, publica o proclamaţie către *„norodul ţării Moldovei”*, garantând *„siguranţa persoanelor şi a averilor”*, deşi unii dintre aderenţii săi, arnăuţii, căzând în păcatul tovarăşilor din Galaţi, au pornit prigonirea negustorilor turci din Iaşi.

Peste o zi, în 24 februarie mai dădea şi încă alte trei proclamaţii: *„Către grecii de pretutindeni* (*La arme*

prieteni (Patria vă cheamă!)”; Către fraţii din Eterie” şi „Către grecii din Moldova şi din Ţara Românească”. Proclamaţia din 24 ianuarie vestea: *„Iată după atâtea secole de suferinţe îşi întinde iarăşi Fenixul Eladei aripile sale cu mândrie şi cheamă sub umbra sa pe adevăraţii şi ascultătorii ei fii*. „Acei ce nu luau armele pentru eliberarea Greciei urmau a fi priviţi” *ca bastarzi nedemni de numele elen*”.

Fără zăbavă, la 25 februarie, în cartierul General de la Galata semna şi ordinul de organizare al Armatei Revoluţiei, pornită cu două corpuri: primul sub comanda *strategului* Gheorghe Ipsilanti, iar al doilea sub mina *polemarhului Nicolae* Ipsilanti (ambii, fraţii săi). Cu acest prilej, spre bucuria unora şi invidia altora, făcea şi avansări în grade numind comandanţi, *tagmatarhi* (maiori) şi *hiliarhi* (căpitani, dând a înţelege şi că *„o mare putere*” îi susţine (Rusia). Afirmaţia se considera credibilă deoarece

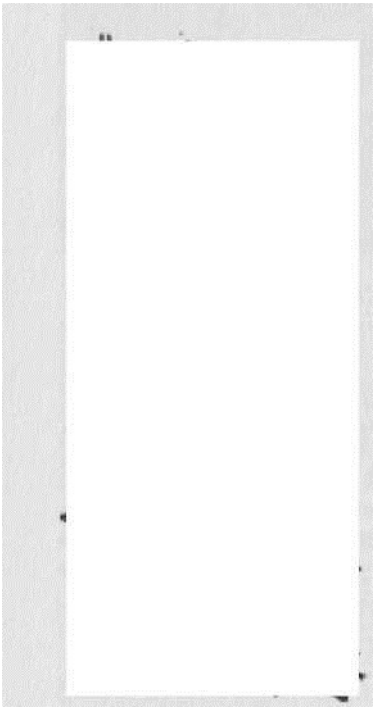

secretarul Ministerului de Externe din cabinetul împăratului de la Petersburg era Ioan Capodistria (1816 – 1822), grec de origine, pe ajutorul căruia se conta.

Tot de la Trei Ierarhi se lansau cererile pentru arme, praf de puşcă şi gloanţe (de care duceau mare lipsă) şi galbeni pentru plata şi întreţinerea armatei, *„cei bogaţi „*fiind chemaţi *„să jărtfească o parte din averea lor”*, cum spusese la 24 februarie. Unul dintre aceştia, marele bancher Andreiu Pavli încercând să se opună, s-a retras într-o başcă la Golia, dar n-a rezistat decât un timp, până la urmă fiind silit să deschidă punga şi să dea vreo 600.000 de lei, contribuind astfel cu aproape jumătate din fondul de vreo 1500.000 cât reuşise să adune mişcarea. Multe ajutoare, entuziaste, soseau din Chişinău, Ismail şi Odessa, de acolo venind la Iaşi şi mulţime de tineri voluntari (*volintiri*) dar şi arnăuţi şi alţi cutreierători de lume.

Straşnica întâmplare din Uliţa Mare: *la Trei Ierarhi pornea războiul pentru Independenţa Greciei (1821 – 1833*). Începerea Revoluţiei se proclama în ziua de 27 februarie 1821, în faţa bisericii Trei Ierarhi când întreaga

armată eteristă în uniforme strălucitoare şi mulţime de privitori, ascultau cuvintele generalului ce anunţau începutul luptei de eliberare a Greciei, iar Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache după sfinţirea steagurilor, îi încingea sabia la brâu, deşi la Iaşi erau mai mulţi arhimandriţi greci.

Prin gestul său, de unii boieri neîmpărtăşit, întâiul stătător în scaunul sfânt al bisericii Moldovei lega Ţara de soarta Revoluţiei, chiar dacă înaltul ierarh fusese invitat la slujbă printr-o misivă nu prea politicoasă din ziua precedentă semnată de un aprig susţinător al generalului: *„26 februarie. Mă închin prea plecat, prea sfinţiei tale şi sărut sfânta dreaptă. După strălucita poruncă a înălţimii sale de Dumnezeu păzită, scriu prea sfinţiei tale să pofteşti mâine la biserica Trei Ierarhi, pentru a săvârşi slujbele propuse. Sfinţia ta să nu pretexteze că aşteaptă şi ţidulă, căci atunci va merge vrând nevrând. Acestea după poruncă. Al prea sfinţiei tale fiu duhovnicesc şi rob prea supus Gheorghe Barlas* (*Documente IV*, nr. *79*).

Probabil că mitropolitul, cu sufletul copleşit de îndoieli căci domnitorul, *„trup şi suflet” cu* mişcarea, mai prudent, nu se grăbea să participe la sfeştanie –, ar fi ezitat, gândindu-se la *„trăsnetele” ce* aveu să (oboare asupra ţării din cerul înaltei Porţi. Mai ales că în jur se găseau destui boieri intrigaţi de faptul că musafirii de peste graniţe *„invadaseră înarmaţi o ţară lipsită de orice apărare”* (A.D. Xenopoi).

Despre acest însemnat eveniment dădea mărturie acelaşi general Inzov, bine informat scriind: *„Prinţul Şuţu a obligat încă din seara zilei de 26 februarie pe mitropolitul Moldovei, Veniamin să oficieze a doua zi, adică duminică, Liturghia şi Tedeumul în biserica Trei Ierarhi şi să sfinţească de asemenea steagurile armatei greceşti. Pentru aceasta armata a fost adunată la ora fixata şi prinţul Ipsilanti cu cei doi fraţi ai săi, precum şi prinţul Cantacuzino, colonel în retragere şi alţi funcţionari au intrat înarmaţi în biserică. În timpul liturghiei ei s-au împărtăşit cu sfintele taine; steagurile lor sunt de culoare*

albastră închisă având pe o parte o cruce de aur, iar pe cealaltă o flacără care se ridică din Cenuşă şi din care zboară Fenixul cu inscripţia – «Mă ridic din cenuşă!»”.

Sfinţirea steagurilor Eteriei la Trei Ierarhi

„*După sfinţirea steagurilor acestea au fost împărţite trupelor*”, pe Uliţa Mare, în faţa intrării la Mănăstire, petrecându-se cea dintâi mare defilare a trupelor Revoluţiei Eteriei în frunte cu Batalionul Sacru format din mavrofori, „*tineri greci plini de entuziasm ca să se jertfească pe altarul Patriei*” (Xenopol V). Erau îmbrăcaţi într-o uniformă specială, neagră, cu capul de mort la chiveră şi la braţ, semn că se înfrăţiseră cu moartea pentru eliberarea patriei şi nu aveau decât un gând: „*victorie sau moarte*

Urmau exemplul Iphygeniei, fiica lui Agamemnon, căruia înaintea luptei cu Troia i s-a cerut de profetul Calchus să-şi sacrifice fata zeiţei Diana, ca jertfă pentru victorie. Ascultător dar zdrobit de durere a convins-o să se urce pe rug unde ea a strigat înlăcrimată: „*Mor pentru fericirea Greciei*”.

Imnul Revoluţiei şi Marseillesa răsuna din toate

piepturile, iar fanfara dădea elan miilor de participanţi şi tinerilor ce mărşăluiau pe Uliţa Mare călcând apăsat gata de luptă în iureşul cântecului devenit crez de îmbărbătare.

Primăvara anului 1821 la Iaşi

Fiindcă acţiunea Eteriei a fost socotită de unii boieri, plină de riscuri şi grave consecinţe pentru Moldova, „la *27 prinţul Şuţu a chemat la el pe boierii Roznovanu şi logofătul Sturza poruncindu-le să ia măsuri eficace ca să nu se stârnească niciun fel de nelinişte în rândurile populaţiei. I-a prevenit că în caz contrar ei vor fi răspunzători de aceasta* Avea şi motive căci *„din 28 februarie arnăuţii şi grecii care nu aveau cai proprii au început să-i ia din oraş, chiar şi de la casele boierilor*" (*Documente*\, nr. 205). Iscându-se dezordini şi producându-se multe supărări, mai ales boierilor cu grajdurile pline de cai de rasă, bătrânul Iordache Roznovanu s-a dus puşcă la postelnicul Iacovachi Rizos Nerulos, corespondentul şi susţinătorul lui Ipsilanti, spunându-i: *„Boier postelnic ce este cu cele ce se întâmplă*?" Neprimind un răspuns satisfăcător a mers şi la domnitor. În cabinetul său găsind şi pe Mitropolit şi consulul rus, Pisani le-a zis şi lor ce fac arnăuţii. Având o altercaţie cu Şuţu şi simţindu-se ameninţat, n-a pregetat să se recomande că este şi consilier activ rus. Impresionat, domnitorul i-a fi răspuns: *„Eu sunt grec şi a venit momentul ca Grecia să fie eliberată de sclavia şi jugul turcesc*", dar apoi a informat pe Ipsilanti care a adunat armata la Galata şi a ordonat înapoierea cailor sau plata lor.

În rând cu lumea, după sfinţire, Mitropolitul Venamin Costache dăruia şi el Eteriei un soldat echipat pe seama sa şi patru *„telegari* „pentru care Ipsilante îşi arăta recunoştinţa prin o scrisoare la 28 februarie (*„Sărut cu respect sfânta dreaptă a sfinţiei tale*"), iar la 12 martie îi mulţumea conducerea *„Eforiei amicilor din Iaşi*" *în* frunte cu Serafim Treierarhitul

(stareţul Treierarhilor), pentru ajutorul de 10.000 de ducaţi *„oferit de bunăvoie pentru eliberarea Greciei…*"

Alte amănunte despre întâmplările zilelor acelea le

nota colonelul rus Ivan Petrovici Liprandi – şeful Serviciului de Informaţii şi contrainformaţii la Divizia 16 rusă din Chişinăuscriind, într-o mare lucrarea despre Revoluţie, că Ipsilanti a sosit cu fratele său Gheorghe în seara de 22 februarie, la ora 6, purtând uniforma de general rus *„şi s-a oprit în casa prinţesei Cantacuzino”*. Pe drum îl întâmpinaseră cete de arnăuţi, iar alţii se aflau pe străzile laşilor. *„Postelnicul I. Rizo a venit imediat la prinţul Ipsilanti şi după o scurtă întrevedere s-a dus la domnitor şi s-a întors îndată împreună, cu acesta. Ajutat de Rizo, Ipsilanti a folosit toate mijloacele pentru a convinge pe domn că tot ce au întreprins se face cu ştirea împăratului Alexandru şi că după aceasta un corp de 30.000 de oameni va ocupa Moldova”*, domnitorul urmând a rămâne nesmintit pe tronul ţării.

„În aceeaşi noapte parte din turcii care se aflau în Iaşi au fost ucişi fără milă de arnăuţi. Baş-Beşleaga a reuşit să se salveze la boierul Rosetti Răducanu, care l-a ascuns şi a putut în cele din urmă să-şi salveze viaţa. Gheorghe Roznovanu şi alţi câţiva au procedat la fel. La biserica Trei Ierarhi mitropolitul Veniamin după ce a sfinţit steagul Răscoalei, a încins pe prinţ cu sabia… Prinţii Ipsilante şi după exemplul lor şi alţii şi-au lăsat să le crească bărbile, făgăduind că nu se vor rade decât la Constantinopole… Adunarea eteriştilor a avut loc în apropierea bisericii Galata, la două verste de Iaşi. Prinţul Ipsilanti s-a mutat de asemenea în aceasta mănăstire. Aici au apărut pentru prima oară caftanele scurte negre şi căciulele la fel, cu cap de mort brodat în lire de argint precum şi drapele tricolore cu crucea fenixul şi inscripţie, cocardele şi eşarfele în culori cu roşu, negru şi alb… toţi grecii tinerii aflaţi în Principate se grăbeau să vină în acest lagăr… Mulţi au sosit din Basarabia şi Odessa… Preoţii greci se distingeau printr-o însufleţire deosebită: călări, înarmaţi şi cu crucea în mâini, ei galopau neîncetat în toate părţile şi însufleţiţi de un nemărginit patriotism, asemănător mai mult cu fanatismul, îndemnau poporul la arme. Dar niciunul dintre comandanţi nu s-a gândit să

introducă vreun fel de organizare sau disciplină printre oamenii care soseau neîncetat în lagăr... între timp Moldova întreagă a fost lăsată pradă tuturor cruzimilor comise de arnăuţi... Pretutindeni unde se aflau în Moldova turci, indiferent cu ce treburi şi care aveau nenorocirea să cadă în mâinile arnăuţilor au fost omorâţi cu cruzime. Pretutindeni le jefuiau casele, luau lucrurile, caii, în scurt timp aceşti creştini au întrecut atunci în grozăvie chiar şi pe turci... rămâneau peste tot doar urme de sânge şi foc" (*Documente V, I.P. Liprandi, caietul C*). Administraţia domnitorului slăbise şi Moldova a fost lăsată la voia întâmplării, „*nemulţumind boierii şi populaţia*", căci unii dintre arnăuţi, cruzi de felul lor şi hrăpăreţi, învăţaţi cu jafurile şi simţindu-se stăpâni întinau idealurile revoluţiei.

Evenimentul de la Iaşi fiind foarte important şi crucial pentru viaţa Balcanilor, observatorii armatei ruse erau cu ochii pe el. aşa că şi colonelul rus I. Pestei, raporta generalului Pavel. D. Kisseleff cele petrecute (8 martie). Căpătase informaţiile de la consilierul de stat Rosetti Roznovanu „*unul dintre boierii cei mai bogaţi şi de seamă din Principatul Moldovei*", care i-a fost prezentat prin Krupenschi, viceguvernatorul Basarabiei, unde acesta găzduise. Amintea şi el faptul extraordinar că la 2 7 februarie mitropolitul a săvârşit sfinţirea steagurilor „din *porunca prinţului Şuţu*", implicând astfel ţara în evenimentul pe care şi Rusia îl privea de departe. În plus mai arăta că la cocarda grecească se foloseau culorile

steagului rusesc: albastru, roş şi alb, iar uniforma generalului şi a întregii sale suite se cea mai mare parte dintre cai a fost plătită (*Documente I*, nr. 210).

După organizarea trupelor adunate la Galata, în ziua de 1 martie, generalul Ipsilanti şi cumnatul sau Cantacuzino, împreună cu vreo 3.000 de luptători greci, bulgari, sârbi, albanezi, porneau spre Bucureşti, trimiţând un corp de armată prin Birlad, iar ei cu altul, mergând prin Târgu Frumos unde se opreau în 2 martie. Ajungând la Roman generalul cerea Divanului Ţării Româneşti hrană şi conace pentru ostaşii săi (5 martie). După alte vreo 8 zile de trecere prin târguri şi sate cu spaimă şi nelinişti, ajungeau la Focşani, mergând mai departe.

Pentru sprijinul acordat Eteriei, *Veniamin Costache*, *Mitropolitul Moldovei*, *primeşte carte de afurisenie patriarhicească*…

În toiul acţiunilor venea însă şi decepţia. Pe 28 februarie/ 12 martie la Iaşi se afla, fără tăgadă, că ţarul nu accepta ca Rusia să fie antrenată în mişcare, aşa cum dăduse a înţelege Ipsilanti şi-i cerea acestuia să se întoarcă în Rusia. Astfel Moldova se vedea rămasă singură de izbelişte şi învinovăţită pentru încurajarea şi susţinerea răzmeriţei, faptă gravă ce urma să aducă pedeapsă înfricoşătoare. Neamestecul Rusiei era cerinţa marilor imperii europene întrunite în Sfânta Alianţă religioasă înfiinţată la Paris în 1815 de împărăţii Austriei, Rusiei şi Prusiei cu scop aşa-zis de apărare religioasă. Fiindcă avuseseră de a face cu revoluţiile din Franţa, Italia, Spania şi Portugalia nu sprijineau revolta lui Ipsilante şi nici pe a lui Tudor Vladimirescu din Muntenia. Rusiei i se impunea să păstreze pacea abia încheiată cu Poarta.

Încercând să rezolve problema, Ipsilanti răspunsese misivei împărăteşti, propunând ca teritoriul Greciei să fie autonom, el retregându-se în regiunea muntoasă a Ţării Româneşti, fără a mai porni *„niciun fel de mişcare contra turcilor*, *afară de cazul când ei vor porni contra mea”* (14 martie).

Rămas descoperit pentru fapta sa, la sfârşitul lui

martie, Mitropolitul Veniamin primea prin consulul rus şi boierul Roznovanu o felicitare: *„Cartea de afurisenie şi blestem”*, slobozită în 11 martie de patriarhul Grigore al Constantinopolui şi episcopii sinodului (vreo 21), împotriva celor care porniseră răzmeriţa. Conţinutul era neîndurător şi totodată se cerea *„a fi publicată şi cetită tuturor locuitorilor din Moldova prin biserici, ceea ce a şi făcut mitropolitul Veniamin”* (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropliei Moldovei…*). Cartea – considerată *„la poruncă”* – numea revolta *„anticreştinească”*, fapt pentru care slujitorii tuturor bisericilor ortodoxe, inclusiv Veniamin, mitropolitul Moldovei trebuiau s-o condamne şi s-o blesteme pentru a stârni oprobriul întregului popor împotriva răsculaţilor. Pe cele două pagini, scrise greceşte, *„Grigore cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop Constantinocetăţii şi a toată lumea patriarh”* arăta că Eteria, prin domnitorul Mihail Şuţu *„mic şi prostu, pe care împărăţia l-au înălţat la trepte, l-au îmbogăţit, l-au ocrotit”*, împreună cu Alexandru Ipsilanti, făcuseră mare rău împotriva creştinătăţii şi a celor de Dumnezeu rânduite…

„Şi dar scriind, poruncim şi închijăşuim Sfinţiei tale, ca unul ce te afli locului Arhiereu şi însuşi fără mijlocire şi prin supuşii igumeni, ieromonarhi, şi duhovniceşti părinţi să propovăduiţi înşelăciunea pomeniţilor cu rău scopos omenii şi să-i dovediţi obşteşti pierdători şi deşert cugetători… căci şi biserica şi neamul îi are urâţi şi aruncă asupra lor cele mai osândite blăstămuri… Ca pe nişte mădulari putrede îi are dezbinaţi despre toată întregimea creştinească curată şi sănătoasa, ca pe nişte călcători dumnezeieştilor legi şi apostoleştilor orânduiri… afurisiţi sunt, şi blestemaţi şi neiertaţi şi nedezlegaţi după moarte şi supuşi vecinicei anatemi, pietrele, lemnile şi fierul fie dezlegate, iar ei nicidecum, desfăcându-se pământul să-i înghită pre ei ca pre Datan şi pre Aviron… să-i bată Domnul pre ei cu răceli, cu lungoare, cu stricare de văzduh şi îngălbenire. Facă-se ceriul cel deasupra lor de aramă şi pământul cel de supt picioarele lor de fier. Tae-se fără de vreme din viaţa aceasta şi pe lângă aceste

păgubindu-se şi de cea fiitoare, cază peste capetele lor fulgerele dumnezeieştii urgii şi fie averile lor spre de istov peire şi pierdare. Facă-se fiii lor sârmani şi femeile lor văduve, într-un neam şteargă-se numele lor cu sunet şi să nu rămână lor piatra pe piatră, îngerul domnului să-i gonească pre ei cu sabie de foc…"

După felurite şi tot mai îngrozitoare blesteme – care pentru trăitorii de atunci erau cutremurătoare – Cartea se termina cu ameninţarea directă, adresată mitropolitului, că dacă nu va face întocmai: *„nu veţi arăta cu lucrul, sârguinţa şi silinţa spre întoarcerea celor rătăciţi"*, va fi oprit de la slujbă rămânând demn de focul Gheenei.

Pe lângă cartea sfântă primea şi o scrisoare personală în care *„numai nu-i zicea eterist"* (*C.* Erbiceanu *Istoria Mitropoliei Moldovei…*) şi-i cerea să se lupte să-şi dovedească nevinovăţia şi să elibereze pe acei trecuţi la Eterie prin *„jurământul satanic"*, altfel aşteptându-l caterisirea şi greaua pedeapsă: *„dacă nu te vei grăbi te vei vedea căzut din gradul ierarhic"*. Păcatul sfinţirii steagurilor, talerii, telegarii şi ostaşul înarmat dăruit Eteriei nu se puteau trece cu vederea…

…iar Patriarhul Constantinopolului şi membrii Sinodului sunt spânzuraţi…

Îngrozit, mitropolitul răspundea la 1 aprilie raportând executarea ordinului, traducerea anatemei, împrăştierea ei şi citirea prin biserici. De asemeni amintea că în trupele eteriste *„nu-s români" ci* mai ales greci, mare parte dintr-acei care *„n-au nici casă nici masă*. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei*).

Aşteptând îngrijorat urmările, peste câteva zile afla, cu groază, că la Istanbul se iscaseră mari tulburări între populaţia locală şi grecii intervenind şi soldaţii. A doua zi după ce a fost numit un nou vizir cu misiunea să facă ordine (10/22 aprilie), după liturghie, locuitorii Istanbulului vedeau patriarhul cu arhereii din sinod atârnând, spânzuraţi, ca nişte tâlhari, la uşa catedralei (*Istoria Mitropoliei. Epistolie din Constantinopol…*). Patriarul Grigore, născut în Moreea (1739), se afla la a III-

a alegere fiind uns din 1818 şi era acuzat de sprijinire făţişă a răsculaţilor eterişti, între care şi acei din locul naşterii sale. Au urmat alte dezordini, cu morţi şi violuri, aşa cum scria un martor la 13/25 aprilie: *„oraşul a devenit un înfricoşat iad”*. După principate grecii din Moreea începuseră şi ei lupta, faptă ce a contribuit la executarea patriarhului (*Enciclopedia Britanică*).

Uciderera fiind considerată o gravă insultă adusă bisericii ortodoxe, în Rusia a început susţinerea făţişă a grecilor, răcindu-se relaţiile cu Poarta. Drept consecinţă la Odessa se organizau funeralii pentru patriarh (Lukia Droulia, *Philhellénisme*, *Atena 1974* – Bibliografie ce cuprinde vreo 2085 titluri şi lucrări inspirate de Războiul Independenţei Greciei, 1821 – 1833).

Mai târziu ministrul de Externe al Rusiei, Ioan Capodistria avea să se şi ridice de la masa tratativelor cu turcii, retregându-se prin Iaşi, spre ţara lui.

Ca să scape de aşteptatele represiuni, unii dintre foştii dregători greci din Istanbul se refugiaseră, plecând cu vapoarele la Odessa, precum membrii familiilor domnitorilor Hangerli, Caragea, Şuţu, fratele domnitorului de la Iaşi şi mulţi alţii.

Speriaţi şi ei de consecinţele aşteptate, boierii ieşeniâşi strângeau în pripă catrafusele şi plecau către zonele de carantină înfiinţate la Sculeni pe malul rusesc al Prutului, pentru adăpostirea refugiaţilor înainte de a li se acorda intrarea în ţară. Acolo se refugiase şi consulul Rusiei de la Iaşi: Andrei Pisani (Pizane) ca şi Pini de la Bucureşti, transmiţând ieşenilor pricazurile Curţii imperiale.

În aprilie Iaşii trăiau zile grele. Înspăimântaţi de pedepsele ce se bănuiau din partea Porţii, care trimitea armata peste Dunăre, dregătorii Curţii domneşti fugeau aproape toţi în Bucovina sau peste Prut. Din martie 29, părăsise Iaşii chiar şi domnitorul Mihail Şuţu, care la începutul revoltei se visase domnitor şi peste Ţara Românească unde colegul său nehotărât, domnitorul Alexandru Şuţu, îşi dăduse duhul muncit de gânduri negre.

Plecând M. Şuţu lăsase ţara pe seama unei căimăcămii de boieri, condusă de mitropolitul Veniamin. Acesta încerca să şteargă păcatul săvârşit la Trei Ierarhi faţă de Poartă, semnând câteva ofise ca acel din 30 aprilie prin care chema locuitorii Dorohoiului să se liniştească şi să nu piardă *„vremea cea bună a lucrării pământului ca să nu fiţi singuri pricinuitori a cei de istov sărăcii”* şi apoi îngrijorat, cu sufletul plin de mâhnire, pleca şi el peste Prut, de unde nu se dădea plecat nici în 11 iulie 1821, când răspundea de la moşia Mitropoliei din Colineăuţi invitaţiei de întoarcere acasă trimise de Ştefan Vogoride, numit caimacam la Iaşi

(*Documente* II, *nr. 152*).

Aproape întreaga cârmuire a Moldovei se adăpostise dincolo de Prut, bucurându-se *„căci s-au milostivit pravoslavnicul împărat al Rusiei asupra binelui creştinesc şi i-au primit cu dragoste pre toţi câţi au năzuit supt scutul său şi încă le-au orânduit şi leafă până ce s-au mai alinat tulburările prin ţara Moldovei”*. Mitropolitul cu unii dintre boieri ceruseră sprijin şi ocrotire ţarului, printr-o scrisoare, încă din 4 aprilie

(*Documente* II, *nr. 13*).

Mergând pe altă cale, ca să iasă din nenorocire, la 5 aprilie boierii refugiaţi în Bucovina cereau turcilor înlocuirea domnitorului trădător şi mila înaltului Devlet.

Din partea lui Ipsilanti, la Iaşi se instalase căpitanul Constantin Pendedeca (Pendideca), comandantul corpului elen de la marele cartier, trimis de Ipsilanti cu misiunea să adune şi să formeze alte unităţi. Era sprijinit de arhimandritului grec de la Trei Ierarhi şi Filosoful Ştefan, profesor de la Şcoala domnească (Academie), aga oraşului fiind numit dascălul Hrisochefal.

Datorită dezordinilor şi jafului provocate de aceiaşi arnăuţi nedisciplinaţi, puşi pe căpătuială, prin târguri şi prin sate, se iscaseră multe tulburări şi pricini, populaţia devenind ostilă mişcării. Pentru siguranţă negustorii, mai ales acei turci scăpaţi de năpasta din februarie, îşi găsiseră adăpost în curtea consulului austriac Iosef Raab care pretindea domniei protecţie pentru supuşii chezaro crăieşti (18 aprilie). Boierii rămaşi în Divan încercau să-i apere pe turcii scăpaţi cu viaţă trimiţându-i păziţi peste Prut tot în carantina de la Sculeni.

Spre a preîntâmpina jafurile în unele localităţi din ţinuturi se organizau gărzi de apărare împotriva arnăuţilor.

Înfricoşat de cele ce se petreceau în jur, ispravnicul Ţinutului Neamţ, spătarul

Sturza, chema locuitorii printr-o proclamaţie la apărare.

Ajungând zvonul *„neorânduielelor”* ce se petreceau în Moldova la urechile lui Ipsilante – în tabăra de la Târgovişte – acesta a trimis îndată la Iaşi cu sarcina de comandant suprem al trupelor pe generalul Gheorghe Cantacuzino ajutat de căpitanul Athanasie cu o trupa de luptători destoinici, să restabilească ordinea (6 mai 1821). Sosind în capitală, unde Pendedeca nu ar fi dorit să vină, dar l – a primit cu parada (în 23 mai), Cantacuzino da ordin acestuia şi arnăuţilor să înapoieze bunurile luate, afară de arme şi pâine, interzicând asemenea fapte. Publica şi o proclamaţie prin care cerea ca în *„viitor niciunul dintre soldaţi să nu îndrăznească să ia cel mai mic lucru de la*

cineva, din orice clasă socială”. Principala bază a mişcării rămânea: „*credinţa şi Patria „Dacă unii dintre boieri ni s-au arătat duşmani prin acţiunile lor, sfânta pronie are să-i pedepsească pe aceştia ca pe nişte persecutori ai creştinismului*.

Dacă locuitorii săraci înşelaţi de aceştia au urmat pilda lor, aceştia sunt vrednici de milă şi nu de pedeapsă… Să ştergem din inimile lor teama nemărginită ce i-a cuprins… „Drept consecinţă ordona soldaţilor să nu provoace neorânduieli şi să nu se amestice în administraţia locală.

Fiindcă trupele turce se apropiau de oraş, la 1 iunie 1821 cneazul Gheorghe Cantacuzino, retras „*în stratopedul* (tabăra) *de la Copou*” dădea altă proclamaţie către *locuitorii moldoveni* prin care îi îndemna să se ridice din robie şi-i anunţa că se retrage din Iaşi, pentru a nu periclita aşezarea şi înzestrările sale. „*Eu, însă pururea din suflet dorind binele şi fericirea patriei noastre, am găsit de cuviinţă şi de mare trebuinţă tragerea mea şi a oştilor din oraş, ca prin acest mijloc să vă puteţi păzi întru nevătămare cathedra şi averile voastre* despre *cumplita calcare a vrăjmaşilor, de care nu aţi putea scăpa, dacă războiul s-ar urma împregiurul acestui oraş şi înlăuntru*”. Nu voia să aducă Iaşilor „*înfricoşata pildă a Galaţilor şi a Focşanilor*” oraşe nimicite şi incendiate în timpul luptelor dintre trupele turce şi eteriste (*Documente* II, nr. *133*). Mai târziu unii dintre camarazii de arme aveau să-l considere trădător al cauzei, socotind retragerea drept fugă aproape de Prut. Generalul mergea în tabăra elenică înfiinţată la castelul de la Stânca Roznovanu, construind o întăritură lângă malul Prutului, în aşteptarea armatelor turce ce veneau pe la Scânteia şi Bordea şi apoi decepţionat de Ipsilanti cu care avusese unele neînţelegeri (iar pe 8 iunie acesta se retrăsese în Austria), trecea şi el Prutul, ca şi Pendedeca.

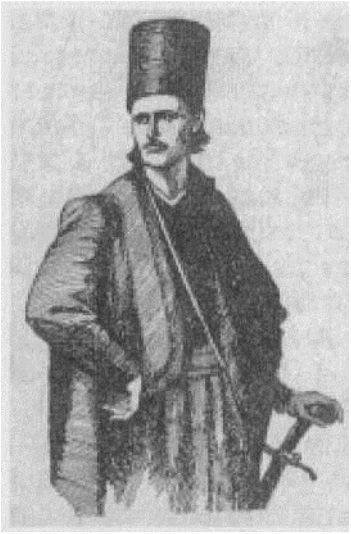

Nu puţine ecouri avea şi Revoluţia lui Tudor

La Bucureşti cei doi conducători: Tudor cu vreo 6.000 de susţinători şi Ipsilanti cu vreo 7.000 se întâlniseră, plini de suspiciuni reciproce şi nu ajunseseră la colaborarea dorită de comandantul grec (30 martie). Tudor i-ar fi zis musafirui său: *„Prinţe scopul Dvstră este cu totul opus scopului meu. Dvstră aţi ridicat armele pentru eliberarea Greciei, iar eu pentru a elibera pe compatrioţii mei de jugul unor* boieri *de clasa întâi. Duceţiva, treceţi Dunărea şi luptaţi cu turcii... Eu intenţionez să lupt cu abuzurile care sfâşie patria mea”* (*Documente V*).

Aşteptându-se rezultatele tratativelor ruso-turce, Alexandru Ipsilanti se retrăgea la Târgovişte, Tudor Vladimirescu rămânând o vreme la Bucureşti. Amândoi stăpâneau câte o parte din Ţara Românească, pentru întreţinerea trupelor, aceea dinspre munţi revenind lui Ipsilanti. Ambele răscoale stârniseră ecouri şi în Serbia, Bulgaria, şi multă simpatie în Rusia unde intelectualii progresişti le priveau cu înţelegere. În Rusia se făceau apeluri pentru ajutorarea miilor de refugiaţi greci aflaţi pe teritoriul ei (cneazul Al Galiţin).

Deşi se aştepta un oarecare sprijin din partea marilor împărăţii, cărora Tudor li se adresase cerând protecţia poporului, împotriva opresiunii, acestea întrunite în Sfânta

Alianţă de păzire a orânduielilor imperiilor, având şi ele de a face cu revoluţiile din Italia şi Spania erau refractare. Auzind despre revoluţia lui Tudor conducătorii lor întruniţi la Laybach (februarie 1821) o dezaprobau, silind şi pe Ţarul Rusiei, aflat la întrunire, să retragă lui Tudor decoraţia primită în războiul precednt şi să dezavueze Eteria. Socotind-o, înţelegător, rod al *„spiritului neliniştit ce bântuie vremea noastră”* ţarul îl scotea şi pe Ipsilanti din rândul ofiţerilor Rusiei, dar cerea şi Turciei să nu trimită trupe în Principate. În acest sens intervenea reprezentatul său la Istanbul, dorind ca Poarta să ducă tratative cu răsculaţii.

Cu toate acestea la 1/13, mai prin Brăila intrau în Moldova 8.000 de ostaşi turci, prin Silistra 7.000 şi prin Vidin alţi vreo 7500 în Muntenia.

Retras de la Cotroceni spre Piteşti, la Goleşti, Tudor era bănuit de înţelegere cu turcii. La fel, el nu avea încredere în condamnaţii eterişti presupuşi că voiau să-i atragă 104

pandurii ca lefegii. Cele două armate nu colaborau. Apăruseră neînţelegeri şi între căpeteniile lui Tudor din lipsa banilor pentru plată. Tudor pedepsea fără reţinere pe acei care jefuiau nedorind ca trupele sale să devină bande de hoţi. Executând pe un căpitan socotit complotist, stârnea proteste între susţinători şi drept consecinţă, acuzat de trădare, l-au predat lui Iordache Olimpiotul şi Farmache (Goleşti, 21 mai). Dus la Târgovişte unde urma să-l judece un Divan format în Câmpulung, la 27 mai era executat fiind lăsat lui Vasile Caravia, căpitanul nemilos, implicat în execuţiile turcilor de la Galaţi, *„care l-a închis în Mitropolie şi l-a supus interogatorului şi torturii, urmărind scopul de a scoate de la el banii pe care credea că-i* are” (S.I. Gârleanu, *Răscoala*...). Apoi a fost împuşcat şi probabil aruncat într-o fântână sau într-un iaz cum auzea colonel rus Ivan Petrovici Liprandi, povestitorul evenimentelor, socotind că dacă ar fi avut vreo vină *„Tudor trebuia judecat public la lumina zilei”* (*Documente V*). Spre a se linişti pandurii se lansase zvonul că a fost trecut în

Rusia.

Studenţii Academiei din Uliţa Mare – Eroii de la Drăgăşani.

„Reacţiunea Sfintei Alianţe, faţă de mişcarea eteristă, anatema Patriarhiei din Constantinopol, dar mai ales dezavuarea ei de către împăratul Alexandru I, a produs în sânul luptătorilor răsturnări psihologice catastrofale. Unitatea de luptă a popoarelor balcanice pentru eliberarea lor a fost pusă sub semnul întrebării. Începuse neîncrederea în victorie şi fiecare din conducătorii mişcării căuta să rezolve într-un fel avantajos pentru sine problema, ajungându-se uneori până la trădarea cauzei, în mod deschis. Începuseră dezordini în principate, dezertări". (Nicos Gaidagis, *Sfârşitul acţiunii eteriste în principate*).

Atacaţi de armatele turce, eteriştii erau bătuţi la Nucet, o parte dintre luptători, cu Ducas trecând în Austria, iar alţii cu Sava s-au predat. La Drăgăşani, târguşor în judeţul Vâlcea dându-se lupta finală, în 7 iunie (st. n), trupele Revoluţiei erau învinse. Rămas aproape singur, în faţa numeroaselor forţe turceşti, Batalionul Sacru, detaşamentul de frunte al Eteriei – format din vreo 600 de tineri infanterişti *mavrofori* sau *ierolohiţi* (cei cu haine negre), voluntari idealişti, majoritatea tineri cu excepţionale studii la Academiile din Iaşi, Bucureşti şi vestite şcoli din Europa –, a luptat plin de abnegaţie până ce a fost nimicit. Turcii luaseră puţini prizonieri şi doar muzicanţii din fanfara condusă de Dinicu Golescu. Se considera vinovat de această tragedie Vasile Caravia care nu i-a sprijinit cu artileria şi nici arnăuţii nu au intervenit. Armata Eteriei se descompunea, luptătorii şi mai ales arnăuţii năimiţi fugeau în toate părţile, spre graniţe, cei călări prădându-i pe cei rămaşi pe jos. Acţiunea din Ţara Românească, avea astfel un sfârşit dureros sau *„lamentabil"* (cum avea să scrie contemporanul ei, colonelul rus Liprandi).

Lupta cu armia turcească fiind pierdută comandantul suprem generalul Alexandru Ipsilanti cu cei doi fraţi se

retrăgea la Mănăstirea Cozia şi apoi trecea în Austria, pe la Turnu Roşu, învinuit şi el că a stat departe de bătălie la vreo 3 mile (A.D. Xenopol). Decepţionat semnase Proclamaţia din 8 iunie prin prin care considera pe colaboratorii săi fricoşi şi bicisnici. Se despărţea spunându-le îndurerat: *„laşilor, fricoşilor, turme de norod… aţi trădat şi pe Dumnezeu şi Patria, în momentul în care speram sau să birui sau să mor glorios împreună cu voi… Alergaţi de cumpăraţi sclavia cu viaţa voastră, cu cinstea femeilor ori a copiilor voştri.*

Voi, umbre ale adevăraţilor elini din Batalionul Sacru, fiind trădaţi, aţi căzut jertfe pentru fericirea Patriei voastre, primiţi prin mine elogiile celor de neam cu voi”. Blestema căpiţeniile trădătoare care au lăsat să lupte fără sprijin, Batalionul tinerilor idealişti. Lupta de la Drăgăşani însemnase pentru ei bătălia de eliberare a Greciei.

Dar nu găsea iertare nici el căci pe teritoriul austriac era închis la cetatea Muncaci, de unde a fost eliberat abia în anul 1826 după intervenţia ţarului Nicoale I. Retras la Viena a murit în 1828, trăind în neajunsuri durerea unui vis înăbuşit în sânge şi a unui crez de libertate, strivit de împăraţii Europei.

Drumul salvării Drăgăşani-Iaşi-Sculeni

De la Drăgăşani o parte dintre luptătorii eterişti porneau spre Moldova unii îndreptându-se către munţii Nemţului, iar alţii vreo 700 către Iaşi purtându-se o luptă grea la Galaţi cu trupele turce intrate în ţară la 1/13 mai. Despărţite şi ele, o parte condusă de paşa Iusuf Bercofceali pornise spre Iaşi iar alta cu Cioban Oglu spre munţi prin Focşani, Bacău, Roman, Piatra. Pentru început, veneau vreo 3.000 pedeştri, 4.000 călări, 6 tunuri, urmaţi şi de alţii.

Ultimele ceasuri ale mişcării eteriste de la Iaşi le povestea un martor aflat la Sculeni (în 6/18 iunie 1821). Trimişi de la Stânca unde se oprise generalul Cantacuzino, o parte dintre luptători au săpat şanţuri pe malul drept al Prutului aşezând şi câteva tunuri. Pendedeca cu oamenii săi a făcut o incursiune spre Vaslui, dar s-a întors la

Sculeni în noaptea de 2/ 14 iunie, fiindcă oştirea turcă ajunsese la Scânteia, avangardele de cercetare atingând Iaşii chiar de pe 14 iunie. Erau vreo 200 care au luat sub pază Palatul domnesc şi mănăstirea Trei Ierarhi, trupele principale urmând a trece spre tabăra de la Copou pe lângă oraş (Documente II, Nr. 174).

Pământul nemuririi: *Sculeni*

În ziua de 3/15 iunie dimineaţa martorul s-a întors de la Stânca la Iaşi, să ia nişte lucruri. Pe la ora 11 nişte arnăuţi i-au spus la poartă că vin turcii. S-a suit pe casa şi a văzut că *„o mulţime cobora* despre *Galata* încălecând a plecat iute spre Sculeni. Prin oraş începuse jaful refugiului. Unii arnăuţi, ca la urmă, prădau bogata biserică Sf. Sava, alţii fugeau spre graniţa Rusiei: *„Vă puteţi închipui ce era în Iaşi şi pe drumul Sculenilor. Era aşa o învălmăşeală la pod* (mobil, tras cu odgonul), *încât am trecut Prutul abia a doua zi, adică în 16; în acea zi au venit dincoace Cantacuzino, Pendedeca, domnul conte Capodistria* (*Capo d'Istria*) *şi alţii. „*Seara s-au auzit dinspre Stânca focuri de arme şi după un ceas a început să ardă la curtea lui Roznovanu *„grajduri, şuri, conacul rămânând încă în picioare… La 5/17 iunie, pe la 7 dimineaţa, turcii au venit gloată dinspre Stânca, precum şi din amândouă părţile pe Prut, apoi a început bătălia. Turcii erau 5.000 iar grecii 400; aceştia din urmă aveau tunuri, iar cei dintâi nu aveau; turcii iau în conjurat din toate părţile; grecii erau chiar lângă pod, iar turcii în dreptul carantinei nr. 4 până în dreptul carantinei nr. 2, şi lupta a durat astfel 8 ore. Turcii se retrăgeau şi iarăşi înaintau până ce le-au sosit tunurile; atunci a început un foc puternic care a ţinut doar jumătate de ceas. După aceasta turcii au atacat, i-au copleşit pe greci şi i-au nimicit cu totul; mulţi s-au aruncat în apă, 30 sau 40 au scăpat cu viaţa; ceilalţi au pierit de sabie turcească"*. Când lupta se sfârşise a ajuns dinspre Roman unde fusese trimis, voievodul sârb Mladen Milovanovici cu 700 din cei mai buni luptători. Dar nu au mai putut răzbi armata turcă şi bătându-se unii s-au aruncat în ape, în dreptul carantinei

nr. 2, *„dar puţini au scăpat cu viaţă căci spre nenorocul lor apele erau mari... Prutul era plin de oameni, de cai, de arme, de haine etc...”*

Voievodul sârb, întărit pe o peninsulă a Prutului cu un căpitan Ghica şi 50 – 60 de oameni, s-au apărat înverşunaţi până noaptea târziu când turcii s-au retras, iar voievodul a plecat şi el spre munţi unde avea a se întâlni cu Iordache Olimpiotul retras la Dorna. În bătălia sa pieriseră peste 200 de greci restul de vreo 300 trecând malul.

Manuscrisul unui *Patriot*, aflat în muzeul britanic şi publicat la Atena în anul 1926 prezenta şi alte aspecte ale luptei de la Prut *Cei abia 400 de greci, văzând că duşmanii se apropie au ieşit din tranşeie şi i-au atacat ca nişte lei... războinici de neînvins, tineri între 15 şi 18 ani, au respins pe turci cu mari pierderi; chehaia văzând vitejia nepilduită a grecilor şi pierzând speranţa că va obţine victoria dorită, se hotărî să atace pe greci cu artileria”*. (*Documente IV*, pag. *271*). Au spart întăriturile şi au trecut la atac general. *„Tinerii au luptat cu o deosebită vitejie şi lupta va rămâne în analele istoriei fiindcă 200 de greci au căzut victime luptând cu sabia împotriva a 8.000 de turci”*. (Au murit 900 de turci şi au scăpat doar 100 de greci, prin foc şi apă). Generalul Mladen retras pe o peninsulă a rezistat până noaptea când nişte corăbii ruseşti au luat soldaţii. El refuzând să emigreze peste Prut, a plecat la Iordache Olimpiotul şi Ioan Farmache.

Se remarcase că Turcii foloseau tunurile cu prudenţă, mai ales de-a lungul râului, trăgând din orăşelul Sculeni în spatele apărării greceşti pentru a nu lovi teritoriul rusesc şi declanşa ostilităţi cu marea putere neliniştită de cursul întâmplărilor, dar cu mâinile legate de hotărârea marilor puteri apusene. Bătălia era urmărită de 6 – 7.000 de privitori aflaţi vizavi în carantinele de pe malul rusesc. Potrivit căpitanului rus de gardă Burţov, la 23 iunie Paşa a cerut generalului rus Inzov predarea capilor revoluţiei (Cantacuzino, Pendedeca, Tufecci başa Vasile, Căpitanul Spiro), dar acesta a refuzat, mutând pe

cei vreo 600 eterişti în carantină de la Orhei, pentru a nu fi luaţi prin surprindere de turci (*Documente* II, *nr. 174*).

Un alt manuscris al lui Atanasie Xodilos negustor din Reni ce şi-a cheltuit averea susţinând Eteria, povesteşte că membrii săi aveau parola: *„cum te simţi"* şi se recunoşteau frecând fruntea cu mâna stângă. La Stânca a luptat căpitanul Apostolachi cu 150 de oameni, după care s-a retras la râu. Tinerii luptători văzând că întăritura de pe malul Prutului era slabă l-au socotit pe Cantacuzino trădător şi i-au spus părerea peste râu. Apoi *„au jurat să moară onorabil pentru patrie şi s-au sărutat între ei"*. (*Documente IV*, pag. *309*). Momentul îl înregistra şi Ivan Petrovici Liprandi, autorul unei lucrări despre Revoluţia din 1821, arătând că sosind de la Stânca în tranşeiele de pe malul apei, în dimineaţa de 17 iunie, colonelul Athanasie, a spus celor care îl sfătuiau să treacă Prutul (ca şi Cantacuzino, Pendedeca şi alţii): *„Ştiu că vom în un aici, în aceasta constă şi datoria noastră, este vorba de onoarea întregului nostru popor..."*

„Athanasie a rămas ultimul pe mal. El s-a năpustit prin ceata de turci care îl înconjurau, a căpătat câteva răni grave şi în cele din urmă, lovit de o lance a căzut mort..." (*Documente* II, *nr. 174*).

Turcii sub comanda lui Caragia au dus tragica luptă. Apărătorii greci terminând obuzele *„au fost nevoiţi să întrebuinţeze pietre mărunte şi cuie „*şi au trecut la lupta corp la corp. Colonelul Athanasie rănit, lepădând puşca şi pistoalele în râu *„s-a aruncat cu sabia în mâna în mulţimea duşmanilor şi, doborât la pământ, a continuat în genunchi să dea lovituri de moarte inamicului până a căzut istovit sub loviturile turcilor. Cu* 108

moartea lui Athanasie totul era sfârşit şi peste două ore toate capetele eteriştilor erau despărţite de trupurile lor". (*Documente V, caietul L*). Cum avea să scrie şi Iordache Roznovanu, privitor de pe celălalt mal, lupta a ţinut de la *„2 ceasuri din zi până la 11* ceasurile *îndeseară"*. Era deznădăjudit că la frumoasa lui proprietate de la Stânca mai întâi pierduse doar atenansele, iar la

urmă *„totul”*. S-a distrus până şi *„catapeteasma de la biserică” şi „n-a mai rămas nimic”* (*C. Erbiceanu Mitroplia…*).

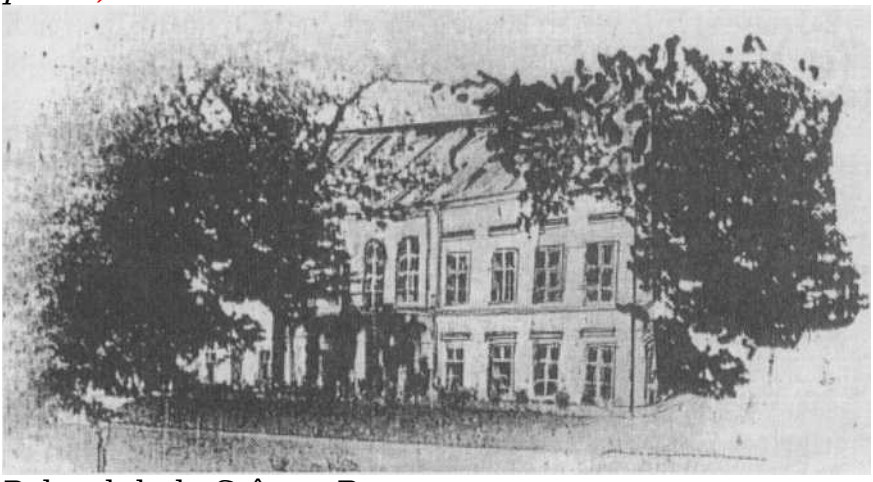

Palatul de la Stânca-Roznovanu

Mulţi dintre tinerii eterişti mureau strigând Eleutheria – slobozenie şi libertate – îngânaţi de clopotul din clopotniţa bisericii castelului Stânca, distrusă. *„Zito*i *Elefteria* – Trăiască Libertatea – era ultimul lor cuvânt şi apoi deveneau: *„Cocala andriomena / Is ton Pruton xaplomena” oase sfinte cufundate în Prut* (*Tânguirea Moldovei*, versuri – Documente V). Ca pe o rugăciune le murmurau şi privitorii de pe malul opus.

Castelul de la Stânca fusese ruinat căci Iordache Roznovanu cu cei doi feciori Neculai şi Alecu erau consideraţi eterişti dăruind mişcării 10.000 de ducaţi şi 300 de cai. Dar văzând dezordinea bătrânul a trecut Prutul, în ziua de 28 aprilie 1821 cerând guvernatorului Basarabiei pentru el şi feciorul său dreptul de exil (*Documente II78*). În carantină se aflau şi eforii Eteriei din Iaşi (Serafim de la Trei Ierarhi, Lucas de la Floreşti, Dioghenidis şi alţii), trecuţiâncă din 31 martie 1821 odată cu domnitorul.

Încrezători în victoria Eteriei adunau bani pentru muniţii. Ei făcuseră pregătirea momentului la Iaşi încă din decembrie 1820, înscriind voluntari şi adunând donaţii

(*Documente IV, nr. 45*). Prin ianuarie, formaţiile din Iaşi erau deja alcătuite, domnitorul cerând lui Ipsilanti traseul lor (*Documente IV, nr. 55*).

Dincolo pe malul Prutului se afla şi postelnicul Iacovachi Rizos, care a stat mereu lângă sufletul lui Ipsilante scriind la 2 5 ianuarie generalului că moldovenii sunt neliniştiţi de numărul mare de arnăuţi adunaţi la Iaşi. Mulţi arnăuţi veniţi de aiurea, fără conducere, locuiau în hanurile Iaşilor. Bătrânul Roznovanu a reclamat domnitorului că *„lucrurile de aici n-au nicio ordine”* – Postelnicul Iacovachi ceruse, grijuliu, lui Ipsilante să facă ordine căci se va ajunge la anarhie şi să ia măsuri *„ca să nu fie vătămate interesele Patriei comune de o rea întrebuinţare”* (*Documente iv, nr. 56*).

Revenise şi la finele lui ianuarie cu altă scrisoare către Epitropul general Al. Ipsilante, căruia eteriştii îi jurau credinţă, fără a se supune ordinii (*31 ianuarie, Documente IV, nr. 58*).

Disperat, postelnicul Rizos, trecut cu tot sufletul de partea cauzei, arătase că în Iaşi este *„foarte mare dezordine”* din cauza *„purtării rele şi proaste a celor de aici”*. *„Lucrurile merg foarte prost”*. Cerea generalului să ordone încetarea dezordinelor şi a adunărilor arnăuţilor şi să ia conducerea de la Gatzos comandantul lor*: „În numele lui Dumnezeu, preîntâmpinaţi şi îndreptaţi lucrurile”* (*Documente IV, nr. 60*).

Prin altă scrisoare din martie 1821 trimisă din Chişinău, unde se retrăsese dăduse şi unele indicaţii strategice pentru apărarea Galaţilor.

Aşa cum bănuise dezordinea afectase puternic cauza revoluţiei din principate şi aflat pe malul rusesc privea disperat sfârşitul ei tragic.

La bătălie asistau neputincioşi, de pe celălalt mal, ca la un spectacol de tragedie şi generalii ruşi Insov şi Kisseleff. Mai înainte le propuseseră tinerilor luptători să treacă în Carantină unde se găseau mii de refugiaţi, încercând şi noaptea să-i salveze cu bărcile. Atenţionaseră şi pe comandanţii turci, să nu tragă cu tunurile, căci dacă

vor cădea proiectilele pe teritoriul rus ei vor fi nevoiţi să răspundă. Lângă ei profesorul-postelnic Iacovachi Rizos plângea. Sub ochii săi tinerii elevi şi academişti luptau până la ultima suflare. Căzând decapitaţi de paloşurile neiertătoare unii murmurau ca pe o rugăciune cuvintele Marseillezei greceşti cântată de atâtea ori în clase, în grădină şi la serbările sfârşitului de an. Rămas credincios crezului lor avea să ceară prin ziarele europene sprijinul pentru eliberarea Greciei (Atanasie Xodilos, *Societatea prietenilor în revoluţie*, *Documente IV*). În calitate de martor publică şi o evocare dureroasă a anului 1821 şi a bătăliei de la Sculeni (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei*).

Despre Eterie şi lupta ei scria prin 1828 şi Gh. Cantacuzino, probozind puterile *Sfintei alianţe creştine* care au lăsat pe fraţii lor creştini să fie măcelăriţi (*Documente*, *IV*). Efectul acestor scrieri şi intervenţii nu a fost de neglijat căci s-a creat opinie de sprijin în toată Europa.

Ultimele clipe ale Eteriei din Moldova

Momentul a stricat şi relaţiile Rusiei cu Turcia, ambasadorul Stroganov cerând retragerea armatelor turce din Principate şi încetarea represiunilor. Pe teritoriul Basarabiei începând a se aduna mari unităţi ruse, la ele participau cu însufleţire şi tineri greci.

În august era înăbuşită şi rezistenţa pandurilor lui Tudor retraşi dincolo de Olt, iar arnăuţii din Principate vânaţi ca nişte lupi.

Boierii începeau a reveni acasă. Astfel a procedat bătrânul Teodor Balş, care la 3 octombrie scria că s-a întors şi va înştiinţa Paşa care *„este minunat, om bun şi milostiv”* (*Documente* II, nr. 204). În oraş turcii puseseră steagul roşu-alb şi albastru pe casele consulilor rus şi austriac, iar Balaban Oglu trimis cu 2500 de oameni şi 20 mortiere s-a aşezat la Galata, în casa lui Ipsilanti (*Documente* II, *nr. 169*).

Cealaltă grupare a eteriştilor cu Iordache Olimpiotul şi Ioan Farmache, se aflau în munţii Neamţului şi nu încetaseră lupta cu toate că la începutul lui august 1821

noua conducere a Patriarhiei Constantinopolului *„Evghenie, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscopul Ţarigradului Romii cei Nouă şi ecumenicescul patriarh”*, cu alţi episcopi, cereau insistent grecilor *„apostaţi şi haini”* să se *„trezească, pentru Dumnezeu”*, să renunţe la răzvrătire şi să dea ascultare înaltei Porţi (*Documente IV*, nr. 142).

Aceştia se retrăseseră la Secu făcând din mănăstire o redută unde se afla mulţime de *„norod” şi* umpluseră mănăstirea *„de tot felul de calabalâcuri... Au venit la poarta mănăstirii Secu unde cu toate că stareţul le-a spus că vâră mănăstirea în primejdie au intrat vreo 500*. În *mănăstire mai erau vreo 100 de călugări şi 100 de mireni. Nu era nici hrană pentru cai şi atâţia oameni”* (*13 iulie*).

Începând lupta cu turcii care au înconjurat zidurile mănăstirii *„călugări, călugăriţe şi mireni cu soţiile lor, toţi în toate părţile ca cei turbaţi, alerga şi se gramădie unii peste alţii ca să nu arză şi numai prin beciuri scăpa. Aşijderea şi caii alerga prin toate părţile nechezând şi căutând loc unde să scape de foc, căci cade tăciunii peste dânşii şi-i arde”*.

După mai multe zile de luptă Iordache a murit, aruncându-se în aer cu pulberăria de la mănăstirea Secu, iar Farmache cu vreo 20 de luptători şi trei călugăriţe a fost luat prizonier, legat în lanţuri, dus pe jos la Iaşi şi apoi trimis la Istanbul şi executat la Pera (Documente III).

Pătimirile Ieşilor şi ale Moldovei după evenimentul de la Trei Ierarhi

Cum se aşteptau moldovenii, ostaşii din trupele turceşti răspunzând silniciilor arnăuţilor, care omorâseră negustorii şi funcţionarii Porţii, loveau fără milă, căutând pe cei vinovaţi, aprinzând curţile boierilor hainiţi faţă de Poartă şi împrăştiind spaima în jur, ca la toate războaiele vremii, Când se lupta pentru pradă. (De exemplu, ucigaşii feciorilor lui Ibrahim, Aga de la Roman, erau urmăriţi şi prin septembrie 1823, (Documente IV, 150).

Dorind să evite jafurile ienicerilor – ostaşi războinici şi sângeroşi ca şi arnăuţii şi greu de stăpânit – care considerau oraşul în pradă, aparţinând duşmanilor greci

Chihaia Bei cantonase trupele în corturi pe dealul Copoului. Venind însă ploi mari şi inundându-se corturile, a acceptat propunerea comandanţilor pentru cantonarea trupelor în casele libere din târg, unde au fost dispersaţi şi aproape imposibil de urmărit.

Comportamentul comandantului faţă de localnici, consideraţi supuşii Porţii, a fost amical cum scria arhimandritul Isaia, vechilul Mitropoliei din Iaşi către mitropolitul Veniamin Costache la 3 iulie 1821;

„Maria sa Chihaia Bei cu toată partea ce era aşezată în lagărul de la Copou s-a tras în oraş, aşezându-se Măria Sa în curtea Domnească şi agatele prin curţile boiereşti, iar parte prin mahalale; umblă pre uliţă creştinii şi nimănui nimica nu face, dar încă îi şi încungiură având pe toţi la toţi la dragoste… Eu în toate zilele merg la Curte la Maria sa Chihaia Bey şi la ceilalţi Paşi şi toţi mă întreabă de mi-au venit răspuns de la Sfinţia Voastră”. Potrivit ordinelor de la Poartă, ca să nu strice Ţara, comandanţii doreau întoarcerea mitropolitului şi a boierilor cât şi restabilirea rapidă a ordinii în oraş.

Beciurile Iaşilor şi Moldovei fiind pline de butoaie cu licorile viţei de vie, soldaţii turci ca şi arnăuţii Eteriei ca şi acei de la Târgovişte *„nu se trezeau din urmările abundenţei vinului”* (cum constata ofiţerul rus Liprandi), toţii soldaţii ajungând de nestăpânit. Treaba aceasta avea să se întâmple şi în zilele războiului din iunie 1941 când soldaţii unui regiment român cazat la castelul Stânca secau vinoteca, făcând pe stăpânul său să reclame Conducătorului Statului.

*„Ienicerii nu se supun şefilor lor. Sunt mai totdeauna beţi şi fac cele mai mari neorăânduieli… în oştirile turceşti din această provincie nu există nicio disciplină. Silniciile şi jafurile ca şi altele asemănă*toare *continuă şi probabil în câteva luni Moldova va rămâne cu totul pustie”* (*Documente* II, *nr. 166*).

O mărturie din iulie 1821 scria:

„Oştile turceşti, aflate în Iaşi, erau alcătuite din opt mii de oameni. Acum au venit şi alţi patru mii de asiatici,

care nu au altă îmbrăcăminte decât pături de cai. Seraschierul îi scrie paşei din Iaşi că trimite de la malurile Dunării pe aceşti nenorociţi ca să se folosească de împrejurări şi să câştige ceva în Moldova. De aceea, împrăştiindu-se ei în sate, răpesc tot ce găsesc… şi multe sate s-au pustiit" (*Documente*, II, nr. *166*}.

Un manuscris de pe atunci lăsa şi el însemnarea:

„*Capitala Iaşi, rămăsese mai de tot pustie, pentru că puţinii creştini cari mai rămaseră, şi aceia foarte mult rău pătimea. Căci pre câte fete şi băieţi şi muieri tinere au găsit turcii, rar care au scăpat de spurcăciuni. Şi bisericile şi mănăstirele au prădat şi au ars şi pre oameni i-au muncit ca să spuie averile cele îngropate*" (*Documente iiinr.72*).

„*La Iaşi se continuă vânzarea publică a călugăriţelor, iar la spitalul oraşului se află pete 200 de băieţi şi fete mai mici de 12 ani victime ale bestialităţii ocupanţilor*".

Scriind unui demnitar din preajma ţarului „*iubitorul de oameni şi apărătoriul pravoslaviei*", Veniamin Costache arăta şi el tragedia Moldovei în care domnea „*Foc, sabie, dezbrăcare, răpiri, dărmarea bisericilor, omorârea slujitorilor, silnicia feciorilor, răpirea femeilor de lângă bărbaţi şi a fiilor de lângă părinţi, prada caselor, ridicările vitelor… şi după toate acestea silnicia schimbării legii…*" (*Istoria Mitropoliei*).

Trupele turceşti aşezate în oraş, întărite prin octombrie cu încă vreo şase mii, aveau să fie retrase abia după instalarea caimacamului Ştefan Vogoride (toamna 1821 – iulie 1822). În acestscop se trimitea din Istanbul un emisar special, Kociuc (Kuciuc) Amed, paşă cu două tuiuri (general), care vorbea bulgăreşte, româneşte şi a dus tratative cu Ivan Petrovici Liprandi la Sculeni pentru problemele frontierei, fumând împreună şi gustând şerbet cu rom şi apă.

Acesta a reuşit să scoată din ţară ienicerii indisciplinaţi, după mai multă trudă, pe Uliţa Mare, la „*Cioc meidan*" *purtându-se* un adevărat război. *Ca să-l curme comandantul lor Cioban – Oglu au tras cu tunurile*

în ei (spune N.A. Bogdan).

Unii ostaşi paşnici se făcuseră paznici şi rostuiau ceva bani apărând casele boierilor plecaţi şi cerând plata pentru servicii, cum i se întâmpla vistiernicului Alecu Balş, fugit la Cernăuţi, unde primea o scrisoare de la Moşia Dumbrăveni, scrisă la 4 decembrie 1821, cu propunerea să dea agalelor vreo 1.000 de lei, altfel putându-i-se aprinde curţile (Documente III).

O carte uitată despre Iaşii anului 1821: *Jalnica Tragedie*

Cu mai multe amănunte *„Pătimirile Ieşilor"* aveau să fie descrise în vreo 4.000 de versuri de vornicul Alecu Beldiman în cuprinzătoarea sa poemă istorică *„Tragodiea sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea grecilor – 1821"* (*Tragedia Moldovei*). Manuscrisul copiat a circulat multă vreme, până la tipărirea din 1861 la Tipografia *„Buciumul Român"*, fapt pentru care are multe variante (una intitulată *„Jalnica întâmplare a Moldovei după răzvrătirea grecilor*), consemnate de cercetători, precum Emil Vârtosu, autorul unor

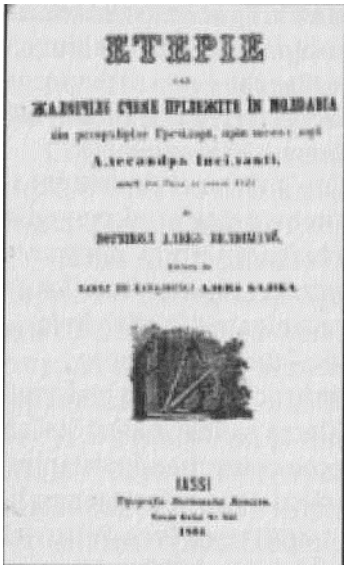
ETERIE

IAŞSI

comentarii pe această temă: *„Poema era o pledoarie pentru demnitatea Moldovei, iar domniile pământene – rod*

fericit şi neprevăzut al răzvrătirii greceşti – înfăptuiau pragmatic această ridicare a moralului unei naţiuni... Întâmplările petrecute atunci devin mai apoi cruciale în istoria Moldovei, tocmai prin rezultatele naţionale, rezultate indirecte şi nebănuite nici chiar de scornitorii răscoalei, cari propuneau, în cazul cel mai fericit (ne gândim la Alexandru Ipsilanti), întemeierea unui imperiu bizantin, cu Moldova şi Muntenia drept provincii integrate" (Despre „Tragedia" vornicului Alecu Beldiman). Se cunoşteau vreo 23 de manuscrise (multe scrise între anii 1830 – 1840).

Coperta cărţii *Jalnica Tragedie* Unele manuscrise au şi mici note ce completează informaţiile, pe unul cineva scriind*: „În Mănăstirea Tresfetitelor să adună toţi eteriştii: acolo să sfătuiesc şi numesc pe postelnicul Rizu (Iacovachi) ministru a toată Eteria, iar efori pe vlădica Irinopoliosu de la Golâia, pe Tresfeteanu* (Trisfetiteanul, stareţul Serafim de la Trei ierarhi/ pe *Luca Floreşteanu stareţul de la Floreşti, pe Deoghenide (un lipscanu neguţătoriu) şi pe Panaitachi Panu). Toată Curtea Domnilor s-au arătat. După a ei pildă, începură a să scrie la Eterie băieţii de prin dughene tot ce era grec. Eforii dau proclamaţie că primesc ostaşi cu leafă, care proclamaţie s-au lipit pe toate uliţile oraşelor; cu această urmare s-au curăţat târgul de toţi răii. Şi pentru ca să poată da arme la cei ce nu avea, au publicat că orişicine ar avea arme, să le ducă în Mănăstirea Tre' Sfetitelor, spre a-şi primi plata pe ele, căci la dimpotrivă urmare se vor lua cu sila. Totodată au cerut şi 2000 de cai din ţară. La care toate acestea, boierii cu mitropolitul s-au împotrivit. Atunci au început arnăuţii a prăda hanurile, dughenile şi toate casele, fără cruţare sub cuvânt că se caută arme şi cai"*.

Lucrarea vornicului scrisă într-o proză versificată, cu litere chirilice mai greu de citit de publicul zilelor noastre, deşi are iz antieterist, spirit critic tendenţios şi aprecieri ciudoase, ca ale unui boier afectat de urmările răzvrătirii, pe lângă întâmplările mai înainte prezentate cuprinde şi alte amănunte interesante despre viaţa Iaşilor fapt pentru

care merită a fi parcursă, măcar parţial:

„Marţi în două-deci şi două, în luna lui Fevruariu.
Începu osânda ţării şi necazul celu amaru.
Ş-aşa la unu ceasu de noapte, după ce au înnoptat.
Feldmareşaul Eteriei cu convoiu s-au arătatu.
Îndată ce au mers la gazdă, îndată ce au sositu.
Vai mie! *ce crudă faptă, ce lucru s-au săvârşitu.*
Arnăuţii lasă-n voie pe toţi turcii a prăda.
De vor sta cu împotrivire, de moarte în ei a da.
La hanuri, în medul nopţii, acei mai mulţi năvălescu.
Alţii a lovi Beilicu în câtu potu se sârguiescu.
Cine să se împotrivească căci, sărăcii, ameţiţi.
Fiind toţi în aşternuturi şi întru somn adânciţi
Stau zăluzi într-o uimire. Amanu cu toţi striga.
Dau averile loru toate şi începu a se ruga…
Mitropolitu, boierii şi consulii se unescu.
La Curte făcu arătare şi cu toţii mijlocescu.
Principilui Ipsilanti îi dicu, îi arată toţi:
Că este nelegiuire a face atâţia morţi;
De ce atâta osândă la nisce nevinovaţi.
Când ei nu ridică arme şi cu toţii suntu plecaţi…
La urmă, câţiva dintr-nşii în Curte i-au adunatu.
Şi fără întârdiere la Galata i-au mutatu
Şi de acolo cu pază, în carantină i-au dusu.
Unde au scăpat din grijă, din osândă şi presupusu…
Trei-sfetitele în urmă casa Eteriei făcu.
Se orânduiesc şi efori, după a principelui plăcu…
Cârma Eteriei toată, ce mai sus amu pomenitu.
Era postelnicul Rizul, ministrul acelu vestitu.
Cu vlădica d-împreună toate la cale punea.
Acolo cum şi la Curte, pururea mergea, venea;
Acolo dau hotărâre, acolo alcătuiescu
Eteriştii ca să se scrie, îndată orânduiescu…”
Spre mai mare a sa fală, fiul său întâiu s-au scrisu.
Se arăta-n uniformă şi cu sabie încinsu;
Îngâmfatu de a sa slavă, ades la Curte mergea.
Iar maică-sa după dânsul, în gura mare plângea…
Toţi la brâu aveau pistoale, alţii cu săbii încinşi.

Cu toţii de a Eteriei râvnă, se vedeau aprinşi…
Eforii dau proclamaţii, prin răspântii le lipescu
Că oameni vrednici de oaste, cu leafă bună primescu;
Le dau leafă, le dau arme, şi la cei ce nu au, cai;
Eată vreme curioasă pentru cei din Iaşi crai, începu prea mulţi a se înscrie şi câţiva ciocoi din curţi, Haidării de pe la vite, bozagii, plăcintari mulţi, Ucenicii de pe la şcoală, mai mari şi mai mici băieţi, Nu sunt goniţi nici ţiganii zicându că sunt îndrăzneţi… Camara orânduiesce, toţi jidovii croitori.
A straieloru Eterie, ei să fie lucrători.
Silă le făcu foarte mare, di şi noapte a lucra.
Câte se găteu din straie, îndată le îmbrăca…"
Nefiind suliţe:
„*Dă poruncă armăşiea, herarii a aduna.*
Şi isprăvniciea Curţii, lemnele a le lucra.
Şurile cele din Curte, îţi părea că-su unu vulcanu, Ilăile gemu toate sub cel mai vrednic ciocanu. Unii suliţe lucrează, alţii caii potcovescu, Alţii tunurile Curţii a găti se îngrijescu.
Două tunuri ce-avea Curtea, din care unul smintitu.
Aşa îl u legase bine cât nu credeai că-i cârpitu". Trebuind bani pentru ostaşi: „*Atunce, toţi d-impreună, greci, boieri-negucitori, Luând cu ei din călugări, pentru că-s buni cerşitori. Se pornescu în totu' oraşul, toţi începu a îndemna*" Cereau ajutoare pentru Eterie: „*Grecii toţi cu mare fală, alergau, dau agitoriu, Vrându a se numi oricare, patriei mântuitoriu. „Celu mai sar acu dintre dânşii, făcea ori ce ani fi făcutu, în condica Eteriei, să se vadă că-i trecutu.* „După molitfa de la Trei Ierarhi: „*La Galata întindu masa, acolo benchetuiescu, Isprăvile, biruinţa, le păru că le privescu…*"
Plăcându-le părăzile făceau defilări spre Copou. Autorul lucrării – având locuinţa cam pe locul din coasta Casei Tineretului de astăzi, unde a fost Jockey Club – vedea prin ferestre cetele de eterişti mărşăluind cu doi preoţi înainte:
„*Unul dintre doi cocardu avea şi purta la capu'.*

Iar altul de firu o cruce o puse la potcapu”.

Urma un arhiereu cu mulţime de ostaşi arnăuţi şi comandanţii după care venea o muzică italiană.

Entuziasmul scădea atunci când de la Patriarhie…

„Unu plicu în Mitropolie, din Ţarigradu s-au primitu.
Întru elu cărţi de blăstămiuri, câtu te-ngrozeai s-asculţi.

Casa vornicului Beldiman

Patriarchu iscălise şi din Sinod cei mai mulţi.
Blestemuri neaudite pe toţi eteriştii greci.
Îi făcea părtaşi Gheenei şi muncii celei de veci.
Blăstămau pe toţi aceia ce nu se voru ridica.
Să-i gonească, să-i ucidă, şi-n picioare a-i călca
Copiile împărţite prin înadinşi trimişi.
Tulbura toţi eteriştii din afară şi din Iaşi.
Ură, vrajbă, goană mare, între moldoveni şi greci.
Nu puteai, nesimţindu ura, pe lângă dânşii să treci…”

Căpitanii Pendedeca şi Spiru, puşi de Ipsilanti să facă ordine în oraş, se ceartă cu boierii, acuzându-se reciproc că nu-s creştini adevăraţi. Boierii le cer să părăsească oraşul căci din cauza lor ţara va fi distrusă de ieniceri.

„În Trei-sfetitele oastea ce aveau au adunatu.
Câtă era mai aleasă şi putea intra în sfatu.

Întrebă: *nu-mi şade bine şi mie să stăpânescu*?”

Aflându-se că vor veni turcii a început panica. Boierii şi chiar poporenii fugind spre graniţe, unii dintre ei fiind prinşi de eterişti erau închişi la Trei Ierarhi, precum boierul Grigoraş Sturza.

Lipsind poliţia şi oraşul rămânând în pradă, nemţii – cetăţenii supuşi Austriei – au organizat gărzi de apărare…

„Nemţii se-ngrijescu cu toţii, meşteri, dascăli, negustori.

Din râvna loru ceru să fie laşului apărători.

Căci cei mai mulţi aveau casă, *dughene*, *femei*, *copii*.

Bărbăţia loru nuertă a vedea toate pustii…

Între timp mitropolitul a trimis şi el pe ascuns, la seraschieriul din Brăila pe Ghenadie de la Mitropolie cu daruri, să-l asigure că dânsul, boierii şi ţara sunt supuşi Porţii. Mitropolia, apărată de paznici nemţi, rămăsese un loc de rezistenţă împotriva exceselor arnăuţilor.

La întoarcere, Ghenadie este prins de eterişti aproape de Iaşi, iar vornicul Teodor Balş cu banul Ionică Tăutu, trimişii boierilor, la Cepleniţa, în drum spre conacul de la Flămânzi, reşedinţa Balşilor. Sunt aduşi la Iaşi între spăngi.

„Se oprescu la Trei-sfetite, *unde-ndată i-au închisu*.

Cu o vrăjmăşie mare le punu pază înadinsu”.

Au stat închişi sub ameninţarea uciderii în chinuri. Apropiindu-se turcii de oraş eteriştii s-au retras la Copou, iar un cavaler Cariani, le-a dat drumul să fugă. S-au refugiat la Mitropolie, arnăuţii mutându-se la Stânca…

„Căci era de Prutu aproape şi locu îndemânatu.

Vinu’ prea bunu la Roznovanul, *miei îndestul de mâncatu*”.

Oraşul rămânând pustiu mitropolitul, lăsat aproape singur, fără „turmă”:

„Mâhnitu, *scârbitu*, *pân-la sufletu’*, *plângând foarte cu amaru*.

Lasă scaunul şi fuge împrostitu, *peste hotaru*.

Într-o brişcă jidovească a ţării Mitropolitu.

Au intrat în carantină, *galbenu şi mult” ovilitu*.

În câmpu în nisce bordeie, carantină au făcutu.
Cuvântu' n-amu s-arat necazul în care au petrecutu".
Fiindcă armata turcă încă nu sosise, de Sf. Constantin şi Elena Pendedeca îşi sărbătorea onomastica la Curtea Domnească cu mare zaiafet, dar îi sosea vestea că venea prin Roman cneazul Gh. Cantacuzino, trimis de Ipsilanti să facă ordine în capitală. Deşi vestea nu-l bucura, îi făcea o primire fastuoasă aproape de Iaşi, întâmpinându-l cu cavaleria căci pedestrimea era goală, rău îmbrăcată. Ajungând la Curte, după ce s-a terminat ceremonia primirii, cneazul…
„*În casele maicei sale* (Ralu Callimachi), cu *suita s-au trasu.*
Acolo i-au fost şederea şi până-n sfârşitu locaşu.
Dă îndată proclamaţii face la toţi cunoscutu.
Cum că patria sa este locul unde s-au născutu.
D-această multă sfântă râvnă cu totul fiind aprinsu
Lasă toate şi aleargă vine aicea întinsu, îşi dă nume de Deleanul, acelu din vechi strămoşescu
Depărtează de la sine cu totul pe celu ruse seu;
Intrând în conflict cu Pendedeca se retrăgea aproape de Prut unde punea un inginer prusian să facă o redută lângă podul umblător, ajutat şi de Pomer fostul ispravnic de la Iaşi.
„*Tunuri fiind numai două, era lipsă şi necazu*;
A lui Pomer isteţime au făcu tu la toţi obrazu.
Au pusu cofe-n loc de tunuri, cu pământ le-au coperitu
Cofele erau spre spaimă, iar pământul de-ntăritu".
Sub mare presiune se aştepta confruntarea cu turcii:
„*La Stâncă la Răznovanul, acolo au tăbărâtu.*
Case mari, odăi frumoase, nu putea a fi urâtu;
Maică-sa Ralu Domniţa, în cât putea îl u ruga.
Şi soţia sa Kneaghina, cu toţi copiii striga.
Să-i fie milă de dânşii, să treacă iarăşi la ei:
— Intră dicu în Carantină, dacă să murimu nu vrei
Intră c-atâta-i scăparea, viaţa să-ţi mântuesci
Moşii case şi ţiganii, de vrei să nu-i prăpădesci…"

Cu sufletul muncit de datoria faţă de ostaşii săi şi faţă de familie, căci *„Mila, frica şi mândria cumplitu îl necăjea”*, sfătuindu-se cu Pendedeca a trecut Prutul la cei 8 copii şi soţia Elena Gorciacov. Înfrânt şi cu durerea idealului sfărmat a asistat la bătălia finală, privind din Carantină. Rămânea apoi în Rusia unde murea în anul 1857.

Din urmă sosea armata celor vreo 20.000 de turci formată din:

„Cinci de ianiceri ortale, cei mai aprigi şi delii.

Din anadoleni o parte şi manahi, dar nu prea mulţi, Îmbrăcaţi în straie rele, mulţi în opinci şi desculţi, Dar făcuţi toţi ca să prade, toţi spre aceasta gătiţi;”…

Cu greu puteau fi stăpâniţi, deşi erau date porunci straşnice *„ţara a nu supăra”*, *„Căci saraschierul scrisese şi tare au încredinţatu că e credincioasă Moldova şi vrednică de cruţatu…*

Mergerea la Brăila a vornicului Toaderu Balş.

Au fost mântuirea ţării căci cenuşă ani fi rămasu…”

Şeful urdiei Iusufu Kihaia-bei ajutat de Salih Paşa şi Ianiceru aga Osmanu se luptau să-i domolească. Pentru a se face ordine vinovăţii erau pedepsiţi cu tăierea nasului, a urechilor sau chiar a capului.

Ajungând trupele la Stânca purtau primele lupte cu eteriştii retraşi în castel…

„Şi-n odăi şi prin beciuri, stârvuri câte socotesci

Jertfa cei dintâi mânie ş-a vitejiei turcesci

A trece pe lângă curte, de putoare nu puteai.

Căci n-avea cine să-i scoată, sau a se îngriji de ei”.

Bătălia de la Prut în care *Athanasie Tuffeciul* conducea apărarea, a durat peste 5 ore, eteriştii apărându-se eroic până ce atacatorii au adus turnurile puse să nimicească întăritura:

„N-oi tăinui bărbăţie a celoru ce amu vădutu.

Căci amu privitu îndrăzneala cât nu era de credutu”.

Dintre acei care la urmă au încercat salvarea aruncându-se în apă, puţini au avut noroc…

„Din nenorocire Preutul vine groaznicu, spumegându.

Se împotrivea cu totul scăpării ce-avea în gându…"

Fiindcă unii încercau a trece peste apă atârnându-se de odgonul podului mişcător turcii l-au tăiat, vrând pe toţi a-i îneca…

„Înnegri Prutul îndată de căciule şi de morţi
Ce cumplită grozăvie şi ce geamătu între toţi".

După lupta de la Sculeni turcii s-au retras în tabăra înfiinţată pe Copou unde avangărzile ajunseseră din 13 iunie… Paşa cerea întoarcerea boierilor fugiţi. Fiindcă veniseră ploi mari şi nu se mai putea sta în corturi, unii ostaşi s-au cartiruit în case şi dugheni.

Toamna a sosit caimacamul Ştefan Vogoride cunoscător al ţării fiindcă mai fusese hataman şi pârcălab la Galaţi. Era mieros, dar socotit de Beldiman intrigant, căci asmuţea între ei pe turci. Pârând la Poartă pe Chihaia Bei, acesta a fost înlocuit de Mehmet Paşa Muhafisul Silistrei. Întorcându-se şi unii boieri se alcătuia un divan punându-l în frunte pe Ioniţă Sturza, cel mai mai bătrân logofăt. împreună cu paşa acesta încerca stăvilirea dezordinii şi a abuzurilor:

„Un ou sau pui de găină, luatu cu chipu răpitoru.
Se va pedepsi de moarte silnicul asupritoru".

Lipsind alimentele din oraş, populaţia şi turcii se hrăneau cu mălai în loc de pâine. De aceea ca să scape de foame unii ieniceri fugeau lăsând în părăsire *„cazanuri, topcii, ustale"*.

La Iaşi au venit şi trupele care cuceriseră mănăstirile Slatina şi Secu, Ienicerii făcuseră mare prăpăd prin mănăstirile de acolo.

„Pre femei le-au luat roabe, din mână-n mină mergeau.
Care le erau stăpânul săracele nu ştiau"…

Ocupaseră şi Agapia a cărei călugăriţe, în mare parte, reuşiseră să se salveze, ascunzându-se înspăimântate prin pădurea apropiată. Câteva fuseseră luate roabe între care una foarte frumoasă, fiica unui boier mazil din Herţa, pe care tatăl cu toate intervenţiile n-a mai putut-o salva, fiind trimisă, pe ascuns, în Turcia.

La Văratic situaţia fusese mai gravă căci călugăriţele s-au pomenit, pe neaşteptate, cu ienicerii la uşa bisericii tocmai în timpul liturghiei la care participau toate. Spre norocul lor un comandant milos, văzându-le îngrozite, le-a spus: „*Fugiţi*!”

„*Preotu, tinere, bătrâne, a fugi se grămădescu.*
Că mai au ceva în urmă, cât de pucinu nu gândescu
Se-mprăştie, împlu munţii, zile întregi rătăcescu.
Că-su desculţe, că suntu goale, nicidecum se îngrijescu
Foamea le dărma cu totul, aceasta le prăpădea…”

Ambele mănăstiri fiind socotite domenii greceşti au fost jefuite. Cum unii ieniceri voiau să prade şi Mănăstirea Neamţului comandantul Salih Paşa, sosit îngrijorat acolo, a pus pază la porţi.

Întorcându-se la Iaşi:

„*Enicerii, de mândrie, îngâmfaţi cât nu s-au datu.*
Vând cu o fală mare cele ce au pradatu;
Blane, straie şi odoară, cât vedendu te minunai.
Iar aere, antimisuri, erau hârşele pe cai;
În stihare şi-n feloane, mulţi se plimbau îmbrăcaţi.
Cu alte multe odăjdii, spre vendare încărcaţi…
Evanghelii de preciu mare, sfinte potire cum vrei.
Care de care se vendă, se gâlcevea între ei…”

De nestăpânit, mulţi dintre ieniceri beau prin cârciumi, trăgeau cu pistoalele şi atacau comandanţii lor, făcându-i să se ascundă, iar noaptea puneau foc la case, ca să le poată prada…

„*Cerescule împărate, tare ai fost mâniosu.*
De-ai lăsatu astă zidire, în halul acestui, duiosu”.

Beşlegii (administratorii militari turci puşi în localităţi) pe la ţinuturi erau la fel hrăpăreţi, punând biruri, luând din gospodăriile sătenilor oi, lucruri, fete şi femei…

„*Fete şi femei răpite, alţii făţiş le ţineau.*
Priveau bărbaţii, părinţii şi-a grăi nu îndrăzneau;
Unul fără ţii t o are nu se putea, nu era…
Băieţi mulţi luaţi cu sila şi alţii ademeniţi.

De fugea de ei vreunul vai şi amar de părinţi…
Ţipa ţara şi norodul subt un giugu aşa de feru.
Cum au mai pututu să ţie, stau uimitu şi mult" mă mieru".

Spre mântuirea ţării, la 2 iulie 1822, a venit firman de la sultanul Mahmud cu porunca să se retragă ienicerii cu Osman Paşa, rămânând pentru pază Kuciuc-Ahmed. Firmanul a fost un timp dosit până ce Osman a putut strânge ienicerii, să nu prade ţara la plecare, cerând comandanţilor să fie atenţi că *„nu-i lucru de glumit"* şi de-or greşi ceva *„sunteţi pieriţi"*. Ienicerii nu se dădeau plecaţi, trăind bine în Moldova.

La despărţire unii dintre ei au cerut bani de la gazde, iar femeile rămase *„burduhoase"* şi-au găsit sfârşitul în Bahlui, în fântâni şi puţuri unde s-au aruncat, ca să nu nască bastarzi (vreo 14) …

„În opt dile a lui Iuli, sâmbătă s-au ridicatu.
Au scăpat săraca ţară de osândă şi păcatu';
Din Iaşi în josu, prin conace, ţipete vaiete şi amaru.
Până ce-au ajuns cu toţii şi-au trecut peste hotaru".

Unii dorind să rămână prin sate, ascunzându-se, erau căutaţi şi-i pedepsea Kuciuc-Ahmed, foarte straşnic: *„dacă îndrăznea vreunul sub topuzul lui perea* După plecarea ienicerilor a fost ridicat şi caimacamul Vogoride, de o agă din Silistra, şi dus la Istanbul.

Ziua de 12 a lunii aducea ştafeta de la Ţarigrad cu vestea numirii ca domnitor, a logofătului Ioniţă Sturza (din 9 iulie 1822), până la sosire fiind numit caimacam Toader Balş cu Petrachi Sturza.

Înceta domnia fanarioţilor… Dar la Iaşi nenorocirile nu se opreau căci la 28 iulie 1822 a fost *„vai şi amar în oraş"*, izbucnind un

„Focu, încânta treia parte, să mă credi că n-au rămasu.
Etna – îţi părea totu' oraşul, limbi de foc se arunca.
Din ziduri pară, văpaie până la ceru se urca…
Oameni arşi, pârliţi la faţă, foarte mulţi prin case morţi.

Osânda, nenorocirea să arăţi în scrisu nu poţi.
O stare mai de nimică, care din prăzi au scăpatu.
În sânurile văpăiei de istovu s-au îngropatu.
O parte văpaia arde, alta turcii o răpescu.
De stare nu căta nime, de viaţă se-ngrijescu…
Căci în uliţile toate şi podul (*pavajul* din lemn) *ardea cu focu.*
Nu aflai fără jaratecu măcar o palmă de locu.
Mănăstiri mari au arsu de ce, din uliţe mai mari trii.
Case boiereşti, şi proaste, hanuri, crâşme, la trimii).
Jelanie, tânguire încât te înhiorai.
În norodu n-auzeai altă decât ah! *şi decât vai*!". Încheind tânguirea durerilor Moldovei, autorul socotea că *„nenorocirea ţării încă nu s-au isprăvit…"*, mai având multe de *„pătimit"*.

Vornicul fusese martor al evenimentelor şi unul dintre boierii care împreună cu Ioniţă Sturza (viitorul domn), cu Ionică Tăutul, Iordache Râşcanu şi Gheorghe Cuza au alcătuit cârmuirea înfiinţată de Ştefan Vogoride pentru administrarea ţării şi oraşului.

Recunoscându-i-se meritele de participant în cârmuirea ţării, poet şi traducător de lucrări străine, fusese înmormântat cu cinste în biserica Sfântul Neculai (cel Sărac aflată până prin 1912 pe locul ocupat acum, de Casa Tineretului).

El cumpărase prin noiembrie 1812, când era numai ban, casele construite de tânărul inginer Gh. Asachi (1804) în capătul străzii Sârbeşti (Lăpuşneanu), pentru familia Balş. Le lăsa apoi fiului său Vasile Beldiman, la urmă ajungând la *Sculi şi la Jockey – Club*.

Ecoul faptei de la Trei Ierarhi: *viaţă nouă în Pricipate*

Fiindcă mănăstirea Trei Ierarhi fusese locul de pornire al răsculaţilor şi între zidurile sale îşi găsiseră adăpost mulţime de popor, a trăit zile Sfintei Sofia din Constantinopol. Baricadaţi în biserică asediaţii se rugau Cerului să-i salveze de ienicerii ce băteau la porţi şi cereau înverşunaţi deschiderea lor, căutând răsculaţii.

Trecând pe lângă mănăstire, mai târziu, bătrânii

târgoveţi îşi aminteau ziua de 27 februarie 1821 când priveau cu emoţie miile de cavalerişti şi infanterişti greci defilând pe Uliţa Mare şi pe sub zidurile bisericii, cuprinşi de elanul eliberării Patriei strămoşeşti. În frunte păşea Batalionul Sacru al tinerilor intelectuali, profesori şi studenţi, pentru care viaţa avea doar două sensuri: *Libertate sau Moarte*. Jertfile lor de la Drăgăşani şi mai ales de la Sculeni unde ar fi putut să treacă Prutul, cum erau îndemnaţi, dar au preferat să moară eroic – pentru ca popoarele Europei să-şi întoarcă privirile spre Elada –, nu fuseseră în zadar.

Duhul schimbărilor şi libertăţii se cuibărise în toate ţările dunărene şi în sufletul unor tineri boieri moldoveni ce şi le doreau şi în ţara lor. Prin februarie 1822, vreo 37 dintre ei alcătuiau o societate *„revoluţionară”* a cărvunarilor (Andronache Donici, Gh. Cuza – postelnic, Vasile Miclescu, Iancu Cananău, Petrache Surza şi alţii, precum Teodor Balş care scria unui spătar la 23 februarie 1822 – *Documente III*, nr. *26*). Cărvunarii întocmiseră un proiect de constituţie în 77 de puncte năzuind eliberarea ţării pe cale paşnică şi accesul la conducere pentru toţi cetăţenii Moldovei. Unii dintre participanţi erau acei din a II-a şi a III-a stare, chemaţi la viaţă politică de cneazul Gh Cantacuzino în ultimele zile ale revoluţiei (24 şi 2 5 mai 1821). Îi îndemnase să participe la lupta comună şi să nu urmeze calea marilor boieri care au alergat la curţile străine cu pâra *„cerând intervenţia trupelor duşmane neamului creştinesc”*. Printr-un ordin emis de la Stânca, în 3 iunie cneazul Cantacuzino interzisese eteriştilor să se amestece în administraţia ţării (*Documente* II, *nr. 130 şi* nr. *135*). Era însă prea târziu.

Simţindu-se vizaţi, un grup de boieri i-au arătat, printr-o scrisoare, cât de mult au greşit conducătorii mişcării faţă de ţară: „au *pătat nevinovăţia Moldovei cu sângele a câţiva musulmani pre care răul norod i-a împins spre jărtfelnicul cruzimii… Galaţii şi Focşanii n-au simţit dărmare până când Eteria n-au dat pricină…*

Conţineşte dar, cneazule, conţineşte de nişte

invitaţuri fără folos. Lasă pământul acesta ca să-şi plângă în tihnă rana ce i-au făcut creştinii, rană care va rămânela îngrijire veacurilor să o tămăduiască. Mărfuri sunt silniciile, asupririle, jafurile... care de la fevruar şi până-acum... au ţinut loc de faptă bună...

Eteria păşască din pământul acista... pentru ca nu din lacrimi să simtă strănepezime strănepoţii grecilor acestui loc...!" (*Documente* II, *nr. 144*).

Ecoul acţiunii eteriste, prin lupta eroică a batalionul sacru de la Drăgăşani şi Sculeni şi bătăliile din teritoriile greceşti s-a împrăştiat în întreaga Europă. Urmărindu-şi politica, Rusia a început pregătiri ce aveau să schimbe soarta Balcanilor.

principatelor a domnilor pământeni, urmând înţelegeri între marile puteri cu privire la Grecia şi Principate: Convenţia ruso-turcă de la Akkerman (septembrie 1826) prin care Poarta şi Rusia tratau împreună soarta principatelor.

Într-o zi de la sfârşitul lui aprilie (25 aprilie /7 mai 1828), trupele ruse trecură Prutul şi în sala tronului Curţii Domneşti din Uliţa Mare, unde se afla domnitorul Ioniţă Sturza cu boierii, intra colonelul I.P. Liprandi (autorul memoriilor despre revoluţia din 1821), sosit cu un detaşament rus. El era şeful Serviciului de Informaţii şi Contrainformaţii al Diviziei 16 Chişinău. Cunoştea bine Iaşii, căci încă din anul precedent venise în Moldova

pentru a conduce o reţea de informaţii pentru Balcani şi Austria, fiind şeful ei până în 1832. Cu acest prilej şi-a scris şi notele despre revoluţie.

(La 14/26 aprilie 1828 începuse războiul ruso-turc, la Dunăre, în Balcani şi în Transcaucazia.)

Prezentându-se amabil, deşi cu un an mai înainte fusese expulzat din Moldova, pentru activitatea *„de spionaj”*, s-a adresat domnitorului Ioniţă Sturza, pe franţuzeşte, cu întrebarea: *„Prinţul meu câţi oameni de strajă doriţi să vă las*?

La care întrebare Sturza i-ar fi răspuns, prin tălmăci (cu toate că musafirul ştia bine româneşte): *Spune-i dumisale că de vra să mă păzească din poruncă să-şi urmeze datoria cum ştie, iar de vra să-mi facă ţeremonie îi mulţumec că n-am, nevoie de strajă rusească, fiindecă mă păzeşte Dumnezeu”*.

Pus sub escortă, fiind considerat omul turcilor (turcofil), era dus în Carantină la Sculeni şi exilat la Tiraspol şi apoi trimis la o moşie în Basarabia, unde a stat vreme de 6 ani, având în ţară mulţi duşmani (rusofili) care îl acuzau de tiranie şi vedeau salvarea ţării doar sub umbrela Rusiei sub care găsiseră scăparea pe vremea Eteriei în cumplitele zile din iunie 1821. Ţara era adânc muncită de luptele celor două tabere.

Biserica Bărboi

Fostul domn s-a întors acasă ca simplu muritor abia după urcarea pe tron a vistiernicului Mihalache Sturza (1834). Mărturisise că nu dorise să-şi răscumpere libertatea, căci în timpul domniei sale n-a vrut să agonisească averi, el rugându-se lui Dumnezeu *„să blagoslovească atât pe fiii mei cât şi faptele mele"*. Trecând apoi în lumea veşniciei a fost îngropat la mănăstirea Bărboi.

După despotismul unor militari din armata de ocupaţie, la 7/19 noiembrie 1829 era numit preşedinte

plenipotenţiar al divanurilor Ţării Româneşti şi Moldovei, generalul Pavel Kiseleff comandant al trupelor ruse din timpul războiului. Rămas în post până în 20 martie/1 aprilie 1834, se pornea ridicarea Principatelor. Ţării Româneşti i se înapoiau fostele raiale Brăila, Giurgiu şi Turnu, iar lacul Brateş Moldovei. Comerţul pe Dunăre se liberaliza, vapoarele celor două ţări putând naviga sub pavilion naţional. Mai înainte apăruseră primile publicaţii în limba română, precum ziarul *„Albina Românească”*, scoasă de Gh. Asachi (1/13 iunie 1829) cu consimţământul guvernului rusesc în acest scop, la 20 februarie 1829 a cerut autorizaţia, care i-a venit în 7 aprilie. Imediat, la 17 aprilie şi apoi la 10, 15 şi 17 mai apăreau foile de probă, tipărirea regulată începând din 1 iunie. De la 10 aprilie începuse să apară şi *„Curierul românesc”* din Bucureşti. Nu peste mult timp se înfiinţa Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi la inaugurare participând chiar

Contele Kiseleff generalul, în 18/30 martie 1833, înzestrând-o cu o subvenţie. Se îngrădea dreptul de intervenţie în administraţia Principatelor; se elabora prima Constituţie comună în ambele Principate (Regulamentul Organic), prin care puterea se separa, domnul cu miniştrii având puterea executivă, iar Adunarea Obştească pe aceea legislativă şi se introducea o legiuirea comună celor două ţări, chiar dacă era imperfectă, prefigurându-se Unirea. În timpul său se înfiinţau Arhivele de stat la Bucureşti şi Iaşi, se executau lucrări edilitare, pieţe fixe pentru vânzarea civilizată a alimentelor.

La 22 martie/3 aprilie 1834 se numeau de către Poartă (puterea suzerană) cu acordul Rusiei (devenită puterea protectoare), noii domnitori Alexandru Ghica în Muntenia şi Mihail Sturza în Moldova, începându-se marile prefaceri. Sub domnia lui Mihail Sturza se deschidea Academia Mihăileană cu rang de Universitate, Şcoala de arte şi meserii, Teatrul modern pe Copou şi se construiau şosele pietruite, plantate cu stejari. Fire autoritară şi avară, după revoluţia tinerilor intelectuali din 1848, peste un an era înlocuit de blândul domnitor Grigore Ghica –

susţinătorul Unirii ce avea să se înfăptuiască în 1859.

Un ieşean, cel dintâi ministru de externe al Greciei Independente

Adesea slujitorii ctitoriei lui Vasile Lupu prezentând vizitatorilor mănăstirea, arătau rolul şcolilor greceşti care au contribuit la dezvoltarea 126

culturii în Principate şi au pregătit marele eveniment european: *„Declanşarea Luptei pentru Eliberarea şi Independenţa Greciei (1821 – 1833)”*, urmată de ridicarea şi a celorlalte popoare. Începută cu răscoala din februarie 1821, binecuvântată la Trei Ierarhi, avea drept consecinţă proclamarea Independenţei în 1822, acceptată parţial din 14 aprilie 1827, când grecul Ioan (Ioannis) Kapodistrias, fostul ministru de externe la Petrograd şi adesea musafir al Iaşilor, a fost chemat de compatrioţi şi ales de Adunarea Naţională primul preşedinte al Greciei eliberate. Nu pentru mult timp căci la 9 octombrie 1831 avea să fie ucis de un complot.

Pentru meritele sale la susţinerea Eteriei, ministru de externe al guvernului grec era numit Iacovache Rizos Nerulos, poetul şi postelniciul Curţii Domneşti, dând ieşenilor prilejul să fie mândri că un concetăţean de al lor ajuns în cel mai important post al guvernului de atunci, a contribuit la renaşterea Greciei, el ducând tratative grele cu emisarii puterii ocupante şi ai ţărilor protectoare ţinând seama şi de interesele lor, dar mai presus de ale Patriei sale.

Prin tratatul de la Adrianopole din 14 septembrie 1829 Greciei i se recunoaşterea autonomia, iar din 3 februarie 1830 independenţa totală, sub protecţia marilor puteri: Rusia, Franţa şi Anglia.

De aceea vorbind despre virtuosul patriot şi mitropolit Veniamin Costache, bătrânii slujitori ai bisericii din Uliţa Mare socoteau că n-a greşit deloc sfinţind steagul tinerilor eterişti – cum considerau unii boieri turcofili, datorită uraganului abătut apoi asupra Moldovei. Adesea bătrânii spuneau că: Prin sacrificiul eteriştilor şi al pandurilor lui Tudor Vladimirescu – deşi aceştia nu au

luptat alături – şi prin suferinţele laşului şi Bucureştiului, Moldovei şi Munteniei, s-a ridicat steagul libertăţii deasupra Balcanilor.

Marile enciclopedii ale Europei (*Britanică*, *Italiană*, *Franceză*, *Rusă*) scriind despre independenţa Greciei notează momentul trecerii Prutului, evenimentele din capitala Moldovei, luptele de la Dragăşani şi Sculeni, numele Iaşilor fiind însemnat între locurile legate de istoria ţării milenare.

Toate trecând, moldovenii, participanţi direcţi, unii fără voie, la dureroasele evenimente, aşa ca şi altă dată în furtunoasa lor istorie, aveau să spună iertători: *Domnul a dat*, *Domnul*, *a luat*, *fie numele Domnului Binecuvântat*! Şi ca totdeauna s-au apucat să refacă gospodăriile arse, să are ogoarele părăsite, să semene, să culeagă roadele, iar toamna pe vremea câşlegelor, să facă praznice şi pomeniri la mormintele răspândite pe toate câmpurile şi drumurile, indiferent de religia şi neamul celor din ele: moldoveni, greci, munteni, ruşi, sârbi, turci, albanezi, georgieni. Pentru toţi aveau o singură rostire: *Dumnezeu să-i ierte*! împrăştiaţi în toate părţile, urmaşii foştilor dregători greci, fugăriţi de evenimente prin ţările vecine, reveneau acasă, devenind moldoveni, deşi purtau mai departe numele lor uneori simandicoase provenite din stirpea foştilor domnitori şi dregători (unii socotindu-se prinţi ori beizadelefii de bei): Şuţu, Kantacuzino, Mavrocordat, Moruzzi, Hangerli, Mavrogheni, Ghica etc. Erau cetăţeni de onoare ai oraşului, implicaţi în viaţa economică, culturală şi ştiinţifică precum profesorii: Orest Tafrali, A.D. Xenopol, Al. Filippide… Pe lângă ei mai soseau şi alţii, cu treburi comerciale, iar în anii 1948 – 1949, un mare număr de copii, trimişi de acasă din cauza războiului civil. Unii s-au întors în Grecia, iar alţii rămâneau aici, în străvechea Comunitatea Elenă ce numără în prezent peste 500 de membri şi simpatizanţi, condusă de doamna chimist Marica Pieptu' şi vizitată în noiembrie 1995 de Preşedintele Republicii Elene, Constantinos Stefanopoluos. Oraşul „*înfrăţirii neamurilor*", cum îi spunea un cronicar,

păstrează multe edificii ce amintesc vechile nume, astăzi tot mai rare, precum cele ale fraţilor Cantacuzino, cu strămoşii de demult pe aceste meleaguri:

Oficiul Stării Civile – fosta casă Constantin Cantacuzino

Capitolul 4

La Trei Ierarhi s-a născut şi Societatea Junimea

Mai întâi aflăm când s-a petrecut evenimentul

Vorbind despre începutul societăţii care a pornit modernizarea limbii române, a pus bazele literaturii clasice, şi a dat ţării revista *„Convorbiri literare"* – în care şi-au publicat operele Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale –, membrii ei aveau obiceiul să spună că începutul i *„se pierde în noaptea timpurilor"*. Aşa zicea chiar secretarul, Iacob Negruzzi. Totuşi, considerând că acei care îi fixau începutul prin anul 1863 greşeau, tot el îi combătea mărturisind că sosise în Iaşi la 25 octombrie 1863, înapoindu-se din Berlin unde studiase Dreptul, iar cu o zi mai înainte plecase la Berlin

Titu Maiorescu pentru documentare în privinţa Institutului Pedagogic pus sub direcţia sa. Cei doi se încrucişau la Botoşani.

Drept consecinţă Societatea nu se putea înfiinţa în anul 1863, ei fiind întemeietori. Se întâlneau abia în anul următor, 1864, după întoarcerea lui Maiorescu din Germania când se cunoşteau şi se împrieteneau, iar într-o seară avocatul Negruzzi a fost invitat să participe la o lectură literară, comună. Petre P. Carp şi el întors de la studii, se oferise să citească traducerea tragediei Macbeth. Participanţii erau toţi tineri: Titu Maiorescu de 24 ani, P. Carp de 25 ani, N. Burghele de 33 ani şi Teodor Rosetti de 27 ani, Negruzzi fiind mezinul doar de 22 ani. Ar fi trebuit să vină şi Vasile Pogor, alt amic de 31 ani.

„Oricum ar fi în seara aceea se poate zice că a fost întâia şedinţă a Junimii, fără ca cei prezenţi să se fi gândit încă la înfiinţarea unei societăţi literare" scria mai târziu Iacob Negruzzi în bogatele sale *Amintiri din Junimea*. Când a fost acea seară nu se ştia sigur. Chiar autorul amintirilor încurcase socotelile scriind în albumul Societăţii Junimea din aprilie 1878 *„epoca fondării Junimea octombrie 1863*", iar Th. Cerchez administratorul Tipografiei Junimea comunica Ministrului Instrucţiei Publice, prin 1868 că *„societatea Junimea este fondată în octombrie 1863*". Ca treaba să fie şi mai încâlcită, tot secretarul Societăţii, Iacob Negruzzi, prezentând *Prelecţiunile Junimii în* primul număr al revistei *„Convorbiri Literare*" (martie 1867) scria că în intervalul acestor prelecţiuni (începute din 9 februarie 1864), s-a constituit şi societatea, fapt confirmat şi în *Dicţionarul Junimii*, unde scria că botezul s-a petrecut într-o duminică din primăvara anului 1864. Enigma nu încerca s-o dezlege nici Z. Ornea în voluminoasa lucrare de 742 de pagini: *Junimea şi Junimismul*, cât şi alţii, cu aceeaşi dorinţă. Un fapt este sigur că acţiunea se petrecuse la Trei Ierarhi, în cabinetul de lucru al directorului Maiorescu, dotat cu o masă lungă *„plină de cărţi şi manuscripte*" din apartamentul ce-l ocupa *„într-o casă astăzi dărmată de la intrarea bisericii Trei Ierarhi*" –

după Iacob Negruzzi. Momentul, precis, era totuşi consemnat în istorie. Se amintea în anul 1990 în evocarea autorului; *Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin târgul Ieşilor*, apărută la Editura pentru Turism, Bucureşti. Cum mai sunt unii care încă fac presupuneri, îl mai amintim…

La Trei Ierarhi se instalase urmaşul şcolii lui Vasile Lupu: Institutul Vasilian. Bătrâna şcoală sub formă de *„ghimnazie" reînviase* la îndemnul lui Gh. Asachi, sub oblăduirea domnitorului Ioniţă Surza din voinţa căruia i s-au dat în folosinţă casele domneşti dinspre miazăzi, cu sala gotică şi alte zidiri, ce rămâneau multă vreme dedicate pentru învăţătură. Cursul gimnazial avea să ţină patru ani, învăţându-se *„cu deplinătate limba latinească, maica limbii noastre"*, religia, filologia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, *„moralul, iconomia pământească şi politicească"*, toate predându-se în limba română. Şcoala se deschidea la 1 ianuarie 1828, spre necazul egumenului grec al mănăstirii, care potrivit lui Gh. Asachi s-ar fi supărat pentru luarea cu anasâna a clădirilor şi blestemând, furios, ar fi fost lovit de apoplexie.

În semn de recunoştinţă ctitorului şcolii iniţiale, pe o placă la intrarea clădirii scria *„Gimnazia Vasiliană a învăţăturilor afierosită de fericitul domn Vasile Voievod la 1644. Epitropia Şcolilor naţionale la 1828"*. Instituţia cuprinzând un ciclu elementar şi un gimnaziu, pentru acesta s-a construit – tot în curte – o clădire la intrarea căreia s-a pus placa cu titlul *Institutul Vasilian hărăzitu junimei române* (1831).

Şcoala elementară utiliza învăţământul lancastrian (după metoda lui Lancaster), folosindu-se faimoasele tablouri cu litere şi texte, atârnate pe pereţi şi având în faţă câte un cerc în care intra un şcolar ce arăta celorlalţi semnele. Acestea se scriau mai întâi pe tablă, de învăţător şi se repetau de elevi scriindu-le în lăzile cu nisip, după care şcolarul trecea la scrierea pe placă.

De la 1 ianuarie 1851, în timpul domnitorului Grigore Ghica, şcoala de la Trei Ierarhi devenise Şcoala Preparandală sau Institutul Pedagogic de pregătire a

institutorilor şi învăţătorilor. Reorganizat în 1863 şi redeschis la 8 ianuarie 1864, Institutul trecea sub conducerea tânărului profesor Titu Maiorescu, numit Director şi implicit, potrivit uzanţelor vremii, ocupant al locuinţei şcolii, unde se muta la jumătatea lui ianuarie 1864 (potrivit scrisorii din 20 ianuarie 1864, trimisă lui Teodor Rosetti).

Iniţialii fusese aprobată, de minister casa egumeniei din fundul ogrăzii, (cum nota la 3/15 decembrie 1863). La Trei Ierarhi avea sediul şi Comitetul de Inspecţiune şcolară, al cărui membru fusese numit, de asemeni.

Odată instalat, primea vizitele prietenilor, aşa că în seara zilei de luni 10/ 22 februarie 1864, când îi invitase la lectura tragediei Macbeth, şi socotită prima lucrare a societăţii Junimea. Evenimentul era consemnat în scrisoarea directorului Maiorescu, adresată profesoarei de Pedagogie şi limba Franceză Claudine Rickert căreia îi scria în seara zilei de marţi 11/23 februarie 1864:

„Domnişoară.

Ieri, întorcându-mă acasă, i-am găsit pe Carp, Negruzzi şi Rosetti şi am citit împreună traducerea (magnifică) a lui Macbeth. Acest prilej a dat naştere unei idei pentru realizarea căreia aţi fost propusă, ca importantă. Îmi revine sarcina

Piesa o tradusese P.P. Carp, întâlnirea fiind considerată de Negruzzi ca *„întâia şedinţă a Junimii, fără ca cei prezenţi să se fi gândit încă la înfiinţarea unei societăţi literare*

La 9 februarie începuseră şi prelegerile Junimii ţinute în sala Universităţii vechi. Ideea lor îi venise lui Maiorescu încă din 1862, odată cu sosirea la Iaşi, iar duminică în 10 februarie 1863 avusese loc prima sa conferinţă publică anunţată de *„Lumina din Moldova”*, tomul II a lui Bogdan Petriceicu Haşdeu, tipărit la *Tipografia Bermann – Pilecki*. Într-un scurt articol autorul scria *„Prelecţiuni filosofice populare relative la familie şi educaţiune*.

Sub acest titlu se începe Duminică, în 10 februarie 1863, la 12 ore şi se va continua în duminicile viitoare de la 12 – 1 amiază în sala de la Bancă un curs public unde se vor dezvolta în mod popular un şir de idei asupra educaţiunii în familie, luminate prin principii filosofice şi mai ales estetice”. *Se* prezenta titlul a 10 conferinţe despre familie educaţie, memorie, fantezie, voinţă, caracter, talent, geniu, frumos, sublim şi se trasa drumul pe care trebuia să meargă, în viitor, oraşul Iaşi:

Dacă Ieşii nu mai sunt acum centrul administraţiunii, trebuie să devie centru unei alte activităţi, centrul mişcării

literare şi ştiinţifice".

O mică parte a unei asemene mişcări sunt şi cursurile publice. Însă pentru ca ele să aibă un efect în societate, trebuie susţinute prin dame, adevăratul element social în timpul modern. Către Dame mă adresez în specie şi mai ales către mamele de familie, rugându-le să asiste la această încercare. Eu din parte-mi mă voi sili ca ora pe săptămână, în care mă vor încuraja cu prezenţa lor, să nu fie o oră pierdută. Tit. Livie Maiorescu".

Susţinând acţiunea într-o mică notă, cu data de 6 februarie 1863 redactorul foii scria că „*Amicul şi colegul nostru e unul din acei doi, trei juni români care n-au adus din străinătate numai câte un lustru de studiu, o ştiinţă jumătăţită. Noi am avut plăcerea de a asista la câteva din prelegerile d-sale de istorie universală la facultatea de Litere şi dacă nu ne-am putut învoi cu toate ideile tânărului profesor, am* rămas *încântaţi de elocinţa şi limpeditatea de espunere, cu ajutorul căror domnului ştie a se furişa, aşa zicând, în inimile ascultătorilor. Înzestrat fiind cu unele atari daruri, D. Maiorescu e chiar menit a fi profesorul damelor*".

Aluzia un pic răutăcioasă avea efect căci peste un an „*Fulgerul Diaru, Literaru, Umoristicu şi Teatralu*" redactat de I. Ademollo, numărul de luni 17 februarie 1864 scriind despre seria cea nouă a prelecţiunilor constata că „*în duminică trecută profesorele T.L. Maiorescu începu cursulu său publicu de Filosofie Populară, în una din sălile Museului de Pictură, în Palatul Universităţii. Un auditoriu alesu şi numerosu asista la acea lecţiune populară. Tocmai din anulu trecutu D. Maiorescu introduse în Iaşi acest nou genu' de învăţătură şi obţinu succesul celu mai plăcutu, fiindcă în fiecare duminică sala gemea de auditori, între care vediamu cu mare plăcere unu număru însemnatu de dame amabile şi gentile…*"

Sâmbătă 29 februarie 1864, societatea nou născută, dar încă nebotezată avea şi primul leagăn, pe strada Podul Vechi (C. Negri) la Tipografia lui Adolf Berman. Atunci directorul Şcolii Trei Ierarhi îi comunica tipografului

Pilecki trimiterea sumei de 42 lei pentru imprimarea unui anunţ şi-l informa că pentru tipărirea lucrării *Moartea lui Wallenstein „m-am înţeles cu tipografia Berman care primeşte societatea ce D-vstră n-aţi vrut să o primiţi şi care lasă şi afară de aceasta coala tipărită cu un 1 galben mai ieftin decât D-vstră. Lege veche cu străinii te înţelegi mai bine decât cu cunoscuţii…)*

Tipografia lui Adolf Berman din uliţa Podul Vechi tipărea felurite cărţi literarte şi medicale precum *Doctorul şi economul casei (reţeti pentru tot soiul de boali omeneşti)*, apărut cu litere chirilice prin 1859 (colecţia D. Grumăzescu). Tipograful îşi manifestase prezenţa la Iaşi de prin 1858.

Peste câteva zile (la 20 martie) îl poftea din Soleşti-Vaslui şi pe Teodor Rosetti – *„boier de ţară* să vină urgent la Iaşi *„din cauza societăţii noastre”* (societatea literar – culturală Junimea)

Joi 26 martie 1864 trata cu sora sa Emilia, din Bucureşti, să accepte tipărirea tragediei *Moartea lui Wallenstein* de Schiller ca *„Publicaţiei a Societăţii «n» (încă n-am botezat-o). Pentru că am izbutit, în fine, să adun în jurul meu, într-o unitate „cele mai viabile elemente din Iaşi: Rosetti, Carp, Pogor, acum şi Negruzzi în curând Boian ş.a.m.d., alcătuim o societate bazată pe principii de încetăţenit împreună. În legătură cu ea, am intenţii de largă perspectivă. Deocamdată ţinem conferinţe şi vrem să luăm sub banniere-a noastră lucrări echilibrate. Astfel, Carp a făcut acum o bună traducere a lui Macbeth; aceasta apare peste cinci săptămâni. O tipăreşte tot pe cheltuiala lui proprie, ca şi mine, însă traducerea va apărea ca Publicaţiei a Societăţii N.N…*

Propunerile se materializau şi la 11/23 mai Titu Maiorescu îi trimitea Emiliei un exemplar” abia *terminat”* din lucrarea *„Moartea lui Wallenstein, tragedie de Schiller, tradusă de E.M. Iaşi 1864 Imprimeria Adolf Berman, Publicaţiei a Societăţii Junimea”*. Astfel apărea în lume pentru întâia oară numele Junimea.

Urma *„Macbeth, Tragedie în cinci acturi, de*

Shakespeare tradusă din englezeşte de P.P. Carp, Iaşi, 1864". Lucrarea o tipărea modestul tipograf evreu Adolf Berman la care iniţiatorul găsise înţelegerea dorită. Numele Junimea îl dăduse Teodor Rosetti, botezul fiind săvârşit de acelaşi zeflemist Vasile Pogor întrebând popeşte asistenţa *„de trei ori"*: – *„S-a lepădat pruncul de satana pedantismului*?? – S-*a lepădat"*, i s-a răspuns în cor. Izbânda se sărbătorea cu un ospăţ dat de profesor, care se repeta apoi în fiecare an, devenind o tradiţie. Se petrecea între 20 octombrie – 20 noiembrie, mai întâi în locuinţa lui Maiorescu şi apoi la restaurante alese. Potrivit lui Iacob Negruzzi, primul a fost organizat în anul 1864 spre a cinsti noii profesori universitari (Culianu şi Negruzzi) iar ultimul, în 24 octombrie 1868, ţinut în noua locuinţă a profesorului aşezată în casele doctorului Mandel, foste Catargiu, aflate cam peste drum de vechea Primărie (în strada de azi Gh. I. Brătianu, cam pe la numărul de azi 26). Profesorul se mutase acolo de la Sfântul Gheorghe 1868 şi dăduse un bogat banchet. Aniversarea următoare, a VI-a, se ţinea la Cafe de Paris.

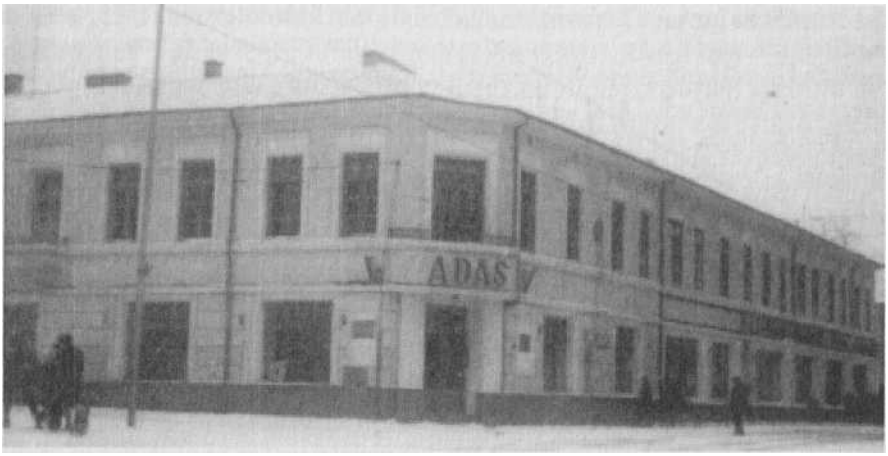

Casele Băncii prin 1988

Activă, noua societate înfiinţa o tipografie (1865), în casele Băncii Moldovei din colţul străzii Golia şi Sfântul Ilie (Vasile Alecsandri), unde peste trei ani, la 26 octombrie 1868 anunţa şi deschiderea unei elegante librării, alături de care se organiza şi un Cabinet de Lectură. Oferea cititorilor cărţi, reviste şi dicţionare, unele aduse de la faimoasa librărie pariziană Hachette, altele scoase de

Tipografia Junimea, înlocuită în 1872 cu Tipografia Naţională. Aici avea să apară revista *„Convorbiri literare”* timp de vreo 18 ani, până în 1885. Primul număr se tipărise la 1 martie 1867. Mai târziu publica poveştile lui Ion Creangă şi nemuritoarele poezii semnate: Mihai Eminescu

Îl însoţim pe diaconul Ion Creangă pe sub turla Trisfetitelor

Între elevii profesorului Titu Maiorescu, recrutaţi din districte (judeţe) pe baza concursului, organizat la finele lunii decembrie 1863, era şi diaconul Ion Creangă. Absolvise în vara anului 1858 cursul inferior (clasele I-IV) de la Seminarul Veniamin Costache (clasa I socotindu-i-se aceea de la şcoala Catiheţilor din Fălticeni).

A doua zi de Crăciun 1859 (26 decembrie), fusese miruit diacon în biserica Sfânta Paraschiva din Târgul Frumos, găsind slujbă la biserica

Sfânta Treime din Nicolina (mai 1860), de unde

trecuse la Bărboi (mai 1863) şi apoi să mutat la Golia.

Socotind că avea înclinaţii spre profesorat s-a înscris la şcoala cea nouă începută la 8 ianuarie 1864 şi vreme de doi ani diaconul, preparând extern, în antireu de şiac şi cu potcapul pe o ureche, avea să măsoare lungimea Uliţei Mari. Trecea voios prin poarta de sub marele turn cu ceas ce păzea aşezarea mănăstirii Trei Ierarhi cu alură de cetate şi schimba blagoslovenii şi plecăciuni cu preacuvioşii întâlniţi în cale. Era bărbat *„înalt, spătos, voinic cu faţa rotundă şi balană, ochii mari şi albaştri cu privirea limpede şi isteaţă, fruntea boltită*.

barba blondă deschisă, alburie ca mătasea porumbului când dă în spic" părea un adevărat *„urson* Mişcând iute ciubotele intra în căsoaia Şcolii Primare – fostul palat cu sala gotică a lui Vasile Lupu pe frontispiciul căreia stătea inscripţia *Institutului Vasilian hărăzit Junimei române"* Amintea vechea şcoală înfiinţată de ctitorul Vasile Lupu şi reînnoită la 1828 de Ioniţă Sandul Sturza prin susţinerea lui Gheorghe Asachi.

Alteori intra vizavi, în clădirea cu etaj a Institutului Pedagogic, de la dreapta porţii – mai târziu demolată de meşterii arhitectului franţuz Lecomte de Nouy, cu ocazia reparaţiilor mănăstirii după 1884. Acolo dimineaţa între orele 7, 3 o şi 8, 30 preparanzii învăţau Pedagogia în zilele

de post şi Gramatica română plus Metodica, în acele de frupt, cu profesorul Titu Maiorescu. Joia după masă de la 2 la 3 dădeau compuneri pentru deprinderea ortografiei *şi a „reflecţiunii libere”* şi scriau după *„dictando”*, recitau fabule în vederea *„citirei logice şi estetice”*. La acestea se adăugau şi alte obiecte cât şi Muzica Vocală: lunea, miercurea şi vinerea după ora 5, 30.

Împărţiţi câte trei în cele şase clase primare (din care trei de a I-a), deschise în şcoala vecină de aplicaţii, preparanzii (vreo 18) făceau practică ţinând disciplina şi ascultând lecţiile învăţătorilor dintre orele 9 – 12 şi 2 – 4.

Şcoala Primară se adăpostea în clădirea sălii gotice unde funcţiona clasa I secţiunea a II-a, într-o încăpere lipită de ea spre stradă aflându-se clasa a IV-a. Intrarea în cele două săli se făcea pe un cerdac croit de-a lungul lor către nord. Lipită tot de sala gotică spre apus, era clădirea cu etaj, adăugită prin 1861 care avea la parter clasa I secţiunea I şi clasa a II-a şi a III-a. La etajul lor se găsea clasa I secţiunea a III-a şi cancelaria.

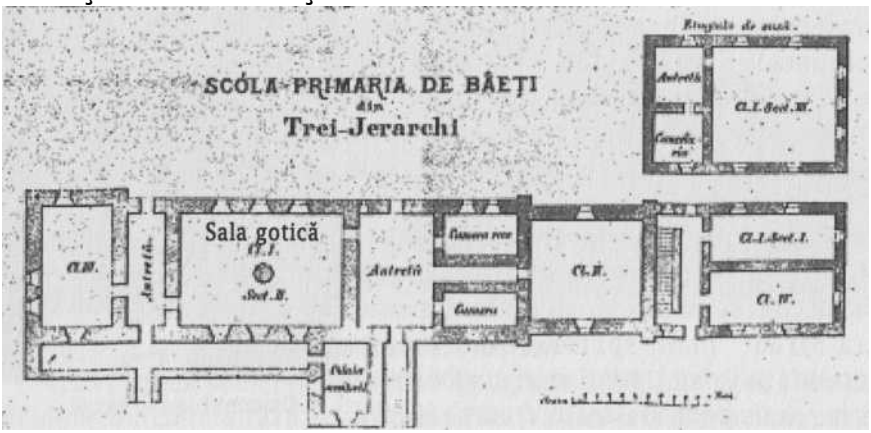

Trei dintre clase erau amfiteatre, toate fiind dotate cu catedre şi bănci vechi, table negre la pereţi pe lângă alte câteva mici, numite telegrafe, pereţii fiind acoperiţi cu planşe de animale, arbori şi imagini industriale.

Tânărul şcolar premiant în anul întâi îl absolvea şi pe al doilea cu nota eminente (pedagogie, gramatică, religie, aritmetică, cosmografie, fizică, caligrafie, muzică). Devenise institutor la Şcoala Primară chiar din anul întâi

fiind numit la propunerea lui Titu Maiorescu (1864). Decretul îl semnase domnitorul AL. I. Cuza în noiembrie 1864, diaconul institutor fiind prezent în condica şcolii încă din mai. Vesel şi şugubăţ luase în primire clasa I secţiunea a II-a din sala gotică. Între şcolarii săi vreo 60, de toată mâna de la 7 la 15 ani, fiind şi istoricul N.A. Bogdan acesta lăsa o evocare a clasei dotată cu *„table lancasteriene linii, pătrate şi carouri pe podele, boite cu negru"*.

Clasa sa devenea o atracţie a şcolii, sumedenie de elevi fiind dornici să ia loc în băncile ei. Astfel, în semestrul I din anul 1866 – 1867 avusese 71 de elevi, iar în al doilea 93. Motivul? Preda după o metodă proprie, împreună cu învăţătorii C. Grigorescu dascăl mai vechi la şcoală, Gh. Ienăchescu prieten de la seminar, V. Răceanu institutor la secţiunea a III-a şi cu A. Simionescu şi A. Climescu, de la aceeaşi şcoală, puneau la cale editarea unui abecedar practic ce avea să elimine învăţământul lancastrian, propunând scrierea directă. Astfel scoteau în august 1868 *Metoda nouă de scriere şi cetire pentru usul clasei I primară*, ce avea să devină cartea de căpătâi a şcolii româneşti pentru aproape un sfert de secol (până prin 1893), înnoindu-se în vreo 23 de ediţii.

Fiindcă şcoliţa din Sărărie unde lucra Ghiţă Ienăchescu avea şi locuinţă, din toamna anului 1870 schimbau locurile şi se muta acolo, dar venea adesea la Trei Ierarhi şi mai ales duminica după amiază când elevii Institutului Pedagocic se întâlneau cu profesorii lor. Discutând cu ei le vorbea despre menirea învăţătorului, îndemnându-i să fie muncitori şi blânzi cu şcolarii, zicându-le*: „Unde nu-i dragoste de breaslă şi menire şi tragere de inimă nu-i Doamne Ajută, măi băieţi"*.

Prelungite discuţiile acelea continuau pe Uliţa Mare, pe Uliţa de Sus, pe uliţa Română, până aproape de *casă*: *„Noi îl petreceam până în oraş departe şine despărţeam de el, dând mâna ca la un frate mai mare. Adesea când veneam de la lecţiile lui ne duceam pe lângă el, vorbind şi discutând ne trezeam în Sărărie"*, scria unul dintre ei, M.

Lupescu (*Ion Creangă şi normaliştii*, în revista *„Ion Creangă”*, decembrie 1919).

La Trei Ierarhi se ţineau şi întrunirile Societăţii pentru învăţătura Poporului Român (înfiinţată în 1867), la care vorba lui Ion Creangă, membru marcant de la început se auzea adesea. Susţinea elevii săraci propuşi pentru ajutoare, pe acei trimişi la studii superioare sau cărţile şcolare. Cum Societatea înfiinţase la Trei Ierarhi o şcoală gratuită pentru adulţi, la 10 februarie 1874 începând cursurile, avea în fruntea listei de învăţători pe *„dl. creangă”*. Preda *„scrierea şi cetirea la secţiunea I* (*„Curierul de Iassi”*, 6 februarie 1874). La secţiunea a II-a şi a III-a erau înscrişi profesorii Ştefan Micle, (Fizică), A. Vizanţi (Română), I.P. Florantin (Morală). Cursurile se ţineau duminica după-amiaza.

Povestitorul avea drumuri şi pe la Societatea de Economii de la care şi-a retras depunerea în anul 1872, când rămânea fără post, îndepărtat din şcoală fiindcă fusese scos din diaconie. Păcătuise mergând la teatru, tunzându-şi coada diaconicească şi trăgând cu puşca după ciorile din curtea bisericii Golia, unde slujea.

Peste drum de mănăstirea Trei Ierarhi, în bolţile scunde din piatră mucezită ce alcătuiau pe atunci colţul străzii Costache Negri aflându-se *Cazinul Român La Bogdan*, cu cabinet de citire a jurnalelor, potrivit martorilor, uneori o vizita. Condusă cu pricepere de tatăl lui N.A. Bogdan.

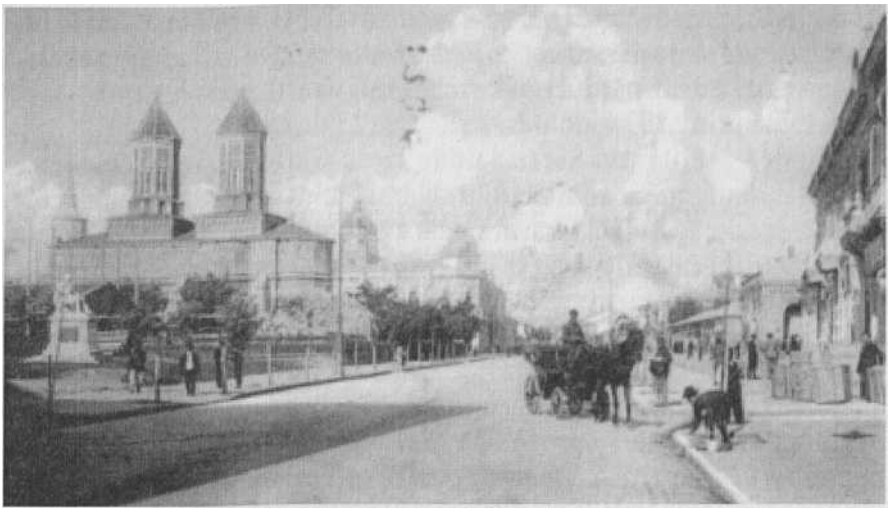

Peste drum de Trei Ierarhi locanta găzduia întâlnirile îndrăgostiţilor de condei, precum Zaharia Dârzeu (directorul Şcolii Trei Ierarhi), Scipione Bădescu (de la *„Curierul de Jassy”*), Teodor Balasan (editorul *„Curierului”*), M. Negruzzi (editorul publicaţiei*” Perdaful”*) *şi* alţi amatori de discuţii şi snoave gazetăreşti, printre ei, probabil, nimerind şi poetul Mihai Eminescu, sosit în toamna anului 1874 la Iaşi. Tot acolo, într-o dugheană a clădirii avea şi un prieten: pe Neculai Ioan negustorul de braşovenii şi papetării, dar şi de puşti, revolvere, cartuşe, harnaşamente vânătoreşti, ce-l smonise probabil cu puşcoiul trosnitor sau măcar cu nişte plumbi de alice pentru spârcuirea cârdurilor de cioroi ce înnegreau zidurile mănăstirii Golia – unde locuia –, învăluiau cerul şi cârâiau pizmaşi trecătorii, văitându-se toată ziua. Negustorul se mutase aici din uliţa Sfânta Vineri (1868).

În curtea mănăstirii locuind şi junimistul Samson Bodnăreascu, cât a fost directorul Institutului Pedagogic, Creangă îl vizita, de asemeni.

La fel, nu lipsea nici din biroul revizorului şcolar Mihai Eminescu, aşezat tot în curtea şcolii (1875 – 1876).

Şi ne plimbăm cu Mihai Eminescu pe Uliţa Mare

Venind la Iaşi tânărul doctorand al facultăţii de filosofie din Berlin, Mihai Eminescu, avea ocazia să cunoască Trei Ierarhii fiind găzduit în locuinţa lui Samson

Bodnărescu, din vechile chilii. Se mai afla acolo şi profesorul Miron Pompiliu, angajat secretar la Universitate, iar prin

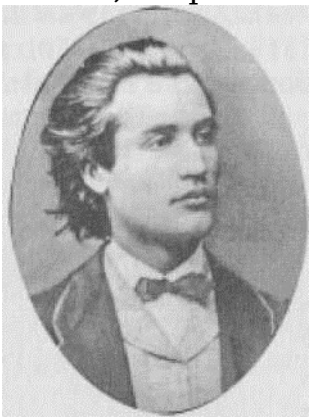

octombrie sosea şi Ion Slavici căruia poetul îi cedase postul de gazetar la gazeta *„Curierul”* şi-i arăta frumuseţele fostei capitale plimbându-l printre vechile zidiri arse, afumate, ruinate dar înnobilate de amintirile şi înzestrările celor 400 ani de istorie.

Evocând zilele acelea Slavici avea să scrie că îl purta *„pe la Copou şi mai la deal până la grădina lui Pester, pe la Socola, printre vii prin valea Bahluiului”*, locuri pline de pitoresc ale fostului Iaşi, înconjurat de mahalale, ca nişte sate.

palatul ghiculesc de pe colţul Uliţii Mari, trăind tragedia sosirii în Moldova al fostului stăpân, domnitorul Petru Şchiopu. Se întâmpla după sângeroasa bătălie de la Roşcani, unde strănepotul lui Ştefan cel Mare, neînfricatul Ion Vodă cel Cumplit, trădat de boierul Iremia Cernăuţeanu, conducătorul cavaleriei trecută de partea armiei turceşti, a luptat până ce a fost doborât de duşmani şi drept pedeapsă a fost legat de patru cămile minate să-i sfârtece trupul în bucăţi.

Nu numai puţin groaznică fusese moartea celuilalt stăpân, Grigore Ghica, chemat în Beilic să-l vadă pe Ahmed, trimisul Porţii, dar la un semn al acestuia ienicerii i-au tăiat capul pentru a fi trimis de mărturie vizirului.

Bătrânul palat nu arăta deloc bine fiind coşcovit şi

aşezat de-a hoarţa în stradă.

Cercetând zidirile istorice existente la fiecare pas, vizitau adesea şi biserica Sfânta Vineri cu hramul Cuvioasa Paraschiva, zidită de logofătul Nestor Ureche (veacul al 16-lea). Fusese stăpânită de călugări din muntele Sinai, fapt pentru care la intrarea avea pictată întâlnirea lui Moise cu Creatorul în acel loc, unde a primit tablele legii. Crăpată la cutremurul din 1803, arsă prin 1874 datorită unui pârjol iscat prin vecini aştepta descoperită şi în ruină, reparaţiile care nu au mai venit niciodată (în 1879 – 80 urmând a fi demolată). Într-o stare de cumplită degradare se găsea şi catedrala încoronării voievodale, biserica lui Ştefan cel Mare: Sfântul Neculai.

Înainte de ajunge la ele întâlnise fosta reşedinţă domnească din *„Podu Roş”* (strada Palat), rânduită în palatul logofetesei Catinca Ghica, din partea de jos a Palatului Ocârmuirii şi din faţa iazului domnesc (Ştrandul de azi), unde s-a aşezat Grigore Ghica în primele zile ale domniei (august 1849 – ianuarie 1850), până i s-a amenajat o locuinţă la fosta Curte Domnească transformată de Mihalache Sturza în Palat Administrativ.

Vechile clădiri din faţa Palatului Administrativ

Vechile cazărmi şi zidiri medievale cu bolţi din faţa Palatului erau prefăcute în dugheni. Istoricului han turcesc, gata să se năruie, de lângă biserica Trei Ierarhi, i se cerea demolarea.

Strada cea mai comercială, Podul vechi, era şi ea

plină de vechi bolţi zdrelite, ţinându-se mai bine doar fosta spiţărie a Lochmanilor, de pe colţ, zidită din pietre feţuite şi neclintite de veacuri…

În pripă refăcute după desele incendii, în faţa bisericii catolice se aţineau, de asemeni, un lanţ de dugheni mărunte (cum aveau să rămână până în zilele noastre acelea de pe colţul străzii Langa.

Mai vechile zidiri boiereşti între care şi una a lui Ion Neculce fuseseră cumpărate şi dărmate de Mitroplie pentru a mări locul catedralei ce se ridicase, dar i se prăbuşise acoperişul şi rămăsese *„ca o masă cu picioarele în sus”*, sau *„zidirea cu patru fesuri”* cum o descria un gazetar. Vechia biserică Sf. Gheorghe, ce slujea de locaş mitropolitan, se găsea în stare gravă gata să cadă.

În zilele acelea Iaşii – *„un adevărat muzeu în aer liber”*, al măreţiei sale străvechi –, mai păstra încă neatinse bătrânele zidiri din uliţile Târgul de Jos (C. A. Rosetti), Trapezănească (Gr. Ghica), Sfânta Vineri (A. Panu), Podul Vechi (C. Negri), Uliţa Mare, Burghele (Talpalari), Podul Verde (Copou) încărcate de istorie, dar rămase de izbelişte după Unire, din care urmaşii bătrânilor anteregii cărau la anticăriile din Târgu Cucului şi din Uliţa Golia maldăre de hrisoave, ipistoace, ceasloave.

„Cu zăngănit de săbii şi strigăte războinice în urechi, înconjurat de fantasmele nopţilor întoarse la curtea lui Alexandru Lăpuşneanu, el număra din paşi lanţul bolţilor hanului turcesc, scufundat în pământ de vechime. Privind cu coada ochilor obloanele înţepenite aştepta parcă să-i iasă înainte «Ienicerul zorilor», pe care îl întâlniseră mahalagii, căutându-şi comorile ascunse în bezna bolţilor prăbuşite. Condus de viteji, panţâri, darabani, achingii şi arnăuţi, se strecura copleşit de emoţii pe sub bolţile turlei Trei Sfetitelor afumate de luminările şi făcliile a patru secole, intrând vrăjit în ograda adormită după zidurile zdrelite de berbecii nenumăratelor asedii şi înnegrite de pârjoluri”.

Biserica era crăpată de cutremure, arsă şi şubrezită, fapt pentru care din anul 1882 începeau reparaţiile

radicale cu desfacerea şi refacerea zidurilor sub conducerea arhitectului Lecomte de Nouy.

„Ascunzând spărturile acoperişului şi crăpăturile pereţilor, ctitoria lui Vasile Lupu, îmbrăcată în borangic de raze palide veghea taina câtorva cruci şi pietre roase de vreme din vechiul cimitir, peste care zbura vaietul surd al unui clopot, clătinat de unda nopţii sau de aripa prea cucernicelor bufniţe”.

Imaginea era parcă aidoma versurilor purtate mai de mult în minte, dar rânduite, după vizitele la mănăstirile Cetăţuia şi Galata, la Sf. Vineri şi Sf. Neculai înconjurate de cruci povidite, cuprinse şi ele de ruine, ca şi ctitoria strălucitorului locaş din Uliţa Mare. Apăreau în revista *„Convorbiri Literare”* la 1 septembrie 1876 (*Melancolie*):

„Văzduhul scânteiază şi ca unse cu var
Lucesc zidiţi, ruine şi timpul solitar.
Şi ţintirimul singur cu strâmbe cruci veghează.
O cucuvaie sură pe una se aşază.
Clopotniţa trosneşte, în stâlpi izbeşte toaca.
Şi străveziul demon prin aer tind să treacă.
Atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale
De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.
Biserica-n ruină.

Stă cuvioasă, tristă, pustie şi bătrână, şi prin ferestre sparte prin uşi ţiuie vântul – Se pare că vrăjeşte şi că-i auzi cuvântul – Năuntrul ei pe stâlpii-i, păreţi, iconostas, Abia conture triste şi umbre au rămas; Drept preot toarce – un greier un gând fin şi obscur, Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur…”

Păşind pisiceşte, pe scările unei odăi dintre zidurile mănăstireşti, adoratorul plimbărilor nocturne dispărea, într-o chilie din locuinţa directorială. *„Când ne întorceam de obicei târziu după miezul nopţii, eu eram frânt de oboseală şi cădeam răpus de somn, iar el se aşeza la masă şi începea să scrie ori să-şi revadă şi să-şi corecteze cele scrise”* (Ion Slavici *La Balamuc*).

„Cu sufletul vibrând de emoţie şi cuprins de fiorii inspiraţiei îşi *aprindea tiptil luminarea şi, aşezându-se la*

masă, cu o foaie albă dinainte, se scufunda în lumea lui de vise şi uitare, lăsând mâna să înşire, febril, unul după altul, versurile purtate în suflet, clituite în ascunzişurile minţii, înfierbântate la dogoarea inimii fericite".

…„*Ceilalţi dormeau munciţi de vise. Bodnărescu, mai ales, chinuit de lipsurile şcolii, se dondănea necontenit prin somn cu furnizorii sau cu vreun normalist, sâcâitor, strigând câteodată aşa tare încât se trezea şi deschidea ochii. Privind nedumerit umbrele pâlpâind pe bolta văruită, se dumerea că Mihai scrie şi, mârâind printre dinţi*; „*Măi băiete, dar tu nu te mai hodineşti*?" *se întorcea oftând, pe partea cealaltă. Scriind, ştergând şi şlefuind ca bijutierul pietrele preţioase, Mihai plutea printre stele, departe de graiul pământenilor. Uneori, furat de ritm şi rime, începea să recite cu voce tare, câte un capăt de strofă, dar se oprea iute când auzea pe vreunul dintre somnoroşi mormăind*". (I.M. Cu *Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Târgul Ieşilor*).

Străvechile ziduri ale mănăstirii îl impresionau şi peste ani, atunci când avea să scrie *Scrisoarea I*, publicată în februarie 1881. Câteva versuri reflectau amintirea lor, cum observa Garabet Ibrăileanu, în gazeta „*Mişcarea*" din 20 iulie 1928:

„*Între ziduri printre arbori ce se scutură de floare, /*
Cum revarsă luna plină liniştita ei splendoare…"

Dimineaţa pleca conştiincios la Biblioteca Centrală, unde fusese numit director. În unele seri, împreună cu cei trei colegi, ferchezuiţi şi îmbrăcaţi cu frac, mănuşi „*glacé* „batistă la butonieră şi joben, după moda timpului, mergeau la ceaiurile literare de la poeta Matilda Burlă sau la Veronica Micle soţia rectorului Ştefan Micle. Chipul Veronicăi îi rămăsese în suflet după vizita acesteia la Viena, în primăvara anului 1872, şi o iubea romantic. Venise pentru un tratament medical, iar poetul – student pe atunci – îi fusese recomandat s-o conducă prin oraş.

Nu lipsea nici de la întâlnirele Junimii, prezentându-şi producţiile şi animând „*caracuda*" – ceata de tineri ce foia cu vioiciune, printre corifeii Junimii, „*asemănându-se*

întrucâtva cârdurilor de peştişori jucăuşi din iazurile însorite. „142

„Nopţile, când îi prindea vremea acasă (la Trei Ierarhi) şi erau în toane bune, îşi citeau însufleţiţi operele, se sfădeau pe seama îndreptărilor şi apoi le refăceau bosumflaţi sau cu recunoştinţă, precum proceda autorul nuvelei Popa Tanda şi al comediei Toane sau Vorbe de clacă" amândouă lucrate la Trei Ierarhi, după mărturia lui Ion Slavici, *dar „sub înrâurirea discretă dar hotărâtoare"* a lui Eminescu.

De la Trei Ierarhi nu lipsea nici Veronica Micle

Găzduit între zidurile seculare poetul avea ocazia să trăiască marea sărbătoare din 14 octombrie 1874 când lumea satelor din Moldova de Sus şi aceea de Jos, venea, după vechiul obicei, să se roage la Sfânta Paraschiva scoasă pe un catalfac afară. Încă din ajun pe Uliţa Mare curgea un puhoi de lume. Îmbrăcată în straiele albe de sărbătoare şi cu braţele încărcate de busuioc şi traistele pline de colaci şi roadele pământului, tălăzuia în faţa porţii de sub turnul afumat al mănăstirii, înzidită de jur-împrejur.

Unele dintre femei purtau pe umeri pânzeturi ghilite, mai albe decât neaua, altele covoare ţesute în şapte iţe, bucăţi de pichere înflorată, fote şi teancuri de îi pline de altiţe şi fluturaşi aurii, migălite cu dragoste toată iarna, pentru a împodobi pieptul gingaş al codanelor ce abia ieşeau la joc.

„Deşi încercarea de intrare în ogradă cerea mare cutezanţă din partea unei femei, putând fi strivită – motiv pentru care târgoveţii îşi *amânau rugăciunea pentru a doua zi seara, când talazurile se retrăgeau spre gară şi bariere – Veronica Micle înfrunta şi ea riscurile pătrunzând în curtea strâmtorată de chilii şi ticsită de lume. A participat la slujbă cu ochii aţintiţi pe ferestrele locuinţei directorului Şcolii Normale, unde veţuiau toţi cei trei becheri*

Samson, Miron, Mihai şi cu noul Veronica Micle în anii cei tineri *venit Slavici, patru. Dar nu i-a văzut. Nici a doua zi seara, când potrivit tradiţiei a venit la Sfântă, cu fetele, cu mama şi cu Ştefan. Geamurile nu erau nici acum luminate. Pe unde or fi umblând*! *A aflat de la Ştefan că Mihai trăia mai mult la Bibliotecă* (unde era director), *de* dimineaţă *până târziu noaptea, cercetând cu aviditate rafturile de cărţi şi manuscrise. Deloc nu bănuia că pentru el era suficient s-o ştie în apropiere şi se mulţumea să-i zărească, în puterea nopţii,* casă, *umbra în ferestrele luminate, biserica Buna Vestire unde auzea că merge duminica, şcoala Reuniunii Femeilor de care se ocupa şi urmele paşilor pe ulicioară”. (Prin*

LIBRERIA DANIEL

IAȘI. Strada Mare

A sosit un mare asortiment din cărțile cele mai nouă ediții în Paris și anume:

Cărți de știință în tote ramurile, de literatură, de istorie și de filosofie.

Cărți populare, cu privire la diferitele industrii accesibile fie-cărui și care vorbesc atâtă de simțite în țeară.

Romanuri alese, de autorii cei mai celebri, precum: *Sand Jules Verne, Montepin, Ponson du Terrail*, Paul de Cok, etc. etc. ilustrate și ne-ilustrate.

Literatura nóstră corespunde pe deplin întregului curs scolar.

Depositul nostru magasin se recomandă asemenea, prin o variată colecție de note, fie în muzică clasică, fie în genere modern.

Pe lângă aceste, clienții vor găsi în mod avantajos și bun, tote articulile de biurou; condici de contabilitate, cărți geografice, obiecte necesare pentru scolari, instrumente matematice din cele mai precise; tot necesarul pentru desen și pictură; cel de papetărie: hârtie în rotouri cu cotul, pentru ingineri și architecți; desenuri și ornamente de architectură; modeluri profesionale pentru tóte meseriile și artele.

Iaşi cu Veronica Micle).

Îndrăgostit de loc şi ajutat de ministrul Titu Maiorescu, într-o odaie de la Trei Ierarhi îşi instalase biroul de revizor şcolar (iulie 1875 – iunie 1876), adesea vizitat şi de prietenul Ion Creangă. Mai înainte Ştefan Micle îl numise delegat universitar la examenele Institutului Normal din curtea Trei Ierarhilor (decembrie 1874), iar la 7 iulie 1875, prin decret domnesc, fusese numit în Comisia pentru examinarea cărţilor şcolare, împreună cu profesorii N. Culianu şi Ştefan Vârgolici.

Trecător de multe ori pe Uliţa Mare, poetul se împrietenise cu negustorii ei, aceştia ajutându-l să-şi rezolve unele probleme administrative ale locului de muncă. Unul fusese Neculai Ioan, prietenul lui Ion Creangă, mutat din faţa Trei Ierarhilor peste drum de Uliţa Princiară (Lozonschi). Cu ajutorul acestuia tăiase lemnele Bibliotecii în iarna anului 1875, cum se vede din chitanţa trimisă Ministerului. În iarna precedentă (decembrie 1874), îl ajutase librarul Daniel din dughenile Hanului Pârlita, care i-a dat, de asemeni, chitanţa existentă în Arhive.

Librăria lui Daniel, cu rafturile pline de cărţi literare-ştiinţifice a recomandat-o poetul ca depozit legal pentru manuale şcolare, în zilele când era revizor (21 ianuarie 1876). Vis-à-vis, în casele Hanului Ghimici era tipografia lui Balassan, care-i oferise un post de redactor la sosire

(1874), dar îl cedase lui Slavici.

În anii aceia fusese numit şi jurat la Curtea cu Juraţi (1 martie 1875), participând la procesele ce se judecau în clădirea Palatului Administrativ.

Tot pe Uliţa Mare a trăit şi marea durere a procesului deschis la Tribunal de fostul prieten bucovinean, Dimitrie Petrino, numit în locul poetului la Bibliotecă (1 iulie 1875). Manevrat de interese politice, acesta îi imputa fostului bibliotecar cât şi înaintaşului Samson Bodnărescu, lipsa unor cărţi rătăcite pe rafturile Bibliotecii. La 22 iunie 1876 Dimitrie Petrino raportase noului ministru Gh. Chiţu lipsa a vreo 9 3 de volume şi faptul că poetul numit apoi revizor, s-a servit, de mobila Bibliotecii. Acesta era al treilea raport după acel din 12 mai 1876. Dispunând cercetarea, ministrul a trimis raportul Parchetului de la Iaşi, care a deschis procesul. Poetul şi aşa era necăjit, căci între timp i se desfiinţase şi postul de revizor şcolar şi trăia zile întunecate pline de lipsuri, făcând gazetărie la *„Curieul de Iassi”*, unde primea salar doar vreo 100 de lei pe luna în loc venise altul liberal care restructurase mai multe posturi – între care şi al poetului – pentru economii.

Deşi parte dintre cărţile reclamate se găsiseră, rătăcite pe rafturi datorită *„sistemului vicios de evidenţă”*, iar mobilierul (două scaune, o masă şi două dulapuri vechi

fără trebuinţă în Bibliotecă, luate la Revizoratul organizat la Trei Ierarhi, cu ştiinţa ministrului Maiorescu, pentru depozitarea arhivei, fusese înapoiat, în ziua de marţi 12 septembrie 1876 dânsul şi Samson Bodnărescu erau chemaţi pentru cercetări, trimiţându-i-se citaţie: *„Mih. Eminescu dom. Iaşi, desp III-a casa adv. Chiriţă”*.

Clădirea pe adresa căreia fusese trimisă citaţia se afla la răspântia Uliţei Mari cu Uliţa Lozonschi (fostă Cloşca), lângă depozitul de petrol aflat odinioară cam pe locul unde este acum impunătoarea Casă de Mode. Aparţinea familiei Const Chiriţă, licenţiat în drept, prietenul lui Creangă şi înlocuitorul poetului la Revizorat după 1 martie 1877. Acolo găsise probabil adăpost şi asistenţă juridică.

Interogat de procuror (13 septembrie), de judecătorul de instrucţie (9 noiembrie) i se închidea dosarul abia la 17 decembrie 1876 când instructorul Tribunalului, P. Stoica hotăra că *„că nu este loc de urmărire contra pârâtului pentru faptul cei se impută”*. Astfel se punea punct dramei trăite de poet pe sălile tribunalelor din vechiul Palat Administrativ înlocuit apoi de Palatul Culturii. Nemulţumit D. Petrino şi el poet, invidios pe talentul lui Eminescu, revenea şi prin 1877. Viaţa plătea apoi calomniatorilor, căci baronul D. Petrino, primit cu braţele întinse de junimişti la sosirea din Cernăuţi, se pierdea decedând în 1878, iar protectorul său profesorul A. Vizanţi fugea din ţară, căzând în josnicia delapidării.

În partea de jos a străzii Lozonschi, pe dreapta în fundac la numărul 2, locuia alt prieten: profesorul de Franceză Amadeus Weitzsecher, pe care

Casa Weitzsecher îl vizita şi a cărui fiică, Luiza se ocupa în septembrie 1887 de adunarea fondurilor necesare trimiterii poetului la Hall în Austria pentru tratament. Poetul revenise la Iaşi, din aprilie 1884, pentru consolidarea tratamentului făcut la spitalul de boli nervoase din Ober Dobling. Trăise cumplitul accident din iunie 1883, după dezvelirea statuei lui Ştefan cel Mare când s-a îmbolnăvit. Întors din Sanatoriu fusese trimis la Iaşi unde erau vechii amici şi puteau avea grijă de el. Chemat la redacţia ziarului *„Timpul" din* Bucureşti, în toamna anului 1877, poetul părăsea laşul, dar îi ţinea trează amintirea Veronica Micle, cu care coresponda şi îl informa despre noutăţile târgului. Ea făcea zilnic o plimbare de la Copou la Palat, ca să-i treacă urâtul. În dimineaţa zilei de 15 ianuarie 1880, vedea astfel Palatul aprins şi arzând. Întoarsă acasă, scria poetului: *„Miţicule, să fi văzut tu ce spectacol trist înfăţişa un edificiu în flăcări... Mobilierul aruncat pe ferestre, dosarele de zeci de ani aruncate la voia sorţii... (17 ianuarie 1880)"*.

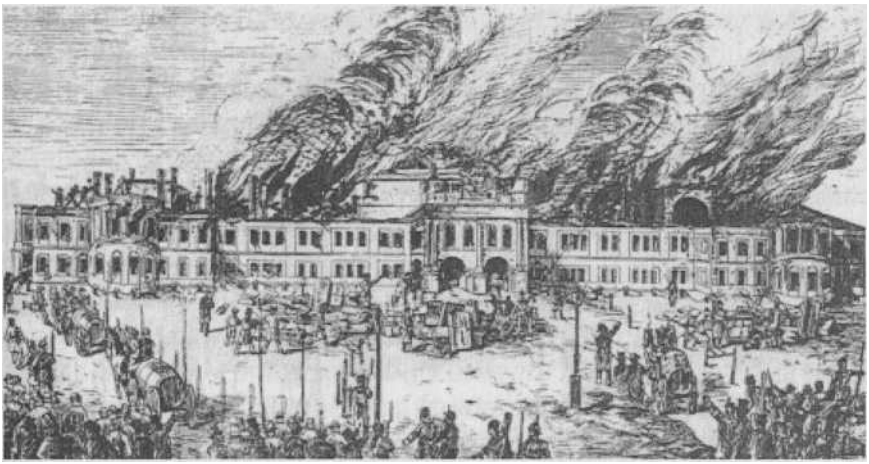

Palatul Administrativ în flăcări

Amintirea celor dintâi zile ieşene ale poetului petrecute pe Uliţa Mare se marca pentru Eternitate la 7 octombrie 1968 dezvelindu-se o placă de marmură pe un perete al fostei clădiri şcolare. Poartă inscripţia: *„Aici în curtea Bisericii Trei Ierarhi, unde funcţiona Şcoala Normală Vasiliană, a locuit în 1874 Mihai Eminescu”* (*Dezvelirea unei plăci comemorative, „Flacăra Iaşului”* 8 octombrie 1968). Mai înainte revista *„Cronica”* publicase articolul de sensibilizare: *„Casa din curtea Bisericii Trei Ierarhi unde a locuit Eminescu* (18 mai 1968).

Aflăm şi despre o întâmplare a Sfintei Paraschiva, petrecută sub turla Trisfetitelor.

După anul 1882 începând reparaţiile bisericii Trei Ierarhi, ajunsă în mare ruinare moaştele Cuvioasei Paraschiva s-au mutat în Sala Gotică. Pentru aceasta s-a evacuat atelierul de tâmplărie al Şcolii Normale instalat în sală şi s-a aranjat un mic paraclis. Aşezate pe un catafalc, Moaştele sau păstrat neatinse până în dimineaţa zilei de marţi 27 decembrie 1888, a treia zi de Crăciun, când elevii Şcolii Normale Vasile Lupu – adăpostită de clădirile bisericii – s-au trezit în mare zarvă şi strigăte disperate de Fooc!... Sala Gotică ardea... Deschizându-se uşa, prin fumul înecăcios s-a văzut că „a *ars parte din podeaua paraclisului, a ars catafalcul enorm şi racla, topindu-se argintăriile ce o înfrumuseţau, au ars parte din veşmintele*

din lăuntre, dar s-au găsit neatinse, pe jăratecul dogoritor moaştele Sfintei". Faptul era socotit o mare minune.

Au urmat anchetele de rigoare ale conducerii mănăstirii, a comisarului de poliţie despărţitura a II-a şi a Mitropoliei, toate concluzionate cu părerea că incendiul a pornit de la candela care ardea permanent sau de la o luminare lăsată nestinsă. Simţind fumul în zorii zilei, dintr-o încăpere vecină unde locuia, un servitor a dat alarma chemând ajutoare. S-au aruncat găleţi cu apă şi zăpadă pe ferestrele sparte anume. După o oră focul era stins şi moaştele puse pe capacul raclei duse în altar. Din cenuşă s-a recuperat 2795 grame argint topit. Mai târziu moaştele s-au aşezat într-o veche raclă ce se mai păstra. Potrivit hotărârii mitropolitului Iosif Naniescu în ziua de 9 ianuarie 1889 racla aceasta se ducea la Mitropolie, cu o ceremonie religioasă la care participau numeroşi credincioşi şi un grup de preoţi purtând-o pe umeri. Se aşezau în locul special destinat la partea dreaptă a catedralei noi.

Fiind necesară refacerea, se comanda o raclă nouă, din *„tiparos*" (chiparos), la un meşter *„creştin*", care aducea lemnul de la Constantinopol. În acest scop, o credincioasă din Fălticeni, Ana Botez, se oferise să suporte cheltuiala refacerii şi acoperirea cu tablă de argint, socotind că lucrarea s-ar putea executa în Rusia, unde existau ateliere renumite. Mitropolia dorind să se facă la Iaşi, pentru supravegherea lucrului, la 30 aprilie 1890 mitropolitul Iosif Naniescu încheia contract cu argintaul Gh. Ropala căruia i se preda vreo 6800 grame argint recuperat, rămânând la Mitropolie *„cinci bucăţi în greutate de 423 grane ca amintire despre tăria focului*". Meşterul mai punea 11443 grame argint nou, pe lângă acele 6.000 grame vechi, cerând pentru întreaga lucrare, inclusiv execuţia inscripţiei şi a stemei principatelor, suma de 17570 lei. Întreaga îmbrăcăminte *„drămăluind*" în total *„17443 grame de proba 12*". Terminând racla la 29 august 1891, Ropală a depus-o la Mitropolie în 6 septembrie dorind achitarea sumei contractate. La aşezarea moaştelor în ea, fixată pentru 8 octombrie 1891, era invitată şi

susţinătoarea cheltuielilor, Ana Botez ca să fie de *faţă*" *pentru satisfacerea dorinţelor sale morale*". Cetăţeanul George Carpus şi soţia sa Ecaterina, ofereau *„scufa Sfintei Paraschiva"*, pentru a fi aşezată în raclă. O aveau ca *„moştenire veche"* din *„familia sa"* (G. T. Kirileanu, *Contribuţie la istoricul raclei Sfintei Paraschiva din Iaşi*, *Anuarul Liceului Naţional*, *1942 – 1946*). Astfel s-a petrecut nefericitul eveniment, astăzi puţin ştiut, al ardereii Sălii Gotice cu moaştele sfinte.

După veacuri de zbucium, *cutremure şi dese pârjoluri*, *biserica se restaura*

Aflată în ochii năvalelor străine ce jefuiau adesea capitala Moldovei, iar la plecare scăpăraru amnarul şi cremenea aprinzând clădirele însemnate, dar şi-n drumul pălălăilor pojarurilor ce porneau odinioară şi de la o scânteie, frumoasa ctitorie a lui lui Vasile Lupu a suferit multe şi grave stricăciuni. Un prim foc o arsese chiar după terminare, prin 1650, la trecerea prin Moldova a tătarilor. Nu o lăsau neatinsă nici trupele regelui polon Ioan Sobieschi, vizitator al capitalei cu sabia în mână, prin 1686 – 87. Nici ai sultanului, trimişi să nimicească Eteria în 1821 – şi ar fi ras poleiala – şi nici marele pârjol din iulie 1827, ce a potopit Uliţa Mare, din capătul de sus şi până la Palat, pogorându-se până la Bahlui.

Ajunsă în gravă ruină, din anul 1882 biserica Trei Sfetitelor intra în reparaţii sub mâna arhitectului André Lecomte de Nouy angajat şi la restaurarea bisericii Curtea de Argeş. Acesta pornea lucrările demolând mare parte dintre zidirile curţii dar şi ale bisericii, cum avea să scrie N.A. Bogdan.

Aceeaşi soartă o avea şi clădirea cu trapeza mănăstirii – capodoperă a vechii arte moldoveneşti – cu bolţi de influenţă gotică (ogive şi nervuri), ca la marile palate din Praga, Varşovia şi alte oraşe vechi apusene şi considerată *„Curtea domnească a lui Vasile Lupu"* (N. A. Bogdan. *Regele*

Biserica Trei Ierarhi în 1845 (I. Rey şi P. Müller)

Carol...). În vederea refacerii a fost demolată prin anul 1893. Rămăsese doar subsolul de sub ea cu bolţi semicilindrice. Era parţial afectată de incendiul produs în noaptea de 26/27 decembrie 1888.

Cu ocazia restaurării bisericii, mult comentată şi aspru criticată, se pierduse şi turnul ce purtase pisania domnitorului în limba slavă: *„Io Vasile Voievod cu mila lui Dumnezeu domnul ţării Moldovii şi cu doamna lui Tudosca, cu iubitul lor fiu Io Ioan voievod au început a zidi această clopotniţă în anul 7146 (1638) luna aprilie 20*".

Turnul dintre zidurile crenelate de cetate, construite odată cu mănăstirea, prin 1638, avea o înfăţişare dominantă. *„Acoperişul iniţial era din ţigle. La partea superioară avea instala t un orologiu, iar sub el se afla încăperea care adăpostea cele opt clopote ale bisericii. Pentru a ajunge în această cameră trebuia urcată o scară în spirală, cu 280 trepte*" (*Sorin Iftimi, Vechi turnuri ale Iaşilor*). Vizitându-l celebrul călător Evlia Celebi scria că în vârful acestuia *„este un clopot mare cât cupola unui feredeu turcesc*".

Realizându-se alinierea şi lărgirea străzii rămăsese pe bordura trotuarului. Dorindu-i salvarea, gazetele

timpului cereau să fie păstrat, eventual cu o trecere boltită pe sub el sau să se rezidească pe locul noii intrări. Se preconiza şi refacerea în curte, dându-se şi amplasamentul, dar lipsa de bani îl sorocea uitării mai ales că o comisie de istorici ce avea în frunte pe ieşeanul D.A. Sturza stabiliseră la 29 iunie 1890 că turnul nu era acel originar ci unul construit de călugării greci pe amplasament deviat, fiind probabil schimbat şi ceasul lui Vasile Lupu, aşa că în ianuarie 1893 se spulbera.

Marele turn servise până în ultimul moment drept observator al Pojărniciei, de pe vârful său priveghind târgul caraulele postate să urmărească ivirea incendiilor ca să se poată interveni iute. În acest scop turnul iniţial mai fusese înălţat sau rezidit de meşterii puşi de egumenul grec al mănăstirii, pe la 1806 şi probabil i-au schimbat şi înfăţişarea în stil neoclasic, cum apare în litografiile făcute de Raffet şi Rey, călători prin Iaşii anilor 1840. Avea alură oarecum asemănătoare turnului mănăstirii Frumoasa construită de domnitorul grec Grigore Al. Ghica.

Mai înainte, pentru a lăsa liberă vederea bisericii, se demolaseră clădirile cu etaj ce însoţeau turnul din ambele părţi şi intraseră în *istorie prin vestitele lor dugheni*. *Gazeta „Fulgerul"* din 4 august 1888 anunţa evenimentul dând prilej ziaristului să propună că ar trebui demolat şi turnul rămas ca un *„uriaş ursuz"* în mijlocul străzii. Mănăstirea fiind închinată călugărilor greci chiar după zidire, la secularizarea bunurilor mănăstirelor de către domnitorul Cuza şi ministrul său Mihail Kogălniceanu dughenile trecuseră în proprietatea statului ca şi acareturile din curte – lăsate Eforiei învăţământului public, pentru Şcoala de învăţători.

În final avea şi turnul soarta bisericii învecinate, Sfânta Vineri (din Hală), de mai multă vreme ruinată, dar pentru care, ca şi acum, lipseau banii necesari reparaţiilor şi se desfiinţase.

…iar Sfinţirea prilejuia o Serbare de pomină…

După vreo 20 de ani de lucru terminându-se restaurarea monumentului, pornită de prin 1882, în

toamna anului 1904, biserica Trei Ierarhi se resfinţea odată cu Sfântul Neculai Domnesc. Ambele fiind socotite deosebit de importante, cu prilejul evenimentului, propus în zilele de 1 şi 2 octombrie 1904, se organiza o Serbare Naţională la care urma să participe şi familia regală: regele Carol I, regina Elizabeta şi principiile moştenitor Ferdinand cu soţia, principesa Maria.

Întâmpinarea şi găzduirea înalţilor oaspeţi punea însă Primăria în mare durdur, urmând să facă pregătiri costisitoare. Numai pentru împodobirea străzilor, prin care urmau a păşi înalţii oaspeţi, trebuiau vreo 30 vagoane cu crengi de brad. Cum administratorul pădurii Bârnova – Poieni, aflată în proprietatea suveranului, refuza să taie crengile, ca să nu strice arborii, primarul intervenea la Ministerul de interne, pentru a le lua din pădurea Râşca, proprietatea statului. De acolo urmau a fi cărate în gara Fălticeni şi apoi aduse cu trenul la Iaşi, plătindu-se tăiatul, întreg transportul şi toate manipulările, căci cei implicaţi în acţiune pretindeau parale.

La gară, în Piaţa Unirii, la Teatrul Naţional şi la cele două monumente prevăzându-se mari arcuri de triumf, se comandau sute de metri de lemnărie (grinzi, piloţi, scânduri). Se angajau iluminaţii feerice, tablouri regale uriaşe şi sute mai mici – pentru pus în vitrine –, zeci de transparente pentru înşirat de-a latul străzilor, sute de steaguri şi… strigători de slogane, împăcaţi cu ziua, ca să anime trotuarele şi răspântiile.

Spre imortalizarea momentului Librăria şi Anticăria *Moldova* (a lui R. Şaraga), din strada Ştefan cel Mare nr. 1, edita medalii rombice de 35 x35 mm, bătute în străinătate, dintre care 6 de aur pentru familia regală, 20 de argint pentru delegaţii oficiali – facturate Primăriei (vreo 1275 lei) – şi un lot fără număr din tombak aurit, ce urmau a fi vândute, 151 poporului privitor, cu un leu bucata. Pe o parte aveau imaginea celor două biserici – la stânga Sf. Neculai (1493) şi la dreapta Trei Ierarhi (1639) – cu menţiunea: *„restaurate sub glorioasa domnie a regelui Carol*!”, iar pe verso deasupra: efigia regelui Carol I în

mare ţinută şi dedesubt: Ştefan cel Mare (la stânga) şi Vasile Lupu (la dreapta). Printr-un act al Primăriei, toate instituţiile erau îndemnate să le cumpere şi ele.

Nu mai prejos librăria la *autorii români*, a lui Elias Şaraga, condusă de Fani Şaraga, bătea şi ea o medalie cu *al patrulea centenar de la moartea lui Ştefan cel Mare* (*1504*). Ambii librari cereau autorizaţie să pună chioşcuri sau mese de desfacere, în Piaţa Unirii, pe Uita Mare şi la monumente.

Trebuind un mare număr de steaguri se cereau şi de la alte primării precum aceea din Botoşani şi chiar de la Craiova, ultima reclamând apoi faptul că i s-au înapoiat *„50 cu pânza şi cozile rupte*

Centrala electrică, proprietatea unei societăţi din Nürnberg, instala peste o mie de becuri incandescente, plus transparente şi 4 lămpi cu arc de 16 amperi (care luminau ca şi lămpile cu vapori de mercur actuale) o firmă de covoare furniza materialul de îmbrăcare a străzilor, înzestrare a

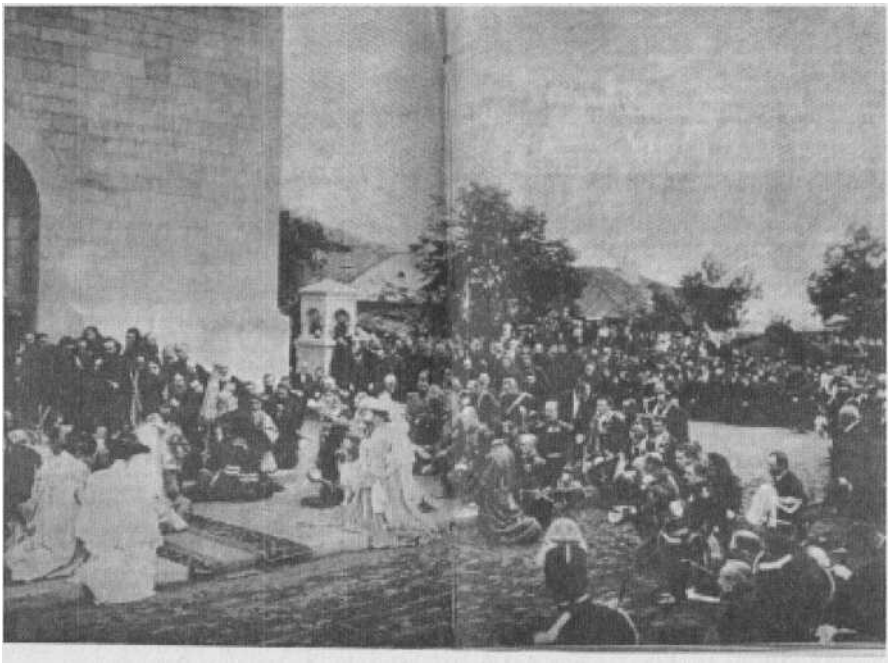

Sfinţirea Bisericii Sf. Neculai în prezenţa familiei

regale, îngenuncheată salonului regal şi a lojei regale de la teatru, iar alta mii de cocarde cu chipul suveranului, pentru pus în piept. Prin afişe mari, cât două pagini de jurnal, populaţia oraşului era chemată să participe *„cu bucurie şi însufleţire”*, la primirea familiei domnitoare, pe tot timpul zilelor de sărbătoare. Încercau să fructifice evenimentul şi firmele din Bucureşti, precum una de flori artificiale, care amintea edililor, printr-o ofertă, că ea îmbrăcase cu flori palatul Roznovanu în timpul vizitei din anul 1894, dar nu reuşea căci s-ar fi supărat acele ieşene.

Negăsindu-se la Iaşi *„cai negri şi frumoşi” nici* până aproape de zilele sosirii, disperat, la 2 3 septembrie, primarul se adresa ministrului de Interne rugându-l să intervină la colegul de la ministerul de Război, ca Regimentul de Artilerie din Roman să împrumute 12 cai negri pentru trăsurile oficiale.

Toate săvârşindu-se ca la carte, sâmbătă 2 octombrie 1904 s-a sfinţit biserica Sfântul Neculai, duminică 3 octombrie, biserica Trei Ierarhi, iar luni 4 octombrie s-a sărbătorit centenarul Seminarului Veniamin Costache, organizându-se şi vizite în şcolile şi instituţiile ieşene, după care musafirii s-au întors încântaţi la Sinaia

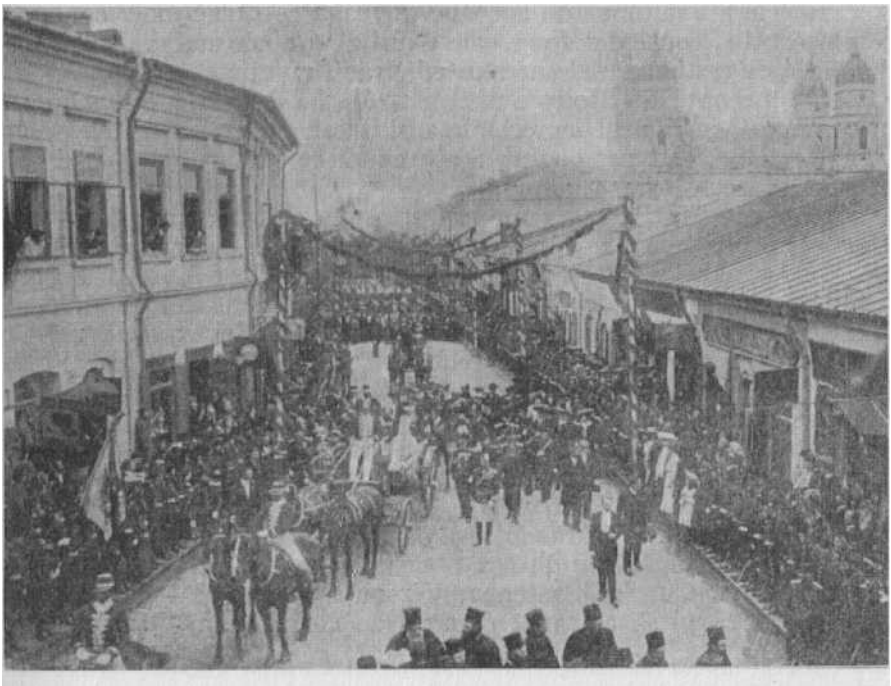

Cortegiul regal pe strada Ştefan cel Mare, în dreptul dughenelor Ghimici

Pe strada Ştefan cel Mare, în drum spre Seminarul Veniamin

Terminându-se serbările, urmând plata cheltuielilor pentru curentul electric, lămpi, scânduri, lemnărie, tablouri, medalii, cocarde, covoare, steaguri, flori, crengi

de brad şi chiar mese servite de restaurante pentru lucrătorii angajaţi la pavoazare şi animaţie etc primarului C.B. Penescu îi venea să-şi ia lumea în cap. Paralele din puşculiţa Primăriei, la capitolul Extraordinare, erau puţine şi cererile veneau buluc. Ca să iasă din încurcătură multora le răspundea că vor primi bani din bugetul anului 1905/1906, precum preşedintelui Cercului Militar, care cerea şi el vreo 464 lei, pentru găzduirea oaspeţilor, în clădirea Corpului de Armată din Copou (unde a fost până decembrie 1989 frumosul Palat al Pionierilor şi zace acum ruinat, Palatul Copiilor, aşteptând terminarea reparaţiilor începute şi lăsate fără sfârşit).

O problemă grea devenise aceea a lemnăriei tribunelor şi arcurilor, în parte dispărută, pentru care nimeni nu semnase de primire, iar furnizorii cereau mii de lei. Fotograful care imortalizase festivităţile dorea şi el plata serviciilor.

Şi ca şi cum cheltuielile arătate n-ar fi fost destule trebuiau a se mai tipări şi încă vreo 400 afişe mari, de pus pe ziduri, pentru ca întreg poporul să ia cunoştinţă de mulţumirile musafirilor, trimise primarului, pentru fastuoasa primire.

În schimb vizita dintre 1 – 6 octombrie se încheiase cu o bună activitate pentru negoţul ieşean – chiar dacă unele note de plată se amânaseră pentru anul următor –, cu mulţumirea musafirilor încântaţi de dragostea ieşenilor şi cu două dosare pline de adrese, intervenţii, comenzi şi facturi ce rămâneau de mărturie peste veac şi se află acum la Depozitul Arhivelor Naţionale – Filiala Iaşi: unul cu medaliile (317/1904) şi altul cu pregătirile (319/1904).

Emoţionat, primarul se ruga la Cuvioasa, să-l ţină în scaun până plătea toate daravelile ce i s-ar fi atârnat de gât dacă veneau la putere adversarii politici doritori, ca toţi opozanţii, de o răfuială publică „cu *învârtiţii de la guvernare*”, care au dat „ciolanele” numai celor din „*bandă*” sau „*clienţilor partinici*”, cum scriau gazetele. Citind articolele, unii mici „*furnizori*”, alde Rifca puncte… puncte, din strada 40 de Sfinţi nr.

40 şi Bethi alte puncte, din strada Gării nr. 6… implicate şi ele la primire căci dăduseră mâncare de câte 50 de lei oamenilor *„ce au lucrat la venirea Măriei Sale”*, se lăsau păgubaşe de parale, ca să nu zică lumea că sunt din *„bandă”* şi astfel primarul mai scăpa de unele plăţi. Metoda era clasică şi se folosea şi de alţi datornici, anume autoterfelindu-se prin articole plătite gazetelor, când aveau încurcături financiare şi doreau să scape uşor de pretendenţi. Bugetul Primăriei cu cheltuieli extraordinare de numai 23.000, în anii 1903 şi 1904, pentru anul 1905/1906 prevedea de zece ori mai mult, adică 251.000 lei ca să acopere cererile. Visul primarului nu se împlinea, căci prin decembrie Consiliul local demisiona, iar la 24 decembrie 1905 o Comisie interimară numea preşedinte pe Gh. Lascăr ales apoi primar la alegerile din martie 1905.

După sfinţire veneau şi criticile…

Ieşenii, ca de obicei cârtitori, tunau şi fulgerau pentru marea cheltuială, făcută – ziceau ei: ca să-şi asigure guvernanţii simpatia suveranului. Mai ales că nu agreau fapta demolării celor două biserici şi refacerea lor după *„placul franţuzului”*.

Puseseră gaz pe foc o mulţime de *„specialişti”*, scriind prin jurnale, în cei vreo 20 de ani ai lucrărilor, multe articole despre pângărirea mormintelor şi jefuirea lor de obiecte preţioase – un inel domnesc găsindu-se aruncat prin moloz la Trei Ierarhi, un costum de copil lucrat cu fire de aur, luat de la sfântul Neculai, mii de oseminte, *„tivde*, *femururi*, *braţe şi antebraţe”* ale strămoşilor împrăştiate prin moloz şi un cârd de alte *„păcate”* de care arhitectul *„papistaş” nu* se sfia.

Biserica veche şi aceea nouă

Arhitectul Nicolae Gabrielescu acel care îl secondase o vreme pe Lecomte, la restaurările bisericii Curtea de Argeş cât şi la Trei Ierarhi – socotit de gazete *„adevăratul restaurator şi salvator”* de la despuiere a frumoasei biserici ieşene –, căci francezul venea rar la lucrări, publicase două cărţi fulminante, în care denunţa pângăririle (*Privire generală asupra monumentelor naţionale... şi Restaurarea monumentelor istorice-Răspuns la Raportul Domnului Revoil dat la Sinaia la 20 iulie 1890*). Susţinând că frumoasele monumente ale ţării ce necesitau doar lucrări de consolidare pentru conservare, prin restaurarea cu demolare au fost *„schilodite şi spoite”*, demonstra că nu mai semănau cu acele originale, ştergându-se *„urmele artei naţionale”*. Picturile s-au distrus, pietrele s-au recioplit, vechile sculpturi nefiind *„racordate”* ci *„se întrerupeau la fiecare piatră”*.

Nu mai aveau de asemeni şi turnurile bulboase, înlocuite cu acele străine, tip săgeată şi se stricase frumoasa firidă a Cuvioasei Paraschiva de la Trei Ierarhi, executată pe timpul ctitorului sub influenţa artei poloneze (rococo), de meşteri italieni. Biserica mai suferise şi la reparaţiile din 1832, efectuate după cutremurul din 1803 şi incendiul din 1827. Gabrielescu nu era de acord nici cu afirmaţia restauratorului că poleiala a fost rasă de soldaţii turci în 1821, căci foiile care se puneau pe pietre la poleire, erau aşa de subţiri încât la radere s-ar fi amestecat cu praful de piatră.

Turnul se demolase, iar trapeza rămăsese ca o ruină

din lipsa fondurilor. Se refăcea mult mai târziu, începându-se în anul 1958 şi terminându-se în anul 1960 într-o formă elegantă.

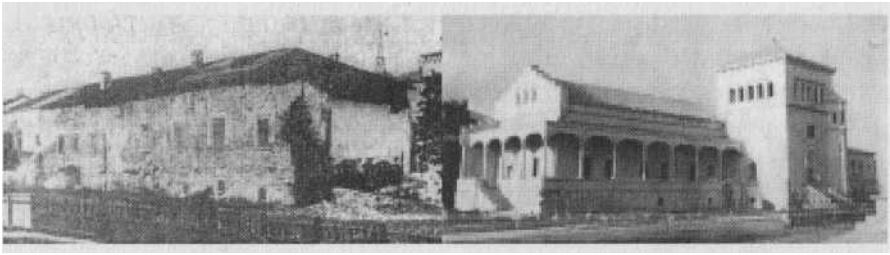

Clădirea Sălii Gotice, veche şi nouă

Nu era iertat nici faptul că la demolarea turnului se pierduse şi marele său ceasornic, maşinărie preţioasă, dusă de arhitect pentru reparaţii la Paris ca şi alte obiecte valoroase, de unde nu s-au mai întors…

Mormintele fuseseră profante de restauratori sau de amatori de comori, ce umblaseră fără discernământ sub vechile plăci funerare, luând obiectele şi resturile din îmbrăcămintea cu fir aurit şi scumpe podoabe, de pe urma lor rămânând puţine mărturii (doar inelele lui Ioan şi al Doamnei Tudosca existente la Academia Română).

Despre aceste fapte şi Mihail Kogălniceanu fusese revoltat, spunând: *„Când s-a săpat la temelie, s-au descoperit acolo morminte de Domni, Doamne şi Domniţe în costumul lor şi păstrate în aşa bună stare ca şi cum ar fi fost descoperite de ieri. Ce s-a făcut cu acestea*?…” (N.A. Bogdan, *Regele Carol şi a II-a sa capitală*…)

Cât despre Sfântul Neculai, nu mai avea nicio legătură cu ctitoria lui Ştefan cel Mare, fiind rezidită în stil modern şi prefăcută cu cărămidă aparenta şi teracote smălţuite.

Intriganţi, gazetarii, veşnic în goană după subiecte tari, lăsau a se înţelege că nu era departe de păcat nici familia domnitoare, care ar fi susţinut arhitectul prieten de familie… cu cine ştie ce interese… şi de aceea apoi s-a adus un expert francez (Renoir) să facă o cercetare a lucrărilor şi să apere pe restaurator printr-un raport depus la Sinaia. Scriind monografia Oraşului Iaşi, N.A. Bogdan,

contemporanul lucrărilor, arăta şi el că la Trei Ierarhi sub conducerea arhitectului André Lecomte du Nouy*" se începu dărâmarea până la temelie şi se refăcu aproape în acelaşi stil"*, aceeaşi operaţie suferind-o şi biserica Sfântul Neculai.

Astfel mare parte din zidăria lui Vasile Lupu se demolase, refăcându-se după modelul iniţial cu modificări pronunţate mai ales la turnuri, pentru a se pune în evidenţă mai bine baza pătrată, stelară, acoperişul lor luând o forma ţuguiată, deosebindu-se de acel original, asemănător cu al Cetăţuii. Placajul fiind în parte stricat de intemperii şi incendii, se refăcuse de meşteri italieni şi elevii Şcolii de Arte, conduşi de profesorul Tronescu, plătit cu bucata. Înfăţişarea, pictura şi majoritatea obiectelor ca şi mobilierul erau executate între anii 1900 – 1904, folosindu-se bronzul, fildeşul, mozaicul pentru Cuvioasa Paraschiva şi unele icoane cât şi marmura de Carrara şi smalţul la catapeteasmă.

Văzând marile prefaceri şi citind gazetele mulţi târgoveţi *„plângeau"* pierderea ireparabilă a elementelor şi a vechilor obiecte de cult.

Zdruncinata de cutremure şi trecerea timpului neîndurător, Biserica este acum în consolidări, înconjurată cu schele. Lucrările sunt conduse de arhitectul D. Alexievici.

Se considera că la restaurare se pierduse

„Cel mai interesant locaş al laşului: *Biserica cu Trei Altare"*.

Tot Mihail Kogălniceanu arăta în Camera Deputaţilor marea pierdere suferită de Iaşi cu prilejul restaurării celor două biserici şi în special a reconstruirii bisericii Sfântul Neculai, în viziunea arhitectului.

„Eu nu mă plâng atât de abatere, dărmare cât de sistemul greşit care e vorba să se adopte pentru a se restaura biserica Sf. Neculai atât de cunoscută de toată lumea ortodoxă prin următorul fapt: *la* aceeaşi *oră, dinaintea aceloraşi ochi se oficia Sfânta Liturghie a ortodoxiei în trei limbi*; *în trei capele la rând*: *în mijloc se*

serba în limba veche grecească, de o parte în limba slavonă, de altă parte în limba română; cele trei limbi principale ale ortodoxiei vorbeau deodată în lauda Domnului.

Ei bine, eu susţin că nu trebuie să ridicăm acelei biserici caracterul acesta principal, partea aceasta frumoasă, interesantă şi de care poate fiecare român ortodox să se bucure.

Eu în tinereţele mele am asistat la liturghie şi am văzut pe tustrei preoţii ridicând sfântul potir şi binecuvântând poporul în trei limbi. Hotărârea de a se face serviciul într-o singură limbă e o mare durere şi e despuierea pentru oraşul Iaşi de o tradiţiune unică în felul său…"

Biserica fusese construită din voinţa lui Ştefan cel Mare între 1 iunie 1491 şi 10 august 1492, fiind considerată cea mai veche menţionată în documentele istorice. Datorită vechimii sale a înfruntat o mulţime de incendii, cutremure şi vicisitudini care au adus-o într-o gravă stare de ruinare. Printre altele în timpul trecerii sultanului Mahomed al IV-lea prin Iaşi, în drum spre Polonia (20 – 28 iulie 1672), hogea care însoţea armata turcă s-a urcat în clopotniţă şi aşa cum ne spune Ion Neculce" a *strigat*", rostind chemarea la rugăciuni, faptă pe care bigoţii au considerat-o pângărire închizând biserica. Descoperită şi ruinată rămânea astfel până la domnia lui Antonie Ruset care prin 1676 începea repararea ei.

Cu acest prilej prefăcea artexul mai mare decât biserica – făcut din timpul domnitorului Alexandru Lăpuşneanu – adăugând la intrare *„dinaintea bisericii clădite de Ştefan cel Mare o altă biserică mult mai mare, în care se înfiinţa încă două deosebite altare, unul la dreapta altul la stânga vechiului monument*" (N.A. Bogdan) pentru a-i da înfăţişare mai impunătoare, demnă de catedrală mitropolitană drept care slujea după mutarea capitalei la Iaşi. (Istoricii contestă afirmaţia căci nu găsesc lucrarea în niciun document.) Altarul din dreapta (spre

sud), fusese închinat Sfintei muceniţe Varvara – în care se slujea în limba greacă – iar cel din nord sfântului Arhidiacon Ştefan cu slujbe în limba slavonă şi mai târziu rusă, în timp locul slujbelor se mai schimba. Limbile română, rusă şi greacă reprezentau cele trei mari biserici ortodoxe. Mare atracţie provoca în lumea credincioşilor icoana Sfântului Mina făcătoare de minuni la care se închinau mii de credincioşi pentru vindecare de boli. Cu prilejul restaurării se muta la biserica Sf. Constantin şi apoi la Sf. Andrei unde rămânea şi acum. Datorită celor trei altare cât şi icoanei, biserica lui Ştefan cel Mare

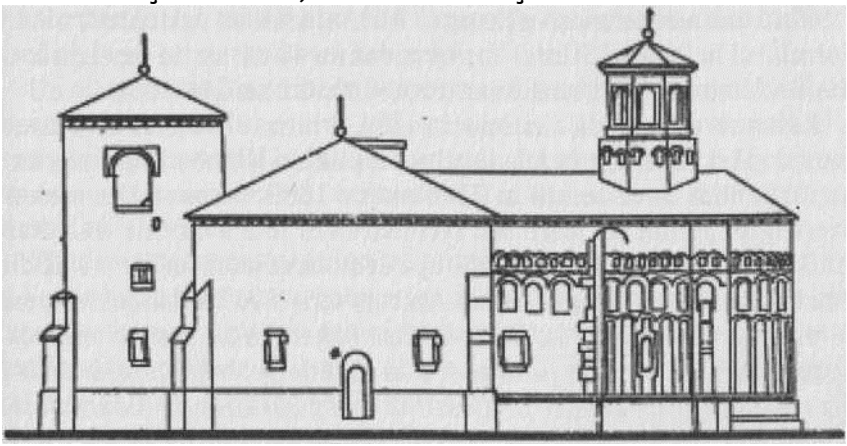

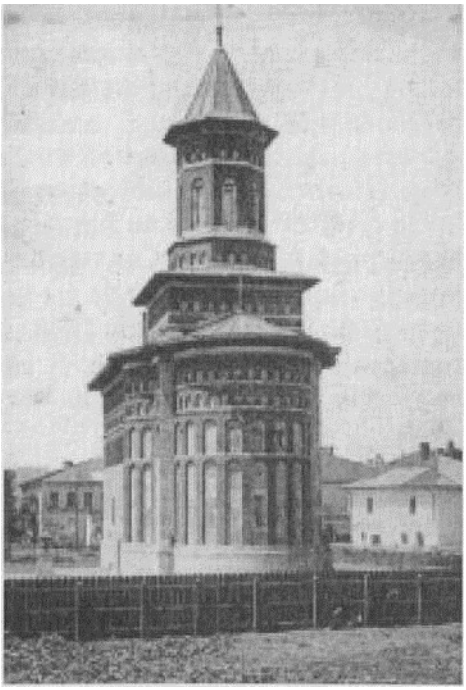

Biserica Sf. Nicolae, elevaţie înainte de restaurare sărbătorea, ca puţine alte locaşuri, vreo cinci hramuri: Sf. Neculai, Sf. Varvara, Sf. Ştefan, Sf. Minah şi Sf. Ecaterina.

Antonie Ruset venea de la Constantinopol oraş dominat de Sfânta Sofia şi dorea ca şi în cetatea Moldovei să aibă o catedrală măreaţă. În zidul mănăstirii făcuse şi o cişmea, pentru îndestularea credincioşilor cu apă, ca la moscheile turceşti. Biserica şi acareturile din curte între care se consideră şi clădirea numită acum Casa lui Dosoftei erau înconjurate de un zid protector ale căror resturi se observă în faţa hotelului Moldova şi în peretele casei destinată Muzeului Literaturii Vechi, după refacerea din 1970. Se presupune a fi fost locuită de mitropolitul Dosoftei (1671 – 1686), imortalizat prin statuia realizată de Iftimie Bârleanu şi a fi adăpostit a doua tipografie adusă la Iaşi în 1679. Alte clădiri se foloseau de călugării mănăstirii şi pentru şcolile ce sau perindat pe aici. Presupunerea este contestată de arheologi, care, făcând săpături, au stabilit că pe loc era cimitirul şi clădirea ar fi fost construită mai târziu, pentru comerţ (Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii*

vechilor zidiri).

Gândindu-se la viaţa viitoare, Antonie Ruset îşi construise şi mormântul în locaşul Sfintei Varvara, dar nu a avut parte de el, în locul său fiind îngropat o vreme domnitorul Constantin Cantemir.

Restaurarea radicală a început în 1884, arhitectul francez Lecomte de Nouy după o verificare la faţa locului propunând Ministerului Cultelor şi Instrucţiunilor două soluţii în 23 februarie 1885: reconstruirea numai a bisericii lui Ştefan cel Mare sau reconstruirea totală cu cele trei altare. Ministerul accepta prima soluţie. După demolarea adausurilor şi a clădirii principale în 1888 se începea zidirea. Aşa cum scria N.A. Bogdan contemporan cu restaurarea: *„Când s-a dărâmat vechea biserică s-au deschis mai toate mormintele ce erau prin jurul ei şi s-au luat de personalul însărcinat cu lucrarea o sumă de obiecte preţioase ce s-au găsit atât prin ziduri cât şi în pământ. Până astăzi nu se ştie ce au devenit toate acele obiecte între care erau chiar juvaieruri antice şi scumpe”*. Lespezile funerare au fost sparte, aruncate şi mormintele *„scotocite”*, operaţie socotită de istoricul V.A. Urechea *„vandalism”*, locul celor două altare fiind marcat cu câte o troiţă.

Biserica a slujit pentru ungerea cu sfântul mir a noilor domnitori între Despot Vodă (1561 – 563) şi Alexandru Ioan Cuza (1859 –! 866), locaşul numindu-se Biserica Domnească.

Rezidită cu cărămizi aparente şi ocniţe, lua forma construcţiilor vechi moldoveneşti, iar tabloul votiv al familiei domnitorului Antonie Ruset şi al familiei domnitorului Gh. Duca, ce terminase lucrările precedentului, se înlocuiau cu ale familiei regale.

Biserica o pictase Boris Bernard, Emilie Mempiot şi P. Mauretal, aduşi de restaurator (Viorel Erhan, *Mănăstiri şi biserici din oraşul Iaşi şi din împrejurimi*).

În clădirile bisericii au funcţionat şcolile des pomenite între care aceea pusă la cale de Constantin Mavrocordat pentru învăţătura preoţilor, apoi şcoala fiilor

de preoţi mazili şi alţi doritori, statornicită de mitropolitul Nechifor din 1749 şi apoi micul Seminariu şi alte şcoli româneşti *„tupilate”* sub zidul ei. Între anii 1989 şi 1993 făcându-se mai multe mici reparaţii şi spălarea picturilor, sfinţirea s-a săvârşit în 16 octombrie 1994 de I.P.S. Daniel Mitropolitul Moldovei şi Sucevei în prezenţa patriarhului Ecumenic Bartolomeu de la Constantinopol (Viorel Erehan...) Biserica fiind cea mai însemnată din dricul târgului, breasla făclierilor (producătorii de luminări, cei mai căutaţi odinioară), avea sediul aici. În coasta ei se şi instala o fabrică de luminări. Sf. Nicolae, fiind patronul negustorilor, de ziua lui locaşul era plin de comercianţi care-şi prezentau în jur novitalele aduse de peste mări şi ţări în prăvăliile lor. Curtea se transforma astfel într-o mare expoziţie de bunătăţi şi mărfuri.

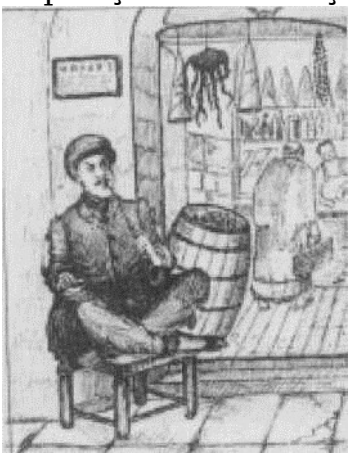

Ne amintim şi alte zidiri legendare care nu mai sunt: *dughenile de la Trei Ierarhi*

Un şir de bolţi simandicoase, cu un cât deasupra, astupau vederea Mănăstirii Trisfetitelor şi Bisericii catolice, ţinându-se una de alta, până aproape la colţul uliţei lui Dracache Baston, trecută apoi pe numele colonelului Constantin Langa, a tribunului Max Wexler (după 1950) şi din nou colonelului (din 1991).

Fiindcă zgârcenia stareţilor, pe mâinile cărora încăpuse mănăstirea lui Vasile Lupu, nu se încurca cu orice dughengiu, în prăvăliile de la Uliţa Mare făceau purici mai

cu seamă negustorii groşi la chimir şi cu nume vestite, precum bacalii armeni şi greci de smirnă, tămâie şi mirodenii orientale. Printre ele a slujit des pomenitul Costache Stamatopol, urmat de Iancu Bacalul, renumit fiindcă îşi aştepta muşteriii, aşezat turceşte, pe un scaun în faţa dughenii. Cu ciubucul strâns în gură, sorbea pătimaş şi plin de mulţumire, miroznele mirodeniilor Bazarului Egiptean din Istanbul, aduse cu multă caznă la Ieşi de lungile caravane turceşti şi greceşti. Adiau printre lanţurile de mărgele colorate şi clopoţei argintii, atârnate la intrarea încăperii bucşită de bogăţia ulcioarelor cu untdelemn grecesc.

161

22 decembrie 1845 cu mare succes, subiectul fiind de mare actualitate petrecându-se pe vremea Crăciunului.

În actul II *„Teatrul reprezenta partea Uliţei Mari despre Trei Ierarhi, în dreapta magazia modistei Cati, având pe la ferestre bonete şi capele, în stânga, în faţă, casa comisarului Săbiuţă. Uliţa este pustie şi întunecoasă; numai un culucciu se zăreşte la stânga, la colţul casei comisarului. La ridicarea cortinei un orologiu depărtat bate şăpte ore, şi după ce încetează, culucciul strigă*: *Raita*!”. Un amorez, Leonil tocmai

Uliţa Mare şi dughenele de la Trei Ierarhi, în 1845 (I. Rey şi P. Müller) se despărţea de modistă, iar comisarul

Săbiuţă pleacă la rond despărţindu-se de Marghioliţa, fiica sa. Rămase singure cele două vecine găsesc prilejul să tăifăsuiască pe tema amorului, strigându-se peste stradă, de unde se vede că aceasta era îngustă de tot. Pe sub ferestrele Marghioliţei apare cu o ghitară Alecu, iar pe sub ale modistei, târmocea îngheţat postelnicul Tachi Tunătescu – apărătorul moralei publice –, venit cu patru lăutari să-i ceară inima. Ferindu-se să nu fie zăpsit de mascaţii şi irozii bonjurişti ce foiau pe Uliţa Mare ca la orice ajun de Sărbători, Alecu încerca să-i cânte Marghioliţei serenada *„Să te strâng la piept”* dar îl acopereau lăutarii cântând în gura mare *„Ah, noroc, noroace*!”. Alecu, cerându-i lui Tunătescu să urle ceva mai departe, primea răspunsul negativ al postelnicului înamorat: *„Uliţa cât a mea, cât a dumitale”*. Necăzând la învoială cântă cu toţii *„Că de frig şi de-al tău dor/Eu îngheţ şi mor”*. Noaptea se lăsase cu frig de 17 grade. Amorezii sunt alungaţi de Leonil, îmbrăcat ca Irod împărat…

Capitolul 5

Răscolind cenuşa amintirilor între Treisfetite şi Mitropolie

Dăm peste „burgul” vechiului târg

În vecinătatea Treisfetitelor se înălţa din vechime – unii zic că din vremea domnitorului Laţcu Vodă (1365 – 1375), biserica închinătorilor Papei de la Roma, a credincioşilor catolici. Domnitorul Laţcu fiu al lui Bogdan I aflat în mare prieteşug cu regii Poloniei trecuse la catolicism, fapt pentru care potrivit unor documente păstrate în mănăstirea franciscanilor din Lemberg el a construit prima biserică la Iaşi dându-i *„posesiuni şi privilegii”* (Viorel Erhan, *Biserici şi mănăstiri din oraşul Iaşi şi împrejurimi*). Părerea este susţinută şi de un hrisov al Divanului ţării din 18 septembrie 1753 în care se pomenea existenţa bisericii catolicilor *„încă din descălecătoarea ţării”*. Există şi mărturia că în delegaţia moldovenilor la Conciliul ţinut la Constanţa (Baden) în anul 1415 au participat şi locuitori din Iassimarkt, iar la Universitatea Catolică din Cracovia erau înscrişi studenţii

Michael Tome de Iasso (prin 1494) şi Petrus Iohannis de Iasso (prin 1502). Fapt extraordinar ce demonstrează dorinţa de învăţătură a ieşenilor.

Biserica şi-o construiseră negustorii şi meşteşugarii polonezi, saşi, unguri aşezaţi cu dughene şi felurite ateliere în preajma Curţii pe care domnitorii Moldovei o zidiseră pe malul Bahluiului. Exercitând diferite meserii (caretăşii, fierării, potcovării) aveau dever la Şleaul (drumul) cel Mare ce venea din Asia pe la Constantinopol şi trecea prin Iaşi – unde era şi Vamăşi mergea spre nordul Europei prin Lemberg, Cracovia. Uliţa se afla pe atunci în afara dricului târgului, întins la vremea aceea spre partea de est a Curţii Domneşti.

Casele lor, zidite după modelul acelora din ţările de unde veniseră, împreună cu atelierele, alcătuiau un fel de *„burg” cu* viaţă şi organizare proprie în jurul bisericii construită la început din piatră, dar după arderea ei refăcută din lemn, scânduri sau nuiele, potrivit vremii şi învoirilor acordate de domnitori, adesea restrictivi cu celelalte culte din capitală. Sau care priveau cu Banat comunitatea din jurul bisericii numită ungurească sau a papistaşilor, slujită de clerici străini, mulţi trimişi din Polonia, ţară cu care Moldova se afla uneori pe picior de război şi aceştia erau bănuiţi a fi înclinaţi altor intereselor. Aşa se întâmpla pe vremea domnitorului Ioan Vodă cel Cumplit când se dărâmau temeliile bisericii din piatră începută de catolici (1572). Pe vremea lui Dimitrie Cantemir şi evreii puteau avea sinagoge doar *„din lemn nu de piatră”* (*Descrierea Moldovei*). Din acest motiv biserica numită şi ungurească cădea adesea pradă flăcărilor ce reînnoiau mereu înfăţişarea Ieşilor. Astfel se întâmpla şi pe la 1763 când „papistaşii” îşi făceau o biserică din lemn: *„cea m-au frumoasă din Moldova”* dar peste trei ani, prin octombrie 1766, ardea. Uliţa meseriaşilor devenind arteră principală – aşa numita Uliţă Mare – odată cu mutarea capitalei la Iaşi, pe ea începând a se aşeza şi boierii, dregătorii Curţii Domneşti, foştii meşteşugari se retrăgeau în alte părţi, păstrând doar locul bisericii cu locuinţa

preoţilor, sediul episcopului, un han pentru găzduirea musafirilor cu o locantă (cârciumă) şi unele dugheni la uliţă (aducătoare de venituri), zidiri pomenite de călători străini veniţi în ţară şi adesea oaspeţi ai Comunităţii catolice. Deşi credincioşii trăiau împrăştiaţi prin târg, biserica rămânea locul căutat unde se adunau pentru ceremoniile religioase, pentru consfătuiri, pentru acţiuni sociale, fapt pentru care, în timpul zaverei din 1821, când oamenii de ordine erau dispăruţi, ei formând corpuri de pază în oraş. Unii dintre credincioşi se instalau în Păcurari, unde exista şi cimitirul.

Precum mai multe biserici ortodoxe, între anii 1623 – 1818 a fost mănăstire – sediul misiunii franciscane –, în prezent fiind centrul episcopal încetul cu încetul meseriaşii se retrăgeau către Păcurari unde mutau şi cimitirul şi se ridică şi o biserică a protestanţilor. La cererea enoriaşilor, în octombrie 1766, domnitorul luminat Grigore Ghica al III-lea ca şi urmaşul său Constantin Mavrocordat dădeau învoire pentru ridicarea unei biserici din piatră, ce se începea abia prin 1782 şi se sfinţea la 15 august 1789, prin silinţa preoţilor Anton Mauro care a început-o şi Fidelis Rocchi care a terminat-o. Este biserica existentă şi astăzi ce serveşte de catedrală episcopală romano-catolică. Are hramul Adormirea Maicii Domnului – icoana principala reprezentând înălţarea la cer a Sfintei Fecioare Maria, încoronată ca regină a Cerului. Păstrează stilul baroc şi a fost reparată de mai multe ori, după cutremure şi incendii şi mărită în 1869. A pictat-o călugărul franciscan Giuseppe Carta di Palermo. Are un ceasornic solar pe peretele sudic (din 1813) şi o orgă cu 21 registre adusă din Austria. Păstrând vie amintirea marilor înaintaşi în incinta ei sunt îngropaţi episcopi şi preoţi, între care ctitorul Fidelis Rochhi (Viorel Erhan, *Mănăstiri şi biserici*...). De menţionat faptul că pe vremuri biserica Trei Ierarhi şi catolică se aflau aproape una de alta, separarea lor printr-o uliţă cerută fiind de locuitori începând prin 1781 şi realizată. Arsă la incendiul din 19 şi 20 iulie 1827, se refăcea prin 1869 interiorul căpătând aspectul actual.

Venind marea sistematizare a străzii Ştefan cel Mare, în octombrie 1905 se vota de Consiliul Comunal exproprierea unei părţi din şirul dughenilor de la stradă. Astfel se pierdea clădirea cu boltă de intrare care apărea în gravura lui Rey. Se înlocuia prin clădirea cu etaj realizată de arhitectul Şcolari (1906). Fosta locantă din colţul străzii Langa suferea o retragere de zid, micile clădiri dintre ele ridicându-se după 1907.

Bolta de intrare la Biserica Catolică

Cu diferite ocazii biserica se mai repara de câteva ori dar crescând numărul enoriaşilor, din 1990 începea construcţia noii catedrale circulare proiectată de arhitectul Gheorghe Hereş şi dotată cu subsol şi balcoane. Are diametrul exterior de 38 metri, 24 ferestre cu vitralii spaţiu pentru vreo 1500 locuri dintre care 500 la balcoane. S-a terminat în anul 2003.

Pe lângă aceasta, episcopia catolică deţine şi capela din cimitirul Eternitate şi capela Sfântul Iosif din Institutul Teologic romano-catolic (strada Teodor Văscăuţeanu, nr. 6) înfiinţat în 1886 ca seminar. Vechea clădire fiind afectată la cutremurul din 1977 a fost înlocuită cu o zidire modernă şi elegantă, inaugurată la 15 octombrie 1980.

Nu mai puţin modernă este biserica Sfântul Anton de Padova din strada Tabacului nr. 2 construită între anii 1991 – 1995 pentru enoriaşii din Păcurari, Canta şi Alexandru cel Bun.

La intersecţia străzii Tudor Neculai (ce duce către biserica Galata) şi Şoseaua Nicolina, la numărul 6 se înalţă ca o rachetă spre cer biserica Sfânta Tereza a Pruncului Iisus. Are formă de arcă şi este începută din mai 1991 şi sfinţită la 27 noiembrie 1994.

Impunătoare atinge înălţimea de 31 metri la vârful crucii şi se bucură de înzestrarea papei Ioan Paul al II-lea cu un Sfânt Potir.

Într-o campanie susţinută de dotări cu sprijin internaţional, al diferitelor congregaţii, după 1990 comunitatea catolică ieşeană a fost înzestrată cu mai multe instituţii şi capele construite prin diferite locuri.

Astfel este un sediu al congregaţiei catolice Notre Dame de Sion-înfiinţată la Iaşi din 1866 şi aşezată pe Uliţa Golia în casele vistiernicului Alecu Balş unde şi-a construit o adevărată cetate cu ziduri înalte capelă şi şcoli. Desfiinţată după reforma învăţământului din 1947 s-a reînfiinţat în anul 1990, iar din 1993 şi-a reluat activitatea

într-o clădire pe Aleea Grigore Ghica

Vodă nr. 19, unde se pregătesc viitoarele călugăriţe. Ulterior, în 1995, şi-a mai construit o clădire pe strada Tudor Neculai nr. 4 ca sediu al Congregaţiei din România.

Există şi sediile cu capele ale Congregaţiei Surorile Sfintei Maria a Divinei copii, dotări moderne, pardoseli din marmură şi mobilier adus din Italia.

Congregaţia Xaverianum patronată de sfântul Francisc Xaveriu al ordinului iezuiţilor are şi ea un sediu modern şi capelă în Copou pe strada Sf. Frederic nr. 18, din octombrie 2000. Educă tinerii iezuiţi recrutaţi dintre absolvenţii de liceu, iniţiaţi la Cluj şi pregătiţi aici în şcoală cu rang de colegiu, după care continuă studiile în străinătate.

Pe şoseaua Rediu Tătar nr. 23 este complexul mănăstiresc Don Luigi Orione cu seminar. Altă mănăstire se numeşte La Salle şi are sediul în strada Aeroportului nr. 1 într-o clădire construită între anii 2000 – 2003. Aparţine Congregaţiei Fraţilor Şcolilor Creştine, de bărbaţi, ce se ocupă de asemeni cu educaţia tinerilor. Un cămin de bătrâni se numeşte Casa Sf. Iosif şi are sediul pe strada Ştefan Octavian Iosif. Deţine capelă şi îngrijeşte bătrâni bolnavi. Toate Instituţiile posedă capele în care se închină credincioşi creştini catolici şi ortodocşi din zone. Mai multe amănunte despre aceste instituţii se află în excelenta lucrare a profesorului Viorel Erhan: *Mănăstiri şi biserici din oraşul*

Înşirate de o parte şi de alta a intrării la *„biserica ungurească”* din Uliţa Mare nici dughenile acesteia, bolţi pitoreşti nu erau mai puţin vestite. Închiriate de negustori greci, umblaţi prin toată lumea, îşi înfăţişau, la vederea străzii, butoaiele cu icre, sardele de Lissa, lacherdă, mastică de Kios, halva de Adrianopol şi multe scumpătăţi pe care mai târziu, scriitorul D.C. Moruzzi avea să le amintească, înghiţind în sec (*De la Curtea domnească la…*).

Pentru ca târgoveţii să ştie unde-s băcăliile cele mai proaspete, firmele lor înfăţişau corăbii cu două-trei catarge

sau chiar cu câte un coş fumegând, semn că în dugheană mărfurile soseau mai iute decât acele aduse prin corăbiile cu pânze. Altele aveau pe firmă o ancoră, arătând că vaporul cu prospături s-a oprit la dugheana respectivă.

Vechile dugheni de la Biserica Catolică (aripa nordică)

Casa înaltă cu etaj – dintre puţinele existente pe atunci, adăpostea un timp şi o mare noutate în părţile de sud-est ale Europei: Tipografia pentru timbre domneşti (fiscale). Deschisă la începutul anului 1855, din porunca domnitorului Grigore Ghica, *Atelia Timbrului* (condusă de Julien Sachetti), avea să tipărească şi faimoasele mărci poştale moldoveneşti Cap de bour ce au dus numele ţării în toată lumea, fiind astăzi cotate la sume fabuloase de colecţionarii filatelişti.

Popas la hanul Ilie Armanu (*Armeanu*), *gazda poetului Mihai Eminescu*

Mergând înainte pe bulevardul de azi Ştefan cel Mare, la colţul său cu strada Langa, fostă Baston, se întâlneşte o clădire joasă în care a funcţionat până nu demult un Artizanat, iar acum adăposteşte un magazin general cu de toate şi numele *Fluierul* secondat de o pizzerie şi un fast food.

Hanul Ilie Armanul (Hotel Moldavia) – foto I. Mitican

Pe vremuri era locanta fostului han Ilie Armanu, a cărui clădire a existat până prin anul 1998 în spatele ei, pe strada Baston la numărul 1 şi s-a demolat cu uşurinţă pentru parcarea noii catedrale catolice. Hanul, faimos pe vremuri, ocupa toată răspântia cu ospătăria şi un cârd de dughene, numite tot altfel, după cum şi el se chema ba Oţel *Moldavia* (1868), ba *Hotel Splendid* (1926 – 1932), ba Hotel Europa (1939) ... Clădirea acestuia avea mare vechime şi se observa în zilele demolării construcţia sa deosebită, cu un şirag de odăi ce dădeau direct în ogradă. Întunecoase, aveau câte o fereastră şi o uşă îngustă, mai luminoase fiind acele de la etaj mărginite iniţial de un cerdac, înlocuit apoi cu o terasă largă şi încăpătoare.

La acest han găsea adăpost Mihai Eminescu în zilele nefericitului an 1886, când venise la Iaşi în convalescenţă, după întoarcerea de la Ober Dobling unde fusese trimis pentru tratament. Găzduit într-o odaie cu alură de celulă, poetul bolnav petrecea vremea aşteptând pe careva dintre cei câţiva prieteni, ce nu-l uitaseră. Evocând neodihna sa lângă Mitropolie, în căsoaia înaltă a Hanului cu ziduri pietruite străpunse *„de uşi şi ferestre strâmte ca nişte*

crenele”, un „băieţaş” (Gr. Trancu Iaşi), rătăcit prin ograda năpădită de cuhnii, şuri şi felurite odăi, scria mai târziu că Eminescu suferea căci „nu *era în stare normală*”. „*Stătea la Hotel Moldavia vis-à-vis de Mitropolie, în strada Baston*”. Aveau grijă de el „*câţiva prieteni între care Humpel, profesor la Conservator, cumnatul lui Maiorescu*”.

Fosta ospeţie a Hanului Ilie Armanu

(*Almanahul laşilor pe 1937*).

Foamea şi-o potolea în vechea şi larga locantă de pe colţul Uliţei Mari şi Baston, în clădirea scundă doar cu parter, unde a fost Artizanatul (şi trebuie păzită căci este ultima relicvă din Uliţa Mare). Uneori trimitea băieţaşul să-i cumpere „*plăcintă din strada Sfânta Vineri, căci lui Eminescu îi plăcea mult plăcinta cu carne şi brânză*”.

Seara îşi alunga urâtul plimbându-şi singurătatea prin preajma hanului, patrulând uliţa numită pe atunci Baston şi „*umbrită de arbori pletoşi şi răcorită de undele izvoarelor lăcrimând dintre pietre şi rădăcinile arborilor*”. Mai jos, după intrarea în ograda bisericii, era clădirea în care locuise Carol Cugler, tatăl lui Anton şi Matilda Cugler, gingaşa poetă, căsătorită apoi cu Vasile Burlă. De undeva de departe, prin faţa ochilor îi apărea o scenă petrecută într-o zi luminoasă din toamna anului 1871, când după terminarea Sărbătorilor Putnei, câţiva tineri bucovineni au

fost invitaţi la Iaşi, fiind aşteptaţi de Scipione 169

Bădescu – redactorul *„Curierului de Jassy”* – care-i întâmpinase şi îi prezenta ieşenilor. Aşa s-a făcut că au vizitat şi familia Cugler. Îi primise Matilda (poetă), roşie ca focul de emoţie. Aflându-se acolo şi o doamnă Peretz, fostă actriţă la Paris, i s-a adresat în franceză: *„Domnule Eminescu, am auzit că mata faci poezii frumoase. N-ai vrea să ne spui una*?” Transfigurat, a recitat *„Epigonii*”, dar doamnei nu i-a plăcut interpretarea, spunându-i că poezia este admirabilă, dar să n-o declame singur. Au râs cu toţii, iar el şi-a dat seama că trebuie să facă exerciţii de recitare în versuri şi să evite lungirea ultimului cuvânt cum se obişnuise la replicile pieselor de teatru. Revenind la Iaşi, în 1874, a şi locuit la Cugler. Vizitând-o pe Matilda cu prilejul ceaiurilor literare, o dată a venit vorba de moarte. Pictorul Verussi l-a întrebat pe Samson Bodnărescu ce moarte ar prefera să aibă. Cum Samson întârzia cu răspunsul, a intervenit el spunând că preferă să moară nebun: *„pierzându-şi personalitatea nu-ţi mai dai seama de nimica*”. Replica i-a rămas în suflet amintindu-şi-o uneori.

Primul semn al bolii îi apăruse în vara anului 1883, când laşul trăia sărbătoarea dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare (5 iunie 1883). Uliţa Mare era plină de lume, steaguri şi fanfare. Cu două zile mai înainte luase numele nou al gloriosului Ştefan cel Mare. Venise şi poetul de la Bucureşti ca trimis al ziarului *„Timpul*. A adus poezia *„Doina*”, pe care, în ajun, seara.

Piaţa Palatului în ziua de 5 iunie 1883

a recitat-o acasă la Iacob Negruzzi, în entuziasmul junimiştilor. Dar se simţea rău şi nu-l mai interesa nimic, rămânând pe prispă la bojdeucă, muncit de gânduri. Întorcându-se la Bucureşti, după puţin timp, a făcut o criză, fiind internat la Sanatoriul Caritatea.

Pe la jumătatea uliţei Baston, la stânga coborâşului îi ieşea în cale vechiul Institut Pedagogic înfiinţat şi aşezat de Samson Bodnărescu în casele boierului Costache Baston (august 1877), după îndepărtarea de la Şcoala Vasiliană din ograda Trei Ierarhilor, unde fusese director pe timpul cât Titu Maiorescu a activat în guvernul conservator, înlocuit în martie 1876 de un guvern liberal. Odată cu Samson fuseseră maziliţi şi alţi junimişti între care şi poetul, demis din postul de revizor şcolar şi forţat astfel să plece la Bucureşti în redacţia gazetei „*Timpul*".

Clădirea era înaltă cu ferestre mari şi scările în stradă (Aşa cum rămăsese până la demolarea din 1991, adăpostind Comisia Sindicatelor şi diferite şcoli comerciale). Casele aparţinuseră lui Ilie Catargiu de la care trecuseră lui Neculai Baston din ramura Rosetteştilor, care le lăsase fiului Drachache Baston, la urmă trecând colonelului Constantin Langa.

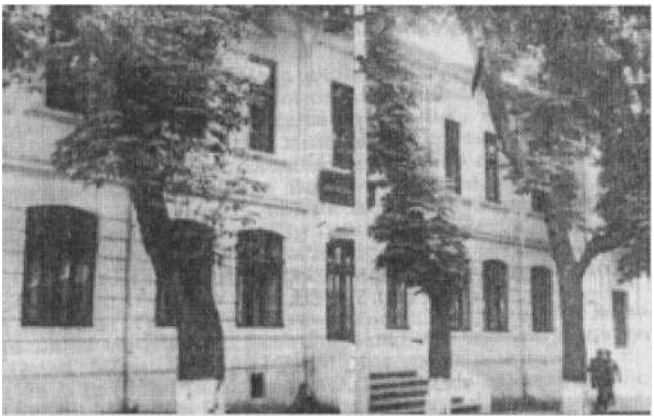

Casele fostei Şcoli Comerciale

Din când în când, intra în ograda vecină a Mitropoliei cu chilii peste chilii şi cerdacuri lungi şi sonore întinse în fundul ogrăzii spre Uliţa Feredeului Turcesc (Băii) şi mirosind a fum, tămâie şi luminări, ca orice chinovie călugărească.

Într-o căsoaie albă *„cu zid gros, cerdac de lemn şi scară spre catul de* sus*”* din dreapta catedralei, locuia compozitorul Gavriil Muzicescu, dirijorul corului Mitropoliei, tatăl copilelor Sofia şi Valenţa şi bunicul de mai târziu al lui Ionel şi Păstorel Teodoreanu. La el veneau necăjiţii din oraş pe care compozitorul îi primea, îi ajuta cu bani, merinde sau sfaturi, şi ce mai putea. Cum scria Ionel Teodoreanu, prin cerdacul mănăstiresc păşea şi poetul, îmbrăcat sărăcăcios cu ciubote ponosite şi pas greu, răsunător, de om bolnav.

Aşa se întâmpla într-o seară. *„Gavriil Muzicescu, Novleanu şi un al treilea jucau preferans în salon. Se vedea că înflorise şi liliacul în dulce Târgul laşului. Sclipeau stele de bucurie cum ştiu ele când aduc veste că a început acel parfum drag Primăverii. Dar iată că răsună pas şi creşte umbră pe sub stele. Nu-i nici preot, nici călugăr. Vine spre casa Muzicescu. Cine să fie acel străin la ceas târziu de noapte? Un pas bate toaca ostenită pe scara de lemn. Răsare un obraz la lumina cerdacului. E Eminescu”*. Intră în salon şi se aşază pe un scaun privind în gol. *„Ceilalţi îl ştiu şi îl lasă fără să-l cerceteze. Dar în*

odaia de alături surorile Muzicescu deschid pianul şi încep la patru mâini valsul Dunării Albastre. Chemat astfel, Eminescu se ridică de pe scaun şi intră în odaia valsului în vârful picioarelor. O vreme ascultă (*între pian şi lumina lunii*), *stând în picioare, fără să răsufle cu buzele întredeschise. Apoi se lungeşte pe o canapea, cu faţa în sus şi mâinile sub cap, acoperit de valul ritmat al valsului şi de parfumul liliacului…*

Surorile Muzicescu au cântat tot ce au ştiut cu mână vitează, până foarte târziu, fără ca nimeni să cuteze să le oprească. Apoi pianul acelei nopţi de primăvară s-a închis, inimoasele pianiste au privit de la ferestrea tinereţii lor pe omul care pleca, luându-şi umbră. *Totul era a lui Eminescu*: *luna, stelele, cerul, noaptea şi pământul florilor de primăvară.*

Şi nimic nu era a lui Eminescu.

Astfel într-un an al timpului mort, mama (*Sofia*) *şi sora ei au privit umbra singurătăţii lui Eminescu, pe luminatul pământ al liliecilor înfloriţi pentru alţii*" (Ionel Teodoreanu, *Masa Umbrelor*). Poetul se întorcea în odaia pustie din Hanul Moldova. Retrăind momente din anii primei şederi la Iaşi (1874 – 1877), îşi amintea de primele zile petrecute la Trei Ierarhi. Ce fericită fusese aceea din 10 aprilie 1875, în care Samson se căsătorise cu Eugenia Frangolea. Erau de faţă toţi junimiştii, la Primărie, la cununie în biserica Trei Ierarhi şi la masa cea mare. El şi Veronica se priveau într-una pe sub gene…

Veghile nocturne şi plimbările singuratece se curmau uneori în capătul de jos al uliţei Baston, pe colţ cu ulicioara Mitropoliei (Feredeului Turcesc), unde dăinuia din vechime vestitul han cu cerdacuri peste cerdacuri numit Vanghelie în *Lista cu Uliţele, casele şi dughenile capitalei*, din 1853. Singur sau luat de un amic – Petre Grigoriu – se pomenea

Hanul Vanghelie câteodată în bolţile pline de fum, ascultând clinchetul paharelor, plânsetele viorilor şi cântecele şantezelor. Despre un astfel de moment petrecut în hanul lui Vasile Sion Gherei scria fostul gazetar Rudolf Şuţu (*Iaşul de odinioară*): *„Într-o odăiţă mică din rândul de jos al vechiului hotel Vanghelie... se auzi, într-o seară, un schimb de voci între nişte cântăreţe şi un om de statură potrivită, cu ochii mari, negri, visători, cu o mustaţă neagră, cu o pălărie înaltă tot neagră şi îmbrăcat cu un palton bătând în culoare verzuie*". Musafirul se certa cu ele. Intervenise şi un chelner şi au fost chemaţi sergenţii care l-au luat să-l ducă la poliţie. *„Ajuns împreună cu sergenţii care-l conduceau, în dreptul librăriei Şaraga, care, pe atunci, era instalată în strada Golia, în faţa caselor Neuschotz, se opri la vitrină şi privi lung la nişte cărţi, apoi repede se furişă înăuntru. Le luă şi începu a le rupe. Băiatul din prăvălie porni a striga. Sergenţii de-abia îl liniştiră şi-l scoaseră afară. Una din cărţi nu i-o putură lua din mâini şi, ieşind cu ea, urma a o sfâşia în mii de bucăţele, cu durere şi nişte gemete surde, care produseseră o milă de neînchipuit... Erau foi din volumul său de versuri*:

ANUNCIURI.

În dughenele Băştiţa

partea despre grădină a sosit:

CHITRI

cu preţu de un franc unul, asemene a sosit şi sunt de vânzare alămi, particole şi alte articole de Bacălie, cu preţuri moderate.

Zeiliz Bocuţ.

…Cobori în jos Luceafăr blând.

Alunecând pe-o rază.

Pătrunde-n casă şi în gând şi viaţa-mi luminează…

L-au dus la comisie şi aici cerea necontenit de la toţi să se ducă cineva până la Vasile Burlă, profesorul de la Liceul Naţional, ca să vină la el. Burlă a venit repede, iar după câteva momente, ieşeau amândoi, Eminescu povestindu-i ceva foarte hazliu, iar Burlă mustrându-l”.

Hanul Vanghelie, ruinat, a fost dărâmat în anii ultimului război, Hotelul Moldova rezistând pe strada colonel Langa până în iarna anului 1997 când i se punea pata de clădire rău famată şi se dădea drumul târnăcoapelor să-l nimicească. Fapta o consemna *Monitorul*”, într-o zi urâtă pentru vechiul Iaşi (4 februarie 1997): „*Primăria demolează un fost bordel pentru a construi o parcare*”.

Din el rămâneau sub asfalt, pentru posteritate fundaţiile şi catacombele beciurilor înrămurite în toate părţile, dintre care una lungă, curmată de un zăplaz, mergea pe sub strada Ştefan cel Mare spre ograda vecină, cine ştie unde, iar altele străpungeau în deal şi-n vale, fosta stradă Baston.

Fiindcă suntem în Uliţa Mare, avem prilejul să aflăm unde s-a înfiinţat Teatrul Evreiesc în limba idiş şi câte ceva despre începuturile sale…

Apropiindu-se căldurile verii anului 1875, Simion Marcu (Şimen Mark), antreprenorul cofetăriei de curând aciuată în ospeţia hanului Ilie Armeanul, de la colţul străzii Baston, s-a gândit că n-ar fi rău să deschidă şi el o grădină de vară. Chitise şi locul: vizavi, în ograda casei „*Baştă*”, „*Băştiţei*” sau „*Băştioaei*”, ocupat acum de Banca

Naţională. Acolo se afla un acaret bătrânesc cu un cât, intrare joasă şi faţada coşcovită. Aparţinea Ruxandei Balş şi era închiriat unor prăvălii de coloniale. În spatele căsoaiei se păstra o mică livadă cu arbori bătrâni ca şi stăpâna. Socotind că la umbra lor o cană de bere rece ar fi ca un elixir pentru trecătorii străzii învăpăiată de soarele arzător şi mărginită de două şiraguri de prăvălii din piatră, sprijinite una în alta, Şimen a început tratative cu stăpâna locului. Clădirile acestea boltite se ridicaseră la porunca domnitorului Mihalache Sturza, pentru a reduce prăpădul
174

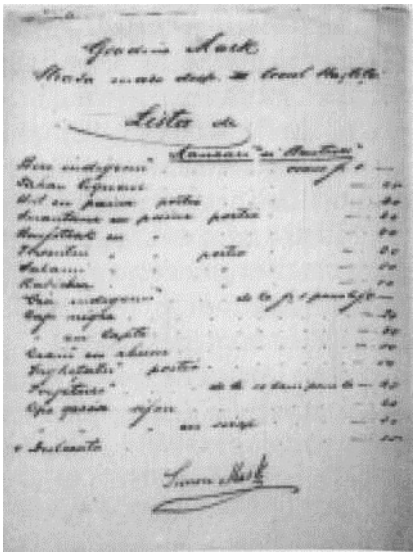

Incendiilor şi o ţineau una de la biserica Prăpădoamnei (Sfânta Paraschiva) din Păcurari şi până aproape de Curtea Domnească. O prăvălie pe Uliţa Mare fiind cea mai straşnică investiţie a timpului mai toţi locatarii străzii făcuseră în faţa locuinţei câteva bolţi de închiriat, acestea nelipsind nici din faţa bisericilor (Sf. Neculai, Trei Ierarhi, Catolică, Balş, Sf. Ilie, Banu) şi nici chiar din faţa Mitropoliei. Aveau în Uliţa Mare dugheni şi boierul Dumitrache Cantacuzino şi fratele său Constantin (faimoasele dugheni Paşcanu), Vasile Alecsandri, profesorul Anastasie Fătu şi mulţi alţii.

Vara, lumea tânjea după umbra unei grădini fapt

pentru care târgoveţii în puteri se duceau tocmai pe dealul Morilor de vânt la Sprăvale Babă ori la Bosniacu, pe Tătăraşi la Stejar, în Socola la Rivalet şi Trei Sarmale, în Nicolina la Perjoaia iar cei mai bicisnici şi bătrânii dădeau năvală în Grădina Primăriei plantată cu mare falâ pe locul cimitirului din strada Lăpuşneau (1867) sau în micile grădini de vară ale cofetăriilor Madame Alexandre şi Passini deschise tot pe acolo. Aşa că pe la sfârşitul lui aprilie Şimen Mark a început a-şi pune planul în aplicare. N-a fost prea greu să convingă proprietara să închirieze şi ea grădina, rămasă în paragină, cum făcuseră şi urmaşii hatmanului Răducanu Rosetti din Uliţa Golia dând frumoasa lor livadă pentru locanta *Château aux Fleurs*, deschisă de fraţii Otto şi Daniel Max.

Ruxanda Balş ţinea imobilul pentru nepoţii cantacuzini de la fiica sa (Elena Başotă) cărora li-l sorocise prin testament (1867), fără a bănui că în marea lor recunoştinţă aceştia abia aşteptau să-l prefacă în napoleoni, cum aveau să şi procedeze mai târziu vânzându-l Băncii Naţionale.

Toate pregătite, prin luna mai 1875, iscusitul locantier – ce mai avuse dugheană şi în clădirea Circului – vestea lumea despre marea, să ispravă: *„Cofetarul Simion Marck din strada Mare, casele Ilii Armeanul, aduce la cunoştinţa onor public că din ziua sf Gheorghie a deschis pe locul* D-nei *Baştă, vis-à-vis de cofetăria sa o grădină, aranjată după sistemul cel mai nou european, cu alei nesipite şi plantaţiune de cei mai frumoşi arbori, unde se găsesc pe lângă toate articolele de cofetărie, mâncări răci şi felurite băuturi streine şi de loc şi pe lângă acestea şi un orchestru muzical în fiecare seară. Toate cu preţuri foarte moderate. Roagă pe onor publicu de a-i vizita noua grădină, unde va rămânea pe deplin satisfăcut"*. Ca la orice locantă simandicoasă vizitatorii primeau şi lista de bucate şi preţuri, publicată peste tot.

Treaba mergând strună, grădina din Uliţa Mare urma să funcţioneze şi în vara următoare (1876) Simon mai anunţând că *„fraţii Lemisch vor executa mai în fiecare*

seară cele mai plăcute concerte” vizitatorii urmând a plăti „*intrarea pentru o persoană 35 bani. Fiecare vizitator primesce o consumaţie echivalentă cu preţul intrării*”.

Pentru a da mai mult farmec grădinii sale locantierul lăsa în ea şi pe talentaţii cântăreţi din Brod – oraş din Polonia – să-i delecteze clienţii. Aciuaţi prin cafenelele şi cârciumile Iaşilor, aceştia interpretau cântece de inspiraţie religioasă sau morală, pentru care la sfârşitul reprezentaţiei îşi luau plata trecând cu strachina pe la mese. Cel mai faimos dintre ei fusese Beri Broder (Margulis), decedat în 1868, urmat de Israel Grodner care iniţiase o mică trupă şi interpreta cântece hasidice dar şi unele în gen dialog – ca acel al credinciosului şi necredinciosului –, adesea fără succes căci spectatorii adormeau la strofele serioase trezindu-se doar la replicile cu ceartă şi mare ciorovăială pe seama credinţei sau întâmplărilor din viaţă. Printre ele strecura şi câte unul inspirat de moravurile cotidiene precum *Fabricantul de tutun* ori *Femeiuşcă din Odessa*, ce se bucurau de mare trecere în popor.

„*Cronica*” *primului spectacol*

Şi ca să pună moţ operei sale, la începutul verii, pe lângă trupa lui Grodner, locantierul aducea în grădină şi o trupă de comedianţi evrei, venită din Odessa, cu care însă îşi găsea buclucul căci vineri 15 iulie 1876 un client habotnic i-a făcut caterincă. Scriind despre teatrului său, reclama poliţiei repertoriul scandalos şi dialogurile „*decoltate*”:

„*Teatru jidovesc. În grădina numită a lui Marcu de pe strada Mare o companie de comedianţi evrei din Rusia, au instalat podiul Thaliei. Acest teatru este un adevărat scandal, o sfruntare neauzită a moralei, căci în faţa unui public deşi exclusiv jidovesc se ţin dialoguri astfel în de decoltate încântu ne prinde mirarea cum tolerează poliţia astfel în de neorânduieli. Ieri de esemplu s-au reprezentat piesa*: *Dame de la Odessa, a cărei sujet pare a fi culesu din acele stabilimente care nu suntu de sigur refugiul moralităţii. Avizăm despre aceasta pe locul competentu*”.

Dorind să se păstreze credinţa nealterată, mergerea la teatru a credincioşilor mozaici – era împiedicată *„din cauza adversităţii autorităţilor clericale care interveneau prin denunţuri pe lângă autorităţi pentru a se interzice reprezentaţiile, iar artiştii să fie alungaţi din localitate”*. (Israil Bercovici, *O sută de ani de teatru evreiesc în România*).

Efectul notei răutăcioase – ce înregistra, în premieră, apariţia teatrului evreiesc pe Uliţa Mare – a fost ca de obicei contrar dorinţei autorului. Reclamaţia, slujind de reclamă, a făcut cunoscută grădina *Băştiţei* printre vieţuitorii din ghetourile târgului, obişnuiţi până atunci s-asculte numai psalmii şi cântecele hasidice ale cantorilor din sinagogi ori ale cântăreţilor din Brod, prezenţi prin cârciumi.

Pe scena lui Şimen Marc se jucau piese vesele şi se intonau cântece şi refrenuri care deveneau populare, producându-se schimbarea mentalităţilor astfel că pe nesimţite *„evlavia bunicilor ceda locul boemei nepoţilor”*, cum avea să noteze eruditul publicist *S.C. Cristian*.

Seara în faţa grădinii lui Mark se aduna lumea mai ceva ca la nuntă şi se petreceau scene ca în reportajul de mai jos, publicat de autor duminică 16 noiembrie 1986 în *„Flacăra Iaşului”*:

Cu Mihai Eminescu la Teatrul Evreiesc

„Pustiită încă de fierbinţeala tipsiei de foc aninată deasupra târgului, joi 19 august, în deseară, Grădina lui Şimen Mark se trezea somnoroasă din toropeala amiezii. Un chelner moleşit de zăpuşeală târnosia în dorul lelii, hârşâind scaunele, altul răcorea drumuşoarele bălăbănind peste pietre o ciutură bortelită, iar din urma lor al treilea feţuia mesele cu învelitori proaspăt spălate şi netezite. Priveghind grijitura, patronul cu pestelca albă dinain te şi pălăria pe ceafă, probăluia din ochi locurile, le imulţea cu preţul biletelor, socotea plata artiştilor şi lăutarilor, la care adăuga pe a personalului, plus consumaţia, lumina, scădea una din alta şi scărpinându-se după ureche, începea să fluiere a pagubă. Din toată tărăşenia asta nu ieşea mai

nimic pentru chirii, dăjdii, accize, şi lefile chelnerilor, başca pe deasupra tainul domnilor artişti şi cântăreţi cu buzunarele la fel de goale ca şi ale domnilor clienţi. În schimb avea şi el teatru nu numai arţăgosul de Otto Max de la Château aux fleurs – Grădina deschisă în grădina casei hatmanului Răducanu Rosetti din strada Golia, frecventată de junimişti, dar al cărui patron, tânărul Otto mai îngâmfat avea să intre în conflict cu gazeta „Curierul de Iassi" care avea să-l şfichiuiască fiindcă a pălmuit un client (8 septembrie 1876).

CADRAN SAPT

Cu Mihai Eminescu, la „Pomul verde"

Înainte de vremea toacăi pregătirele erau gata, căci afară pâlcuri de copii şi droaie de bărbaţi de toate vârstele dădeau târcoale intrării glumind, sporovăind şi necăjind casierul, care cerea trei lei celor care voiau să intre primii şi ocupau locurile de lângă scenă, iar cei mai şugubeţi ripostau chicotind, că nu are decât dumnealui să mute scena de lângă primele locuri şi să-i lase înăuntru doar cu cinzeci de bani, ca pentru rândurile din spate, ce se vindeau la urmă. Şotiile şi voioşia mulţimii de harabagii, rândaşi, cotiugaragii, croitori, cizmari şi tot neamul de meseriaşi ce-şi părăsiseră odăile sărăcăcioase din Târgul Cucului, Podul Vechi, Păcurari şi din Frecău-Podu Roş ca să vadă teatrul, înceta doar când în faţa portiţei larg deschisă şi sub ochii jinduitori ai privitorilor poposeau trăsurile angrosiştilor, doctorilor şi spiţerilor, întâmpinate cu plecăciuni şi pofteli curtenitoare chiar de proprietar.

La aprinsul lumânărilor, în grădină nu mai era loc

nici pentru un chibrit, şi acela pus în picioare. Înghesuiţi în jurul meselor şi pe şiragul băncilor din fund, sute de capete cu gâturile întinse căutau „podiul”, pe care câţiva artişti jucau în mare haz scenete şi întâmplări din viaţă, presărate de cupletele cântăreţilor.

Grădina fremăta de veselie şi aplauze.

Ascultând atent replicile, la o masă mai din faţă, un tânăr nota din când în când câte ceva şi se distra copios spre bucuria patronului care-l urmărea, făcându-şi de lucru prin jur. Plimbându-se printre mese cu prosopul pe mână, lustruia câte un pahar, sălta capacele cănilor să nu rămână fără bere, scutura nişte firmituri închipuite, iar când larma spectatorilor prăpădiţi de plăcere şi înveseliţi la culme întrecea măsura, părându-i-se că gazetarul nu mai aude vorbele artiştilor, sau le înţelegea mai puţin, el ştiind limba germană iar actorii jucând în jargon (idiş) – provenit din germană cu unele cuvinte slave şi ivrit –, se repezea ca un hultan la băncile din fund unde sute de şepci, iarmulci şi pălării pletoase se cutremurau în râsete şi chicoteli:

— Măăi, potoliţi-vă măăi! În grădină se află şi domnu’ poet de la «Curierul de Iassi» şi ce părere o să-şi facă despre voi! Vreţi să citiţi iaar că la teatrul nostru este un adevărat scandaaal”.

178

Urmărind atent jocul actorilor şi înţelegând dialogurile, căci cunoştea limba germană studiind la Cernăuţi, Viena şi Berlin iar din copilărie la Botoşani era familiarizat cu idişul, poetul Mihai Eminescu, în rol de cronicar dramatic se lămurise, iar la 22 august 1876 publica în gazeta *„Curierul de Iassi”* o amănunţită cronică dramatică a spectacolului din seara vizitei:

„Teatrul evreiesc. Într-o grădină pe Uliţa Mare s-a deschis un mic teatru de vară în care se joacă în limba evreiască (germană stricată). Trupa, venită din Rusia şi compusă din 6 inşi (toţi bărbaţi) are un repertoriu caracteristic care atinge numai viaţa casnică şi religioasă a evreilor.

Astfel joi în 19 august s-a jucat:

1) *„Lumea ca un paradis”* (*cântecel satiric*), *2*) *„Filosoful amorezat şi hasidul* (*habotnicul*) *luminat”*, *dialog*, *3*) *„Socrul şi ginerele”*, *4*) *„Fişei harabagiul cu rândaşul său Sider”*, *comedie*. Despre *piese avem puţin de zis, ele nu prezintă vreun mare interes dramatic, dar jocul actorilor a fost excelent. Astfel în piesa a doua actorul ce joacă pe hasid a reprezentat atât de fidel pe evreu, cum îl vedem în toate zilele, apucat, cu vorba repede şi măruntă, încrezut, râzând iute şi clipind din ochi, încât trebuie să-i recunoaştem mult talent. În piesa a treia ginerile a fost jucat de un alt actor, pe care-l credem cel mai talentat din trupa toată. El a jucat pe evreul uimit. Socrul e unul dintre aceia care vrea să scoată neamul său la lumină, deci a luat ginere pe un fel de* stoudious theologia e, *om cu totul netrebnic şi uimit de învăţătura talmudistică. Acest rol a fost jucat în mod foarte caracteristic. Ridicând sprâncenele adesea în sus şi făcând creţi pe frunte, cu barba neagră, tunsă în mod deosebit, lung şi slab, vorbind şi cântând natural, ne-a arătat un adevărat prototip de minte pe dos şi netrebnicie. Directorul trupei are un glas simpatic* (*bariton*) *şi figura plăcută. Ariile sunt evreieşti iar publicul, compus în mare parte din coreligionari ai actorilor, petrece bine”*.

Nota, care avea să devină certificatul de naştere al primului teatru profesionist din lume în limba idiş, nu era singulară. La 4 iulie publicase una despre spectacolele tinerilor actori Manolescu, Ionescu, Arceleanu şi Alexandrescu, prezentate în grădina Château aux fleurs, iar mai târziu avea să publice şi cronicile spectacolelor teatrului de vară, înfiinţat de Petre Alexandrescu: *Seratele teatrale din Grădina Primăriei* (2 5 august) şi *Teatru în Grădina Primăriei* (29 august).

Ideea lui Marcu fiind molipsitoare, nu prea departe de locanta sa într-o *„căsuţă doar cu un singur etaj”*, în vadul vechiului Casino de Viena, din strada Primăriei, (numit prin 1872 Casino de Iassi), toamna se deschidea Cazinoul *La Pomul Verde*. Evenimentul se aducea la

cunoştinţa publicului: *„Subsemnatul antreprenor cazinoului comercial, pronumit astăzi „La Pomul Verde”, ce am mai ţinut odată cu D. Buch, situat în oraşul Iaşi, despărţitura III-a, strada Primăriei, am onoarea a face cunoscut onor public că aranjând zisul stabiliment din nou, foarte elegant cu un bun biliard pentru kigel şi carambollage şi cu cele mai fine băuturi, cu preţuri foarte moderate, precum şi serviciul prompt, rog pe onor publicul a ne onora cu vizite numeroase Deschiderea va avea loc în sara de 30 ale curentei luni octombrie, cu muzică civilă. Cu stimă Uşer Hârşehman”*.

Noua locantă atrăgea şi pe poetul Avram Goldfaden, fost învăţător din Ucraina, care publicase un volum de versuri şi altul de teatru (la Odessa), călătorise la Lemberg, München, Cernăuţi, căutându-şi un rost, de unde coborâse la Iaşi. Venise cu dorinţa să înfiinţeze o gazetă evreiască, dar soţia prietenului său Ithac Librescu i-a zis *Monsieur Goldfaden, la Bucureşti există un ziar „Haioeţ” al cărui redactor moare de foame de şapte ori într-o zi. Ce ai de gând? Să scoţi şi dumneata un ziar şi să muriţi amândoi de foame? Mai bine ascultă ce-ţi spun eu. Lasă-te de nebunia asta! Evreilor le lipseşte un teatru. Apucă-te mai bine de aşa ceva! Mă gândesc la un teatru evreiesc la fel ca al românilor*. „Plăcându-i ideea, la început accepta propunerea lui Şimen Mark de a-şi prezenta singur pe scenă poemele, în stilul cântăreţilor din Brod, îmbrăcat în frac. Încercarea se dovedi însă un eşec, căci la sfârşit în loc de aplauze primea fluierături. Dându-şi seama că lumea dorea altă ceva în puţin timp a scris *„comedia ilariantă Şmendrich „*şi a pus pe picioare o trupă din câteva persoane cu care a interpretat-o obţinând un formidabil succes, tot în grădina lui Mark din Uliţa Mare. Despre acest spectacol scria la 4 octombrie 1876 unui prieten de la Odessa (Moise Finkel, tot cântăreţ) invitându-l să-i fie partener: *„… la cererea generală m-am hotărât să alcătuiesc o trupă din cei mai buni artişti şi s-o organizez în stil european… Aici la Iaşi se va înfiinţa un teatru evreiesc permanent a cărui direcţie mi-a fost încredinţată.*

Dispun de cele mai recente creaţii ale mele, precum şi de piese. Voi continua, în acelaşi timp, să scriu lucruri mereu noi pentru acest teatru care va fi unic în lume. Ştiţi, desigur, că în momentul de faţă aproape nu există scriitori care să creeze ceva nou pentru scenă. De fapt, eu sunt singurul... De aceea sper că la primirea scrisorii nu veţi sta mult pe gânduri şi veţi veni îndată aici. Lângă mine vă va fi mai cald decât în orice altă parte... Am dat o reprezentaţie în grădina lui Şimen Mark. Locurile s-au vândut de la 3 mărci şi până la 50 centime. De când există grădina nu s-a mai realizat o asemenea reţetă. V-aş fi trimis un afiş dar nu vreau să se ştie la Odessa de reprezentaţiile mele din Iaşi... „Aşa cum reiese din scrisoare primul spectacol a fost în grădina lui Marcu, următoarele având loc, probabil, în grădina cazinoului *La Pomul Verde*, unde se muta cu trupa (*începuturile teatrului evreiesc*).

Răcindu-se timpul şi negăsind la Iaşi o încăpere convenabilă pentru spectacole, directorul şi mica lui trupă din trei persoane (Goldfaden, Israel Grodner şi Suher Goldstein), număraţi opt după roluri, au plecat la Botoşani unde li se oferise o sală încăpătoare şi apoi la Galaţi, Brăila, Bucureşti. Acolo fiind multă populaţie evreiască piesele sale jucate pe scenele din grădinile Jigniţa şi Pomul verde au avut şi mai mare succes deşi presa israelită locală le primise cu răceală, din motive religioase. Urmau apoi turnee la Odessa, Harkov, Moscova, Petersburg, Varşovia şi, din 1887, în New York unde, întâmpinând indiferenţa localnicilor, peste doi ani se retrăgea la Paris şi Lemberg, întoarcându-se amărât la Bucureşti în 1892. Prin 1895 venea în turneu la Iaşi, jucând pe scena de la Sidoli şi *Pomul Verde* (aprilie septembrie), pleca în America (1896), apoi la Paris (1903) de unde se întorcea iar în America, dar îndura lipsuri, trăind decepţionat greii ani ai bătrâneţii (fiind născut în 1840). Solicitat de Asociaţia tinerilor vorbitori de ebraică, scria o piesă în această limbă, organizând şi o trupă cu care în martie 1906 dădea primul spectacol de acest gen în America, devenind astfel

părintele teatrului în limba idiş dar şi în limba ebraică (Israil Bercovici). La 9 iulie 1908 părăsea scena pentru totdeauna, lăsând familia în mare sărăcie încât soţia era nevoită să ceară ajutor unui prieten din Polonia scriindu-i că, deşi acolo erau teatre evreieşti, nu i se da nicio atenţie ori sprijin. *„Într-o ţară ca America orice inimă se preface în piatră. Dumnezeul lor e dolarul. De multe ticăloşii a avut parte bărbatul meu în viaţă, dar mai ales eu, o femeie bătrână şi singură. America ştie doar să facă înmormântări frumoase"*. Astfel se încheia epopeea vieţii creatorului teatrului modern evreiesc.

După plecarea sa la Botoşani, pe scena din grădina ieşeană de la *Pomul Verde* urcau alte trupe precum a lui Al. Evolschi şi Mihai Popovici de la Teatrul Naţional, jucând prin 1877 *Doisurzi* şi *Hoţul şi fanaragiul*. Una îşi anunţa spectacolele prin *„Noua Revistă"* din 24 mai 1887 scriind: *„O trupă de curând sosită în Iaşi va începe reprezentaţiile în grădina Pomul Verde"*. Locanta lui Şimen Mark dispărea, imobilul fiind vândut Băncii Naţionale care îşi căuta un sediu.

La laşi gustul de teatru pătrunsese prin toate cartierele creştine şi evreieşti. Pe Lăpuşneanu, în capătul de sus al Uliţei Mari se juca teatru cu succes la cofetăriile Madame Alexandre şi Passini deşi erau situate cam vizavi una de alta, prima cam pe locul Cofetăriei Amandina, iar a doua cam pe unde-i acum Grădina Corso. Nu lipsea nici din Grădin Primăriei, aflată oleacă mai sus ocupată acum de Cinematograful Tineretului şi nici de la grădina Jockey Club ce a existat lângă Casa Tineretului.

Nişte tineri evrei din Podul Roş jucând piesa *Regele Ahaşveroş*, la sfârşitul spectacolului acel ce interpreta pe ministrul Uman intrând aşa de bine în rol, încât i-a rămas numele Moişe Uman. O trupă de amatori începuse să joace în grădina Şulim Şeicheolăs (Şaichiolăs) din strada Hotin spre Ţicău, unde se amenajase o scenă mare şi se jucau operete scrise de profesorii Horovitz şi Lateiner. Unul dintre tinerii actori de acolo, anume Iosolă Scherman ajungând mai târziu la Londra, deschidea un teatru

propriu. Profesorul Helman înjghebase de asemeni o trupă cu care juca pe scena unui mic teatru de varieteu înfiinţat în strada Başotă pe locul liber din spatele casei Başotă ocupată de Liceul Ştefan cel Mare, unde s-au făcut locuinţe după 1950. El scria cupletele şi scheciurile. Un teatru în toată regula, se înfiinţa de unii actori de la *Pomul Verde* în strada Banu pe malul Râpei Galbene, în grădina farmacistului Blumenfeld (*Teatrul evreiesc din laşi*). Se numea Teatrul Tivoli şi era locul preferat de trupele cu limbă germană. Nu rămânea fără teatru nici grădina hanului *Pârlita*, rebotezat *Dacia*, din partea de sus a străzii Ştefan cel Mare şi nici Târgul Cucului în preajma căruia, la hanul Cucu, se înfiinţase unul foarte original cu scena pe şapte butoaie ce funcţionau ca un amplificator repetând ecoul vocii actorilor, spre distracţia spectatorilor aşezaţi în cerdacurile caselor din jur ca în loje. Lumea îl botezase Teatrul cu Cerdacuri şi se înjghebase în preajma pieţii alimentare, cam peste drum de micul turn răsăritean al Goliei. Aici sosea prin 1909 trupa de varietăţi cu mare succes a lui Benjamin Braunştein (*Din Târgul Cucului în Piaţa Unirii*).

Purtând legenda găzduirii teatrului lui Avram Goldfaden grădina Pomul Verde intrase în istorie ajungând vestită în toată lumea. Pe scena ei modestă ţineau să debuteze mulţi dintre tinerii încercaţi de dorul Thaliei ajungând adesea celebrităţi pe scenele din Europa şi America.

Vizavi de intrarea în grădina *Pomul Verde*, aproape *„uşă în uşă”* se construise şi moderna clădire a Teatrului Naţional, inaugurat la 1 decembrie 1896, dar cu începuturi şi tradiţii din decembrie 1832 când

În spatele său, pe uliţa Golia se deschidea Teatrul de Varietăţi al fraţilor Baptiste şi Ioseph Fouraux, în casele Talpan (cam peste drum de actualul sediu al Filarmonicii Moldova). Activitatea sa bucurându-se de mare interes din partea târgoveţilor, în decembrie 1838 pe scenă se rânduiau două trupe: una cu spectacole în limba franceză iar alta în limba română. La ele se adăuga prin februarie 1842 şi a treia cu spectacole în limbă germană, condusă de celebra cântăreaţă *„madame Frisch”*, care primea şi direcţia tetrului ieşean pentru doi ani (septembrie 1841 – mai 1842) Unii dintre artişti, cât şi spectatorii, în majoritate, erau evrei.

„Astfel, după zece ani de existenţă, teatrul ieşean avea trei trupe sau, după spusele unora, căsoaia lui Talpan (proprietarul) avea trei teatre, laşul devenind un recunoscut centru multinaţional european”. (I. M. *Din Târgul Cucului în Piaţa Unirii*). Lor, la 4 martie 1844 li se alipea şi o trupă italiană sosită din Odessa. Ca efect al acestei vieţi artistice intense, la 7 octombrie 1845, pe firmamentul Iaşilor apăruse Teatrul Naţional. I se construise un sediu pe Copou dar care arzând s-a înlocuit cu acel din strada Căpitan Păun, proiectat de renumiţii arhitecţi vienezi Felner şi Helmer şi inaugurat în 1896.

Prezentarea spectacolelor pe cele două scene din strada Căpitan Păun reprezentând o mare realizare în

palmaresul unor actori din Europa şi America, aceştia nu le ocoleau, incluzând în turneele lor şi fosta capitală a Moldovei, deşi după Unire oraşul rămăsese din punct de vedere economic *„un biet târg de provincie*

Astfel nu ocolise laşul nici celebra actriţă pariziană Sarah Bernardt (evreică), sosită aici chiar la începutul epopeii lui Goldfaden, cu vreo 30 de însoţitori şi celebrul pat cu danteluţe al eroinei din *la dame aux camelias* de Al. Dumas. Venea dinspre Viena prin Lemberg şi mergea la Odessa dar dorise să aducă Iaşilor măcar o fărâmă din viaţa artistică a marelui Paris. Dăduse spectacole pe scena Teatrului Naţional din Copou (9, 10 şi 11 noiembrie 1881), locuise la hotelul Binder din capul străzii Lăpuşneau, dar îşi plimbase paşii şi în modesta grădină unde auzise că se juca teatru în limba idiş.

Viaţa teatrală de la Iaşi devenise atât de apreciată pe plan european încât un actor ajuns în străinătate când voia să se recomande elogios spunea: *„Ştii colega, eu am jucat teatru la Iaşi”* (*Teatrul evreiesc din Iaşi, biblioteca Saul Leizer*).

Fermecaţi de muzica pianistului Braun şi a violonistului Gh. Borteanu, ieşenii, adunaţi în încăpătoarea odaie dinspre grădină a cabaretului înfiinţat la *Pomul Verde* de antreprenorul Regenstreich prin anul 1888, bisau şlagărul la modă *Alza* şi fredonau refrenurile împreună cu artistele de pe podium *„franceze, picante, germane blonde, italience brunete”*:

„Ce frumoasă melodie/ într-un vals frumos!
Fie polca cât de vie/Nu-i aşa duios…” (*Rudolf Şuţu*)

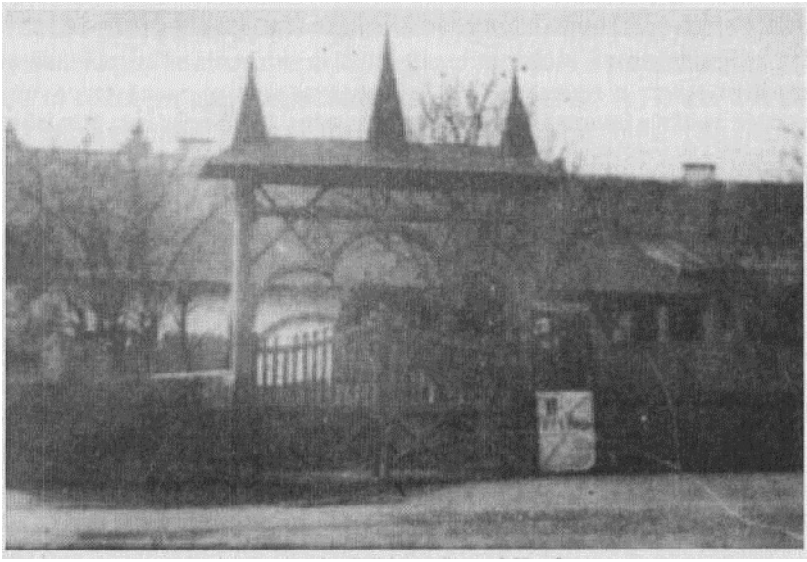

universitare din anii străbunicilor sub deviza *„Wein, Veib und Gesang”* (*Vin, dragoste şi cântec*), *Pomul Verde* devenise pe la finele secolului trecut localul tinereţii visătoare, deşi nici alţi locantieri nu dormeau cu mâinile în sân. Vestindu-şi apariţia cu multă ardoare, prin decembrie 1896, pe rând cu Teatrul Naţional, în str. Căpitan Păun nr. 18, se deschisese cârciumioara *„La respect General”*, adresată celor ieşiţi de la spectacole: *„Un eveniment colosal, senzaţie care va zgudui Highlife-ul nocturn al urbei noastre. Mâine se inaugurează cu un program splendid noul local al lui Moise Zinger inventatorul fleicii naţionale pur sang”*.

Însoţind veacul care se ducea, vechea clădire scundă a cazinoului Pomul Verde, aşezată cam de-a hoarţa pe strada Primăriei, într-o zi se topea înghiţită de un incendiu, iar în vara anului 1899, pe locul căsuţei de la numărul 15 se ridica un bloculeţ modern şi cochet, aliniat după clădirea de la numărul 13 din colţul străzii cu ulicioara Căpitan Păun (numită apoi 9 Mai şi acum Aghata Bârsescu. Strâmtorată de noua zidire, în dosul căreia rămăsese cu poarta prin strada Căpitan Păun numărul 23, în faţa Teatrului Naţional, faimoasa grădină Pomul Verde pierdea prin 1901 zidul ce-i înconjura aşezarea, cât şi arcul intrării,

năruit de vechime.

Pe scena sa vara se perindau însă mereu trupe de teatru şi varietăţi româneşti şi evreieşti, unele venite şi de peste mări, din America. Modernizând grădina Isidor Aschenazi *„conducătorul trupei israelite din Iaşi”*, prin 1911, o înzestra cu *„ecleraj electric”*, iar în primăvara următoare îi construia un acoperiş tăbluit pe stâlpi din fier. Sosind din

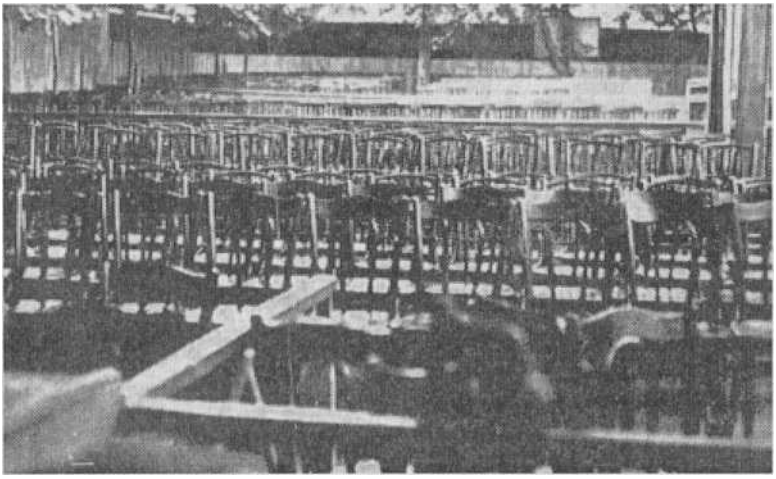

Grădina *Pomul Verde*

America într-o vizită în România actorul Boez Yong cu soţia sa, renumita actriţă Clara Yong, ţineau să joace câteva spectacole la grădina *Pomul Verde* cu trupa lui Aşchenazi. Entuziasmaţi de jocul Clarei, după spectacol

studenţii o întâmpinau cu aclamaţii şi o duceau la hotel într-o trăsură trasă de ei, uimind-o profund.

Revendicată când de cafeneaua de pe colţ, de la numărul 13, când de depozitul de vinuri instalat la numărul 15, bătrâna grădină *Pomul Verde* ajungea până în zilele ultimului război când îşi închidea porţile lipsită de spectatorii îngroziţi de vrăjmăşiile anilor 1940 – 1944.

Reînvia la 1 iulie 1945. Trupa Teatrului Naţional fiind plecată în refugiu pe scena să dădea spectacole o formaţie de tineri actori evrei ce au reorganizat şi grădina *Pomul Verde*. Doritori să alunge tristeţea celor patru o echipă care începuse să prezinte spectacole încă din decembrie 1944 în sala cinematografului Scala numită de ei Teatrul Evreiesc. I se recunoştea, oficial, existenţa abia la sfârşitul anului 1949 prin decizia nr. 419 din 15 noiembrie 1949, semnată de preşedintele Marii Adunări Naţionale, profesorul C.I. Parhon. (C. Ostap. *Parfum de Iaşi*); La 21 decembrie 1950 Teatrul Evreiesc începea oficial stagiunea, iar din anul 1956 lua numele iniţiatorului primului teatru evreiesc, Avram Goldfaden, cu prilejul aniversării a 80 ani de la înfiinţare. Într-o zi dalbă – 27 decembrie 1956 – cu clinchet de clopoţei şi pregătiri de întâmpinare a noului an, în grădina Teatrului Naţional din faţa Pomului Verde se dezvelea şi bustul său acoperit de hlamida fulgilor pufoşi de nea. Plutind jucăuşi prin aer îi mângâiau chipul de bronz, brăzdat de încercările aspre ale vieţii tumultuoase şi plină de lipsuri.

Se întorsese în oraşul ideilor generoase de care se despărţise în toamna friguroasă a anului 1876, lăcrimând probabil ca şi înaintaşul său Beri Broder, la plecarea din viaţă:

„Oraşul în care m-am născut/Nu-l mai ţin minte.

Am uitat drumul/ Care mă adusese aici.

Aici, unde cântă ţiganul, /Aici unde evreii beau vin.

Aici unde se frige carnea pe cărbuni, /Aici vreau să fiu îngropat.

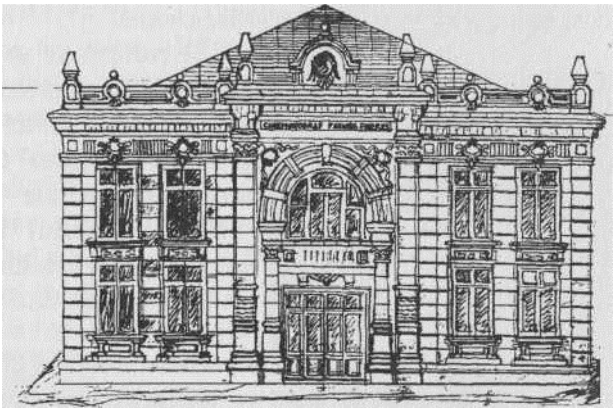

Brody are fruntea încruntată/Iaşul are inima veselă.
Spuneţi-mi Beri cel din Iaşi/Pentru evreii urmaşi…”
(Iţic Mander în *o sută de ani de teatru evreiesc în România, Israel Bercovici*)

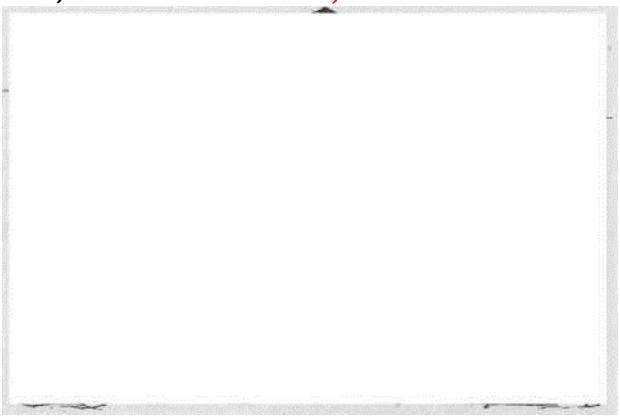

Odată cu decretul de recunoaştere oficială a Teatrului evreiesc i se predase clădirea fostului cinematograf *Phoenix din* strada Gându nr. 2 – 4 şi Grădina *Pomul Verde* din strada 9 Mai, nr. 4 (numită acum strada Aghata Bârsescu), fostul cinematograf *Scala* fiind sortit dărmării pentru lărgirea bulevardului Ştefan cel Mare Pe scenea teatrului şi a grădinii se jucau în veselia sutelor de spectatori *Tevie Lăptarul, Herşele Ostropolier, Bravo mie sunt ieşean, Punctul pe i…* şi multe spectacole de varietăţi cu traducere în limba română prin căştile introduse la bănci. Destinul modernizărilor care pândea viaţa vechiului Iaşi nu le ierta nici pe cele două scene. Scăzând vertiginos

numărul spectatorilor Teatrului Evreiesc ieşean, ce-şi schimbau Domiciliul de pe malul Bahluiului pe meleagurile noului Israel şi instituţia desfiinţându-se, prin 1963 frumoasa clădire din strada Gându, rămasă fără artişti, cădea în iureşul târnăcoapelor şi buldozerelor ce nimiciseră fără îndurare şi centenara clădire a Academiei Mihăilene de la colţul străzilor Gându şi Arcu. Câteva zeci de spectatori din seara zilei de 30 decembrie 1962 trăiau un emoţionant spectacol cu *Dumbrava minunată* a lui Mihail Sadoveanu… Din fostul teatru rămânea ca amintire doar marele depozit de decoruri, construit la spatele său şi care s-a transformat într-un modern spaţiu comercial, prin 2004, după ce a zăcut părăsit vreo 40 de ani.

Se realizează un plan de peste 80 de ani

Grădina *Pomul Verde* se pierdea şi ea pe altarul jertfelor cerute de esplanada dintre Teatru şi Mitropolie, visată de primarul Vasile Pogor şi consilierii săi care la 5 octombrie 1892 au aprobat amplasarea clădirii Teatrului Naţional, după dificile discuţii şi ezitări, continuate şi în mai 1894.

Mult dorită şi adesea pomenită de gazete şi cerută insistent, printr-un articol, chiar de Nicolae Iorga cât şi de Cercul ieşenilor din Bucureşti, nu avea însă nicio şansă de realizare fiindcă exproprierile presupuneau sume colosale ce nu existau în caseta Primăriei pentru plata despăgubirii clădirilor. Nefiind bani ca să se cumpere teren nici pentru noul Teatru, Primăria cedase localul său (1891), dărmându-l şi mutându-se cu chirie (vidi *Romantica Poveste a Palatului Roznovanu*).

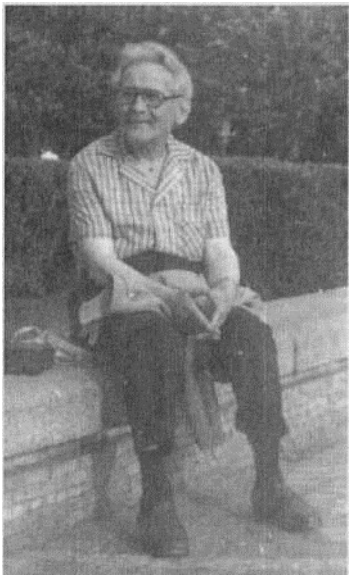

Se ridicau şi probleme de conştiinţă culturală în legătură cu vechea tiparniţă a lui Herşcu Goldner, înfiinţată de prin 1865 – unde îşi tipărise Junimea *„Convorbirile literare”* şi Ion Creangă operele – cât şi cu Grădina Pomul Verde şi imobilul familiei domnitorului Hangerli, toate ameninţate cu dispariţia fiind situate în cuprinsul teritoriului vizat. Deşi Herşcu Goldner murise în 1905, tipografia funcţiona o preluase tipograful Alexandru Ţerek. Nu erau puţini dintre acei care plângeau şi prevăzuta pierdere a Străzii Primăriei (numită pe atunci Gh. Mârzescu şi apoi Dobrogeanu-Gherea), ce unea strada Ştefan cel Mare şi Cuza Vodă. De aceea adesea târgoveţii considerau că Teatrul, fiind proiectat de străini – necunoscători ai Iaşilor, ziceau ei – se amplasase greşit cu faţa spre strada Căpitan Păun – numele unui pompieromorât la salvarea cailor din grajdul aprins al Roznovanilor (1885).

Prin martie 1971 toate zidirile fiind proprietate de stat şi mulţi dintre locatarii vechilor locuinţe doritori de apartamente confortabile la bloc cu încălzire centrală, nu a fost greu edililor timpului conduşi de primarul Ioan Manciuc să împlinească visul ctitorilor teatrului. După o scurtă şedinţă de aprobare a planului întocmit de

sistematizatorul zonei, intrau în funcţie buldozerele. Toamna, peste fundaţiile fostelor clădiri creştea iarba noului parc. Justificând marea prefacere cu multe demolau unii dintre participanţii la aprobarea lucrărilor aminteau că şi construirea teatrului a cerut sacrificarea unui locaş religios, biserica lui Dancu din timpul lui Petru Rareş, slăbită şi dezechilibrată de săpăturile pentru teatru. Ajunsă în gravă stare de ruinare, după inaugurarea teatrului, în presa timpului se încrucişau obişnuitele acuzaţii şi nefiind altă cale şi nici fonduri pentru consolidări se accepta dărmarea ei. Începea prin februarie 1903, continua prin august după unele opriri şi se termina prin octombrie, după ce edilii şi înalţii ierarhi s-au spălat pe mâini, lăsând păcatul pe umerii fostului primar Vasile Pogor.

Prin realizarea spaţioasei esplanade se încheia astfel povestea legendarei grădini legată de amintirea poetului Avram Goldfaden. Spre neuitarea ei, din iniţiativa directorului teatrului ieşean, Ion Holban, între 15 – 18 octombrie 2002 la Iaşi a avut loc prima ediţie a Festivalului Internaţional de Teatru Avram Goldfaden, marţi 15 octombrie marcându-se locul Grădinii *Pomul Verde cu* un obelisc. Au urmat spectacolele trupelor din Bucureşti, Israel. Dresda şi laşi, ultima prezentând piesa *Teibele şi demonul ei*. În anul 2003 urma ediţia a II-a, Festivalul intrând astfel în tradiţia acţiunilor culturale ieşene. Din anul 1976 esplanada lua aspectul actual, instalându-se chipurile marilor directori ai teatrului, şi construindu-se fântâni arteziene (una, aceea din faţa teatrului fiind chiar pe locul tipografiei lui Goldner. Dorind animarea spaţiului, în primăvara anului 1990 primarul Emil Alexandrescu lăsa pictorii amatori să-şi expună aici tablourile, deşi o gazetă tuna şi fulgera socotind lucrările lor kitsch. Ideea o dăduse autorul acestor rânduri scriind despre Grădina Primăriei, din strada Lăpuşneanu, unde-şi expuneau operele artiştii târgului încă de prin anii 1876. Susţinând timidul început ameninţat cu dispariţia, autorul publica articolele *Grădina artelor* în ziarul „*Opinia*" din 19 octombrie 1990 şi *Grădina*

Primăriei a reînviat, la 10

Obeliscul de la Pomul Verde august 1991 în aceeaşi gazetă.

Şi *Mitropolia avea dugheni în faţă*

Nestricându-i oleacă de frupt negustoresc nici Mitropoliei, se împresurase şi ea, asemenea celorlalte biserici, cu un cârd de prăvălii la strada înşirate din poarta intrării până la colţul străzii Langa. Ultimele vreo nouă şi apoi numai şase, se ţineau nesmintite până prin 1874, în faţa locaşului Mitropoliei vechi (Sf. Gheorghe). Din acel an cădeau, 189

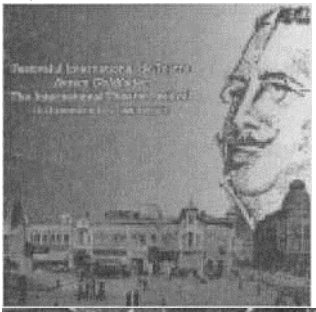

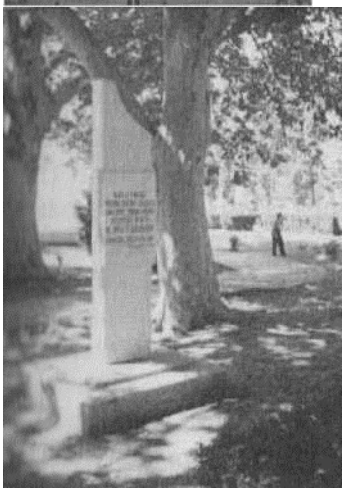

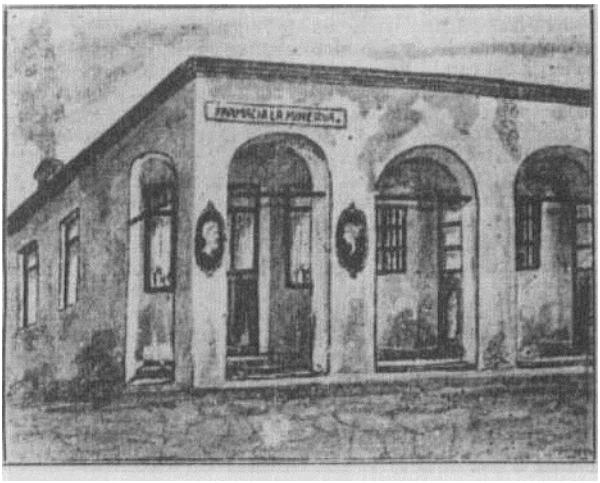

trăsnite de alinierea străzii. Boltite, cu stâlpi din piatră netezită, săltate pe două trepte şi unite prin portic de trecere, adăposteau pe la 1842 magazia serdarului Nica, luminată seara, mai ceva ca ziua de stolul sfeşnicelor şi lămpilor cu hogeag din cristal – faimoasele *„privilighete Apollo”* ce măreau *„împătrit* lumina şi atrăgeau, ca pe fluturi, toţi junii capitalei. De felul lor bolţile erau întunecoase. Nada era şi mare. La prăvălia cu novitale a serdarului atotştiutor – cum îl zeflemeau pizmaşii pe ştiinţa lui în politicalele vremii – poştalioanele aduceau din toate părţile tăşti cu jurnale noi, iar harabalele felurite hârţoage, tocmai scoase de sub teascurile Institutului *„Albina românească”* a lui Gheorghe Asachi, căreia serdarul Nica îi ţinea depozitul în capitală (1845). Atunci când abonaţii gazetelor, munciţi de prefacerile Europei se aprindeau prea tare, în plănuieli, iar pe la scări se iveau cu Banat, chipurile crunte ale slujitorilor domneşti, serdarul le făcea vânt, printr-o tainiţă subterană, în bolta vecină cu *„leacuri trupeşti* de pe colţul uliţei Baston, stăpânită o vreme de Gheorghe Pădure şi spiţăria *La Minerva*, slobozită printr-un hrisov, în anul 1827, de *„Ioan Sandu Sturza Voievoda, Domn ţârei Moldovei”*.

Alt cupeţ, spătarul Ghiţă Căliman înnobilat de gazete cu numele Gizzo Kaliman, înmuia durerile maiurilor şi răunchilor cu apele minerale *„evropienesci”*, anume

aduse din vestitele fântâni franţuzeşti şi nemţeşti, în *„ulcioare mari sau mici”*, potrivit cu pofteala onoraţilor cumpărători şi numai după vreo patru-cinci săptămâni de la poruncă.

Mai înainte *Librăria Nouă a lui Teodor Codrescu*, *instalată „vizavi de catedrală în mâna abonamenturile* „gazetelor pariziene şi vieneze doar după opt zile de la apariţie, iar pe acele bucureştene chiar şi la două trei zile (anul 1855).

seminţe de flori parfumate, oferind şi grădinari iscusiţi, gata să le semene.

Dărmată, în locul vechii ei clădiri prin 1936 se ridica magazinul modern cu etaj al lui Varptaronian, în care se vindea cea mai straşnică stofă Serg din Braşov, iar prin 1948 se instala Magazinul Universal „Iaşul” – mare noutate a timpului după anii războiului, când puţinele articole de galanterie, manufactură şi încălţăminte din prăvăliile goale se dădeau pe cartele cu puncte.

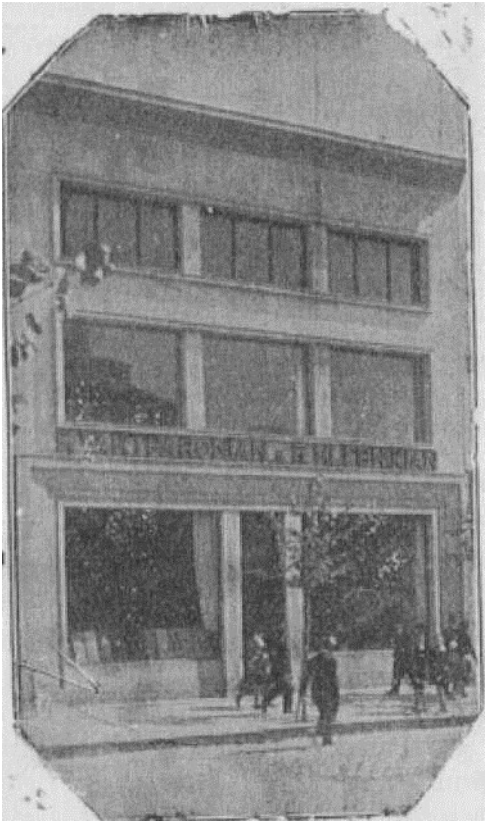

Bine aprovizionat, după desfiinţarea cartelelor (28 decembrie 1954), *„revoluţiona”* comerţul ieşean cu bogăţia sa de mărfuri. Acestea aveau preţuri fixe şi mici şi uimeau chiar şi pe vizitatorii din ţările vecine, ce se aprovizionau cu plăcere, ducând acasă în Polonia, în

Uniunea Sovietică şi în Ungaria îmbrăcăminte şi încălţăminte (aceea pentru copii fiind aproape pe jumătate mai ieftină).

„Pe atunci preţurile erau stabilite proporţional cu salariile, reducându-se prin HCM-uri astfel încât şi cel mai modest lucrător să-şi cumpere de mâncare, de îmbrăcat, să-şi plătească chiria şi întreţinerea, să-şi înveţe copii la orice şcoală, vara să-i trimită în tabără, iar el să se aşeze adesea la coada ONT-ului din Piaţa Unirii pentru a lua un bilet de odihmă la Marea Neagră asaltată de milioane de români”. Completa nostalgic un bătrân vânzător de la

„Iaşul” întrebat de autor despre fostul magazin.

Demolat, odată cu zidirea farmaciei de pe colţ, a Lochmanilor – pentru care istoricii implorau Cerul să fie păstrată datorită bolţilor şi

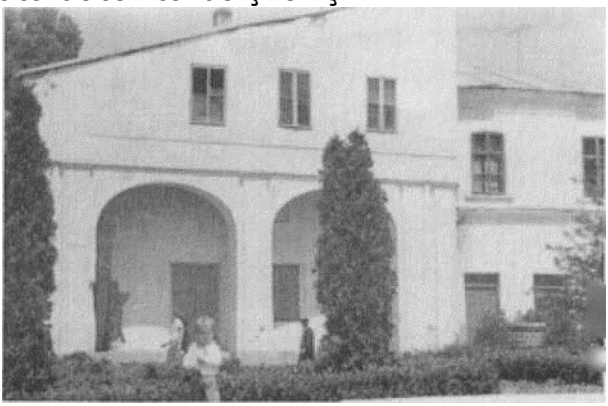

vechimii, prin anul 1970 se ridica Palatul Cărţilor – Casa Cărţii – cum se numea bogată librărie cu două etaje, plină de publicaţii a le vinde Anticariatul din ultimul etaj, adesea stând la coadă – aşa de mare era oferta. Activitatea acestuia, devenind un comerţ mănos, făcea prozeliţi, înfrânţindu-se şi alte anticării prin Cuza Vodă, Florilor şi un pâlc în Piaţa Unirii, ca prin anii 1900, când fosta stradă Brătianu era staniştea anticarilor.

Ultimul adăpost al tezaurul României, înainte de a porni în lungul său voiaj fără întoarcere…

Cumpărate de Banca Naţională, acareturile başoteşti în grădina cărora fusese locanta de vară a lui Şimen Mark, adaptate cerinţelor, aveau să devină prin 1885 sediul sucursalei ieşene al faimoasei instituţii, păstrându-se până în zilele anului 1944 când bombele războiului le ruinau. Pe locul lor se ridica noul palat cu faţade de travertin, construit între anii 1946 – 1947.

Vechiul sediu adăpostea în zilele toamnei anului 1916 Tezaurul României, adus de la Bucureşti în mare taină, cu 18 vagoane, şi ascuns la subsol, până în 15 decembrie 1916, când împreună cu lăzile depozitate în clădirea Vămii din Gara Iaşi porneau spre Moscova. Uriaşa comoară conţinea monede de aur, piese de valută, lingouri în vreo

1738 lăzi, plus faimoasele bijuterii ale reginei Maria în 2 lăzi. Al doilea transport pleca în 27 iulie 1917, pe vremea marilor lupte de la Mărăşeşti. Înnebuniţi de zvonuri şi sfaturile consilierilor străini guvernanţii, neîncrezători în tăria ostaşilor români, se aşteptau la spargerea frontului de ofensiva celebrului general Mackensen. *„În gara Iaşi era mare fierbere. Pe o linie de garaj se aflau 24 de vagoane încărcate cu bijuterii, obiecte de aur ale mănăstirilor, bani şi alte valori ale Casei de Depuneri, cu locomotiva sub presiune. Încă nu plecau fiindcă la fiecare ceas veneau ordine şi contraordine. Toată lumea* îşi *pierduse capul, iar la directorul Casei de Depuneri care dormea în vagoane, ca să le păzească, soseau cu intervenţii de ultima oră diferite personalităţi aducând valize, pachete, lăzi cu bijuterii, blănuri, tablouri, bani şi tot ce aveau mai scump fiecare. Nici nu era timp de făcut vreun inventar sau de dat chitanţă. Lucrurile se aruncau pur şi simplu în vagoane, fiecare rugând directorul să accepte coletul pe încredere, fără nicio formalitate. Numai să-l ia cu dânsul. Singura condiţie care se implora era ca trenul să plece imediat spre a nu fi capturat de nemţi”* (*I.M. Iaşi, Gara Amintirilor*). Cu acest tren se duceau şi uriaşele comori ale mănăstirilor şi bisericilor româneşti, adunate la Mitropolie: splendide icoane, vechi evanghelii îmbrăcate în aur şi argint, mitre, cruci şi cârje de aur, veşminte împodobite cu diamante, mărgăritare şi safire, nenumărate cărţi, tablouri, manuscrise şi cronici strămoşeşti.

Stricându-se relaţiile cu Rusia revoluţionară s-a ajuns la pierderea sa. Amănunte despre locul ieşean de unde – ziceau bătrânii – a început răcirea acestora şi alte informaţii sunt prezentate în volumul autorului: *Strada Lăpuşneanu de altă dată*. O parte (documente) s-au înapoiat în 1935, iar alta în iunie 1956 cu 1350 tablouri, 36533 de monede şi medalii, 150 icoane vechi, 50 candele cruci şi pocale de aur şi faimoasa Cloşcă cu puii de aur.

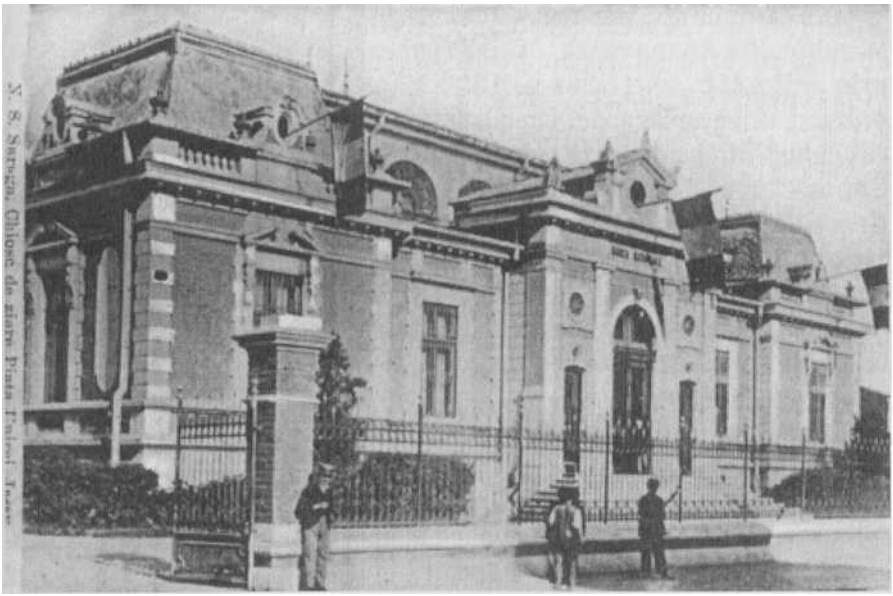

Vechiul sediu al Băncii Naţionale

Alături de bancă cam pe locul magaziei de pânzeturi şi stofe pentru obraze subţiri şi gusturi alese, a lui Lupu Carniot în care strămoşii priveau neîncrezători preţurile fixe, fără chip de tocmeală (1880), cum nu se mai pomenise pe nicăieri (căci erau aceleaşi pentru toate mărfurile), se muta din casa lui Fotache, Prima Societate de Economie (1933), zidindu-şi aici un cuib încăpător cu două rânduri, balcoane şi portal, ca orice bancă (nr. 49). După 1945 localul devenea sediul per ocupat după 1989 de FSN şi lăsat urmaşelor: PD şi PSD.

Capitolul 6

Popas la Roznovanu

Palatul plin de istorii romantice…

Unul dintre puţinele imobile care nu a suferit niciun fel de dugheană în faţă era acel al roznovanilor. Înalt şi luminos încă de la clădire fusese înconjurat cu ziduri laterale, dar numai cu un simplu lanţ de fier – pe stâlpişori din piatră – la faţă pentru a fi admirat de toţi trecătorii. Îl păzeau statui din Olimp aşezate la intrare pe vremea construcţiei pentru a întregi parcă peisajul Parnasului de vizavi.

Din balconul său stăpâna, vestita cucoană Marghioliţa Roznovanca, *„supraveghea”* prin anii 1850 mişcarea pe Uliţa Mare, primind, după amiaza, defilarea landourilor cu echipaje strălucitoare ce se îndreptau spre Copou *„la aer”*; seara retragerea lor în chicoteli înconjurate de tineri înfioraţi de amor strunind cai *„pur sang”*, ce conduceau duducuţele la *„domiţiliu”*, uneori însoţiţi de taraful lui Barbu sau Angheluţă, angajaţi să le cânte dorul în romanţe duioase şi-n plânsetele diblelor.

Dimineaţa, în schimb, cucoana admira parada armatei Moldovei, cartiruită în cazărmile de la Curtea Domnească şi şmotruită în piaţa largă de sub turnurile Mitropoliei, lăsată publică înainte de a fi cuprinsă în incinta locaşului, cu înaltul gard metalic, proteguitor.

Croită, cu dărnicie la fixarea înaltei zidiri pentru Mitropolie (1834), piaţa fusese împodobită şi cu o cişmea artistică, prin 1851, din porunca domnitorului Grigore Ghica. O construise inginerul comis, C. Mihailiuc de Hodocin înălţând monumentul turnat la o fabrică din Blanska-Moravia, dar care dispărea tăiat în primăvara

anului 2004. Impozant şi aurit Cişmeaua domnitorului Grigore Ghica era o atracţie a timpului.

Râvnind anii cei tineri şi dorind să le mai prelungească trăirea, în salonul cuprinzător de la etaj al palatului în care se adună acum consilierii Primăriei oraşului, vestita cucoană a Iaşilor de odinioară organiza *soarele* (serate), baluri şi concerte la care participau invitaţi şi doritorii de muzică.

Palatul roznovănesc se ţinea bine căci stăpânii erau boieri cu stare, având vii la Cotnari, moşii şi castele la Paşcani şi Stânca. Odăile pline de mobile străvechi, pe care nu le mai clintise nimeni din vremea zidirii, ascundeau şi o romantică şi palpitantă istorie…

…care încep cu aceea a cronicarului Miron Costin, decapitat pentru o vină închipuită

În spatele palatului se ascundea umilă, fosta uliţă Strâmbă (astăzi Agatha Bârsescu), în care spre Podul Vechi, locuise cronicarul Miron Costin ce nu găsise mai plăcută şi de folos *„zăbavă”* decât să aştearnă pe hârtie

frânturi din zbuciumata istorie a neamului său.

Dârzul boier Miron cu fratele său Velicico Costin îndrăzneau să înfrunte pe domnitorul Constantin Cantemir care dăduse *„cheia ţării”* în mâinile vistierului Iordache Rosetti străbunul stăpânilor palatului din Uliţa Mare. Fiindcă domnitorul se lăsa sfătuit de vistier şi nu mai contenea cu birurile, cei doi fraţi îl probozeau, adesea, zicându-i: *„Mai des cu păhărelile, Măria Ta şi mai rar cu orânduielile că birul este iertat de Poartă. Şi-i vra să-ţi dai Măria Ta seamă odată şi nu-i pute”*.

Locuinţa cronicarului din uliţa ca de sat, semăna cu un conac, înconjurată de un larg cerdac în care noaptea bătea lumina unei ferestre până târziu către zori. Într-o odaie plină de hrisoave, cu sfeşnicul alături, la lumina gălbuie a unei luminări groase de ceară, cronicarul scria aplecat asupra unui pergament.

Iarna de la sfârşitul anului 1691 îi întrerupea însă toate preocupările. Venise cumplită. După o neiertătoare boală, soţia murise la moşia Bărboşi şi tocmai când îi pregătea îngropăciunea, în odaia sa a năvălit un slujitor înfricoşat aproape strigându-i să fugă. De la Ieşi venea un pâlc de trimişi ai Curţii cu porunca să-l ridice, pentru a da socoteală domnitorului despre un presupus păcat. Căzuse la bănuială, împreună cu fratele, hatmanul Velicico şi cei trei fii ai săi, că ar fi complotat împotriva domnului. Toţi erau năpăstuiţi, fără nicio judecată, Velicico fiind tăiat în faţa Curţii Domneşti, după ce chiar domnitorul l-a lovit cu buzduganul în piept, cum povestea Dimitrie Cantemir, băiat de vreo 15 ani, care a scris viaţa tatălui său (Constantin Cantemir), fiind de faţă la ancheta domnească şi împărţirea poruncilor de pedeapsă.

„Şi când l-au găsit acolo la Bărboşi, atunce îi murise giupâneasa şi nici cu gându nu gândia că i-a veni o furtună ca aceea… Zisu-i-au slujitorii să fugă iară el n-a primit, ştiindu-se drept” (Ion Neculce)

Luându-l de lângă sicriu trimişii domneşti l-au închingat iar în drum spre capitală, la Roman, potrivit ultimei porunci i-au tăiat capul Era Ajunul Crăciunului din

anul 1691. Astfel cei doi soţi aveau să fie îngropaţi odată, uciderea cronicarului fiind apoi regretată de domnitor care*” mult s-a căit ce-a făcut şi blăstăma pe cine l-au îndemnat”*, păcatul rămânând pe sufletul lui Iordache, strămoşului roseteştilor, ce au ridicat mai târziu palatul din faţa Mitropoliei.

Locul larg şi cuprinzător al casei lor aparţinuse o vreme tot cronicarului.

Mai înainte pământul din părţile acestea *„cari azi e ocupat de Palatul Roznovanu până în strada Primăriei şi în dos până la biserica Dancu în dreptul Teatrului, era din vechi al lui Simeon Moghilă Vodă (domn între 1606 – 1607) şi al cneaghinei sale Marghita”* ce l-a dăruit pe la 1620, lui Pană vistiernicul (*Surete şi izvoade IV*). Acesta a făcut pe el o pivniţă. Luat prin silnicie şi fără plată de Gheorghe hatmanul, fratele domnitorului Vasile Lupu (1634 – 1653), noul stăpân şi-a făcut peste pivniţe case din piatră, spre colţul străzilor Primăriei (azi Gh. I. Brătianu) şi Căpitan Păun (acum Agatha Bărsescu). Reîntors la urmaşii lui Pană, după judecata domnitorului Gh. Duca, locul îl cumpăra vornicul Miron Costin (1678), care avea şi el casele *„ceva mai jos, pe Uliţa Strâmbă, spre Podul Vechi”* (*Gh. Ghibănescui. Îl* luase ca amintire din partea Marghitei – mama socrului său, Ion Movilă cu a cărui fată Ileana, Miron era însurat –, dar după 10 luni de stăpânire îl vindea vistierului Ursache, ginerele hatmanului Gheorghe. Prin aceste tranzacţii mijlocise de fapt împăcarea dintre cei doi foşti posesori ajunşi, de bună seamă la grave neînţelegeri şi mari duşmănii.

Tot îndesându-se casele pe Uliţa Mare, partea din jos a locului ajungea la familia Cantacuzinilor, cu mare trecere la domniile următoare ce-şi construise pe el un palat de reşedinţă. Frumoasa zidire avea însă să fie *„risipită din temelii”*, în timpul războiului Ruso-Turc dintre anii 1786 – 1788. Vistiernicul ca şi alţi boieri înfricoşaţi de veşnicele lupte dintre turci, nemţi şi ruşi, purtate în Moldova, trecuse sub pavăza împărătesei Ecaterina a II-a… La Iaşi sosea cneazul Grigore Potemkin care instituia un Divan al

Cnejiei Moldovei şi aducea o iarnă de linişte şi petreceri în capitală. îl urma apoi prinţul Suvoroff.

După lungi tratative prin Pacea de la Iaşi din 29 decembrie 1791 ruşii se retrăgeau (septembrie 1792), Moldova rămânând iar în stăpânirea armiilor otomane, puse pe represalii. Boierii desţăraţi în Rusia pierdeau astfel toate averile, nevoiţi fiind a le vinde pe nimic, la mezaturi ţinute prin interpuşi (*I.M. Romantica poveste a palatului Roznovanu*).

Amintindu-şi palatul unchiului Matei Cantacuzino, aflat pe locul larg şi cuprinzător din faţa Mitropoliei, Alexandru Cantacuzino scria lui Edgar Quinet că zidirea era cea mai frumoasă din Moldova *„întrecând în proporţii şi lux Palatul de la Deleni”* Aşezarea *„ocupa o mahala întreagă a oraşului pe Uliţa Mare în faţa Mitropoliei”* şi avea *„în fundul unei minunate grădini, locuinţa, mare zidire cu două rânduri”*.

Aici se aşezau Roznovanii

Aşa s-a făcut că aşezarea vistiernicului Matei Cantacuzino – mort de dambla în 1817, tatăl cnejilor cantacuzini, susţinători ai răscoalei greceşti din 1821 (Eteria) – să treacă marelui logofăt Neculai Ruset ori Roset, numit şi Roznovanu (Rosnovanu) după reşedinţa de la Roznov, districtul Neamţului, (unde în 1771 a făcut şi biserica). Sfetnic în Divanul Cnejiei şi însurat cu Smaranda Hrisoscoleu, stăpânea vreo 30 de moşii, herghelii, stupine şi multe vii (la Cotnari). Era nepotul vistiernicului Iordache Ruset *„adevăratul stăpân al Moldovei vreme de un sfert de veac”*.

(Radu Rosetti, *Despre originile Roseteştilor*...), acel care până la moartea din 1718 a învârtit toate treburile Moldovei şi i se punea pe cuget uciderea fraţilor Miron şi Velicico Costin.

Provenea din Ţarigrad, bunicul lui fiind Lascaris Rosseto sau Lascaris Roussaitos (de la care generalul Radu Rosetti începe genealogia neamului său în volumul *Familiei Rosetti*). După unii grec, după alţii de obârşie genoveză – dintr-un îndepărtat strămoş, Ion Rosetti sau Rossetti – Lascaris avusese doi feciori. Primul, Constantin, a ajuns cupar în Moldova – pe vremea lui Vasile Lupu (1634 – 1653) – iar al doilea, Antonie, domnitor (1675 – 1678), cu numele Antonie (Anton) Ruset, despre care tot Ion Neculce scria că *„era grec şi străin ţărigrădean, dar era mai bun domn decât un pământean, niciun obicei rău în ţară în zilele lui n-a făcut... deşi i se zicea şi Chiriţă Draco*. „Cu toate acestea avea să fie mazilit, dus în lanţuri la Istanbul şi chinuit să înghită tulpane pe care temnicerii le trăgeau înapoi, odată cu maţele, ca să dea banii pe care nu-i avea, căci *„lacom nu era*" (Neculai Costin). Aşa cum s-a mai arătat în puţinii săi ani cât s-a aflat în Moldova a refăcut biserica Sfântul Neculai – ctitoria lui Ştefan cel Mare – părăsită şi ruinată. Nepoţii săi, în schimb, cei cinci fii ai fratelui, cupariul Constantin, numiţi *„cupăreşti*", aveau să fie pomeniţi de mai toate letopiseţele, pentru

lăcomia lor – cum scria Radu Rosetti. Fără norocire la Istanbul, unde

Antonie Ruset…

erau supuşii stăpânilor osmanlâi – ocupanţii Constantinopolului cu două veacuri în urmă – au venit în Moldova, poftitori de *„vază şi averi”*. Crescuţi în Fanar, ştiau prea bine că, pentru a reuşi, trebuiau *„să se ferească cu străşnicie a-şi da gândul în vileag, ci dimpotrivă, să-l ascundă cu cea mai mare îngrijire… căci numai pe căi piezişe se ajunge cu siguranţă, la scop”* învăţaseră să mânuiască arma *„intrigilor”* şi aveau toate însuşirile aventurierilor: *„agerimea de minte, îndrăzneala şi dibăcia… lăcomia şi lipsa de scrupule”* (Radu Rosetti), fapt pentru care stârneau adesea, ura celor din jur.

Aşezat la Iaşi, unul dintre ei, faimosul Iordache Rosettos, numit de localnici Ruset, ca şi pe Antonie, dar supranumit *„matca tuturor răutăţilor”* (Ion Neculce), ajuns vistiernic, pusese la Istanbul *„capuchehăi”* pe fraţii săi: Lascarache, Mihalache, Scarlatache să-i slujească interesele pe lângă Înalta Poartă, cu pungi de aur şi felurite peşcheşuri, trimise din biata Moldovă. De *aceea*, *„Domnii pentru a putea rămâne în scaun erau siliţi să se înţeleagă cu dânsul; mulţi din ei fiind maziliţi, numai prin voinţa lui şi cu ajutorul fraţilor rămaşi la Ţarigrad”* (Radu Rosetti).

La moartea sa, Iordache lăsa fiilor *„cea mai mare avere teritorială ce s-a văzut vreodată în Moldova”*, înmulţită cu hapca (Radu Rosetti). *„După împărţirea ei, toţi fiii lui* (vreo 5 băieţi şi 6 fete), *au fost foarte bogaţi”*, întemeind familiile Roseteştilor din Roznov, Soleşti, Bălăneşti.

Ciorteşti cât şi Pribeşti – unde şi acum conacul păstrează inscripţia *„Această pivniţă o au făcut dumnealui Iordache Ruset. În senin şi în negură teafăr”*.

Trăitorii după el îşi scriau numele în felurite chipuri: Rossettos, Rosseti, Rossetti, Rosăt, Rousset, Rossetus, Rossette, Roset, Rusăt, Ruset… Unul dintre fiii săi, Andrei, întemeia bogata familie a Roseteştilor Roznovanu prin

moştenitorul său Neculai Roset (Ruset) Roznovanu (1725 – 1805), mai întâi paharnic şi apoi mare logofăt. (Victor Gervescu, *Biserica Roznovanu – Schiţa neamului Roseteştilor* (*Ruseteştilor*). Boieri foarte înstăriţi şi adânc implicaţi în istoria Moldovei, urmaşii lui Andrei rămâneau mereu în ochii concetăţenilor. Primul, Neculai, purtător al devizei strămoşeşti *„Sereno aut nubilo sospes”* / *„În senin şi în negură* teafăr” (General R. Rosetti, *Familia Rosetti*), a avut vreo opt sau nouă fete: *„les neuf muses”* şi pe feciorul Iordache numit şi Gheorghe. Însurat mai întâi cu Pulcheria (Profira) Balş – fiica lui Constantin Balş –, decedată în noiembrie 1798 şi apoi cu Anica Bogdan, pe la 1800, prima îi născuse doi băieţi: Neculai (1794 – 1858) – urmaşul său la vistierie – şi Alexandru (1798 – 1853) viitorul hatman.

La moartea celui dintâi Neculai Roset Roznovanu, prin 1805 sau 1806, casa cantacuzinească din Uliţa Mare, abia refăcută şi *„deschisă tuturor oamenilor învăţaţi”* rămăsese feciorului Iordache Roset (Ruset) Roznovanu (1764 – 1836), vistiernic încă din 1795 şi mare vistiernic în timpul Războiului Ruso-Turc dintre anii 1806 – 1812, cât şi caimacam (decembrie 1806).

Se ridică un nou palat pe Uliţa Mare…

După un surghiun, pe la Tiraspol şi în alte locuri din Rusia, întors acasă, marele vistiernic *al „Prinţipatului Moldovei” şi* consilier de stat al Rusiei, Iordache (zis şi Gheorghe) Roznovanu pornea *„zidirea palaturilor”* – cum avea să scrie paharnicul Constantin Sion în *Arhondologia Moldovei* – *„peste drum de vechea Mitropolie dărăpănată a Anastasiei, soţia lui Duca Vodă”*. Îl ridica după planul arhitectului Gustave Freiwald, angajat şi la zidirea Mitropoliei. Pristav al lucrării era *„Alecu Stere sau Steriade, de obârşie grec, iar vătaf al Curţii, aga Vasile Bosie”*. Frumosul aşezământ, fala Uliţei Mari, construit în stil neo-clasic, se inaugura cu o bogată petrecere în ziua de Sfântul Gheorghe 1832 – despre care scria gazeta *„Albina românească”*, în numărul din 1 mai. Odăile fuseseră zugrăvite de pictorul Ludovic Stavschi, iar Paraclisul de pictorul Ioan Balomir, ţinea hramul Sfintei

Treimi, cu prăznuire de Rusalii (a doua zi după Duminica Mare), dar şi al Sfântului Gheorghe. Palatul, cel mai arătos pe vremea aceea, avea holuri mari, saloane înalte, lespezi de marmură, balustrade elegante şi multe influenţe din palatele occidentale văzute de fiul său, Neculai Roznovanu (II), cu prilejul unor voiajuri şi instruiri prin apusul Europei: Paris – Londra – Viena (1818 – 1820), Berlin (noiembrie 1830) şi Viena (1833 – 1834), când procurase şi o Evanghelie pentru Biserica Sf. Gheorghe (paraclisul din castelul familiei de la Stânca Roznovanu).

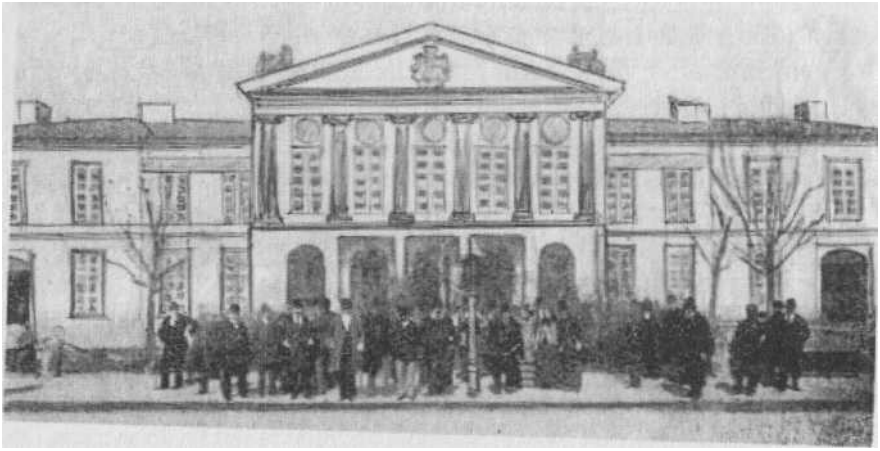

Vechiul Palat Roznovanu

Amintind *„Parnasul”* de vizavi, distrus în vara anului 1821, pe frontispiciul palatului din Uliţa Mare se aşezaseră chipurile zeilor Apolo şi Diana, alte patru – Hercule, Minerva, Atlanta şi Marte – întâmpinând musafirii de la stradă.

Ambiţios, cult, dar şi excentric, întâiul născut Neculai, urmaşul lui Iordache, îşi lăsase prima nevastă, pe Catinca Ghica, mama celor trei fete: Pulheria, Maria şi Ruxandra. Însurat de tatăl său, în decembrie 1811, când avea doar 17 ani, a trăit cu nevasta până în anul 1816, după care a început despărţirea. (Mult mai în vârstă decât dânsul, după unii cu vreo zece ani, Catinca fusese măritată încă o dată, cu Costache Sturza). Divorţul lor, pronunţat în 1819, tărăgăna până prin anul 1836 – 1837, căci Catinca îşi reclamase soţul la Senatul rusesc din Petersburg, unde

dânsa stătea la fetele măritate acolo, iar Neculai plecase în străinătate pentru învăţătură. Oprit să se recăsătorească până la terminarea procesului, împricinatul se întorlocase cu mătuşa sa, Anica Filipescu, nevasta hatmanului Iordache Balş, fratele mamei sale.

Palatul rămânea lui Neculai al II-lea Roznovanu

Rămas holtei din cauza lungului proces de divorţ şi înnădit la cucoane, Neculai nu iertase – se zicea – nici pe întâia nevastă a viitorului domnitor Mihalache Sturza, pe Elizabeta, Elisafta sau Săftica, născută prin 1828 – 1829), a fost să-şi piardă bărbăţia. Potrivit consulului Kuch, soţul ar fi pus slujitorii să-l scopească şi a scăpat numai datorită slăbiciunii acestora şi ţipetelor unei cameriste care a chemat garda.

Cucerind mereu malacoafe şi dând iama printre boieroaicele timpului, până la urmă, prin 1840, îşi găsea „nănaşa" şi se pomenea îndrăgostit lulea, de Maria Sturza preaiubita nevastă a mai vârstnicului logofăt cu rang de prim-ministru, Costache Sturza, în casa căruia – din uliţa Podul Verde, unde-i acum Spitalul Militar –, îndrăznea să intre când poftea. Fără teamă, o „*vizita*" ziua în amiaza mare, deşi nu mai era tânăr (dânsul având vreo 46 de ani, iar cucoana cam 34, fiind născută prin 1805 sau 1806). Peste câtva timp, o răpea din castelul Ruginoasa, unde

cucoana se retrăsese, spunând soţului că vrea să scape de oboseala Capitalei. Acolo, fiind păzită de oamenii logofătului, aşezaţi pe meterezele zidurilor ca de cetate, vistiernicul a venit cu o ceată de slujitori şi arnăuţi fioroşi. Luând cu asalt palatul, a spart poarta şi după o luptă sângeroasă în care a fost ucis Săndulache, feciorul logofătului, sărind în ajutorul mamei vitrege, amorezul a înşfăcat cucoana chipurile leşinată, şi a dus-o la castelul său din Stânca Roznovanu. Intervenind soţul, deznădiduit, pe lângă domnitorul Mihai Sturza, acesta a trimis armata la Stânca, să-i prindă. Ca să-şi salveze amorezul, Maria a revenit acasă, candidă şi apoi a fugit peste graniţă cu iubitul.

Ajunşi în Bucovina, cei doi fugiţi se căsătoreau la moşia Cernauca a familiei Hurmuzachi, potrivit unei anonime primite de soţ. Astfel, Maria (Marghioliţa) Ghica, fiica marelui logofăt Dumitrachi Ghica (Sulgearoglu), stăpânul moşiei Comăneşti – de peste 200.000 de fălci – se mai mărita odată. Fusese muza prea iubită a poetului Alexandru Beldiman – autorul *Jalnicei Tragedii* – dar l-a ignorat în favoarea principelui Neculai (după unii şi Costachi) Sturza – feciorul domnitorului Ioniţă Sturza (1822 – 1828) –, cu care s-a căsătorit, cucerită de gândul că tânărul va urma părintele la tron. Harnică i-a făcut şi trei fete. Locuiau în casele domnitorului, pe uliţa Podul Verde – unde s-a instalat apoi Teatrul Naţional şi s-a

construit la urmă, Universitatea.

Soţul fiind trimis zălog la Stambul Marghioliţa îl însoţise, cucerind multe inimi din lumea diplomaţilor de la Poartă. Ba chiar se spunea că ar fi stârnit şi interesul sultanului Mahmud (1805 – 1839), care vrăjit de farmecele moldovencei vasale, a poftit-o, să-i viziteze Haremul (George Sion). Întoarsă în Moldova, nu se mai ştia cum, după îndepărtarea din tron a socrului Ioniţă Sturza, se recăsătorise cu bogatul şi mai bătrânul logofăt, Costache Sturza (în Basarabia, 1834).

Drept felicitare, tinerii însurăţei căpătau o sobornicească osândă

Ultima aventură nu se termina prea uşor, căci la plângerile boierului încornorat aşa vizibil şi dramatic – fiul său, Săndulache Sturza, fiind omorât, în timpul bătăliei de la Ruginoasa – vărul şi domnitorul Mihalache Sturza (1834 – 1849), intervenea, implicându-se şi Mitropolia. Pentru *„gradurile îndoitei înrudiri a dumniilor sale”*, amanta fiind nepoată amorezului – fiica fratelui primei soţii, Catinca (Ecaterina) – şi fiindcă a lăsat *„pe al său al doilea soţ fără a fi legiuit despărţită de el, au început nelegiuit a trăi cu moşul său, dumnealui Neculai Roznovanu”*, Mitropolitul Veniamin Costache cerea Patriarhiei din Constantinopol carte de blestem şi osândă, aşa cum primise şi el în 1821.

Sosind *„cartea sinodicească”* (*prin 1842*), mitropolitul a făcut-o publică – ca şi aceea din 1821 poruncind citirea ei în bisericile *„capitaliei şi* adusă spre *„ştiinţa atâta a dumnisale Roznovanu, cât şi a cucoanei Maria Sturza* Tălmăcind-o, arăta că: *„Am încuviinţat să punem asupra lor cuvenita sobornicească osândă, atât pentru a lor deşteptare, cât şi spre pilda altora”*. Blestemul era neîndurător şi condamna pe cei doi la izolare şi dispreţ, împreună cu casa lor, *„găsindusă supt afurisenia tuturor acelor de veac sfinţi prea slăviţi şi purtători de Hristos părinţi, să rămâie afară de Biserica lui Hristos şi creştinească împreunare şi nimine să nu-i introducă în biserică şi cu aghiazmă să nu-i stropească, nici să-i tămâie şi anafură să nu li să deie şi masă cu dânşii să nu aibă, nici*

să-i întâmpine pre dânşii" (*închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani*). Mitropolia a ridicat Atemisul – pânza sfinţită şi semnată de întâiul slujitor al bisericii, prin care se încuviinţa ţinerea slujbelor – şi „*a închis Paraclisul*" interzicând „*sub caterisire de a se mai săvârşi serviciul dumnezeiesc în el*". Efectul a fost cutremurător asupra populaţiei, profund credincioasă şi chiar asupra unora dintre foştii prieteni, boieri şi cucoane, cu toţii tratând păcătoşii ca şi pe slujitorii lui „*Antihrist*".

Dând frâu liber imaginaţiei, mahalagiii povesteau despre vârcolacii ce umblau noaptea prin palat, cu lumânări aprinse; despre ceaunul cu păcură ce ardea în adâncurile beciului; despre împreunările diavoleşti între stăpâni şi strigoi şi alte felurite fantasmagorii ce îndemnau duducuţele să-şi facă cruce când treceau prin faţa palatului şi să zică cu voce tare: „*Piei, drace*!". „*O statuie de pe frontspiciul* (*caselor*), *însoţită de un câine, multă vremea slujit de aluzie publicului ieşean, la însoţirea nelegiuită dintre Neculai Roznovanu şi cucoana Maria*" („*Paraclisul din palatul Roznovanului*").

Impozanta zidire, cu o mulţime de încăperi, gherghir, tainiţe şi străvechi hrube adânci, rămasă pustie în mijlocul târgului, stăpânii fiind fugiţi, iar slujitorii retraşi la celălalt castel din Stânca Roznovanu, era noaptea cutreierată de hoţi şi spărgători ce căutau comori şi odoare ascunse. Îmbrăcaţi ca „*stahiile*" – în alb – sau ca „*dracii*" – în negru – o cercetau în crucea nopţilor, cu lumânări aprinse, băgând în fiori pe ţiganii puşi de pază sau pe trecătorii întârziaţi pe Uliţa Mare, ce-i vedeau pe tuuciurii fugind şi ţipând înspăimântaţi, pe după ziduri. Cumplit speriată de „*patriarhiceştile şi sinodiceştile blăstămuri*", *cucoana* Marghioliţaa purces „*cu grăbire la Constantinopol, spre a-şi căpăta dezlegare de la Patriarh* (*Antimios*). *dar neizbutind îndată şi-a schimbat confesiunea ortodoxă în cea protestantă şi luându-şi carte de despărţenie de la pastorul anglican, aflător pe lângă ambasada de acolo, a venit la Iaşi în casa cumnatului moş, vistiernicul Neculai Roznovanu*". Aici afla că mult dorita carte de despărţenie

hotărâtă de pastorul anglican, pe care o adusese, victorioasă, nu avea *„validitate pentru legiuirea Moldovei”*, căci înalţii ierarhi ieşeni nu o recunoşteau. Risipise energie, pungi cu galbeni şi giuvaiere deschizătoare de cugete şi uşi, dar fără rezultat. Toate *„mijlocirile şi graţiile se* dovediseră neroditoare. În zadar a părăsit ortodoxia, a încercat catolicismul şi a trecut la protestantism.

Cum fostul soţ, logofătul Costache Sturza, *„nemulţumit numai cu blăstămurile Patriarhiei”*, stăruia pe lângă Mihail Sturza şi pentru osândirea pilduitoare, cu temniţa, a vinovaţilor, existând şi omorul dragului său fecior, iar Domnitorul – ziceau unii – avea prilejul să-i plătească împricinatului pentru *„întâmplarea „*de la Odessa, după care a şi dat divorţ de cucoana Săftica – prima nevastă – *„păcătoşii”* fugeau iarăşi, precum tâlharii. Însoţiţi de vreo 16 oameni înarmaţi treceau graniţa fără paşaport, rămânând în Bucovina – ocupată de austrieci – vreo câţiva ani, rareori apărând prin căsoaia din Iaşi, noaptea, ca nişte strigoi. Se zbăteau să mijlocească *„cu orice jărtvă cununia dumniilor sale, după ritul ortodox”*. Era şi timpul căci din toată aventura aceasta, trăită cu foc, la 7 februarie 1842 – cum scria prietenul lor Eudoxiu Hurmuzachi – se născuseră doi copii gemeni: Neculai al III-lea (Nunuţă) şi Smaranda (Emma), trataţi de cusurgiii târgului ca *„rod necurat”*.

Deşi aceştia nu aveau nicio vină, păcatul îi urmărea şi pe dânşii. Astfel, într-o broşură apărută prin anul 1865, Neculai (Nunuţă) – ridicat împotriva reformelor bisericeşti ale lui Cuza – era pus la zid de un rival, care îl considera *„fruct al nelegiuirei şi al desfrânării”* sau *„fruct incestuos”* care ar trebui să-şi pună *„cenuşa pe cap”* şi îmbrăcat într-un *„harariu”*, căzând la pământ, să ceară iertare *„bisericii şi poporului român”*, pentru viaţa sa. Tot aşa, în timpul bătăliei pentru împărţirea moştenirii rămasă de la fostul *„afurisit”*, *mort în* 13/25 mai 1858, la Viena – unde a purces pentru operaţie de *„dropică”*, lovit *„de blestemul sobornicesc al logofătului”* – şi îngropat la Iaşi în 23 mai, (adus fiind cu vaporul prin Galaţi), nu-l iertau nici surorile

vitrege – fiicele din prima căsătorie a tatălui cu Catinca Ghica, înainte de aventura *cu „Maria Ghica Comăneşteanca”* (rămasă văduvă până în 1887). Măritate şi trăitoare la Sankt Petersburg, grafina Maria Nicolaevna soţia contelui Sollohub (Solobug), baroneasa Pulcheria (Pulheria) Rosen şi contesa Rucsandra Saburov, *„nobile dame”* dornice să-i înlăture de la moştenire pe cei doi *„bastarzi”* – în 1858, considerau însoţirea tatălui lor *„bigamie şi amestecare de sânge”*, într-o căsnicie *„dusă fără ruşine şi în contra conştiinţei”*, iar pe copii: ieşiţi din *„părinţi căzuţi supt blestemurile Sinodului şi a Patriarhului ecumenic”*.

Despre Nunuţă, care avea o figură deosebită, fiind roşcovan spre negru – mai ieşise şi vorbe că era un *„bastard”* (ţigan sau evreu), pus în locul uneia dintre cele două copile gemene, născute de Marghioliţa, sau adăugat pe lângă singura fetiţă, născută, căci bărbatul dorea numaidecât, să aibă un fiu (Radu Rosetti, *Familia Rosetti*). Preluând legenda, în *Istoria pe scurt a Târgului Paşcani* (1840 – 1890), Mihail Sadoveanu scria că în leagănul aurit de la curte crescuse *„un plod ţigănesc”*, schimbat cu fetiţa, de o moaşă ţigancă, la cererea cucoanei. *„Ş-acela a fost Nunuţă Roznovanu”*.

Plecând din scaun domnitorului Mihail Sturza (1849), cei doi *„afurisiţi” se* întorceau, spăsiţi, acasă, revenind la ortodoxie. Înmuind blestemurile cu pungi de aur şi cu ajutorul noului domn Grigore Ghica (vărul Mariei – care a intervenit pentru iertare), reintrau în viaţa laşului primind oaspeţi de seamă ai capitalei.

După moartea lui Neculai al II-lea, urmaşul său Nunuţă, cum era dezmierdat Neculai al III-lea, a intrat şi în politică. Încurajat de mama sa, cucoana Marghioliţa, dornică s-ajungă măcar *„Doamnă Senioare”* (*mamă*), dacă nu reuşise să fie *„Prima Doamnă”* (Neculai Roznovanu candidase de mai multe ori la domnie, iar prin 1852 urmărind scaunul lui Grigore Ghica, fusese şi exilat la moşie, sub pază), feciorul stârnea şi el un bucluc, ce avea să facă şi mai de pomină Palatul din Uliţa Mare. Aflând de

abdicarea forţată a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, la 11 februarie 1866, Nunuţă, tânăr de vreo 24 de ani, împreună cu alţi câţiva amici, antiunionişti, încingeau atmosfera tulbure provocată de eveniment şi puneau la cale *„un protest”* al populaţiei laşului, prin care să se rupă actul Unirii din 24 ianuarie 1859.

Războiul din faţa casei Roznovanu, pe Uliţa Mare

Abia trecuse Bobotează anului 1866 şi sfânta linişte a Sărbătorilor plecase. Gazete, depeşe şi zapişte, sosite de la Bucureşti, dădeau a înţelege că *„acu-acu „*se vor întâmpla furtunoase schimbări la cârma ţării. Aşa s-a ajuns până la 11 februarie, când, dis-de-dimineaţă, o ştire telegrafică aducea vestea cutremurătoare, împrăştiată prin târg de vătăşei, bătând darabanele pe la colţul uliţelor: În zori, spre ceasurile 4, domnitorul ales al ţării, Alexandru Ioan Cuza abdicase. *„Bineînţeles silit”*, şopteau glasurile atotştiutoare. Locul i-l apucase o Locotenenţă Domnească alcătuită din generalul Nicolae Golescu, ca reprezentant al Munteniei, Lascăr Catargiu, reprezentantul Moldovei (mai întâi D.A. Sturza, până la 12 februarie, când sosea în Bucureşti titularul) şi colonelul Nicolae Haralambie. Pe tron fusese poftit să se aşeze, tam-nisam, ca principe străin, *„Alteţa Sa Regală, Filip – Eugeniu – Ferdinand – Maria – Clement – Balduin – Leopold – Georges, Duce de Saxonia, nepotul regelui Belgiei, Filip*!”. Nume bizar, care nu spunea nimic, nimănui, dar căruia trebuiau să-i jure pe dată credinţă toţi dregătorii şi întreaga ostăşime, căci avea să aducă liniştea, fericirea şi armonia *„stricată de reformele lui Cuza*

Vestea căzută ca un trăsnet, stârnise consternare, provocând uimire şi mare vânzoleală, deşi în oraş bântuia holera, în răstimpul de vreo lună şi jumătate, până la sfârşitul lui martie, când Locotenenţă s-a convins că Domnul propus nu primise înalta onoare căzută pe capul său, antiunionişti, potoliţi prin alegerea din anul 1859, începuseră din nou să lucreze. Susţinătorii moldoveni ai unui domn pământean, conduşi de tinerii boieri Nicu Ceaur Aslan şi Teodor Boldur-Lăţescu îl găsiseră în

persoana confratelui lor: Neculai (Nunuţă) Rosetti Roznovanu. proaspăt judecător la Tribunalul ieşean, bacalaureat (1858) şi licenţiat în drept la Paris, elev privat la limba română al profesorului Titu Miorescu (1863), autorul unor cărţi religioase şi de drept apărute la Cernăuţi şi proprietar foarte bogat, răsfăţat de mama sa. Îl sprijinea fără ezitare, cumnatul sau Costache Moruzi, soţul Ecaterinei Sturza – fiica din prima căsătorie a Mariei Ghica – moşier la Dănuţeni în Basarabia, priceput în politicale, motiv pentru care intrase în conflict cu fostul domnitor Grigore Ghica şi trecuse Prutul.

Grupările politice chemau la luptă, ţineau întruniri şi cu toate ameninţările prefectului că tulburările vor fi considerate acte de rebeliune, o ciocnire părea inevitabilă. Spre a evita ponoasele, prefectul Vasile Pogor trimisese Locotenenţei o telegramă:

„Domnule Ministru de Interne.

Entuziasmul cel mai viu domnesce în Iaşi, oraşul a fost iluminat ieri seara şi astădi, armata a prezentat jurământul de fidelitate lui Filip I şi guvernului provizoriu. Un Te-Deum s-a celebrat la Mitropolie, de către locotinentul de Mitropolit, în presenţa tuturor autorităţilor, cari, după ceremonia sacră au prezentat felicitările lor pentru salvarea poporului român şi gloriosul viitor ce i se deschide. Mai multe petiţiuni subscrise de principalii cetăţeni, prin care manifestă încrederea şi speranţele lor în guvern, au fost depuse în mâinile mele. Prefect, Vasile Pogor".

După ea urmaseră felicitările primarului Th. Tăutu, pentru *„măreţele fapte din 11 ale corentei"*, iar peste o zi, la 19 februarie, se ivea şi scrisorica ierarhilor Mitropoliei, sibilinică şi în parabole ca să nu supere pe nimeni:

„Înaltei Locotenenţe Domnesci.

Vă felicităm ca Dumnezeu să vă ajute a înnoi Sionul şi atunci să fim siguri că se vor întări zidurile Ierusalimului şi ale Israilului celui nou.

Arhiereul Filaret Scriban şi Iosef Bobulescu

Citindu-le potrivnicii, făceau haz de necaz. Unii,

hâtri, ziceau că Locotenenţa s-ar muta la Ierusalim. Alţii, din contra, că vine din nou capitala *„la Ieşi”*, sprijinindu-se pe faptul, de toţi cunoscut, că oraşul era poreclit de ţărani – *„Ierusalim”*, iar Moldova – *„Israil”*, datorită numărului mare de evrei, scoborâţi din Austria, prin cele târguri şi sate mai acătării. Nu erau puţini nici acei care susţineau că aceştia, sudiţi – supuşi străini – vor căpăta împământenire şi de aici altă pricină. Întrebaţi ce au vrut să spună prin misiva lor, înalţii ierarhi, semnatari, răspundeau uitându-se la cer: *„Dumnezeu ştie şi aista-i de-ajuns. Fie numele Domnului binecuvântat*!”

La 5 martie, apărea şi telegrama poporului *„iaşan”*, semnată de *„principalii romani”*:

„Guvernului provizor al României.

Poporul întreg din oraşul Iaşi, prin organul nostru declară că a vădut cu cea mai vie bucurie căderea guvernului Domnului Cuza care a ruinat ţara moralicescu şi materialicescu şi care a fost deja căzut sub dispreţul opiniei publice. El are toată încrederea în persoanele ce compun guvernul provizor, că vor lucra pentru viitor şi fericirea poporului român. Să trăiască România!

General M. Mavrocordat, D. Ceaur Aslan, colonel Scheletty, colonel P. Ventura, maior A. Fotino, N. Alcas, N. Drosso, Ţigara, B. Grigoriu.

C. D. Sturza, M. Cerkes, D. Văsescu, G. Şuţu, C.I. Ghiţescu, colonel

D. H. Theodor, Cihac, A.C. Mavrocordat, D. Beldiman, colonel N. Emandi, Busdugan, C. Gafencu, N. Şuţu, Ana Balş, M. Şuţu…”

Ceilalţi români care săvârşiseră Unirea – România – şi înfăptuiseră marile reforme: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, puşi la stâlpul infamiei, aşteptau procesele fluturate de noua putere, deşi vocile bătrânilor patrioţi, precum a lui Gheorghe Sion, chemau pe toţi românii să *„se scuture de pasiuni” şi* să se gândească la ţară (*„Românul”*, 23 martie 1866).

Schimbând, ungând şi desungând prefecţi, subprefecţi, comisari şi feluriţi dregători, după ochi

frumoşi sau urâţi, cu formula *„La toţi de faţă şi viitor sănătate”*, chiar din primele zile ale puterii, Locotenenţa îşi numea susţinătorii în toate posturile cheie. Prin târguri şi mai ales prin sate era foamete. Anul fusese secetos, iar multe dintre ogoarele noilor împroprietăriţi rămăseseră pârloage, datorită sărăciei – de vină fiind socotit Cuza care făcuse reforma agrară. Ţara se afla în mare cumpănă. Ziarele din Sankt Petersburg scriau că *„Rusia singură are dreptul de a executa influenţa sa în Moldova, în Valahia, în Serbia, în Bulgaria şi în toate provinciile creştine ale Turciei”* (*„Românul”*, 23 martie 1866); acelea de la Budapesta că *„Moldova şi* Ţara Românească *sunt mărgăritele coroanei lui Sfântul Ştefan”* (*„Românul”*, 31 martie 1866), iar unele din Paris – despre pârele antiunioniştilor pe la curţile străine. Socotind că i-a sosit vremea, fostul caimacam antiunionist, Ştefan Catargiu intervenise şi el la Ali Paşa, *„în numele clerului, în numele proprietarilor şi al comerciului”*, cerând sprijinul Porţii pentru restabilirea Convenţiei din anul 1858, cu doi domnitori *pământeni* (*„Românul”*, 13 martie 1866).

Acţiunile zgomotoase puse la cale de antiunionişti se desfăşurau în casa lui Neculai Roznovanu, iscând ecouri neliniştitoare la Bucureşti. Tulburat de situaţie, prefectul Vasile Pogor şi-a dat demisia. Locotenenţa a numit în loc pe Ştefan Golescu (14 martie), fost prim-ministru în Muntenia, la conducerea garnizoanei militare Iaşi fiind tot un muntean: colonelul Cornescu. Mişcările acestea, socotite ca acte punitive faţă de oraşul care-şi sacrificase eroic bunăstarea şi rangul de capitală pe altarul Unirii, au dat vânt şi mai mare partidei lui Roznovanu. Nemulţumiţi erau, şi aşa, în târg. Odată cu mutarea ministerelor la Bucureşti, îngheţase toată viaţa economică, comerţul şi meşteşugurile. Negustorii nu mai aveau dever, iar meseriaşii clientelă. Vreo 2000 de foşti *„amploiaţi”* în birourile ministeriale, cum scria ziarul *„Constituţiunea”*, mureau de foame în căsuţele lor pricăjite din mahalale. Se mutase Şcoala Militară, *„Monitorul Oficial al Moldovei” lăsase* în loc, de la 1 martie 1863, o biată *„Foaea*

Publicaţiilor Oficiale” „*Progresul*” scoasă de tipograful Herşcu Goldner şi se auzea şi despre desfiinţarea Universităţii sau măcar a unor facultăţi. Cedând capitala, laşul coborâse în rândul târgurilor de provincie. Deşi făcuse aceasta conştient, pentru binele ţării, puţini mai recunoşteau.

După o lună de agitaţii şi zvonuri că Măria Sa Filip I „*ba vine*, *ba nu vine*”, prin Decretul din 30 martie 1866, cârmuirea vestea că noul suveran este Carol Ludvig de Hohenzollern, pe scurt Carol I şi între 2 şi 8 aprilie avea să ţină plebiscit pentru alegerea sa. Prefecţii, subprefecţii şi toate autorităţile primeau ordin să deschidă, în toate localităţile, câte două caiete: unul „*pentru*” şi altul „*contra*”, în care alegătorii aveau să-şi scrie opţiunea, trecându-şi alături *numele şi prenumele*. Cu acest prilej, gazetele explicau poporului că nu s-a putut găsi principele străin de viţă latină, cum doreau unii politicieni ieşeni, căci unul din neamul regilor Italiei ar fi provocat ura vecinei Austria, acel dintr-al Spaniei avea ponoase, iar din al Franţei stârnea spiritele împotriva lui Napoleon. Alesul, în schimb, era din viţă regească a „*ramurii de sus*”, care dăduse pe Frederic cel Mare, iar prin două ramuri *din „familia însemnată de mila lui Dumnezeu ce dete doi Napoleoni*”.

Pentru a preîntâmpina tulburările antiunioniste ce se bănuiau, venise acasă, la Iaşi, Petre P. Carp, în chip oficial, de secretar al Locotenenţei, deschizând drum şi lui Nicolae Golescu şi Lascăr Catargiu, porniţi prin ţară după treburi, cum anunţa „*Monitorul Oficial*” – dar sosiţi şi ei la Iaşi în noaptea de 1 spre 2 aprilie. Strânşi la secretar, în Păcurari, ca la comenduire, aşteptau ceasuri grele, situaţia ţării depinzând de reacţia populaţiei la chemările antiunioniste. Toată săptămâna în casa lui Nunuţă, cu mesele pline „*de cozonaci*, *pască şi vinuri*” se făcuseră planuri pentru „*parada*” din duminica Tomei (Rudolf Şuţu). Trecând o noapte ploioasă, duminică, 3 aprilie, cerul se luminase, anunţând o zi însorită. Încă de dimineaţă, pe lângă Mitropolie, se adunaseră grupuri de cetăţeni (mai ales

„lipoveni din Păcurari şi ciurchenii din Tătăraşi, gata oricând pentru manifestaţii „(Rudolf Şuţu). Printre ei, oratori de ocazie ţineau cuvântări împotriva guvernanţilor. După terminarea slujbei, pe la ceasurile 10, când Mitropolitul Calinic Miclescu *„ieşi cu crucea, câteva glasuri îi strigară ca el să se puie în fruntea poporului şi să meargă la Palatul Administrativ… Acolo, el trebuia, după unii – să revendice drepturile Moldovei apăsate, după alţii – el avea să propună de regent provizoriu al Moldovei, pe tânărul Roznovanu. Mitropolitul se puse în mişcare cu voie sau fără voie, în veşminte precum era îmbrăcat, ţinând într-o mână cârja şi în alta crucea şi urmat sau împins de un public nesfârşit. Ajungând în mare alai şi în sunetul clopotelor în mijlocul Pieţei Palatului, poporul dădu de o companie de soldaţi sub comanda locotenentului colonel N. Schiletti*"… Iscându-se îmbulzeală, Mitropolitul, împins de ciurchenii *„crezând că într-însul nimeni nu va* trage" (Rudolf Şuţu), a fost rănit, iar lumea începu *„a arunca cu pietre în soldaţi. Aceştia înaintaseră şi împinseră mulţimea înapoi până înaintea Mitropoliei şi a caselor Roznovanului, unde alte gloate cu ciomege şi bâte – parte ieşind beţi din pivniţele lui Roznovanu, parte năvălind din mahalale – veniră în ajutorul celor daţi înapoi*"…

Nevasta lui Nicu Aslan, frumoasa Eugenia, *„cu capul descoperit şi un trandafir roşu în păr*", amestecată prin mulţime, mâna susţinătorii soţului la luptă. Susţinând-o, cucoana Marghioliţa din balcon îndemna ariergărzile să scoată pietrele din caldarâm şi să facă baricade. A intervenit apoi şi cavaleria, şarjând de la Copou în jos, ca să ia mulţimea din două părţi. Ridicându-se o barieră în dreptul străzii Primăriei (Gh. Brătianu, de astăzi), caii şi călăreţii cădeau unii peste alţii, sub ciomegele răzvrătiţilor. Făcând şi cavaleria uz de pistoale, *„rănind şi ucigând în dreapta şi-n stânga*", *răsculaţii* "*fugiră în toate părţile*; *câţi scăpară fură prinşi cu grămada*" şi închişi într-o manejă (sala de antrenament a cailor) militară din scânduri, lângă Curtea Domnească. Tot acolo, la Palat, fuseseră închingaţi şi capii răzmeriţei, un timp aflându-se

sub sechestru şi cucoana Marghioliţa, fiindcă *îndemnase oamenii „să scoată pietrele din stradă pentru a face baricade”* (*Rudolf Şuţu*). Scăpase numai Costache Moruzzi, cumnatul lui Nunuţă, galopând iute, peste Prut, cât şi Mitropolitul dosit în pivniţa crâşmei lui Anghel, din faţa Palatului, (după unii cu ajutorul lui Ion Creangă şi al colegului său Ghiţă Ienăchescu).

La sfârşitul bătăliei, pe la două după-amiaza, Uliţa era plină de sângele celor *„peste o mie de manifestanţi, culcaţi la* pământ” (Rudolf Şuţu), răniţi şi omorâţi, pe care-i cărau podarii (măturătorii) cu căruţele, la cimitirul din Uliţa Moarei de Vânt. *„Chiar un ceas mai târziu, se vedea încă sânge curgând şi creieri împrăştiaţi pe pietrele uliţelor”* – povestea Iacob Negruzzi, naratorul celor de mai sus (*„Amintiri de la Junimea”*. Alte amănunte în volumul *Romantica poveste a Palatului Roznovanu* scris de autor şi apărut la Editura Tehnopress în anul 2002).

Candidatul la domnie Nunuţă, zis şi „Neculai al III-lea” în loc de tron primea închisoare

Acţiunea separatistă se termina, în final, cu trimiterea *„la gross”*, în celulele *„Criminalului”* – închisoarea din Păcurari, unde-i acum Centrul de Multiplicare al Universităţii – a vajnicilor luptători şi a candidatului la domnie – Nunuţă, destituit şi de la Tribunal. Eliberaţi, printr-un gest de clemenţă al prinţului Carol, chiar după sosire, împricinaţii rămâneau un timp antiregalişti, fapt pentru care, în timpul festivităţilor închinate noului

pe coasta dealului – cerând participanţilor să-l voteze ca deputat la Colegiul III, spre a susţine cauza Moldovei *„pentru a nu mai fi un paşalâc muntenesc”* (9 octombrie 1866). Obţinea voturile ţăranilor şi era ales deputat în Colegiul IV. Vrând să-l aibă mai mult între ei, păşcănenii îl alegeau şi primar. În această postură rămânea de pomină, împărţind premianţilor şcolii câte doi juncani, câte o viţică şi câte patru oiţe, după merit. Extavagant, hâtru ori *„ieşit din fire, din cauza învăţăturii”* cum îl socoteau localnicii, văzându-l, mergând vara la câmp, cu trăsura, gol puşcă, învelit *„într-o blană uriaşă”* *„*cuconaşul*”* chema într-o zi zece plugari din Vatra şi-i punea să are un loc gunoios, lângă cimitirul evreiesc. Terminându-se treaba, le-a dat câteva săculţeţe cu gologani, îndemnându-i să-i semene, în arătura proaspătă, sub ochii săi… *„După aceea s-a uitat cum trec grapele peste sămânţă, s-a urcat în trăsură şi s-a dus mulţumit la Curte”* (*M.* Sadoveanu, *Istoria pe scurta târgului Paşcani, 1840 – 1890*). Bineînţeles, că după aşa o semănătură păşcănenii, cu mic – cu mare, s-au apucat de scurmat, greblat şi ciuruit arătura, dezgropând *„sămânţa”* boierului şi punând în loc păpuşoi. Întrebat, mai târziu, de ce a făcut această ispravă, el a răspuns, râzând, că avrut să milostivească sărăcimea, dându-i de lucru şi să-i deprindă cu munca la câmp pe noii locuitori ai târgului: negustoraşi evrei, săraci, veniţi de peste graniţe.

Pentru a fi mai impunător sau pentru a-l avea sub ochi, la 19 august 1869, cucoana Marghioliţa renunţa la averea ei, de lângă Iaşi, dăruindu-i lui Nunuţă marea moşie de 2.300 de fălci – din care 1.300 pentru arătură – cu Târguşorul Sculeni şi castelul de la Stânca Roznovanu, în schimbul unei rente viagere de 5.000 de galbeni, mutându-l acasă.

Neînvinsă, cucoana Marghioliţa nu se dădea bătută şi lupta mai departe…

Dar pe alte căi, antrenând la bătălie bogata sa familie înrămurită cu prilejul celor trei căsnicii vestite. Din primul măritiş cu beizadea Neculachi, fiul domnitorului Ioniţă Sturza, avea pe Pulcheria (Profira) Sturza, căsătorită în Basarabia cu colonelul rus Piotr Keşcu – neam cu Ion Movilă, socrul lui Miron Costin – care i-a făcut miresei o nuntă ca-n poveşti, întinzând între conacul moşiei şi biserică o pârtie groasă de zahăr pisat, pentru sania mirilor, trasă de şase cerbi cu coarnele aurite. Spre bucuria ţăranilor, buluciţi pe margini, după ceremonie, li s-a învoit să-l mănânce. A doua fiică, Ecaterina sau Catinca (ca mărime, prima), era măritată cu prinţul Costache Moruzzi, proprietarul moşiei Dănuţeni, de peste Prut. Iar a treia, Zoe Sturza, se căsătorise cu Ion Cantacuzino, din marea familie cantacuzinească prezentă prin multe curţi domneşti. Toate erau şcolite în institute aristocratice din Lemberg şi din Petersburg.

Logofătul Costache Sturza îi dăduse şi el o fată, Eliza, devenită nevasta vestitului consul grec Sakelaride. A cincea urmaşă, născută geamănă cu Nunuţă, pe nume Smaranda (Emma) era căutată de peţitori din străinătate – devenind soţia contelui Henri de Bouille (Bowille), căpitan în armata franceză (1862). Altă fată, Maria, nerecunoscută de Costache Sturza, urmaşe pe colonelul Ştefan Rosetti (1856) De la ele avea nepoţi şi nepoate şi nu se putea să nu iasă măcar o regină! Trebuiau însă să treacă mai mulţi ani.

Atunci când Prinţul Carol vizita Iaşii, în 17 august 1866 şi autorităţile încercau să şteargă amintirea evenimentului din 3 aprilie, aranjându-i o primire

strălucitoare, cu mii de ieşeni scoşi pe străzi şi mari manifestaţii, noaptea, toate casele din Uliţa Mare fiind luminate prin lămpi veneţiene şi ceaune cu păcură aprinsă, singura clădire rămasă în întuneric era Palatul Roznovanu. Prinţului i se *„explicase că naţiunea este indignată din cauza acestei demonstraţii a familiei rusofile Roznovanu împotriva domnitorului apusean şi vrea să-i spargă ferestrele întunecate, dar poliţia o opreşte...”*

Împăcarea între susţinătorii domnului Carol şi familia Roznovanu se petrecea începând cu a patra venire a prinţului la Iaşi (aprilie 1868). Fusese găzduit în Palatul Mitropoliei, I.P.S.S. fiind graţiat de prinţ pentru participarea la revolta din 3 aprilie 1866. Spre a-şi arăta recunoştinţa, mitropolitul dăduse un prânz strălucit pentru 50 de persoane. Încă de la prima vizită (în 22 august 1866), grădina Mitropoliei fusese luminată *după gustul veneţian*”, iar *„grilajele din faţa Uliţei Mari şi jurul curţii, cu vase de păcură aprinsă*”. Pe o estradă, afară, cânta muzica militară. Încheind mai multe inspecţii în şcoli, instituţii şi biserici, duminică, 14 aprilie 1868, suveranul răspundea invitaţiei fostului candidat la tronul Moldovei. Împreună cu primarul Teodor Tăutu (1866 – 1868), ministrul Cultelor, Dimitrie Gusti şi prefectul laşului, participa la căsătoria lui Nunuţă cu Adela, fiica boierului latifundiar Lascăr Cantacuzino Paşcanu. Nunta se anunţase strălucitoare, cu invitaţi din societatea înaltă, paradă de bijuterii şi îmbrăcăminte luxoasă, anume adusă de la Paris, Viena şi Berlin. Domnitorului i se pregătise un tron aurit având coroana împăraţilor bizantini deasupra (*„Convenţiunea*”, 28 aprilie 1868).

Prinţul Carol locuieşte la Roznovanu.

Peste trei ani, la 12/24 aprilie 1871, domnitorul sosind din nou în fosta capitală, pentru a şasea vizită, a fost găzduit chiar în Palatul Roznovanu, unde îl aşteptau autorităţile, marii proprietari, şcolarii, cât şi Corpul militarilor, într-un spalier de *„ofiţeri*”. Peristilul, galeriile şi treptele împodobite cu flori, împrăştiau adieri de parfumuri scumpe, orchestra cânta *„Imnul Naţional*”, iar

un grup de şcolăriţe îmbujorate întâmpina pe tânăra Doamnă Elizabeta – venită întâia oară la Iaşi – spunându-i: „*Măria Ta, cu dulcele raze ale primăverii şi cu mirosul plăcut al florilor, sosind în mijlocul nostru, vă zicem Bine aţi venit, Maria Voastră*! *Bine aţi venit, o, Doamnă a românilor*!” în marele salon de la etaj, aşteptau personalităţile laşului, „*matroane şi tinere dame, magistratura, administraţiunea, Corpul consulilor, profesori, medici, avocaţi şi cetăţeni*”.

Prinţul venise emoţionat. Vizita ar fi trebuit să se petreacă în anul precedent, însă mişcările politice antidinastice bucureştene o împiedicaseră. Printre altele, drumul de fier Roman-Galaţi-Bucureşti, destinat să lege Moldova de capitală, provocase un scandal zgomotos, în care gazetele îl amestecaseră şi pe dânsul. I se punea în cont alegerea concesiunii lui Strusberg, căderea Senatului, care se opusese contractului, cât şi numirea cetăţeanului” prusac Ambronn, drept comisar al guvernului român pe lângă societate deşi acesta avea relaţii cu familia sa şi cu concesionarul – înlesnindu-i-se astfel, nereguli financiare. Gazetele, mai ales acele liberale – prinţul Carol intrând în conflict şi cu I.C. Brătianu, şeful Partidului liberal – îl atacau fără menajamente, încât ajunsese în pragul abdicării. Jurnalul „*Augsburger Aligemaine Zeitung*” din 15/27 ianuarie 1871 chiar şi publicase o scrisoare cu această idee.

Considerând Unirea, „*crescută în leagănul laşului*”, iarăşi ameninţată

— Ca şi în 3 aprilie 1866, când s-a produs manifestaţia din faţa Mitropoliei

— Un grup de politicieni ieşeni s-au întrunit în casa senatorului Neculai Drossu şi au trimis guvernanţilor o depeşă de condamnare a manifestaţiilor din Bucureşti. Îndemnat de noul guvern conservator (din 11/23 aprilie 1871), condus de bătrânul moldovean Lascăr Catargi, care auzind de abdicare i-ar fi spus *Aiasta nu se poate, Măria Ta*” şi ţinând cont de chemarea politicienilor ieşeni, doritori să aplaneze conflictul spre a nu se ajunge la

dezunire, Domnitorul descurajat împreună cu tânăra sa Doamnă Elizabeta au pornit spre a doua capitală, să găsească *„un strop de linişte”*.

Iaşul îi aştepta generos, împodobit cu covoare şi drapele la toate balcoanele, flori la ferestre şi zâmbete de încurajare pe feţele oamenilor.

Călătorind cu un tren special în ziua de 12/24 aprilie sosiseră în gara Iaşi unde-i aşteptau o mare mulţime, autorităţile, şcolile, corpul didactic, al ofiţerilor şi al consulilor, profesori, feţele bisericeşti şi un mare grup de doamne. Înmânând principesei un braţ uriaş de flori doamna Cerchez, soţia primarului, i-a spus în limba franceză: *„Acest buchet de flori reprezintă pe copiii noştri, a căror fericire o încredinţăm Mariei Tale, căci Măria Ta ai a ne da liniştea şi dinastia. Te iubim ca pe viitorul copiilor noştri. Nu dorim iarăşi războaie între fraţi şi discordii între moldoveni şi munteni. Suntem fericiţi a vă vedea în mijlocul nostru”*, Soţii domneşti rămâneau în oraş două săptămâni, departe de *„viesparul”* capitalei, efectuând vizite la instituţii şi familii, bucurându-se pretutindeni de o călduroasă primire şi având în fiecare zi întâlniri cu localnici la masa domnească din Palatul Roznovanu, înconjurat de simpatia grupurilor de ieşeni, veniţi să-i aclame.

Seara, în 19 aprilie, către ora 9, *„Palatul Doamnei Roznovanu”*. luminat de *„flama multiplelor lumînări apolonice”*, primea musafiri, peste 150 de persoane. De faţă cu înalţii oaspeţi, doamnele Elena Nicachi Mavrocordato şi domnişoara Maria Cazmir prezentau un concert de Beethoven şi Mendelsohn, la *„două claviruri, instrumente vaste ale armoniei”*. Concertul se sfârşea cu *„două mari bucăţi, dificultăţi artistice*: *Tanhauser de Wagner şi Poloneza de Chopin, executate pe de rost, într-un mod plin de admirare” de* domnişoara Aneta Baroţi *„fragedă copilă”*, ajunsă *„*o *mândrie artistică”*. A urmat apoi *„danţul”*, pe la ora 11, deschis de Domnitor, valsând cu doamna Adela Roznovanu – nora *„graţioasă”* a cucoanei Marghioliţa – şi continuând cu *„valsul învăluitor*, *cadrilul cochetator*, *polca inimoasă* şi *cotilionul mult capricios”*, până după trei ore. La 24 aprilie 1871, sărbătorindu-se ziua Doamnei Elizabeta, Palatul Roznovanu găzduia cel mai strălucitor bal, pe care gazetarul Scipione Bădescu îl descria în câteva cuvinte:

„Mii de lumine scânteietoare
Din policandre se răspândesc
Valuri de flăcări strălucitoare în candeli de aur veseli lucesc”.

Salonul cel mare fremăta plin de tineri eleganţi şi frumoase doamne... Personalul Palatului era îmbrăcat cu

livrele în culorile familiei: *azur şi argintiu*, la uşă străjuind slujitori în armuri, cu halebarda în mână. Pretutindeni se observau armele familiei: un scut tăiat (coupé) de argint şi alabastru, cu o cupă, trei roze şi deviza: *Sereno aut nubilo sospes* (în senin şi în negură, teafăr). Cupa arăta originea neamului din Rosetti Cupariul, care a întemeiat cimotia cupăreştilor, iar rozetele semnificau continuitatea familiei prin ramura Ruseteştilor din Roznov – Neamţ. Despre fastul şi bogăţia ospăţului, ieşenii aveau să afle citind versurile:

„Masa e încărcată cu ghirlănzi, cristaluri
Strălucesc mii cupe de aur şi porfir;
Vinul curge în spumoase valuri (contăresc).
Minţile îneacă într-un lung delir".

Palatul din Uliţa Mare al regilor din Belgrad

Cucoana Marghioliţa încetase orice luptă politică, deoarece, dacă nu reuşise să fie soţie sau mamă de domnitor, devenise bunica reginei Serbiei şi străbunica viitorului rege. Înrudirea se aranjase la Iaşi, Maria, fiica lui Costin Catargiu şi a surorii Smaranda Balş (Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru*), fusese căsătorită cu Miloş Obrenovici, fiul lui Efrem, al cărui frate tot Miloş, întemeiase noua dinastie din Serbia. În august 1854 Maria, întoarsă acasă, născuse pe Milan Obrenovici, rămânând apoi să-l crească aici. Mai târziu, trăia în preajma domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a cărei doamnă se dorea.

Prin anul 1860, Milan fiind înfiat de vărul său, Mihail Obrenovici – principele Serbiei şi fiul domnitorului Miloş – devenea prinţ, învăţând la

liceul Louis le Grand, din Paris. După asasinarea protectorului său (iunie 1868), Milan, încă minor, îl urma la tron, rămânând sub regenţă până în anul 1872, când ajungea la majorat, declarându-se apoi rege (1882 – 1889). Cunoscând bine Iaşii unde copilărise şi vizitase adesea pe mătuşa lui „Roznovanca", în octombrie 1875, se căsătorea cu vara sa de al doilea Natalia Keşcu – dezmierdată Dudu –, frumoasa nepoată, doar de 16 ani, a fostului domnitor Ioniţă Sturza şi a cucoanei Marghioliţa, născută la Florenţa, în 1859 şi educată într-o mănăstire catolică. Era fiica colonelului rus de husari, Piotr Keşcu şi a Pulcheriei N. Sturza. Rămasă orfană de părinţi, o îngrijise mătuşa ei, prinţesa Ecaterina (Catinca) Moruzzi – fata cea mai mare a cucoanei Marghioliţa, născută la Constantinopol, pe vremea când Neculai Sturza era ostatec – şi locuise la moşia Dănuţeni, în Basarabia cât şi la bunica din Iaşi. Potrivit sorocului, după căsătorie, peste un an, în august 1876, se năştea prinţul Alexandru (Saşa) cu care tânăra mamă venea adesea, acasă. Primită cu fast în gara Iaşi, înainte de a trece peste Prut, stătea o vreme la bunica, în *„Palatul din Iaşi, al regilor din Belgrad"*, sau *„Palatul din Iaşi al regelui român din Belgrad"*, cum îi spuneau pe atunci, târgoveţii romanţioşi şi cucoana Marghioliţa, Natalia şi Saşa la Iaşi vechiului imobil din Uliţa Mare, prin

care Saşa alerga vioi… Bunica însă nu era pe deplin mulţumită, căci căsnicia ce se arătase fericită dintr-un început, pornise să scârţâie cu trecerea timpului. La Curtea regală apăruseră neînţelegeri şi intrigi. Natalia, fire ambiţioasă şi fiică de colonel rus, fiind acuzată că susţinea curentul politic rusofil, în timp ce Milan îl susţinea pe acel austrofil. Drept consecinţă se încerca despărţirea lor şi îndepărtarea ei de fiu. Alexandru asista adesea la certurile părinţilor, fapt pentru care rămăsese o fire sensibilă şi supusă, mai ales mamei, socotită nedreptăţită. Milan fiind afemeiat şi nestatornic o parte din opoziţia politică se grupase în jurul ei, stârnind mânia soţului, care o expulza. Ca de obicei, ziarele, curioase, urmăreau toate mişcările şi umpleau coloanele cu *„Ultimele ştiri din Belgrad”*, publicând întâmplări pe care cucoana Marghioliţa – cât a trăit – şi ieşenii le citeau bucuroşi, năuciţi, revoltaţi sau cu palma la gură:

Astfel, la 6 martie 1882 scriau că Serbia a devenit regat cu Natalia regină, iar după alte veşti tulburătoare, la începutul lunii mai, din anul 1887, anunţau că regina şi principele moştenitor, Alexandru, conduşi de regele Milan, au părăsit Belgradul, plecând cu vaporul spre Turnu Severin.

Încotro, preciza „Curieru” ieşean din 3/15 mai 1887: *„Oraşul Iaşi are distinsa onoare de a primi în sânul său iluştri oaspeţi, M.S. Regina Serbiei, care călătoreşte incognito sub titlul de Contesa de Tacova, împreună cu succesorul tronului, A.S. Prinţul Alexandru, însoţiţi de suita regală. M.M.L.L. vor sosi astăzi, duminică, cu trenul de la ora 1 p.m. şi vor descinde la Pala tul Doamnei Maria Roznovanu (grande maman a M.S. Reginei), unde li s-au pregătit apartamentele… laşul e mândru de-a putea găzdui oaspeţi aşa de iluştri şi cu atât mai mândru, cu cât aceşti oaspeţi se-nrudesc de aproape cu o familie din cele mai însemnate ale Moldovei. M.S. e o regină din cele mai populare, căci se îngrijeşte cu viu interes de soarta poporului său, din partea căruia se bucură de respect şi iubire. Urăm, deci, bună venire M.S. Reginei Natalia a*

Serbiei, felicităm pe viitorul suveran al Marei Serbii, idealul bravului popor dunărean. Amintim cititorilor noştri că A.S. regală, Prinţul Alexandru, moştenitorul tronului Serbiei este botezat de răposatul întru fericire, împăratul Alexandru al II-lea al Rusiei, eliberatorul şi creatorul Bulgariei...". Sâmbătă la Bucureşti se întâlnise cu regele Carol venit special din Sinaia.

Numărul următor închina pagina întâi sosirii, arătând că, pe tot parcursul drumului, în marile gări (Roman, Paşcani), îi întâmpinaseră mulţimi de oameni. La Iaşi, pe peroane, aşteptau reprezentanţii autorităţilor şi *„lume foarte multă adunată ca să vadă pe frumoasa Suverană a Serbiei*". Ajungând acasă, a urcat scările, a îmbrăţişat, veselă, pe bunica şi a participat la un Te-Deum, întâmpinată de corul Mitropoliei. După slujbă, şi-a prezentat suita *„Doamnei Maria Rosetti Roznovanu* (*grande maman*)", aducând fastul Curţii din Belgrad, *„în măreţul şi splendidul salon „*al Palatului ieşean, unde a primit personalităţile urbei, între care şi pe Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iosif Naniescu. Împreună vizitau apoi noua Mitropolie, abia inaugurată, în timp ce Alteţa Sa, Principele Alexandru, însoţit de principesa Moruzzi şi de un profesor, s-au *„preumblat cu trăsura în oraş*". Prin faţa palatului, se perinda lumea, dornică să-i vadă. Seara, a urmat masa *„regală „*şi un concert, la care au obţinut un strălucit succes eleva pianistă Sofia Musicescu şi corul

condus de profesorul Musicescu, comparat cu vestitul cor Slavianschi. Luni dimineaţă, regina a mers la biserica Sf. Spiridon pentru a depune o bogată *„cunună”* pe mormântul *„Doamnei Obrenovici, născută Catargi, soacra M.S. şi muma M.S. Regelui Milan”*, iar la ora 1, a plecat cu trenul spre Basarabia, salutată de mulţi ieşenii aflaţi pe peroane, cu flori în braţe.

Toamna, se afla la Florenţa, împreună cu Saşa, *„Cronprinţul”*, unde primea scrisori de la regele rămas singur în palatul *„pustiu*, „potrivit *„Curierului”*, din 25 noiembrie / 7 decembrie 1887. Apăruseră iar neînţelegeri de familie, cu lacrimi, pe care regina trebuia să le Regina Natalia cu fiul Alexandru ascundă sub*” masca unui surâs”*.

Gazeta *„Fulgerul”* din 3 iulie 1888 avea vestea că regina şi-ar fi manifestat intenţia de a se stabili la Iaşi, anunţându-se şi divorţul de Milan, fapt pentru care acesta i-ar fi trimis în ţară vreo 200 de lăzi şi cufere cu lucrurile personale. (*„Curierul”*, 16 / 28 noiembrie 1888). Nu era însă de acord mitropolitul Mihail al Serbiei şi nici Patriarhul din Constantinopol. Supărat, Milan îl numea *„agent rus”*. Obţinând divorţul de la noul mitropolit Teodosie, trimitea doi emisari la Wiessbaden, unde se afla regina, să-l *„smulgă” din* braţe, pe Alexandru cu ajutorul

poliţiei locale.

Pe neaşteptate, joi 17 noiembrie 1888, la ora 12.40, regina sosea în gară Iaşi, cu un vagon special şi după o revedere cu membrii familiei, în sala de aşteptare de clasa I, mergea mai departe peste Prut, nu se mai ştia unde.

Reapărea, între 8 şi 14 septembrie 1889, la Stânca Roznovanu şi apoi la Iaşi, plecând apoi spre Belgrad.

Regele din Belgrad, pe trei sferturi ieşean

Forţat de împrejurări, regele Milan abdicase (februarie 1889), lăsând în loc pe Alexandru, dar sub Regenţă, căci avea doar 13 ani. Cu toată opunerea fostului soţ, care spunea că, prin caracterul ei *„iute şi vioi”* ar putea stârni neînţelegeri între tânărul rege şi Regenţă, Natalia se înapoia la Belgrad, (29 septembrie). Îi ieşise înainte „o *mulţime enormă*”, dar lipseau oficialităţile. Catedrala unde voia să intre era cu uşile închise, ostentativ, ca şi palatul regal. Reuşea să-şi vadă feciorul – rege, abia în 219

decembrie, Regenţa stabilind că se pot întâlni doar de două ori pe an, câte 15 zile, spre a nu-l influenţa. Mai târziu i se acoperea şi tronul din catedrală, să nu stea pe el, dar la o cununie ea a aruncat acoperământul şi s-a aşezat (*„Curierul Foaia*”, 6/18 martie 1891).

În mai 1891, fiind expulzată sub escortă militară, la plecare spre portul Semlin lumea o conducea strigând: *„Jivi la Craejica*! *Trăiască regina*!” Mitropolitul, în schimb, o socotea cauza neînţelegerilor. Trecând către Ialta, duminică 12 mai, la ora 10 sosea iar în Iaşi. O însoţeau patru doamne de companie şi un aghiotant, colonel sârb. Pe peronul gării Iaşi aşteptau prefectul, consulul rus, doamnele Lucia N. Roznovanu, Zoe Sturza (sora mamei) şi doamna Ranet – fiica Mariei Rosetti Roznovanu, căsătorită cu Al. Ranette – la care mergea pentru dejun şi apoi pleca spre Ungheni (*„Curierul Foaea*...” 15/27 mai 1891). Milan, zis *Contele de Tacova* – după localitatea unde s-a proclamat Independenţa Serbiei – trăia în Paris, subjugat de pasiunea jocului de cărţi. Prin august Natalia vizita pe regele Carol la Sinaia (*„Curierul Foaia*”.*9/21* august 1891).

Mergând către Belgrad, în ziua de 18 aprilie 1893 se oprea iar la Iaşi, vizitând câteva ceasuri pe doamna Ranet, până la trenul de 7, 50 seara, când pleca cu vagon special („*Curierul Foaea*.: 21 aprilie/3 mai 1893). Se întorcea ca regină mamă. Influenţa ei ajungea la apogeu şi se implica în viaţa politică, susţinând energic domnia fiului. Se împăcase şi cu soţul, prin mijlocirea ambasadorului Rusiei, la Paris. împăcarea fusese duioasă. Milan venise, anume, la Biarritz de Anul Nou (1/13 ianuarie 1893), cerându-şi iertare. Anunţând şi fiul îl trimisese o telegramă: „*Azi m-am împăcat cu regina mamă*! *Milan*. „Citind-o de 1.000 de ori regele a răspuns: „*Doresc să vă revăd în curând*. *Acum pot să fiu şi eu liniştit Mii de îmbrăţişări pentru tine şi pentru mama*. *Alexandru*" („*Curierul Foaea*...", 17/29 ianuarie 1893) Sinodul bisericesc anula divorţul, Milan devenind comandantul armatei. În septembrie 1894 Natalia trecea iar prin Iaşi, luând dejunul la familia Ranet.

Intenţia lui Alexandru (1876 – 1903) de a se căsători (prin iulie 1900), cu Dragă Maschin sau Maşin, (1866 – 1903), văduva unui inginer, mult mai vârstnică, îl aducea în conflict cu părinţii, convinşi că însoţirea era un act necugetat ce avea să ducă la mari nemulţumiri politice. Expulzată de fiu, la îndemnul soţiei, Natalia pleca din ţară. Draga îi luase locul în viaţa tânărului rege, căzut sub influenţa ei dominatoare şi tirană. Adorat de Natalia şi „*Crescut în fustele sale*" potrivit lui Albert Ghica – Draga l-a sedus cu uşurinţă, la Biarritz (Franţa), în salonul mamei, unde dânsa era doamnă de companie (1891 – 1897), până ce s-a aflat despre legăturile dintre ei şi a fost îndepărtată. Ca să forţeze căsătoria ea a simulat că este însărcinată şi bine înţeles după cununie, s-a constatat minciuna, formându-se un consiliu medical de verificare, la care a fost chemat şi profesorul Cantacuzino, din Bucureşti. Suspicioasă îl supraveghea de aproape, prin oamenii ei, dictându-i compartamentul şi ţinându-l izolat.

Datorită purtărilor ei autocratice şi favorizării fraţilor, dintre care unul îl voia principe moştenitor, la Belgrad se stârniseră mari nemulţumiri şi o conjuraţie de

ofiţeri, în frunte cu fostul cumnat al Dragăi, colonelul Maschin – Maşin – lua cu asalt palatul regal (Konacul), în noaptea de 28 /29 mai (10 /11 iunie 1903). Împuşcând garda şi pe acei care s-au opus, ucideau soţii ascunşi într-o cameră secretă, aruncând apoi pe Draga, prin fereastră, în grădină, peste nişte trandafiri (*Drama de la Belgrad*). A doua zi, trupurile lor mutilate se îngropau la Biserica Sf. Marcu. Tronul eliberat astfel de familia Obrenovicilor, se ocupa de fosta familie domnitoare Karagheorghevici, în care de asemeni exista o moldoveancă: Maria Trohin, măritată cu principele Alexe, fiul domnitorului Kara Gheorghe. Murmurând îngrozită, „Draga, *i-a fost pierirea*”, Natalia a cerut voie să-şi vadă feciorul, dar a fost refuzată şi nu i s-a permis nici să-i ducă trupul alături de tatăl său, la Mănăstirea Cruşedol, din Slavonia. Când i-a venit dureroasa veste, se afla la Versailles, în casa surorii sale, unde a rămas mult timp fără glas, răsfoind doar jurnalele. Crima umplea toate ziarele Europei. Gazeta *„Universul”* din Bucureşti publica şi un roman cu numele *„Tragedia Obrenovicilor*”, de Sofia Nădejde, iar *„Evenimentul*” din Iaşi – altul intitulat *„Sângele Obrenovicilor*”.

„Evenimentul”, din 1 iunie 1903, amintea faptul că Alexandru a *fost „singurul român (cu sânge ieşean pe trei sferturi) încoronat rege*” şi drept preţuire pentru oraşul mamei şi bunicilor, în anul 1892, alături de consulatele onorifice ale Serbiei din Bucureşti şi Turnu Severin aprobase şi unul la Iaşi (*„Curierul Foaia…*” 1/13 ianuarie 1892).

Tragedia din Belgrad se prorocise în Uliţa Mare din Iaşi

Distrusă, nefericita regină – mamă rămânea singură cu durerea, retrăgându-se într-o căsuţă – Solitude, din mănăstirea Notre Dame de Sion, pe strada Assas nr. 64 din Paris. Deprimată, părăsise şi ortodoxia, trecând la catolicism. Îşi schimbase şi numele, devenind Contesa Rudnik. iar putinile bunuri moştenite de la Alexandru le dăruise Universităţii din Belgrad. Pierduse totul: *„copilul, coroana şi soţul* „cât şi mare parte din avere, odată cu

crahul băncii Rotchild.

Întocmai cum scrisese în *Memoriile* sale publicate prin 1892 şi cum i-a prezis ţiganca vrăjitoare, adusă dintr-o cuhne, în iatacul bunicii, să-i ghicească… Era într-o seară, înaintea plecării la *vedere*" cu Milan. Luându-i palma ei tremurândă, bătrâna a privit-o lung şi a tăcut… Într-un târziu a vorbit, îmboldită de bunica, dar mai mult pentru dânsa, abia şoptind cuvintele: „*Prinţeaso*! *Drumul pe care te mână soarta s-arată cumpăna vieţii matale*, *Văd numai cruci*… *Vei prăpădi toate*… *La urmă*, *şi pe cel mai scump şi drag*… *odor*. *Să te zbaţi*… *să-l păstrezi*… *cât mai mult*!!!… „Apoi s-a ridicat şi a plecat, ştergându-şi ochii… Bunica a strigat după ea: „*Mincinoaso*! *Te-au pus la cale sturzeştii*, *să strici inima fetei fiindcă Milan n-a vrut să se căpătuiască cu odrasla lui Grigore*!! *Să nu te mai văd în faţa ochilor*. *La cort*, *de acum*, *ţi-i şezutul*"! (Se încercase o căsătorie cu fata lui Grigore Sturza, fiul domnitorului Mihail Sturza, dar Milan o refuzase).

Zâmbind, ca orice copilă, cultă şi neîncrezătoare în vrăji, n-a luat în seamă prevestirea, fericită să scape de sâcâiala mătuşii Catinca Moruzzi, sora mamei, care-şi luase povara să crească cele trei fete ale surorii Pulcheria, decedată în primăvară. Uitându-se la marele ceasornic, aflat pe o consolă, cu trenul ieşind fluierând, din tunel, abia aştepta să se urce într-unul adevărat, să revadă locurile, oraşele prin care călătorise în timpul şcolii, cu draga ei mamă cât şi Florenţa în care se născuse şi trăise mai mult timp.

Sâmbătă, adică 9 octombrie st. n, sosea la Belgrad, urmând ca duminică 10 octombrie 1875 st.n. să se săvârşească ceremonia căsătoriei. Fiindcă trimisul ţarului nu putuse ajunge la timp, nunta se amâna pentru 17 octombrie (st.n.). Din cauza tulburărilor politice, a atacurilor otomane şi a căderii guvernului, urma să fie simplă, fără fast. Tânăra mireasă îmbrăcată în rochie albă, purta pe cap o coroană mică din mărgăritare. De la Iaşi o însoţeau familiile Moruzzi şi Catargiu, alături de o delegaţie bucureşteană. Entuziasmată, populaţia capitalei

ovaţiona în jurul palatului, socotind căsătoria un semn de încurajare din partea Rusiei, căci ţarul trimisese pe unul dintre adjutanţii săi apropiaţi: generalul Sumarăcoff. Erau zile grele. Bosnia şi Herţegovina se răsculaseră împotriva ocupaţiei turceşti. Serbia sărise în apărare şi cu tot eroismul soldaţilor săi, Belgradul era ameninţat dacă nu intervenea diplomatic Rusia cu ajutoare (arme, alimente şi voluntari, trecute prin Ungaria şi prin Principate) cât şi direct, Austria. Nevoit să păstreze neutralitatea, căci puterea suzerană – Turcia – veghea, guvernul României simpatiza pe ascuns, cu Serbia, iar populaţia cu entuziasm. Situaţia ţării nu era deloc uşoară. Vizirul cerea interzicerea trecerii prin principate a oricăror ajutoare ruse. Trăind îngrijorarea şi durerea mamelor şi soţiilor ostaşilor, Natalia încerca să le mângâie. Trimitea ajutoare văduvelor, invalizilor şi lucra în spitale alături de infirmiere şi doamne din înalta societate a Belgradului, cât şi din Moscova şi Petersburg, venite în frunte cu generalul Tocanoff, şeful ambulanţelor ruse, să ajute răniţii şi pe regina lor, de aceeaşi religie.

Poporul sârb o diviniza şi o înconjura cu dragoste, văzând în chipul ei sufletul cald al Moldovei. Au început însă clevetirile, luptele grupărilor politice, simpatizante ale celor două mari puteri rivale: Austria şi Rusia, implicarea unor slujbaşi ai bisericii şi susţinători ai vechii familii domnitoare (Karagheorghevici). Se ţesea un păienjeniş de intrigi, ce duceau ţara în prag de război civil între adepţii luptei de eliberare şi ceilalţi, rămaşi pacifişti.

Observând primejdia din toate părţile, la mijloc fiind feciorul, *„dragul ei odor”*, ca orice mamă, încercase să-l apere, izolându-l de toţi şi muncind-o sinistra prorocire a bătrânei ţigănci din Palatul bunicii de la Iaşi o apăsa tot mai mult, ştiind sfârşitul tragic al unora dintre conducătorii Serbiei şi văzând că se împlinea… încetul… cu încetul… I-o reînnoise şi o prezicătoare din Paris, pe când se aflase cu Draga la Biarritz, în vila Sachino – diminutivul sârbesc al numelui Sacha (Alexandru). Fără nicio reţinere i-a spus, direct, că *„va vedea căzând în jurul ei întreaga familie”*, iar doamnei sale de companie – *„că va purta coroana regală, dar va fi o coroană de spini…”* (*„Universul”*, 13 iunie 1903). Un semn al nenorocului avusese chiar în timpul cununiei, la catedrala din Belgrad, când încurcându-i-se trena de la rochie, era gata să cadă… De aceea, devenise mistică, aprigă, iute şi chiar nesuferită… îşi dădea seama. Şi no putea înţelege nimeni, decât doar bunica, singura care ştia fatala prezicere (şi a spus-o fiicei sale, Catinca, iar de la dânsa a aflat fiul Dimitrie Moruzzi).

O regină îndoliată se plimbă în taină pe Uliţa Mare înţelegători, ieşenii îi urmăriseră toată osândă şi o aşteptau să revină acasă. *„Gazeta Moldovei”* din 22 iunie 1903 îi şi vestise sosirea, în septembrie. Mulţi s-au bucurat, dar puţini au văzut-o, nebănuind cine era *„Doamna elegantă, complet în negru şi cu voaleta trasă*

peste ochi” ce s-a plimbat câteva zile pe strada Ştefan cel Mare, privind lung Palatul Roznovanilor. Uneori intra în curtea Catedralei, cu buchete de flori în braţe, îngenunchea la uşa încuiată a Mitropoliei Vechi şi apoi se retrăgea în Biserica Catolică, plângând cu fruntea plecată pe o strană. Luându-i urma, un curios aflase că la hotelul Traian, unde locuia era înscrisă cu numele necunoscut pe atunci: *„Contesa Rudnik”*. *Tot* timpul o însoţise, mergând în spate, un bărbat înalt, ce privea atent în toate părţile şi ţinea mâna în buzunarul redingotei, ca pe un revolver.

Regina Natalia nu mai exista. Rămăsese doar o legendă în *„Oraşul amintirilor”* (*Iaşi*), un volum de *Memorii* şi nuvela *Mama* inspirată din viaţa unei femei despărţită de feciorul ei. Trăirea ei viforoasă şi în neostenită luptă cu viaţa, ca şi a bunicii, se termina într-o zi din primăvara sângerosului an 1941, pierzându-se *„ca o stea ce se stingea în depărtări”* (G. Bezviconi). Grăbit, Milan căruia *„femeile şi jocul de cărţi îi umpleau sufletul”* (*Memorii*), îşi găsise veşnica linişte, încă din februarie 1901.

Undeva, într-o căsuţă cu cerdac şi zorele, din strada Vasile Lupu nr. 74 (la colţ cu strada Cuza Vodă nr. 82) o aşteptase, răbdător, *„cneazul Moruzzi”*, vărul primar Dimitrie – Titi (fiul Catincăi şi al lui Costachi Moruzzi). Sărac şi neajutorat, după moartea mamei (1895), îl ajutase Natalia să cumpere căsuţa din Tătăraşi. Acolo îşi ducea zilele, trăind cu amintirile şi scriind pagini duioase (*Pribegi în ţară străină*, *înstrăinaţii*...), inspirate din viaţa Moldovei de odinioară şi a sa. Un timp a primit o pensie viageră de la regele Alexandru. L-a şi vizitat, odată singur şi încă de două ori împreună cu prinţul Albert Ghica. Îi chemase regele, dornic să se întâlnească cu rudele sale din Moldova şi să-şi amintească cu nostalgie de Iaşi. Ajunşi în Belgrad erau cazaţi la Palatul regal, în odăile lui Milan şi ale Nataliei. Înaintea întoarcerii acasă, la o discuţie discretă, Ghica afla că regele regreta căsnicia şi gândise un plan secret, ca să scoată din ţară pe Draga, fără scandal public, fiindu-i teamă de răzbunarea ei. Dorea să plece

împreună pentru o cură la Carlsbad şi apoi să-i interzică întoarcerea la Belgrad, cerând divorţul. Pentru reuşită a solicitat ajutorul principelui Ghica, bărbat cu multă experienţă de viaţă, care trebuia să-i însoţească, ca rudă. În acest scop, la 26 mai 1903, legaţia sârbă din Bucureşti primea o telegramă cifrată cu textul: *„Comunicaţi principelui Albert Ghica, ca urgent să vie la Belgrad, invitat de Majestatea Sa Regele, pentru o lună”*. Înţelegând că a sosit timpul eliberării lui Saşa de sub tirania Dragăi, în dimineaţa zilei de 29 mai se îmbarca pe un vaporaş la Orşova, dar ajungea prea târziu. Chiar în acea noapte se înfăptuise planul crâncen, al conjuraţiei ofiţereşti.

Se despărţea de Uliţa Mare şi faimoasa cucoană Marghioliţa

Sfârşitul dramatic al căsniciei, pornită din palatul ei neputând să-l ştie bunica, în primăvara anului 1887, pe atunci mai avea doar o singură dorinţă: să-şi găsească veşnica odihnă peste drum, în cavoul familiei, sub zidurile Mitropoliei Vechi (Sf. Gheorghe), spre care privea tot mai des, prin fereastra iatacului. De acolo urmărea şi serbarea din 23 aprilie 1887, când se sfinţea Mitropolia reparată. Frumoasa femeie de altă dată, îndrăcită, cultă, dar şi aplecată la suferinţele celor necăjiţi, era atunci grav bolnavă, *„gârbovită şi aproape uscată”*, cum o văzuse contemporanul George Sion.

Începutul iernii aducea o veste tristă prin *„Curierul”* din 4 / 16 decembrie 1887, care anunţa cu *„cea mai mare durere, încetarea din viaţă a Doamnei Maria Rosetti Roznovanu, născută Ghica, din Comăneşti”*, joi 3 decembrie, la orele 12, *după „o lungă şi dureroasă boală”*. Cu 10 zile mai înainte, a refuzat *„medicamentele lumeşti”*, cerând pe *„acele cereşti”*, spovedindu-se şi împărtăşindu-se. Joi dimineaţa, a cerut să fie iar *„împărtăşită”*. Simţind apropierea sfârşitului, la prânz, le-a mai zis celor din jur: *„Rugaţi-vă lui* Dumnezeu *să-mi ierte păcatele*!” Potrivit dorinţei sale, înmormântarea, făcută duminică, 6 decembrie, la ora 1, a avut loc în Biserica Veche a

Mitropoliei, lângă soţul Neculai Roznovanu, fratele acestuia, Alecu Roznovanu şi părintele lor, Iordachi Roznovanu.

Era în ziua de Sfântul Neculai, aşteptată altă dată cu mari pregătiri şi sărbătorită printr-o bogată petrecere. Palatul luminat toată noaptea, ca ziua, cu policandrele, trichelurile şi candelele aprinse, răsuna atunci de muzici şi urările sutelor de oaspeţi veniţi cu trăsurile, troicele, sau cu uşoare săniuţe, sunând din zurgălăi. Afară, în faţa palatului ardeau ceaune cu păcură, proiectând pe ziduri umbrele uriaşe ale vizitiilor ce se încălzeau tropăind în jurul focurilor, cinstind şi închinând ulcelele cu vin roznovănesc carat cu cofele din beciuri pentru ei.

Trista ceremonie de îngropăciune era ultima serbare, pe care vestita cucoană Marghiliţa, o mai putea închina soţului, Neculai, în ziua patronului său.

La intrarea defunctei pentru veşnicie în biserică, a întâmpinat-o corul Mitropoliei. Decedata fiind considerată *„decana vechilor familii boiereşti din Moldova”*, la ceremonie au participat mulţi prietenii de familie, reprezentanţii autorităţilor, mari personalităţi, nenumăraţi târgoveţi, iar prin scrisori şi coroane, familiile regale din Bucureşti şi din Belgrad.

O coroană distinsă purta însemnarea *„La reine de Serbie a sa chere grande Mere”*. Se afla în centrul atenţiei publicului, căci unii dintre veteranii Războiului Independenţei – după ce sărutau icoana de pe pieptul defunctei – îngenuncheau şi-n faţa coroanei purtată de militari şi-i sărutau ferparul. În semn de recunoştinţă pentru poporul sârb, care înfruntând curajos numeroasa oştire otomană, a sărit în ajutorul fraţilor răsculaţi, chemând şi pe *„Maica Rusia”* – protectoarea ortodoxiei – pornindu-se astfel războiul ce avea să aducă eliberarea şi Independenţa Serbiei, a Muntenegrului şi a României. Sentimentul de frăţească prietenie cu Serbia, cultivat de Alexandru Ioan Cuza se păstra nestins, în sufletul multor ieşeni.

Unii dintre săracii târgului plângeau amintindu-şi

faptele bune pe care le făcea răposata, trimiţând iarna, în mahalale, săniile cu lemne pentru a fi împărţite caselor fără fum în hogege. De Crăciun, sub un brad împodobit în faţa palatului, clădea câte un morman de pachete şi pacheţele, cu haine, încălţăminte şi alimente, pe care seara le dăruia copiilor sărmani, chemaţi şi la mâncare, în cuhnile ogrăzii din dos, unde fierbeau necontenit oloaiele cu borş, iahnii şi găluşte. Plăcându-i obiceiul unor palate din Paris, ce se deschideau în anumite zile pentru public, de Sfântul Gheorghe şi în prima zi de Paşte, îl deschidea şi pe al ei doritorilor să-l viziteze. Copiii primeau, după caz: roşcove, smochine, portocale, în zilele de post sau câte un ou roşu, o felie de pască ori de cozonac, în acele de frupt. Cei maturi puteau gusta vinul roznovănesc, din ulcelele înşirate pe lunga masă din sufragerie, ca la praznic.

Palatul aducerilor aminte

Clădirea de pe atunci semăna puţin cu aceea din zilele noastre. În locul grădinii avea – în faţă – o piaţă largă pentru şederea trăsurilor, ce se rânduiau, ca într-o parcare, la vremea când îşi aduceau stăpânii pentru musaferlic. Drept împrejmuire spre stradă, se întindea un şir de stâlpi *„de piatră de vreo patru – cinci palme”* văruiţi, între care atârna un lanţ gros cât mâna unui om. *„Faţada simplă, văruită şi cu gratii de fier la ferestrele catului de jos”* cuprindea la mijloc intrarea principală, de onoare. Prin gangul din dreapta se ajungea în grădina Palatului, întinsă ca o pajişte, umbrită de arbori bătrâni şi stufoşi sub care sticlea apa unu i havuz din marmură, adusă de la Golia. Celălalt gang, din stânga, ducea în curtea cu atenanse, bucătării, spălătorii, adăposturi pentru ţigani şi la grajdul cailor – croit măcar pentru vreo 40 de trăpaşi – şi despărţită de curtea în care se aflau şuri, bordeiul bivoliţelor, stogurile de fin, gheţăria şi uriaşele stive de lemne. Curţile acestea aveau ziduri înconjurătoare iar întreaga clădire, la parter şi la etaj, era străbătută de câte un culoar lung. Holul principal de intrare înfăţişa stâlpii groşi de susţinere a tavanului, deasupra căruia se întindea marele salon de dans, unde puteau juca „până *la 500 de*

perechi dănţuitoare” (*D. Moruzzi*). În camerele parterului locuiau rudele, nepoţii şi personalul de serviciu al Palatului, aici fiind şi cancelaria grămăticului. De jos, urca o scară maiestuoasă despărţită în două părţi – spre intrarea salonului de dans, situată cam vizavi de uşa paraclisului. Peristilul (galeria interioară), se susţinea prin stâlpi eleganţi, imitând marmura şi uniţi prin balustrade din lemn de stejar şi bronz aurit.

Înzestrat după gusturile timpului cu rips de mătase galbenă, mobile de mahon, în stil „empire” din vremea lui Napoleon, policandre bogate şi tricheluri aurite, salonul îşi mărea adâncimea prin oglinzi uriaşe, până în tavan, ce înmulţeau numărul dănţuitorilor, cuprinşi de iureşul valsurilor. Deschizând uşa din dreapta, se intra în salonul cucoanei Marghioliţa (urmat de un budoar, un iatac şi odăile soţului), înzestrat şi acesta tot cu mobilă „*empire*”. Pe o consolă între „*fereşti*”, trona un ceasornic ca „*un castel medieval la poalele căruia ieşeau din două tuneluri, două trenuri care se încrucişau în sunetul unui vals nemţesc*”. De pe pereţi priveau chipul în mărime naturală al marelui vistiernic, Nicolae Roznovanu şi al vistiernicesei – cucoana Marghioliţa, „opere *scump plătite artistului vienez Winterhalter*”. În afara vizitelor, salonul ei, ocupat parţial acum de sala ovală, putea adăposti mici serate, de 30 – 40 de perechi, mai ales că, după Unire, scăzuse considerabil numărul vechilor boieri ieşeni petrecăreţi. Din acest motiv, marele salon central găzduia concerte de binefacere şi spectacole.

Peste coridor, uşă în uşă cu odăile doamnei, se găsea” *marea sufragerie de lângă paraclis*” („*Paraclisul din palatul Roznovanu*”), întinsă şi înzestrată cu o lungă masă extensibilă şi un şir de scaune înalte. Aici se sărbătorea noaptea învierii „*când uşile paraclisului erau deschise şi toată boierimea Moldovei umplea perestilul unde se citea evanghelia învierii, tabloul fiind nespus de măreţ*”, iar după slujbă toţi participanţii se retrăgeau în sufragerie pentru masa tradiţională a Paştelui. Uşa stângă a marelui salon de dans ducea în apartamentul locuit până

la moarte de Anica Roznovanu, fostă Bogdan, a doua nevastă a lui Iordache şi mama vitregă a vistiernicului Neculai, aceea cu care soţul ridicase Palatul, neştiind câte ponoase avea să-i aducă nora. Avea mobile din toate epocile, ca într-o expoziţie: *„otomane*, *divanuri*, *canapele*, *berghere*, *jilţuri Voltaire… scaune vieneze, în care te cufundai până pe podele*”. Fiecare odaie era zugrăvită în altă culoare cu *„văpsea de apă*”: *„ba verde cu chenarele roşii* (*culorile Roznoveneştilor*), *ba liliachiu cu chenare galbene şi aşa mai departe…* „Pictat deosebit, fiecare tavan *„înfăţişa câte o scenă mitologică ca de pildă*: *moartea lui Icar*, *carul lui Apolon ori Veneraieşind din fundul mării cu patru cai buziş… Tata Joe prezida Olimpul de pe tavanul cucoanei Anica*, *având atârnat de buric policandrul aurit*”. Statuile Diana şi Muza vegheau capul scărilor, iar pe frontispiciul clădirii se aflau alte imagini alegorice. Aminteau de fosta Academie de peste drum.

La Roznovanu se instalează Primăria…

Trecând anii, după mutarea pe cealaltă lume a cucoanei Marghioliţa, frumosul ei Palat din Uliţa Mare începea să-şi piardă farmecul şi să intre în uitare, căci nimeni nu dorea să-l locuiască, *„afurisenia Patriarhiei de Constantinopol asupra casei Roznovanului*” fiind mereu pomenită. Prin anii 1890, venind la ordinea zilei construirea unui teatru în mijlocul târgului, pe terenul aceluia de Varietăţi – aflat cam în faţa Filarmonicii de azi şi dărmat prin 1869 – pentru a-l mări, Primăria a propus demolarea propriului sediu, de alături şi dăruirea locului mult aşteptatei instituţii, după care tânjeau ieşenii încă din februarie 1888, când a ars Teatrul Naţional din Copou.

Căutându-se alt local pentru conducerea oraşului, se găsea potrivit vechiul palat roznovănesc, oferit de proprietar şi ipotecat la societatea Creditul Urban. Astfel primarul Vasile Pogor intra în tratative cu Neculai Roznovanu – aflat în mare cumpănă financiară – ajungându-se la înţelegerea ca Primăria să preia datoria acestuia de 200.000 lei plus încă una nouă, de 120.000 lei, ce urma s-o angajeze.

Cumpărarea s-a aprobat de către Consiliul Comunal, miercuri, 9 ianuarie 1891, sub primariatul lui Vasile Pogor, de Camera deputaţilor la 4 iunie 1891 şi de Senat la 14 iunie, susţinându-se că Administraţia comunală va avea la dispoziţie *„pentru solemnităţi, mai multe saloane splendide”* (*„Curierul Foaia...”* 10/22 iulie 1891). Actul autentic avea să fie semnat de noul primar colonelul Const. Langa. Odată vânzarea reglementată, lucrurile preţioase, cu nenumărate amintiri, se mutau la Castelul Stânca Roznovanu, iubita reşedinţă a lui Nunuţă. Policandrul, paraclisul şi unele *„mobile galbene”* rămâneau Primăriei, iar celelalte – fără importanţă – se împrăştiau prin dughenile de vechituri ale uliţei Podul Vechi (Costache Negri), unde ajungea majoritatea mobilelor şi lucrurilor din fostele case boiereşti, scoase la mezat, după mutarea capitalei la Bucureşti şi cumpărarea imobilelor de negustori sau bancheri. Vinul nobil, contăresc, păstrat în cămaşa uitării, zeci de ani prin hrubele adânci şi întortocheate, se vindea cu hurta crâşmarilor, de la 50 butelci în sus (*„Curierul”*, 14/20 iunie 1891), prin strada Primăriei nr. 21 sau Căpitan Păun – ce purta şi ea numele unui căpitan de pompieri căzut la datorie, luptându-se să salveze caii din grajdul aprins al Palatului. Închizându-se şi Paraclisul, mai târziu, unele dintre odoarele de preţ luate, se dăruiau Bisericii din Roznov (iulie 1893), de Lucia Rosett Roznovanu (fostă Conachi – Vogoride), a doua soţie a lui Nunuţă (Victor Gervescu, *Biserica Roznovanu*).

Până în toamna anului 1891, Palatul golit, se încredinţa noului proprietar, cu dorinţa păstrării înfăţişării încăperilor considerate *„splendide”* (*„Curierul”*, 9/21 octombrie 1891). Vineri, 18 octombrie 1891, după unele mici reparaţii, începea mutarea birourilor comunale în fostele saloane despuiate de vechile podoabe, urmând ca Sf. Dumitru să găsească Primăria la noua reşedinţă. Era primar colonelul Constantin Langa (iunie 1891 – ianuarie 1892). La 12 septembrie 1891 Nunuţă semnase actele (Transcrierea nr. 429 şi Autentificarea, nr. 1990/1891). Datorită marilor sale cheltuieli ipotecase şi moşia Paşcani

trăind la Paris sau în castelul Stânca lângă satul de pe şes, numit Cârpiţi.

Acolo şi murea, miercuri 18 decembrie 1891, la ora 4 dimineaţa în etate de 49 de ani, după o scurtă suferinţă („*Curierul Foaia*…" 20 decembrie 1891/ 1 ianuarie 1892), fiind îngropat într-un cavou al bisericii din parc, departe de ceilalţi membri ai familiei, înconjurat doar de micile morminte ale foştilor slujitori, între care crescuse.

…Şi apoi se pregăteşte o reşedinţă regală…

Iaşul, fiind înnobilat adesea, de regele Carol, cu titlul de *„a doua* capitală", răspunzând propunerilor politicienilor locali şi ale membrilor *Comitetului pentru Apărarea Intereselor Moldovei*, ca să locuiască măcar câtva timp aici, se obiecta că nu există un palat potrivit. Pentru a se curma provizoratul locuinţelor regale, amenajate pe la diverşi proprietari în timpul vizitelor şi a se răspunde obiecţiunii, la începutul lunii mai, din anul 1893, ministrul domeniilor, P.P. Carp propunea Primăriei să-şi vândă sediul statului, în vederea amenajării unei asemenea reşedinţe. O încercare de împlinire a dorinţei se mai făcuse prin septembrie 1875 când se discuta cumpărarea casei Cantacuzino-Cozadini („*Progresul*", 28 septembrie 1875). La cererea lui Lascăr Catargiu, Camera aproba suma de 700.000 de lei destinată acestui scop („*Monitorul Oficial*", 23 mai 1893), odată cu fondul de un milion necesar unor lucrări la Palatul Cotroceni. Din alocaţia laşului 350.000 lei se prevăzuseră pentru plata palatului, iar 350.000 lei pentru reparaţii.

În speranţa împlinirii vechilor dorinţe şi cu credinţa că măcar prinţul moştenitor, Ferdinand, va locui periodic la Iaşi, spre a se da mai multă atenţie Moldovei şi fostei capitale, cuprinsă de sărăcie – în timp ce Bucureştii înfloreau, împodobindu-se cu noi palate şi sedii bogate – Consiliul Comunal, solicitat de primarul Vasile Pogor, a aprobat propunerea şi vânzarea (14 mai 1893). Ba chiar să acceptat şi preţul oferit, de numai 360.000 de lei, mult mai mic decât valora clădirea (435.000 de lei), după reparaţiile şi amenajările făcute, stârnindu-se discuţii. Se cumpărase

pentru uzul familiei regale şi eleganta caleaşcă *„huit resorts”*, cu care cucoana Marghioliţa îşi făcea plimbările la Copou sub privirile invidioase ale rivalelor. Acţionând rapid, în februarie 1894 administraţia locală se şi muta în casele Şcolii de Meserii, instalată de prin 1870 în casele doctorului B. Taussig, situate peste drum de vechiul local. Politicienii socoteau că prinţul Ferdinand va fi numit general de brigadă şi i se va încredinţa conducerea Corpului IV de armată, cu sediul la Iaşi.

După semnarea actelor de vânzare a palatului către stat, la Primărie s-a prezentat un arhitect al ministerului Domeniilor pentru preluare. Trecându-se la lucru, arhitectul francez P. Gottereau a fost însărcinat de Ministerul Domeniilor, cu reamenajarea spaţiilor, potrivit cerinţelor regale, modificarea faţadelor şi ridicarea unui etaj – mansardă. I se schimba şi numele, unii zicându-i *„Palatul Princiar”* sau *„Palatul Ferdinand”* (tipărindu-se chiar şi ilustrate cu această denumire).

…Pe care o vizitează principii Maria şi Ferdinand, dar n-au de gând s-o locuiască

Palatul Roznovanu fusese văzut de prinţii moştenitori încă înainte de preluare. Anunţându-se vizita la Iaşi, între 26 martie şi 30 martie 1894, a principelui Ferdinand şi a soţiei sale, principesa Maria (Alexandra – Victoria) autorităţile intrau în durdur, dorind ca aceasta să fie de pomină. Primarul Vasile Pogor umplea zidurile cu apelul mobilizator: *„Cetăţeni, Alteţele lor Regale, Principele moştenitor şi Principesa Maria sosesc în oraşul nostru, în ziua de 26 a.c., ora 12. Vestindu-ni-se cu bucurie distinsa onoare ce ni se face, sunt sigur că veţi profita de ocazie pentru a vă manifesta sentimentele de dragoste şi de devotament către Dinastie şi Alteţele lor Regale”*.

Principesa, englezoaică – *fiica A S R principele Alfred, duce de Edinburgh* (al II-lea fiu al M S Reginei Regatului Unit) *şi a Marei ducese Maria Alexandrovna* (fiica MS împăratului Alexandru al II-lea al Rusiei) – venea pentru prima oară la Iaşi şi *„pe lângă pavoazarea tuturor caselor şi magazinelor din oraş, cu felurite tapiserii şi*

drapele *tricolore, se fabricară în cel mai scurt timp mai multe mii de drapele cu culorile naţionale engleze care se încrucişară pretutindeni cu acele româneşti*". Pentru aceste steaguri, *Comuna „cheltuise o sumă mare, de peste 20.000 de lei*", ce avea să fie apoi imputată primarului. Reşedinţa stabilindu-se în Palatul lui Dimitrie M. Sturza, din Copou, se organizau două baluri fastuoase în Palatul ce le fusese cumpărat. Primul îl dădea Liga Studenţilor „*Solidaritatea*", în 27 martie, seara, iar al doilea – Consiliul Comunal cu toate autorităţile administrative şi comerciale.

În cinstea marelui eveniment, edificiul a fost din bogăţie decorat şi chiar „*iluminat cu electricitate*" (*prin grup propriu, de inginerul „Grand*"), deşi în oraş nu se instalase curentul electric. Spre stradă, în faţa clădirii, se amenajase o grădină cochetă cu flori şi brazi, atunci transplantaţi. Fosta sală de consilii – marele salon – transformată în sală de bal avea tavanul acoperit cu jerbe de flori şi „*mici lampioane electrice*". Deasupra păduricii plantată în cabinetul primarului, lumina „*o splendidă lună*" aruncând *o dulce lumină peste băncile de sub arbori*, printre ramuri sclipind „*stele electrice roşii şi galbene*".

Încântaţi, dregătorii târgului aşteptau mulţumirile recunoştinţei, trăind bucuria părinţilor atunci când fac un dar preţios copiilor. Spre deziluzia lor dureroasă, aflau că A.S.R. Principesei Maria „*nu i-ar fi tocmai plăcut Palatul din faţa Mitropoliei*" („*Ecoul Moldovei*", 5 mai 1894). „*Principesa şi-a exprimat dorinţa că i-ar plăcea să aibă o casă la Copou, la aer curat regretând că actualul Palat Roznovanu n-are altă privelişte decât Mitropolia*" (Rudolf Şuţu, „*Iaşii de odinioară*"). Pe scurt, nu o încânta Palatul asurzit de dangătul clopotelor chiriarhiei ortodoxe. Mai ales că, după unii, „*aflase*" şi povestea cucoanei Marghioliţa, care nu-şi găsea liniştea pe lumea cealaltă din cauza „*afuriseniei*", şi umbla noaptea prin odăi cu o făclie în mină, cum îi spusese „*careva*", în glumă sau din gelozie politică pe opera primarului conservator (Vasile Pogor), ştiind că în Anglia asemenea legende erau credibile şi din cauza lor, unii nobili lăsau în părăsire falnice castele. La

această istorie se adăuga şi tragedia fraţilor Velicico şi Miron Costin, ucişi din porunca domnitorului Constantin Cantemir prin intrigile vistiernicului Iordache Rusett – străbunicul lui Iordachi Rosetti Roznovanu, ctitorul zidirii (cu averea, rămasă de la vistiernic).

Marea speranţă a instalării principilor moştenitori la Iaşi, pentru câteva luni sau măcar săptămâni, în fiecare an, spre a întoarce privirile guvernaţilor către Moldova, se spulberase. Reparaţiile clădirii înaintau greu şi chiar Stagnau („Ecoul Moldovei", 15 decembrie 1894).

Bătrânul palat se reînnoieşte

În fine, de luni 29 mai 1895, lucrările de amenajare a Palatului Princiar – nu prea dorit de prezumtivii locatari – începeau sub conducerea arhitectului Mândrea, astfel încât, prin iunie zidirea era descoperită, parţial dărâmată. Se pregătea *„înălţarea puţin a clădirii, refacerea acoperământului, prevăzut cu mansarde bogat împodobite, prefacerea cu totul a faţadei despre Mitropolie deschiderea a încă două faţade şi anume una spre clădirea Teatrului de care palatul se va despărţi prin o frumoasă grădină... şi alta spre noul scuar ce se va deschide către actuala stradă zisă a Primăriei"*. *„Fizionomia exterioară a palatului"* urma să fie *„una din cele mai frumoase şi mai măreţe, prin forma arhitectonică"*. *Scara de intrare se înlocuia cu una „monumentală* împărţirile interioare nu se schimbau prea mult, decoraţiunile prevăzute fiind *„foarte bogate"*. Presat de ieşeni, la 21 aprilie, Ministerul Domeniilor organizase licitaţia pentru lucrări. O câştigase arhitectul Mândrea, lăsând sub preţul devizului (fără atenanse, grilaj, grădini). Terminarea lucrărilor se prevedea peste doi ani. Participaseră şi arhitecţii Troli, Şcolari şi Vălescu. Gardul elegant, cu lanţuri de la stradă se dublase cu un ocol din loazbe. Spre a uşura despărţirea de capitală a principelui şi a-i înlesni legătura cu familia, prin 1896, se preconiza şi un tren accelerat luxos, cu viteza de 70 km pe oră, care să parcurgă distanţa Bucureşti – Iaşi, numai în vreo 6 ceasuri faţă de aproape 12, în mod obişnuit. („*Ecoul Moldovei*", 1 august 1896). Cu

un an în

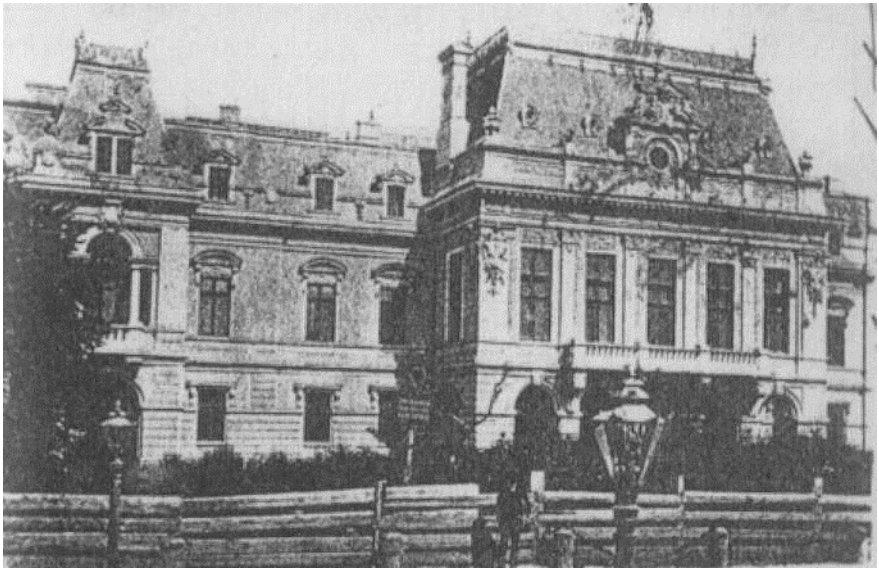

urmă, la 7 martie 1895, se experimentase şi legătura telefonică Bucureşti – Iaşi, pe circuitul telegrafic existent, vorbindu-se *„foarte bine”*.

Observându-se ezitările, se vorbea de reîntoarcerea Palatului către Primărie, urmând a se construi alt Palat pe Copou, *„aceasta fiind şi dorinţa principesei”* (*„Ecoul Moldovei”*, 24 iulie 1896). Ultima ştire revenea apoi mereu în paginile gazetelor locale.

Aflat la Iaşi, cu prilejul inaugurării Universităţii, regele Carol mergea să vadă şi Palatul Princiar (22 octombrie 1897). Îl însoţea arhitectul Steriadi. Se declara *„foarte mulţumit”* şi felicita constructorul pentru *„măiestria cu care a executat lucrările de artă din sala coloanelor”*. *Sala* era de o *„splendoare neîntrecută”*, aşa cum ceruse P.P. Carp, la întocmirea planurilor, zicând ca *„această sală să întreacă în măreţie, în unele privinţe, chiar sala coloanelor din Limoges* (?)*”*. Încheind vizita, suveranul cerea ca sufrageria să fie mai mare şi cu mai multe ferestre. Vechii ieşeni socoteau însă că la reconstrucţie se săvârşise şi un mare păcat, desfiinţându-se paraclisul – *„dărâmat până în temelie*spre a se reprofila galeria. Unii găseau şi pricina, gândind că principele era

catolic, iar principesa protestantă…

Totuşi aşteptata stabilire a principelui moştenitor la Iaşi, pentru câteva luni, se amâna cu toate intervenţiile gazetelor, membrii familiei

233

Palatul Principele Ferdinand regale preferând să locuiască în timpul scurtelor vizite, pe Copou, în Palatul Corpului IV de Armată (casele Cantacuzino – Cozadini, ocupate astăzi de Palatul Copiilor), unde în timpul primului război se va şi instala regina Maria pentru doi ani (noiembrie 1916 – noiembrie 1918).

În locul regelui se aşază tribunalele şi armata…

Căutându-i un locatar, se găsea tot prin 1906, când la insistenţele politicienilor ieşeni, se aprobau fonduri pentru repararea şi transformarea fostului Palat Domnesc (Administrativ), în Palat de Justiţie. Ocupanţilor acestuia fiindu-le necesar un local provizoriu pentru mutare, li se dădea mult visatul Palat Regal de la Iaşi.

Gurile rele insinuau că la aprobarea lucrării şi la instalarea tribunalului ar fi contribuit în mod deosebit familia principelui, bucuroasă că scăpa de hardughia cu care-o sâcâiau mereu ieşenii.

Elegantele saloane roznovăneştimodernizate – se

ocupau de Curtea Apelurilor şi Tribunalele Secţiilor I şi II, cu procesele lor pline de necazuri, dureri şi păcatele miilor de împricinaţi foind pe lungile coridoare şi-n jurul clădirii. Pe holuri şi prin sălile de judecată puteau fi văzuţi marii jurişti ai laşului interbelic. Mutate şi ele, pentru doi ani, în timpul primului război (1916 – 1918), localul se ocupa de birouri parlamentare, guvernamentale şi comandamente militare, marile saloane găzduind consfătuiri, consilii de război la care participa şi regele Ferdinand, locatar al Palatului lui Cuza din strada Lăpuşneanu.

Fiind proprietatea statului, după terminarea lucrărilor la fosta Curte Domnească – numită Palat Administrativ şi apoi Palatul Justiţiei – şi mutarea tribunalelor acolo, faimosul Palat Princiar ieşean trecea sub stăpânirea Ministerului de Război. Acesta dădea în schimb Palatul Cantacuzino-Cozadini, din bulevardul Copou (potrivit Jurnalului Consiliului de Miniştri din 6 februarie 1919).

Spre disperarea cucoanei Marghioliţa, care rămăsese cu un gust amar şi tresărea când auzea comenzi militare – amintindu-i luarea cu asalt a frumosului ei cuib şi năvălirea prin saloane a soldaţilor, la răzmeriţa din 1866 – în clădirea iar amenajată şi reîmpărţită, se muta Corpul IV de armată. Fostul său sediu din casa lui Dumitrache Cantacuzino Paşcanu, lăsat reginei Maria, în 1916, pentru locuinţă se dăruia de înalta doamnă, *Fundaţiei Regele Ferdinand*, în vederea deschiderii unei şcoli pentru educaţia fiicelor de ofiţeri. Pe locul liber din faţă, urma a se clădi localul *Fundaţiei* (*ocupat* acum de Biblioteca „*Mihai Eminescu*”).

Luând pe seamă Palatul Princiar ieşean, noul chiriaş aşeza în saloane birourile sale, la etaj locuinţa comandantului, iar în curtea cu flori, din spate, ustensilele militare, ridicând apoi acareturi şi o nouă zidire („*Opinia*", 2 aprilie 1927). Din când în când, ofiţerii puneau la cale câte un bal strălucitor, transformând saloanele în sere şi pădurici cu bănci, deasupra cărora sclipeau stele albăstrui sau o lună artificială. Covoarele „*înnăduşeau paşii*", iar vestitele orchestre ale vremii cu Ghiţă Borteanu şi Ionică Barbu încântau musafirii. („*Opinia* „22 mai 1928)

Ocupat de comandamente române, cât şi germane, în timpul ultimului război şi apoi de unele servicii ale Armatei Sovietice, după anul 1953 devenea sediul Sfatului Popular Regional – înfiinţat prin legea din 6 septembrie 1950 – (regiunea Iaşi, întinzându-se dincolo de Bârlad).

Nu peste mult timp răsuna un ecou din vremea Nataliei.

O fantomă roznăvănească apare ziua, în amiaza mare, pe peronul Gării Iaşi

Era prin iunie 1956, când Josip Broz Tito, conducătorul Iugoslaviei se întorcea dintr-o vizită efectuată la Moscova. Făcând o scurtă oprire în gara Iaşi, până ce trenul guvernamental se schimba de pe linia largă pe cea normală, răspundea invitaţiei conducerii locale şi mergea pe mica estradă înălţată lângă turnul cu ceas. Piaţa Gării părea *„o mare de capete”*, cum scria un gazetar. Musafirul devenise simbolul *„dezgheţului”*, al mult doritei deschideri spre Europa. Spunând câteva cuvinte miilor de privitori ce-i strigau numele, amintea şi faptul că este legat de Iaşi deoarece unul dintre foştii săi tovarăşi de partizanat – apărut atunci din mulţime – venise de aici. Întors la tren, pe când urca în vagon, de el s-a apropiat, ca o fantomă din celălalt veac, un bătrân octogenar sau nonagenar, uscat şi

Sosise dinspre oraş, trecând prin marea de oameni ca printr-un culoar deschis anume, mulţi socotindu-l însoţitor al trenului oficial. Ajungând la câţiva metri de musafir, a

salutat milităreşte, zicând în limba sârbă: *„Camarade, sunt ostaş ca şi tine. Am fost ofiţer în garda regelui Milan şi a fiului său, Alexandru, urmaşii Obrenovicilor, pentru care «ideea sârbă» era mai presus de toate. Am fost diplomat şi scutul reginei Natalia până la ultimul ei ceas de viaţă, după care m-am retras aici, să-i aduc sufletul acasă, la locul lui de baştină. Am vrut să-ţi salut marile tale fapte şi să-ţi urez Bun venit pe pământul sfânt al Moldovei şi al reginei noastre, Natalia!”*

Vrând să se înapoieze, Tito l-a prins de braţ şi l-a îmbrăţişat. Întrebându-l ce face şi cum trăieşte, afla că bătrânul vieţuise multă vreme schimnic într-o peşteră şi trăia într-un fost grajd boieresc. Tăia lemne, pe la oameni, săpa prin grădini şi o ducea greu, căci n-avea pe nimeni apropiat. Propunându-i să meargă la Belgrad, într-un azil, fără să ezite, bătrânul s-a avântat în trenul oficial.

Cei de faţă întrebându-se cine era şi de unde apăruse, nu găseau niciun răspuns. Unii spuneau că, după grai, părea venit din Basarabia. Cine mai ştia în ziua aceea de 23 iunie 1956 despre însoţitorul contesei Rudnik de la începutul secolului? Pe unde trăise – poate, la Dănuţemii Moruzzeştilor, în Basarabia, la Stânca sau în vreo chinovie uitată – şi ce făcuse, nu aflase nici chiar povestitorul întâmplării, poetul George Lesnea, straşnic cunoscător al vechiului Iaşi. Palatul din Stânca nu mai exista fiind distrus în războiul din 1944.

Schimbându-i-se şi lui destinul, fostul salon de petreceri al palatului roznovănesc trecut Sfatului Popular Regional, era transformat în sală de şedinţe unde se făceau planuri şi se discuta înzestrarea oraşului cu

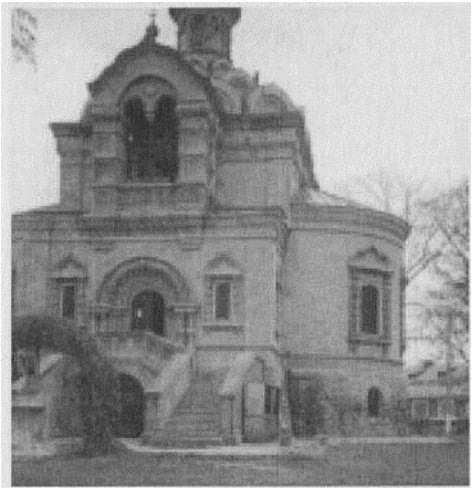

noi aşezăminte şi se porneau reparaţii la vechile monumente istorice căzute în ruine: Cetăţuia, Galata, Golia, Sala Gotică de la Trei Ierarhi şi altele ce. Sfatul îşi închinase sediul din Palatul Administrativ, muzeelor, ce aveau să-i aducă noul nume: *Palatul Culturii – 1955*. Mărind ghinionul oraşului care a pierdut o sumedenie de clădiri, pe timpul războiului, într-o noapte din octombrie 1958 era să dispară şi sediul Sfatului Regional, aprinzându-se etajul superior… Focul apărut în aripa dinspre Piaţa Unirii de la un coş – unii ziceau că de la Biroul de Statistică, iar alţii presupuneau că de la Cadre, careva dorind să scape de un dosar compromiţător – s-a întins rapid în lemnăria acoperişului, dând iama şi prin grinzile *„groase cât omul”*, din tavane. Se stingea prin intervenţia rapidă a pompierilor, dar vechile tavane cu picturi, stucaturi şi preţioasele policandre căzeau peste covoare, dând foc şi parchetelor. Cunoscându-i-se importanţa, s-au mobilizat toţi constructorii, pentru reparaţii grabnice. Lipsind planurile iniţiale.

Biserica din Roznov-Neamţ, refacerea se săvârşea în unele locuri, necropola roznovanilor pe baza de amintiri şi deducţii, cu sprijinul marilor arhitecţi G. Pohrib şi Ilie Costinescu. Clădirea se întărea cu betoane şi grinzi armate pentru a înfrunta încă mulţi ani. Policandrele se aduceau de la Ruginoasa

Prin aceste lucrări clădirea mai suferea un şir de modificări, dintre vechile sale dotări mai păstrându-se puţine la biserica din satul Roznov-Neamţ, ctitorie roznovenească unde se află şi cucoana Marghioliţa. Merită să fie vizitată, reprezentând o fărâmă din Iaşii veacului romantic.

După multe peripeţii şi mutări, Primăria se întoarce acasă, pe Uliţa Mare – strada Ştefan cel Mare şi Sfânt

Istoria, având mersul ei nebănuit, în primăvara anului 1970, când Sfatul şi Judeţeana se mutau în noul sediu special construit vizavi de Palatul Culturii, după 80 de ani de la prima tentativă, Primăria se aşeza definitiv în fostul ei spaţiu, cumpărat cu trudă în 1891. Palatul lui Constantin Cantacuzino, în care funcţionase până atunci, se dăruia presei pentru redacţiile „*Cronica*" şi „*Flacăra Iaşului*" devenind Casa Presei.

„*La Roznovanu*" cum spuneau bătrânii vechiului Palat – rămânea Primăria şi după 1989, în cocheta grădină din faţă, aşezându-se de veghe şi Vasile Pogor (octombrie 1994), neostenitul şi aprigul primar (februarie 1880 – aprilie 1881, iulie 1888 – martie 1891 şi mai 1892 – decembrie 1894), sub administraţia căruia laşul a fost înzestrat cu acest impozant „*Hotel de Ville*". Vechiul salon, numit acum *Sala Mare*, adăposteşte şedinţele Consiliului municipal şi primeşte adesea oaspeţi din toată lumea.

Printre ei se nimereau câţiva ce aveau să uimească şi pe cucoana Marghioliţa din Ceruri, care văzuse multe în furtunoasa ei viaţa, dar la aşa o vizită nici măcar nu îndrăznise să se gândească.

Aflându-se în fosta capitală a Moldovei, cu ocazia Sărbătorilor laşului (iniţiate de fostul primar dr. Constantin Simirad, cu sprijinul I.P.S.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, ca o replică a Lunii Iaşilor din anii 1936 – 1937), de ziua Sfintei Paraschiva, în 14 octombrie 1997, la ora 17, îl vizita şi Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Arhiepiscop de Constantinopol şi Patriarh ecumenic, invitat împreună cu Patriarhul Teoctist al României, fostul suveran Mihai I şi alte personalităţi (în total vreo 4 oo), pentru cocktailul oferit de Primărie. Vizita înalţilor ierarhi se repeta şi sâmbătă 14 octombrie

2000, seara, cu prilejul Sărbătorilor ediţia a IX – a. Ce nu reuşise dânsa şi nici chiar domnitorul Gr. Ghica, săvârşise zeiţa Clio aducând în marele ei salon, în loc de mult dorita izbăvire, chiar pe Patriarhul Constantinopolului în persoană, cu un întreg sobor – ca să nu mai zică nimeni că istoria uită ceva ori nu împlineşte toate dorinţele… Alţii musafiri şi conducători ai bisericii o fotografie de amintire „ortodoxe din ţara şi din străinătate participau la recepţia de duminică 14 octombrie 2001, ocazionată de a X-a ediţie a Sărbătorilor, ca şi acelea din 14 octombrie 2002 şi 2003. Pe fosta Uliţă Mare curgea puhoi de lume, ograda Mitropoliei fiind cuprinsă de valurile mulţimii de credincioşi şi a grupurilor de turişti români şi de peste hotare.

Ascultând de la ghizi, povestea palatului roznovănesc publicată, parţial în volumul *Iaşii între adevăr şi legendă*, mulţi îşi spuneau: *Doamne, câte surprize săvârşeşte ISTORIA şi câte locuri legendare, adesea uitate, are Moldova*???

Capitolul 7

Şi între Mitropolie şi Magazia Miculi *erau destule* „minunăţii”.

O zidire din Uliţa Mare cere îndurare Cerului vreo patruzeci de ani cu turlele ridicate ca nişte braţe omeneşti.

Aceasta era noua catedrala mitropolitană lipsită de acoperiş.

Socotind că ţara Moldovei nu era oarecare în lume, Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, şi-a propus să ridice spre proslăvirea Creatorului şi izbăvirea neamului o preafrumoasă catedrală în mijlocul cetăţii. Aşa s-a făcut ca propunerea domnitorului să fie pecetluită de Ioniţă Sturza primul domnitor pământean (iunie 1822-aprilie 1828) după suta de ani cu cârmuitori trimişi dintre aleşii Fanarului (1711 – 1821) de vizirii înaltei

Porţi, să semneze la 8 august 1826 hrisovul de înălţare a unei viitoare catedrale mitropolitane. Avea a se ridica, pe locul bisericii Stratenia dărmată cu durerea cucernicilor lor credincioşi ce nu-şi închipuiau ca un

Domnul fiind silit să părăsească tronul după începerea războiului ruso-turc şi intrarea lor în Moldova şi la Iaşi la 25 aprilie/7 mai 1828, lucrarea rămasă dorinţă neîmplinită avea să fie începută abia prin 3 iulie 1833, la insistenţa Mitropolitului Veniamin Costache şi cu bunăvoinţa generalului Pavel Kiseleff, comandantul armatelor ruse numit preşedinte plenipotenţiar al divanurilor din Ţara Românească şi Moldova (noiembrie 1829 – martie 1834). Conducerea tehnică o avea *„arhitectonul”* Iohan Freywald din Viena, ajutat mai târziu de fiul său Gustav Freywald. Ctitorul dorind ca *„maica noastră”*, a tuturor bisericilor să fie încăpătoare şi impunătoare se avea în vedere arhitectura construcţiilor

romanice, fără a pierde din atenţie nici fosta biserica Stratenia a cărei existenţă se marca pe o placă aşezată în noua ctitorie şi nici fosta Academie Domnească ce existase în grădina de la stradă. Lucrarea continuând după numirea noului domnitor pământean Mihalache Sturza (aprilie 1834 – iunie 1849) şi se aveau în vedere marile catedrale europene.

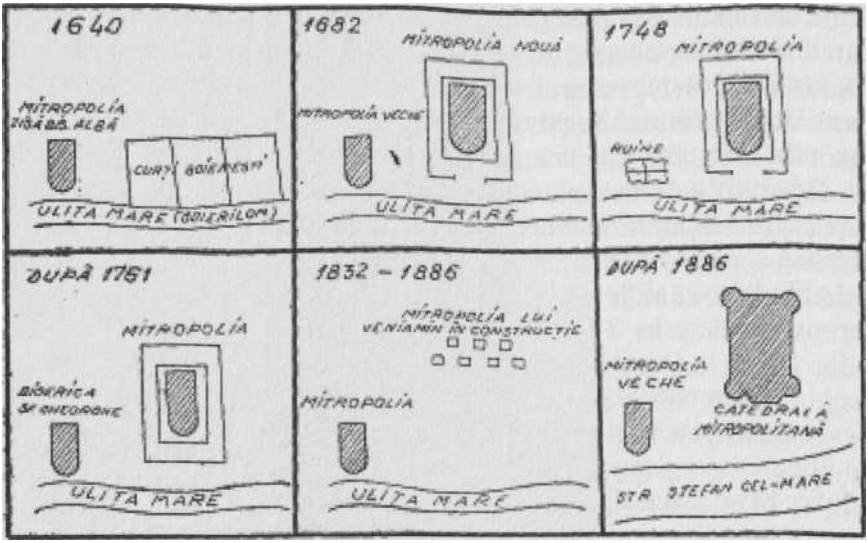

Aşezarea locaşurilor din curtea Mitropoliei – imagine din volumul

Iaşul vechilor zidiri de D. Bădărău şi I. Caproşu

stătea părăsită vreo 30 de ani, până în anul 1880 când se pornea refacerea şi se punea a doua piatră de temelie. Conducerea lucrărilor o lua arhitectul Al. Orăscu, iar la 23 aprilie/4 mai 1887 se sfinţea, laşul trăind o mare sărbătoare. Epopeea monumentului o lăsa istoriei Scarlat Porcescu în bogata

să lucrare *Catedrala mitropolitană din Iaşi*. Până la sfinţire, slujbele S-au ţinut în Mitropolia Veche, ridicată prin anii 1761 – 1768 de Mitropolitul Gavriil Callimachi. Mai înainte, pe locul ei fusese Biserica Albă. Aceasta a slujit de Mitropolie un timp, dar fiind prea mică, doamna Anastasia a domnitorului Gheorghe Duca, a ridicat Biserica Stratenia (1695), cu acelaşi rol de Mitropolie. Aceasta a funcţionat până în 1766, când domnitorul Grigore Ghica a încredinţat-o Academiei pentru folosinţa studenţilor şi profesorilor ei. În ogradă se găseşte din vechime Palatul Mitropolitan, în spatele căruia se află două clădiri gemene ridicate după planurile arhitectului Gh. M. Cantacuzino, retras la bătrâneţe în incinta Mitropoliei. Acel din stânga adăposteşte cancelariatul instituţiei, iar aceea din dreapta, biblioteca ecumenică D. Stăniloae.

Ce era odinioară pe locul esplanadei şi mai spre centru

Între curtea roznovanilor şi uliţa Răzoaiei (azi Gh. I. Brătianu), ce-a luat mai întâi numele Primăriei, iar mai târziu al fostului primar Gh. Mârzescu şi al criticului Dobrogeanu-Gherea, pe locul actualului parc se păstrau din vechime casele boltite cu un cât şi cerdac cocoţat pe şarampoi groşi cât stejarul, ca să reziste la zdupăiala târgoveţilor atraşi de bogăţia obiectelor de artă aduse din

toate ungherele lumii. Poposind pe acolo, în iarna anului 1857, un artist, Jean Baldi, oferea iubitorilor de

porţelanuri fine: urne din Pompei, cupe de Herculanum, pocale de alabastru veneţian, vase etrusce, dăltuind la comandă şi chipurile musafirilor din marmură străvezie.

Pe acelaşi rând, dincolo de stradă, în casele negustoreşti vândute prin 1858 de postelnicul Vasile Alecsandri, făcea mare vâlvă după 1880 magazia femeiască Babeta.

Puţin mai sus, îşi găsise locul la 1846 vestita cafenea a lui Dumitru Karbuzov şi magazia opticianului Feldner, cu dulapurile încărcate de ochelari, lunete, monocluri, lornete şi mai cu seamă binocluri de teatru, faimoasele suflături din sticlă, nemţeşti, după care auzise la Viena că se dau în vânt ieşenii, mari amatori de spectacole, motiv pentru care teatrul cel vechi din Uliţa Goliei avea într-o vreme trei trupe: una franceză, alta românească şi una germană pentru împlinirea poftei vorbitorilor în această limbă.

Teatrul lui Apollo din Uliţa Mare

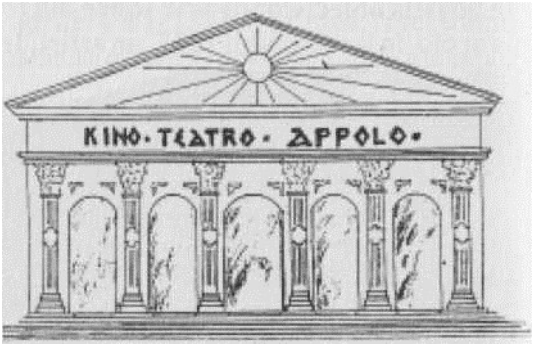

Schimbând zidurile unei cafenele din două încăperi boltite îşi făcea loc prin 1913 şi un cinematograf – teatru, numit Apollo, înzestrat ca la carte: cu ventilaţie, instalaţie electrică şi o faţadă impunătoare de templu antic.

strămoşeşti după zidirea ei prin 1690, urmaşii ctitoruluivornicul Ionaşcu Balş, cu prilejul reparaţiilor după cutremure şi incendii devastatoare – ca acel din 1827 – o înzestraseră cu un şir de bolţi aducătoare de venituri, zidite la stradă, acareturile mărginaşe lăsându-le unei ospeţii. Memorialistul Vasile Panopol aflase că stăpânul caselor alăturate fusese Toderaşcu Balş şi le vânduse prin 1797 Consulatului Rus înfiinţat în anul 1782. Un hâtru îi zicea Pârlita datorită deselor ei potopiri de pălăile iscate prin vecini sau de la cuhnea cu foc veşnic pe care forfoteau mămăligile şi oloaiele cu borşuri şi găluşti pentru potolirea foamei oaspeţilor din toată ţara Moldovei.

Mereu prefăcut, pârlit şi iar meremitisit, prin octombrie 1847 localul se recomanda reverenţios *Ospeţia Moldovei*, pe limba lată a pământenilor şi *Hotel de Moldavia* (cu *Leul de aur*) pe limba subţire a cuconaşilor ce nu citeau din *„Albina românească”* decât coloanele franţuzite.

Dându-şi adresa *„pe Uliţa mare, faţă în faţă cu aceea Domnească, pe locul numit din vechime Pârlita”*, înştiinţa toată suflarea călătorilor *„pământeni şi străini”* despre noile sale înzestrări: sala pentru ospeţie, Cabinet de citirea gazetelor cu biliard, slujitori grăitori de limbi europeneşti şi pe deasupra abonamente poftitorilor să li se ducă prânzul şi cina direct la domiciliu. (*„Albina românească”*

Iaşi, 9 octombrie 1847).

Strada Ştefan cel Mare – la dreapta dughenele Ghimici (Ghimeş) – 1, iar la stânga dughenele Pârlita (2) – clădirile mici

În dughenile de la Pârlita se aşeza prin 1868 Librăria modernă *„cu nimic mai prejos decât una occidentală”* a lui Dimitrie Daniel şi *Cabinetul* său *de lectură* cu ultimele cărţi din cataloagele marilor edituri europene. Prieten al junimiştilor – după cum scria G. Panu – protector al studenţilor şi susţinător al cărturarilor celuilalt veac, pasionatul librar cu sufletul mistuit de dragostea sa neţărmurită pentru cuvântul scris, închina şi ultimul ban cărţilor mereu reîmprospătate pe rafturile încăperilor de la Pârlita ori din faţa Mitropoliei (1871) sau din Casele Băncii (1888) – în localul fostei *Librării Junimea* – unde şi-a mutat pe rând nobilul dar păgubosul său comerţ. Sărac şi flămând la bătrâneţe îşi încheia viaţa mijlocitor de interese (misit) pe străzile Iaşilor. (Alte amănunte în lucrarea *Tradiţii ale ospitalităţii româneşti – Prin hanurile Iaşilor*, de C.D. Botez şi A. Pricop)

Fiindcă în primăvara anului 1869 legendarul nume Pârlita atrăgea tot atâţia muşterii cât şi o ceapă uitată în ger, un pezevenchi de hangiu a atârnat deasupra încăperii ospeţiei din colţul uliţei o firmă cu slovele la *drumu' de fier*, aflate pe buzele tuturor ieşenilor în anul construirii liniei ferate Suceava-Paşcani-Iaşi. Schimbarea nu părea fără rost căci, peste câteva zile, fumul lulelelor ieşea pe ferestre şi uşi mai gros ca la locomotivele ce gâfâiau, abia târâind lungile trenuri, zugrăvite cu mare dichis pe zidurile locantei. Cum nici visase hangiul, în vara anului 1870 cafeneaua şi *„restauraţiunea" La Drumu' de feru*, din dughenile Pârlitei gemea de muşterii. Atraşi de firmă meşterii străini ai gării ieşene, austrieci şi polonezi, se aciuaseră aici, prefăcând odăile într-un fel de club al *„ciocănarilor"*, unde-şi beau tacticoşi luleaua şi-şi sorbeau pe îndelete berea, lăsându-se ischitiţi de târgoveţii curioşi să afle chiţibuşurile carului cu foc şi fantasticele drumuri de fier, desenate în tablourile rânduite pe pereţi, ca la biroul tehnic al inginerilor din oţelul Binder. Ca să le facă plăcere oaspeţilor străini, un câine pus pe o balanţă, mişcându-se dintr-un capăt în altul, provoca rotirea unui rotisor cu hălcile de carne aşezate la fript. Făcea treaba cu sârg, căci unii dintre clienţi, încântaţi, îi dădeau şi lui câte-o bucăţică rămasă de la ospăţ.

Şi mai modernizat, după plecarea meşterilor ce aduseseră trenul pe valea Bahluiului – la 1 iunie 1870, locanta devenea Casino de Pârlita, dispărând apoi pentru o vreme, căci în februarie 1876 vestitul local se vindea la licitaţie pentru îndestularea erezilor defunctului proprietar. După 1904 hotelul deschis între zidurile fostului han, la care se ajungea cârmind din Uliţa Mare *„într-o ulicioară”* – cum scria Wilhelm de Kotzebue, consulul Rusiei, în romanul *Lascăr Viorescu* – dar cu intrare şi prin strada Ştefan cel Mare nr. 21 (cam pe locul Farmaciei nr. 4 din anii 1980), purta numele patriotic Dacia. Ca să fie în tonul cerinţelor vremii, golurile vechilor bolţi de la stradă se închideau cu ferestre şi uşi.

În ogradă se aciuase chiar şi o trupă de teatru, întinzându-şi scena peste colacul fântânii, largi şi prăpăstioasă, până într-o zi, când, de atâta zbânţuială pe scândurile putrezite acestea pocneau şi artiştii dispăreau în adâncuri, uimind spectatorii cu ştiinţa lor de a se face nevăzuţi spectacolul căpătând astfel un final tragic.

În grădina hotelului condus de Filip Schiller a jucat mult timp trupa de varieteu a celebrului actor Leopold Karmer, pe texte scrise de profesorul Helman (*Teatrul evreiesc din Iaşi*)

Aceeaşi curte dinspre biserica Sf. Dumitru, trecută Marelui Cartier General al armatei Române, din primul război mondial, adăpostea *Tipografia Versuri şi Proză*, tiparniţa gazetei de front „România”, editată de un grup de scriitori între care Mihail Sadoveanu (redactor şef adjunct), Octavian Goga, Ion Minulescu şi alţii, concentraţi. Aveau redacţia pe strada Lăpuşneanu, în clădirea veche a cinematografului Tineretului de mai târziu, dar petreceau multă vreme şi-n tipografie, printre zeţari şi tipografi cu care puneau articolele în pagini şi făceau corectura, gazeta aflându-se sub paloşul cenzurii militare. Într-o astfel de deplasare îl întâlnea pe Sadoveanu, în faţa tipografiei, George Lesnea, cum avea să povestească tăifăsuind *„prin Veac”*, într-o convorbire cu Grigore Ilisei. Altă dată îl vedea tot acolo pe Octavian Goga

„Mergea împreună cu Mihail Sadoveanu. S-au oprit în faţa clădirii ziarului România, care îşi avea redacţia într-o clădire, care a rezistat până astăzi, vechea clădire a hanului Pârlita, hanul

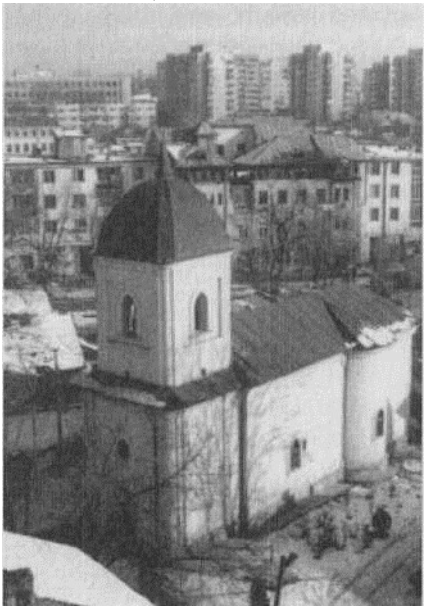

diligenţelor. Stă în picioare şi acum şi are nişte pivniţe imense. În timpul războiului se stabiliseră acolo tipografia Versuri şi proză şi tipografia Armatei". (Gr. Ilisei, *Cu George Lesnea prin veac*, editura Eminescu, 1977)

Rămasă după război, cu toată avuţia, ziaristului Alfred Hefter, vechea ospeţie devenea *Institutul de Arte Grafice*, *Versuri şi Proză* în care să editat, câtva timp şi gazeta *„Lumea*".

O descrie şi D. Moruzi, ba şi Panopol – vechi cronicari ai Iaşilor şi o pomeneşte şi Mihai Sadoveanu în *Hanul Ancuţei*. Toate aceste înzestrări dispărând la alinierea străzii şi apoi la transformarea sa în bulevard, a rămas doar biserica ce mai păstrează vreo 8 plăci încastrate în pereţi cu ocazia reparaţiilor din anul 1900. Aparţin vechiului cimitir şi pomenesc numele câtorva membri din renumita familie a Balşilor, implicaţi adânc în istoria Moldovei.

Şi aşa am ajuns în fostul „City" al Ieşilor

Nestânjenite de alte negoţuri, pe trotuarul mai larg dintre Mitropolie şi dughenile Hanului Ghimici (zis şi Ghimeş şi Concordia prin 1868, iar apoi Victoria), aşezat pe colţul Uliţei Princiare a domnitorului Mihalache Sturza – numită şi Lozonschi şi apoi Cloşca – se înşirau zărăfiile straşnic ferecate şi veşnic oblonite ale marilor bancheri M. Vexier (nr. 44), I. Meyerhoffer (nr. 40), L. Kahan (nr. 38). Toate cu tavanele odăilor din piatră boltită pentru pază împotriva incendiilor, ce nimiceau una două uliţele şi prefăceau în scrum casele din lemn. Până la pârjolul din 19 iulie 1827 ce a ars întreaga Uliţă Mare, pe locul lor se înălţau casele boierilor Costăcheşti, Pălădeşti şi Callimachi, care n-au mai fost refăcute.

În faţa zărăfiilor foiau puzderie de misiţi şi zarafi ambulanţi, păzind averea împrăştiată pe mesuţele verzi cu *„cogemite lacăt”* la sertarele încărcate de monde străine, pentru trebuinţele celor voiajori. Serveau

Între Mitropolie şi strada Princiară era City-ul Ieşilor, spre care se buluceau dis-de-dimineaţă şi până seara, începând de pe la jumătatea celuilalt veac (1860) un alai pestriţ de bătrâni evrei, purtând pălării înalte pe cap şi anterie negre, roase pe la coate. Îmbiind trecătorii cu voci răguşite, să facă alişveriş, prefăceau mărunţişul ce le năpăstuia buzunarele, în galbeni noi şi zimţaţi, iar pe

aceştia în parale de cumpărături sau alte monede bune pentru târguielele de peste graniţe.

*„Acolo în spaţiul acela mic, cuprins între Mitropolie ce străj*uieşte *cu clopotele ei, care au sunat din înaltul turnurilor atâtea ore fatale sau vesele, şi până lângă fosta librărie a lui Şaraga, de dimineaţa şi până seara fie pe ploaie, fie pe viscol, pe orice anotimp e o neîncetată mişcare, o neîntreruptă goană, o veşnică nelinişte. De-a lungul străzii, deoparte şi de alta, comptoarele şi zărăfiile obscure îşi deschid obloanele, şi în jurul meselor cu marmora mâzgălită de infinitul cifrelor, figuri ciudate se adună şi pun la cale ca nişte conspiratori cotidianele afaceri. Wertheimurile se deschid şi muzica delicioasă a banului sună sonoră, rostogolit pe marmure, fiecare*

cu nota lui, aurul clar ca un cristal, care se sfarmă, argintul mai coperit, şi mai discret, nichelul mat şi ca învăluit de o surdină. Hârtiile foşnesc mătăsoase şi dulce la pipăit, uşile se deschid şi se închid, ochii se aprind sub gene, licăresc ori se acopăr potolit mâna ce dă tremură, aceia ce primeşte se închide ca un cleşte şi operaţiile merg necontenit. De pretutindeni, spre centrul acesta ca atraşi de un magnet nevăzut, din nenumăratele străzi şi fundacuri, roesc o lume aparte de misiţi, adulmecând ca prepelicarii. Apar, se măsoară, se ghicesc, se apropie, doi câte doi, trei câte trei şi conciliabilele nesfârşite încep, gesturi de convingere se schiţează, nasuri întrebătoare se arcuiesc peste punctul negru al gurii, glasurile urcă apoi grupurile se sfarmă, se destrămează ca să se formeze mai

departe. Unul cu laibărul umflat după dânsul dispare la un colţ de stradă ca o pasăre grăbită, altul ducând un plumb la gură înseamnă într-un carnet soios o dată. O mână vântură carboave, mai mulţi atraşi ca de aceiaşi putere nevăzută grăbesc spre un buletin afişat...". Acolo în Uliţa Mare, în imperiul cifrelor scrise şi şterse necontenit pe marmura sau muşamaua meselor, cum îşi amintea Dimitrie Anghel (*Cifre*) „*nimeni din aceşti veşnic rătăcitori pe asfaltul spaţiului acela strâmt, nu bagă de seamă curgerea anilor, nu ştie de e frig sau de e cald, de plouă sau de viscoleşte, căci banul lucitor îi cheamă şi îi duce ca pe nişte halucinaţi în voia întâmplării*". Vuietul şi veşnica forfotă a celor câteva sute de „*bancheri*" *în* caftane şi pălării cu stramel se potolea doar la vremea prânzului, când stăpânii marilor bănci, M. Wexler, L. Meyerhoffer, M. Daniel, I. Neuchotz, A. Byck, I. Fischer (1870) ieşeau din bezna gherghirelor. Urmăriţi şi admiraţi de ochii jinduitori ai umililor discipoli încremeniţi la mese, stăpânii finanţelor ieşene se îndreptau cu paşi măsuraţi către o margine mai goală a străzii, departe de toţi curioşii, fugăriţi printr-o fluturare din mână, spre spate. Amestecând bărbile, şoşoiau cifre şi procente abia primite prin telegraf de la băncile străine rosteau nume şi cereri pentru galbeni, hotărau mezaturi şi se despărţeau tăcuţi, vânturând mânecile caftanelor încinse cu brâie de mătase neagră, întorcându-se apoi grăbiţi în comptoarele lor între Wertheimuri uriaşe şi lăzi încătuşate. Clinchetul argintului şi aurului, de pe tarabe şi strigătele disperate ale bătrânilor ce-şi înghiţeau în cafeneaua de peste drum, coltucul de pâine, însoţit de-o coadă de scrumbie sau câteva măsline uscate, doar dacă avuseseră dever, huietul continuu de iad înceta ca prin minune seara când „*bancherii străzii*" *şi* adunau iute comoara şi se trăgeau cu săculeţele de piele în taina bolţilor întunecate. Bâjbâind, cu un capăt de luminare într-o mână, le depuneau înfricoşaţi pe fundul cuferelor pecetluite şi încuiate cu şapte lacăte, după uşile grele ale zărăfiilor.

Semnalul retragerii îl dădeau clopotele. Bătrânele

clopote din turlele voievodale care potrivit autorului rândurilor de mai sus D. Anghel, la ceasul vecerniei ieşene „*plâng, se tânguiesc, se cheamă, cum nu le-am auzit nicăieri în altă parte. Sunete grave pornesc coperite, călătorind parcă prin apă se ajung cu altele, se-nfrăţesc, se împreună, pentru ca să amuţească şi să reînceapă iarăşi într-o armonie surdă, într-un murmur confuz*”.

Sunetul lor în amurg răsuna ca o simfonie, emoţionant redată de tânărul tipograf George Lesnea în poezia „Vecernie” din volumul „*Veac* tânăr” (anul 1932):

„*De funii lungi urnite, mereu ca de căpestre*
Rup clopotele pârtii şi dâre fac pe cer.
Iar dangătele grele s-aruncă pe ferestre, şi pier căzând în zare şi iar se nasc şi pier”.

Rămaşi de pază lămpilor de pe străzi, fanaragii şi culucii se căutau înspăimântaţi prin cotloanele şi gangurile străzilor, sfâşiind disperaţi liniştea de mormânt a nopţii cu strigăte disperate: *Raitaaa*!

Meseria de zaraf sau schimbător de bani – vânzător şi cumpărător de bani şi împrumutător era veche în Moldova, apărând odată cu purtarea productelor dintr-o parte în alta a hotarelor. După întărirea aşezărilor sub Alexandru cel Bun (1400 – 1432), Moldova intrase în ochii negustorilor la Suceava, la Ieşi şi-n alte părţi instalându-se sumedenie de negustori armeni, greci şi evrei. Primii se ocupau mai mult cu comerţul de unde termenul” *arman*” sinonim cu negustor –, grecii mânuiau banii de unde termenul de „*grec*” dat celor cu asemenea ocupaţii, evreii fiind pe atunci mai cu seamă doctori şi meseriaşi. Pentru a pune oarecare rânduială în direcţia aceasta Moise Movilă – Vodă hotărâse pe la 7130 (1631) ca negustorii din capitala Ieşilor să nu mai dea bani cu împrumut, iar poftitorii de bani străini, să ia de la Vistieria Moldovei, fără a mai da baş (agio) sau comision ca la zărăfiile numite pe atunci şi *trapezitaie* de la cuvântul masă (masa zarafului, (ele având sediul pe strada Ghica Vodă numită pe atunci Trapezănească – a schimbătorilor – (C. Cihodaru, *Istoria oraşului Iaşi*). Dezvoltarea economică de după 1830

înmulţea cerinţa zărăfiilor, ţara fiind plină de felurite monede.

Din Uliţa Trapezănescă se mutau în colţul Uliţei Mari, unde s-a înfiinţat Piaţa Unirii pe care o imortaliza Dimitrie Anghel: *„În faţa Traianului, de mult era o clădire veche ce ţinea colţul, cu bolţi sonore, răzimate pe stâlpi de piatră, cu uluce vechi, stropită de toate noroaiele, mânjită de toate intemperiile naturii. Acolo sub bolţi, pe scările roase, de când ţin minte, evrei în laibăre înverzite ţineau tarabe de schimb şi un veşnic zuruit de*

Clădiri din capătul Uliţei Ghica Vodă – *colecţia V.*

carboave, purtate dintr-o mină în alta cu o dibăcie de prestidigitator spuneau trecătorilor felul ocupaţiei acestor cinstiţi negustori”.

Mai târziu se instalau pe la mijlocul Uliţii Mari între Mitropolie şi colţul străzii Lozonschi (mai ales marginea dinspre apus). Loc însemnat pentru zărăfie fiind şi Târgul Cucului (M. Romaşcanu).

Existând obiceiul, barbar, ca banii de aur să fie piliţi sau subţiaţi cu acid azotic de la 22 mai 1834, în timpul domniei lui Mihail Sturza s-a hotărât obligativitatea cântăririi acestora cu *„piatra vistieriei*”.

Haosul se curma prin Legea monetară din 1867, care a introdus monede naţionale şi relaţii obligatorii de schimb, motiv pentru care zărăfia a pierdut din importanţă. (*Legea pentru înfiinţarea unui nou sistem*

monetar şi pentru fabricarea monedelor naţionale, sancţionată la 14/26 aprilie 1867 şi aplicată de la 1 ianuarie 1898).

Banca Naţionala înfiinţată în anul 1880 definitiva toate problemele.

Nevoia mare de bani pentru propăşirea rânduielilor ţării, cerând capitaluri însemnate zărăfia luase rol important în timpul domnilor pământeni începând cu Ioniţă Sturza şi continuând cu urmaşul său Mihail Sturza. Mulţi zarafi erau evrei veniţi din Polonia şi Austria, care puneau la bătaie capitalul lor sau împrumutat de la coreligionari din Austria şi Turcia, cu dobânzi relativ mici.

Unul dintre ei, care s-a înşurubat puternic încă de pe la 1819, era Michel Daniel. *Născut la Iaşi şi-a deschis o zărăfie de schimbat banii, prin octombrie 1816*.

Intrând în afaceri şi feciorii I. Ch. Daniel şi D. Daniel de la 1 aprilie 1840 zărăfia Michel Daniel implicată şi în comerţ cu efecte, expediţii, comision şi activităţi bancare internaţionale, devinea *Michel Daniel şi Fii*, redusă din aprilie 1846 numai la *M. Daniel şi Fiul*, după eliminarea fiului mai mic. Firma rămânea apoi lui I. Ch. Daniel, după ce bătrânul Michel trecea în cele veşnice prin noiembrie 1847.

I. Ch. Daniel considerat *„ţarul economic şi financiar al Moldovei"* era susţinut de marele bancher Rotchield, care l-a ajutat să iasă dintr-o mare încurcătură financiară Stăpânea vreo 15.000 de hectare pământ. Era un om deschis, frecventa locantele şi fusese înnobilat de caimacamul Neculai Vogoride cu rangul de spătar, funcţie importantă ce nu se mai dăduse nici unui evreu până la el.

Întâiul bancher al Moldovei şedea în casa
„Primului teatru ieşean"?

Potrivit unui istoric al zărăfiei, Daniel locuia în mult căutata clădire a primului spectacol de teatru în limba română din Iaşi.

„Casa în care şedea dânsul – în Strada de Jos (numită apoi C.A. Rosetti) – era *cu 100 de ani în urmă o clădire teatrală, construită de hatmanul*

Costache Ghica după îndemnul lui Gheorghe Asachi şi al lui Veniamin

Costache" (M. Romaşcanu).

Informaţia o transmitea şi Călăuza Iaşilor redactată *de* eruditul cercetător istoric Gh. Ghibănescu notând *„Casa logofătului Balş (str. C. A Rosetti) azi fundaţiunea*

Casele Daniel – (foste Kogălniceanu şi Balş)

Daniel, unde s-a jucat întâia oară teatru românesc în 1817 de Gheorghe Asachi, cu elevii săi de la şcoala de inginerie hotarnică...". Aceasta se întâmpla probabil după spectacolul dat în 1816, Gh. Asachi înfiinţând un adevărat teatru.

În ea I. Ch. Daniel şi murea în septembrie 1902, încheind un capitol însemnat din finanţele ieşene deoarece instituţia sa apoi dispărea. Clădirea era bătrână cu un etaj adăugat vechii construcţii. Ascundea subterane mari prin care scriitorul Mircea Radu Iacoban avea să se se plimbe cu barca înaintea demolării. Intrase prin casa principală şi ieşise prin zidirea alăturată cu rondă (fostă Kogălniceanu).

Întemeietorul băncii, Michel Daniel lăsase o avere de de vreo 40.000 galbeni şi o amintire controversată, despre modul cum a obţinut prin anul 1835 statornicirea

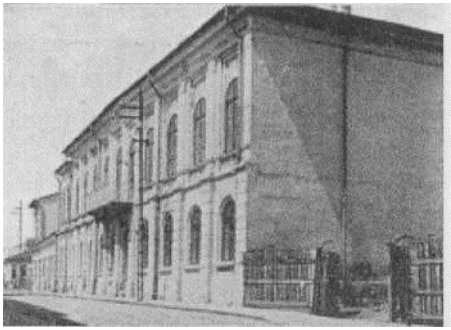

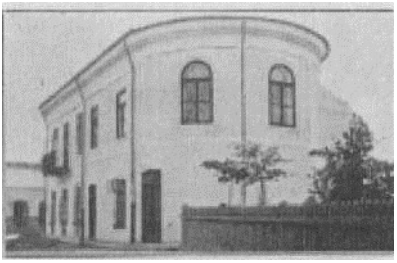

evreilor sudiţi în Moldova A fost descrisă de contemporanul C.A. Kuch şi preluată de C. Bobulescu în *Fostul palat domnesc al lui Mihai Sturza* şi reprodusă de autor în volumul *Din Târgul Cucului în Piaţa Unirii*.

Ţinându-le hangul, pe la 1870, în preajma bancherilor, pe Uliţa Mare, de la strada Golia şi până la Palat, se cuibăriseră şi vreo 20 de giuvaiergii şi tot pe atâtea orologerii. Fiecare avea ceasul şi *„oară”* sa în fereastră, cu toată probozeala gazetelor revoltate că nu arătau toate la fel, nici între ele, nici cu acel de la Mitropolie, după care se conducea tot oraşul deşi ceasornicarii timpului se plângeau că nu se pot lua după *„hodorăgitura Mitropoliei”*, pe care o mâna cum credea Ionaş – ornicarul fără să ţină seama de orologiul astronomic din laboratorul de fizică al Academiei.

…Ne oprim şi la Curtea Domnitorului Mihail Sturza

Foiala rădvanelor domneşti şi a înalţilor dregători pe strada de astăzi Lozonschi, în care se afla palatul domnitorului Mihai Sturza (1834 – 1849) şi se chema Uliţa Princiară, atrăsese prin preajma ei cele mai luxoase magazii (magazine), băcălii şi marşandării. Fuseseră ridicate din cenuşa focului ce mistuise la 1827 renumitele prăvălii de tabac, ceasloave şi hârtie precum a lui Kir Anastase Gani şi topise magaziile lui Brancovici şi Radovici, din care înălţatele doamne ale Curţii domnitorului Ioniţă Sturza îşi târguiau borangic, săpon, *„rătund de mosc”*, mirodenii cordele şi conduri ţesuţi cu fir de aur – cum se mai vând acum prin bazarele marelui Istanbul – iar Dumnealor preafericiţii boieri divăniţi îşi luau parfumuri de stropit bărbile.

Vizavi de Uliţa Princiară, nu departe de Pârlita, se

fălea, pe la 1847, Anton Sehak cu bogata lui librărie, gata să învelească capitala în hârtie filigranată sau pânzată pentru cancelarii, hrisoave, sau pentru desemnuri şi planuri hotărniceşti şi dispus să înzestreze pe cei doritori şi cu câte un compas, un termometru şi ceva instrumente inginereşti.

Luând muşterii renumitului cafegiu Nocoletto – care îndulcise pe mucenicii Eteriei, iar spre bătrâneţe pusese la cale un Cazino cu confiscrie, pe uliţa zisă a lui Bogdan – stăpânul casei unde s-a aşezat mai apoi Eforia, Agia şi la urmă Primăria (strada de azi Gh. I. Brătianu) –, elveţianul Felix Barla deschidea şi el o Confiscrie (Cofetărie) şi Marşandă de mode. Instalată la nr. 816 din Grande Rue, înnebunea târgoveţii anului 1841 cu dulceaţă de ananas, bomboane, cofeturi şi modiste *„aprinzătoare” ce* însăilau şi după ce au capele şi bonete sub privirele aţâţate ale clienţilor în fracuri. Smonite de marfa lui Barla pentru *„răcorit stomahul şi de aprins inimele*: *îngheţată şi modiste”*, cum îşi amintea nostalgic, Mihail Kogălniceanu scriind *Tainele inimii*, în faţa confisăriei îşi înşirau echipajele mai toate frumoasele capitalei, însoţite de cavaleri galanţi şi ofiţeri cu săbii aurite la cingătoare. Aici se întâlnea*” toată societatea Iaşilor*, alergând după scaune*” cu un mai puţină râvnă decât după posturile statului”* potrivit aceluiaşi ironic observator.

Cofetăria şi atelierul de mode ale nefericitului cofetar ce a introdus la Ieşi *„biscotele*, *lisele*, *pastilele*, *dragelele*, *pralinele*, *caramelele*, *oranjadele şi limonadele”* (*Tainele inimi*), înfruptând cu zaharicale până şi pe bătrânii deprinşi până atunci să ronţăie alune, nohot sau migdale şi sâmburi de zarzăre şi să înfulece pe săturate gogoşelele cu povârlă şi plăcinţele plesnind de brânză şi stafide, ca multe alte prăvălii de pe uliţa Mare, se trezea într-o zi din anul 1844 cu zaharicalele şi modistele fără acoperiş, sub cerul liber.

Palatul Sturza (1) văzut din spatele Mitropoliei (1845 – 1. Rey şi P Müller)

Înspăimântat că i se va aprinde mândreţea de palat abia sclivisit, de la acoperişurile şindriluite ale vecinilor ce luau foc una-două şi dintr-o scânteie, după pojarul din 20 iulie 1827 ce prefăcuse în cenuşă aproape un sfert de târg, domnitorul Mihail Sturza a cerut supuşilor să-şi tăbluiască îndată casele cu tinichea, potrivit rânduielilor mai de mult statornicite – Cofetăria era chiar în preajma Uliţei Princiare.

Cum aceştia nu se prea îndemnau la asemenea treabă costisitoare, domnul s-a hotărât într-o zi să purceadă chiar el cu hatmanul şi pojarnicii la îndreptarea şi modernizarea Uliţei Mari, răsturnând toate acoperişurile păcătoase, ia să nu se mai ivească vreo pricină de pârjol în viitor, prin anaforaua din 3 martie 1849 aplica un *„ştraf”* (amendă), de 1 – 7 sorcovăţi, chiar şi celor ce îndrăzneau să se preumble pe uliţă duhănindeu ţigările sau ciubucele aprinse – *„putându-se din acestea a prilejui o primejdie de foc, ferească Dumnezeu”*.

Îmboldită de domnitor, Eforia (Cârmuirea capitalei sau Primăria de atunci), îndemna şi ea dughengii să-şi zidească prăvăliile mai ales din piatră şi cărămidă boltită, pentru apărarea avuţiei de furia pălălăilor şi prevenirea

extinderii acestora în caz de apariţie

Aşa s-a făcut că peste câţiva ani străzile centrale să fie mărginite de două şiraguri de bolţi pietruite, ca pereţii unui tunel.

Fiindcă la paguba domnească şi aceea cerească, trimisă la ţanc de Sfântul Ilie, ca un potop, se mai adăugase şi paguba pricinuită de berbanţii ce-şi rotunjeau burţile cu bomboneturi pe datorie şi plata la Sfântul Aşteaptă, cum recunoştea mâhnit unul dintre musafiri, (Mihail Kogălniceanu) – pe la Sfântul Gheorghe 1845, faimosul cofetar, ajuns la ananghie, închidea pentru o vreme cazinoul, înstrăinând şi via de la Nebuna, ca să încropească parale pentru o nouă prăvălie, pusă pe roate prin 1847, cu două etaje, boite şi acoperiş neaprinzător din tablă. Chivernisit şi stăruitor, pe la începutul anului 1850 îşi deschidea negoţul cu bomboane şi sirop de ananas ceva mai la vale, în casa cea nouă „cu *antrelele mari şi ferestre largi*”, împodobită „*cu oglinzi mari*, cu „*bufeturi demahon sculptate*, *cu mobile de catife*”, astfel încât Ieşii să nu aibă „*nimica de pizmuit luxului cofetăriilor Parisului şi Vienei*”, după părerea aceluiaşi vizitator: Mihail Kogălniceanu. Atelierul de marşanderie şi confetărie trecea pe seama feciorului mai nimerit să măsoare şi să strângă mijlocelul vizitatoarelor. Prin 1853 locul i-l lua o magazie de straie gata.

Falnica Uliţă Princiară ridicată la acest rang după sosirea din Istanbul a fostului vistiernic Mihalache Sturza, uns domnitor şi primit cu mare alai pe Uliţa Mare şi condus cu aclamaţii până în poarta casei părintelui, Grigoraş Sturza, unde se aşeza (aprilie 1834), se întorcea în anonimat după luna lui mai 1849, când domnitorul auzind vestea mazilirii o părăsea plecând grăbit, înainte de a deveni publică. Chipurile spre Focşani, în inspecţie, dar de fapt în emigraţie. Răspântia răsuna de fluierăturile şi strigările neprietenoase ale acelora pe care îi nemulţumise şi, aflând evenimentul alungării de pe tron, îl petreceau răzbunători.

Palatul Sturza, transformat în Seminar

Retras la Paris şi Baden-Baden, unde construise o biserică şi locaşul vieţii viitoare, avea ocazia să-şi mai revadă palatul, doar pe din afară, cu prilejul alegerilor pentru Scaunul Moldovei din decembrie 1858 – ianuarie 1859. Locuia la cucoana Marghioliţa Roznovanu. Dorea să fie reales Domnitor. Clădirea zăcea pustie, căci urmaşii nu se înţelegeau de la moştenire şi-l locuia din când în când, nerecunoscător, feciorul Grigore. Preocupat de probleme tehnice, acesta încerca modele noi de biciclete, contrabasuri, violine asimetrice şi făcea primele construcţii de planoare, punând un slujitor să le încerce de pe gardul Mitropoliei sau de pe acoperişul clădirii, după cum îşi amintea Radu Rosetti (1875). Înălţând un turn de lansare la moşia Cristeşti, lângă Paşcani, făcea încercări publice, sprijinit de profesorul de gimnastică Spânzi (Spinţi) cu locuinţa în Păcurari (pe strada Spinţi de azi). Una dintre încercări intra în istorie, căci prinzând un vânt bun, pasărea cu aripi de lemn se ridica în înaltul cerului şi zbura pe deasupra văii Bahluiului, ajungând la Uricani, unde cădea peste o casă. Văzând arătarea cu pilotul tuciuriu (un ţigănuş), lumea a luat-o drept minune cerească, aducând preotul, făcând slujbe, până ce a sosit în goană inventatorul să-şi recupereze „opera” şi pilotul smolit, socotit de oameni puiul lui Scaraoţchi, pregătindu-se să-l ardă. Din cauza acestor preocupări, Palatul

Domnesc devenise *„aerodromul din strada Lozonschi”*. Experienţele intrau în istorie, Dicţionarul cronologic al ştiinţei şi tehnicii universale socotindu-le *„prima încercare de zbor cu planorul în ţara noastră şi una dintre primele din lume”*. Intrând în politică, făcându-şi un palat pompos la Bucureşti, preluat de Ministerul de Externe, bătrânul palat ieşean rămânea de izbelişte, cu uşile şi ferestrele smulse de vânt şi scârţâind noaptea sinistru. Lipsit de locatari, îl cutreierau stârnind liniştea bufniţelor, diferiţi spărgători, cu dălţi, ciocane şi şpăngi, cercetând pereţii după tainiţe în care zgârcita doamnă Smaranda Sturza şi-ar fi ascuns averile înaintea fugii din mai 1849. Treaba asta avea să o facă şi fiica ei, Maria, la moartea mamei, în 1885 (după ce soţul murise în 1884), aducând de la Paris la Baden-Baden un specialist să spargă seiful cu aur şi bijuterii ascuns în pereţii palatului sturzesc de acolo. Astfel părăsit, fostul Palat Domnesc se vindea, în anul 1885, pentru Seminarul *„Veniamin Costache”*. Istoria juca un renghi ctitorului care-l persecutase pe Mitropolitul Veniamin Costachi, silit să se retragă din Scaun, dar se reîntorcea glorios cu numele aşezat pe frontispiciul clădirii (acum Facultatea de Teologie Ortodoxă).

Pe aici se găsea şi prăvălia lui Neculai Ioan

Ceva mai sus vizavi de strada Lozonschi – cum se chema după desfiinţarea curţii lui Mihalache Sturza – se afla şi dughiana faimosului negustor Neculai Ioan.

Avea tot felul de mărfuri, înfăţişând cărţi, braşovenii, violine, flaute, de abanos şi de cocos, chitare alămuri, armonioce şi chiar băcălii. Negustorul se mutase aici de la Sfântul Gheorghe 1875 şi era prieten cu bădia Ion Creangă.

Biuroul de advocatură

La ziua de Sf. Dumitrie anul curr. mutându biuroul meu de advocatură în a mea locuinţă, strada mare, casele Schnürer, deasupra magasinului D-lor Princu şi Caracaş, am onoare de a aduce aceasta la cunoscinţa tuturora Domnilorn ce m'au onorat până acuma şi aru voi să mă onorese în viitoru cu clientela D-lor. Tot-odată amintescu, că nona mea locuinţă, fiindu în centrul mişcărei comerciale a oraşului, sunt gata a da ori ce consultaţiune oral sau inscrisă şi a prelucra ori ce acte juridice, precumu petiţiuni, contracte, învoeli, etc. la toţi care se vor adresa la mine.

Orele de biurou sunt de la 9—11 diminaţa şi de la 6—8 sera.

Iacob, Negruzzi, avocat, doctor în drepte şi profesoru de drepte comerciale la universitate.

(720—6).

Socotind că şi lui Slavici nu i-ar strica prieteşugul cu dughengiul dispus să-i desfacă tipăriturile, la 21 octombrie 1878 autorul Amintirilor i-l prezenta”. *Stimabile frate Slavici chiar acum scriu în dugheana unui negustor cinstit din Iaşi, anume Nicolai Ioan de care aş dori să avem măcar vreo zece mii în Iaşi*”.

Scriindu-i lui Slavici nu-i uitase nici pe ceilalţi prieteni bucureşteni *Vă salut cu drag şi vă aşteptăm de aniversarea Junimii. Salutări domnului Eminescu. Arătaţi vă rog, respectele mele, domnului Maiorescu şi la toată familia, fără D-vstră personal vă mulţumesc de mii de ori şi vă rog a mai povăţui pe copilul meu, care ştiu că vă supără din când în când.* Al *Dumitale cu inimă şi cu suflet. Creangă*”.

Tot peste drum de Uliţa Princiară, dar mai sus, cam după colţ, se aţineau în veacul trecut bolţile orientale, cu

pereţii tocmiţi parcă din covoare persane şi lanţuri de mătănii. La poalele lor, pe trepte marmorate, fumegau alene jertfelnice cu lemn aromat şi se înşirau amfore şi pocaluri uriaşe, pline de lulele, ciubuce şi imanele, cât şi chisele filigranate pentru tutun, alături de stive de ciubuce încrucişate şi arme heraldice. Întâmpinaţi cu temenele de stăpânii lor, alde Melidon Melidonescu.

vizitatorii erau mai întâi poftiţi să afle tihna divanurilor orientale şi să guste, pe îndelete, o cafeluţă parfumată, turnată din felegeanul cu ceşcuţele rânduite ca şi puii la cloşcă. Luxul lui Melidon îl întrecea doar magazia vecină cu *„prezenturi”* a lui Filip, în care ochii musafirilor nu mai ştiau pe ce să se oprească, furaţi de străfulgerările policandrelor din cristal şi a porţelanurilor de Saxa sau de Sèvres, sclipind în uriaşele oglinzi veneţiene din fabrica lui Salviatti, vestită pe canal Grande şi *„aduse cu mari primejdii şi*

Casele Schnurer (lângă bloc) *cheltuieli* (D. Moruzi).

În casa alăturată a lui Schnurer îşi instalase biroul de avocatură şi locuinţa, în toamna anului 1871, după căsătorie, Iacob Negruzzi dând veste şi la gazete. Lucrând şi la redactarea *„Convorbirilor Literare”*, casa era vizitată de junimişti, aici sosind scrisorile şi manuscrisele colaboratorilor. Se muta din strada Petru Rareş, unde sosiseră poeziile lui Mihai Eminescu.

Locul unde eroul lui Costache Negruzzi a cumpărat pălărie nevestei

Tocmai la colţ cu Uliţa Golia (azi strada Cuza-Vodă), după un şir de dughene joase – între care se aflau şi acele

înlocuite de frumosul bloc Kiesser – unde-i acum librăria Mihai Eminescu – se însoreau vestitele bolţi ale logofătului Dimitrie Cantacuzino, închiriate şi apoi cumpărate de faimoasa modistă Nina Guneault (1852). În ferestrele lor, madame Nina înfăţişa trecătoarelor renumitele capele *„capriţioase căldărie de pene, flori şi cordele”*, la modă prin anii 1840, dintre care *provinţialul* Costache Negruzzi târguia una pentru venerabila sa consoartă.

Dughenile *Madame Nina*

Tot în bolţile acelea se muta din uliţa Bucşinescu şi legătoria de cărţi a lui David şi Ihil Ştagher (părintele lui Samoil şi Elias Şaraga), socotită vreme de vreo 25 de ani anexă a Institutului *„Albina Românească”*, fiindcă în atelierul ei întunecos îşi lega tipăriturile Gheorghe Asachi.

Odăile casei acesteia joase – cinci pe uliţa Golia şi opt pe uliţa Mare în care se schimbau doar prăvăliile cu şic – aveau cea mai mare căutare. Aici poposea, mutându-se dinspre Curte, magazia de mode femeieşti Babeta Han şi tot pe aici nu era chip să treacă cineva, prin 1873, fără să nu bage măcar capul în magazia *La Leu*, de pe colţul Străzii Golia nr. 79 a fraţilor Franţ şi Anton Iby.

Spre *Leu* trimiteau cârnaţul degetelor arătătoare văpsite şi tăbliţele înfipte în ziduri; despre *Leu* scriau necontenit gazetele („*Curierul*” şi „*Curierul de Iassi*”) şi pe *Leu* îl pomeneau toată ziua „*strigătorii de reclame*” – oamenii cu gâtlejurile tari şi foalele largi puşi pe la răspântii să anunţe „*tocmai sosirea*” a celor mai proaspete băcălii „*ananas*, *curmale de Maroco*, *struguri de Málaga*, *alune siciliene*, *fruite glaces*, *caşcavale Chester*, *Galantine de Milano*, *salami de Verona*, *şi de Lyon*, *cârnaţi de limbă*, *jambon*, *mortadella de Bologne*, *jamboni de Praga*”, şi fel de fel de celebrităţi străine, dintre care multe născute în cuhnea din dosul faimoaselor prăvălii. Acolo, madamele Iby, cu mânecele suflecate, tocau, fierbeau, afumau şi prefăceau în bunătăţi renumite, hălcile de carne, grămezile de legume şi căruţele cu fructe, aduse de la moşia din Rediu, anume arendată pentru îmbuibarea băcăliei – cum avea să afle un gazetar de la „*Curuierul de Iassi*” din 11 iunie 1876.

Bătălie pentru Piaţa cea Nouă

Cumpărate de Ruxanda Rosetti Solescu (1875), faimoasele bolţi treceau, după moarte ei (1893), fiului Gheorghe Rosetti, consulul României la Petersburg, care de voie şi nevoie, în anul 1910 le vindea Primăriei municipiului, prinsă de vârtejul deschiderii unei pieţe pentru statuia domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Cu ce chiloman! Unii voiau statuia aici, alţii în Piaţa Unirii, iar alţii o doreau pe la Copou ori în Strada de Sus, pe colţul grădinii Muzeului de Ştiinţe Naturale, băgând-o în discuţiile electorale ale liberalilor şi conservatorilor.

Într-o zi din acel an se demolau, sub privirele galeşe ale târgoveţilor iubitori de vechituri şi se pornea realizarea unei pieţe cu un soclu pentru statuie. Altul de zidea în Piaţa Unirii. Pe locul lor rămas liber la marginea pieţii, numită Cuza-Vodă şi croită cu zgârcenie se ridica cel mai modern hotel al anului 1911: *Continental*. Avea încălzire centrală, lumină electrică, un şir de prăvălii luminoase la parter şi ditai globul pământesc aşezat pe umerii zeului Atlas din frontispiciu.

În prezenţa notabilităţilor oraşului, a gazetarilor şi fericiţilor călători, poposiţi la uşile sale prin iunie 1912 îşi sărbătorea inaugurarea sub comanda patronului, antreprenor şi constructor de hoteluri Adolf Theitler. Piaţa rămasă liberă după instalarea domnitorului Unirii în faţa hotelului Traian, se ocupa pe rând de o cişmea artistică, statuia lui G. Gh. Mârzescu (dezvelită în 1936 şi demolată în 1940) şi, apoi, a lui A.D. Xenopol (dezvelită în 1942 şi mutată în Copou în 1957), acum fiind prinsă de năvala automobilelor.

Bolţile cantacuzinului sau Solescului, cum li se spusese mai la urmă, dispăreau în valul uitării, aşa cum se pierduseră şi alte prăvălii vestite pe vremea paşoptiştilor: faimoasele magazii ţinute de Iordache Idieriu Miculi.

Magazia de unde şi-a cumpărat peruca

Gahiţa Rosmanovici – amica lui Iorgu de la Sadagura, eroina lui Vasile Alecsandri

Aşezate peste drum, într-un fost palat tot cantacuzinesc, (astăzi ocupat de localul Select), magaziile acestea, zise şi Ştefanovici, vindeau de toate, pentru orice gust. Miculi oferea târgoveţilor renumita şampanie

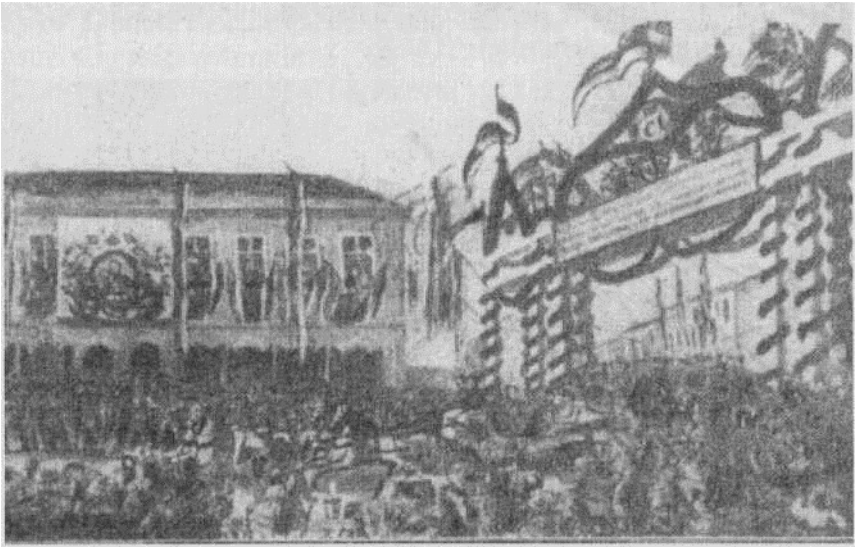

Delbeck din Reims, care se bea la Iaşi ca şi în celelalte capitale europene (1845). La Miculi aflau străbunicile băcălii orientale, rochii pariziene, şaluri indiene şi cârduri de capele înaripate cu pene şi flori) printre care şi *„coafura verde cu pene roşii”*, râvnită de Gahiţa Rosmanovici, amica lui Iorgu de la Sadagura din faimoasa comedie a lui Vasile Alecsandri (1847)

Fiindcă în aceleaşi rafturi îşi găseau podoabele vestimentare cei mai de frunte curteni, miniştri şi amploiaţii dregătoriilor capitalei, ca să nu rămână de căruţă, la uşa dughenilor, în văzul lumii, trăgeau mai întâi boierii ţinutaşi, de teapa lui Iorgu, sosiţi din provincie cu careta purtată de doisprezece cai. Nerăbdători să intre mai iute în rândul evgheniţilor – nobilii capitalei – îşi cumpărau ceasornice smălţuite cu desemnuri istorice, anume comandate în Elveţia, pentru buzunarul jiletcilor croite la artistul croitor Ortgies, din unghiul Uliţei Mari. Tot de aici cumpărau bastoane de abanos cu moţ de fildeş cât şi hulitele lornete prin care ocheau seara cucoanele din lojele teatrului, cu atâta îndrăzneală încât Costache Negruzzi nu s-a putut abţine să nu-i încondeieze în Scrisoarea a IX – a, *Provinţialul*, tipărită la *„Albina Românească”* (1840).

Arcul de Triumf ridicat la răspântia Uliţei Mari cu Uliţa Golia pentru întâmpinarea Regelui Carol I, la prima sa sosire în Iaşi (august 1866)

Prin faţa magaziilor de la parterul căsoaiei pătrate, închisă într-o grădină veselă şi ascunsă după gardul din zid gros la strada Golia şi zăplaz din lemn spre Uliţa Mare, tăifăsuiau seara târgoveţii şi priveau 263

portretele artistului daghereotipist Ipolit Havonevschi (1843), puse la vedere ori harabalele colbăite, abia sosite cu lipscănării şi băcălii. Mare atracţie avea la cucoane şi bărbaţi, mai ales schimbarea *„păpuşei vii”* (o fată – manechin) din fereastră, ce se împopoţona toată ziua îmbrăcând şi dezbrăcând, până la piele veşmintele potrivite timpului şi modei lansate de marşandăriile ieşene, cam la două-trei săptămâni după Viena şi Paris. Faptul era extraordinar şi intrigase la început cucoanele din înalta societate ce-şi ţineau ascunse *„scumpătăţile”* *în* câteva rânduri de fuste, bluze şi pantaloni cu fioncuri. Trecând vremea, s-au obişnuit cu reclama, oprindu-se şi ele să vadă ce mai arată *„neruşinata”* din fereastra *„parşivă”* şi mai ales să înveţe cum se despoie trupul elegant pentru înnebunirea bărbaţilor. *„Neruşinata „*făcea în vitrină, la vederea zilei, ceea ce se face acum în bezna barurilor şi se cheamă striptease.

Vândut bancherului Iacob Neuchotz (1861), palatul văduvit de faimoasele prăvălii, sărăcite de cumpărătorii pe datorie, primea comptuarul acestuia, cunoscut pentru legăturile financiare cu marile bănci europene, prin care participase şi la împrumutul pentru construirea drumului de fier Roman – Galaţi – Bucureşti – T. Severin, de faimosul antreprenor Strussberg (1869).

Fosta bancă Neuschotz

Uriaşa avere a bătrânului bancher filantrop şi darnic cu cei săraci, pornit – după spusele unor contemporani – de la mesuţa cu mărunţiş se împrăştia şi ea în şapte vânturi la moartea sa, împărţindu-se, cu procese, între urmaşii nesătui de avere.

Uliţa Mare înghiţea şi capătul nordic al Uliţei Golia

Prăvăliile bolţilor alăturate din strada Golia (numerele 83 şi 85) ajunse o ruină după un foc mistuitor prin 1909, încăpeau în mâinile fraţilor Braunştein îmbogăţiţi prin vânzarea foiţei de ţigară *Dorobanţului Cartuşul* către tutungeriile timpului între care şi a lui Ion Creangă. Nici banii de început nu ar fi fost ai lor, ci împrumutaţi de la avocatul Iacob Negruzzi.

Vechea zidire din colţul Uliţei Mari (Ştefan cel Mare nr. 2 şi Golia nr. 81), în care legendele ziceau că exista o încăpere *„numai de aur"*, pregătită de bancher să-l primească pe Mesia şi pe rege, la orice oră ar fi dorit să viziteze Iaşii, se închiria de *Oţelul Nord*, aciuat la răspântia cea mare (1874), apoi de birourile societăţii germane care instala lumina electrică în Iaşi, iar prin 1905 se cumpăra de Administraţia Financiară.

Veşnic tânjind după parale, edilii sperau că norocul fostului bancher să treacă, odată cu zidirea, pe seama Consiliului Comunal, sufocat de lipsuri şi cerinţe neîmplinite.

Între decembrie 1916 şi noiembrie 1918 Iaşii devenind iar capitală, Bucureştii fiind ocupaţi de trupele puterilor Centrale aici se instala chiar Ministerul de Finanţe condus de N. Titulescu. La uşile zidirii, păzite de armată, făceau coadă săracii veniţi la minister pentru ajutoare şi negustori dornici de autorizaţii pentru importul unor mărfuri din Rusia. Nu lipseau nici marii escroci internaţionali ce se îmbogăţeau pe sama războiului cu tot felul de tertipuri şi aprovizonări dubioase pentru armată. Având relaţii, intrau la minister ca la ei acasă provocând adesea reacţia dură a necăjiţilor şi a cucoanelor ce-şi rupeau cortelurile de capul lor, scoţându-i în stradă cu jobenul turtit.

Tradiţia magaziilor lui Miculi avea s-o ducă mai departe Boguş, aflat pentru o vreme tot în casele Neuchotz, dar cele mici, alături de bancă şi peste drum de bolţile Paşcanului (prăvăliile aflate cândva pe locul statuii domnitorului Dimitrie Cantemir), în care oficiau alţi negustori nu mai puţin întreprinzători: Babic, Ciolac, Pruncu şi Caracaş după mutarea din casele Schnurer.

Dintre ei Babic, cum îşi amintea Rudolf Şuţu, era o bomboană de negustor, mai dulce decât fondantele cu care-şi tratarisea muşteriii, la intrarea în prăvălie. Îndatoritor şi recunoscător acelora care-i treceau pragul trimitea acasă cumpărătorii de lucruri mai grele sau voluminoase, cu trăsura magazinului însoţită de un vânzător ochios, purtând pachetele cu eticheta magazinului, puse la vedere, ca să umple de năduf rivalii.

Vânzând lucruri bune, la preţuri potrivite, firma fraţilor Boguşmutată mai la urmă în casele Strasshoffer din strada Lăpuşneanu – a rezistat multă vreme, înfruntând concurenţa a tot felul de negustori ce apăreau şi dispăreau pe cerul plin de stele al comerţului ieşean. Un timp a înnăduşit – o faimosul Ghiţă Căliman şi bazarul lui *„cântat”*

cu glas de mierlă chiar şi de *„Albina românească” a* lui Gheorghe Asachi (3 februarie 1846): *„Veacul merge sporind. Era o vreme când în magaziile Iaşilor nu găseai decât cătarele şi papuci galbeni. Unde mănuşi glaces, ciubote de glanţ, bretele de cauciuc? Acestea pentru moldoveni erau o poveste de domeniul basmelor. Însă împărăţia papucilor şi a citării lor au trecut şi ne temem că în curând işlicul, această regină a căciulelor va pieri dacă vreun filantrop nu-l va păstra – bine învelit în tutun că nu-l mănânce moliile – în vreun cabinet de antichităţi. Astăzi capelul gibus s-a întronat pe capul nostru şi strâmtul frac a luat locul largului antereu.*

Ne-am civilizat în port, ne vom civiliza încet, încet şi almintrelea. Mulţi încă strigă asupra luxului: Luxul ne prăpădeşte, luxul are să ne stingă!!

— Dumneata domnule, care porţi încă barbă şi ceacşiri, strigi asupra luxului, fără să ştii ce este luxul!! Oare urmata-i vreun curs de Economie Politică? Oare ştii că luxul este sufletul unui stat? Ş-apoi ce strigi atâta? Luxul este şi scump şi ieftin. Voieşti să-ţi mobilezi salonul cu eleganţă şi fără multă cheltuială? Intră în magazia Domnului Ghiţă Căliman, peste drum de fraţii Boguş. Aici vei găsi tot felul de pendule, lampe, etajere, jirandole, oglinzi, ecranuri şi alte o mie şi una de nimicuri ce sunt neapărate: alege pe cele mai frumoase, mai originale şi te vei mira de moderatul lor preţ. Voieşti să dai un prânz? Tot aici vei găsi feluri de brânzuri marinate, saleami de Bologna, macaroane de Neapole, paté şi posmagi de Strasburg, feluri de fructe zăhărâte, care te vor face să-ţi lingi buzele când vei mânca, feluri de vinaţe care te vor face să-ţi lingi limba când le vei bea.

Reguli obşteşti în ziua de astăzi: un om ce se respectează, un om de societate, un om degust, într-un cuvânt un om ca oamenii, trebuie:

a) Să fie abonat la un cabinet de lectură; b) Să bea şampanie; c) Să fie încuşmat, încălţat şi înmănuşat după jurnal; d) Să poarte baston rococo şi pumnal cereazesc; e) Să scrie cu condeie de oţel şi să-şi pecetluiască biletele cu

buline cu devize; *f*) *Să joace şah şi să danţeze polca*; *g*) *Să aibă pe masa din cabinetul său cel puţin o duzină de albumuri caricaturale şi de cărţi ilustrate*.

Acestea toate se găsesc la D.G. Kaliman şi la Librăria vis-à-vis".

Studioul unde s-a fotografiat Mihai Eminescu în anul 1884 Închinând o boltă din casele Neuchotz, (cu numărul 83) se muta din

Păcurari şi atelierul vestiţilor fotografi Ion şi Nestor Heck, în care păşiseră toţi iluştrii cetăţeni ai Iaşilor şi chiar deputăţii Divanului Ad-hoc, poftiţi prin gazete să se fotografieze (în Păcurari), pentru tabloul istoric, până la 24 iunie 1858 *„că altfel nu vor mai putea încăpea în acel tablou*".

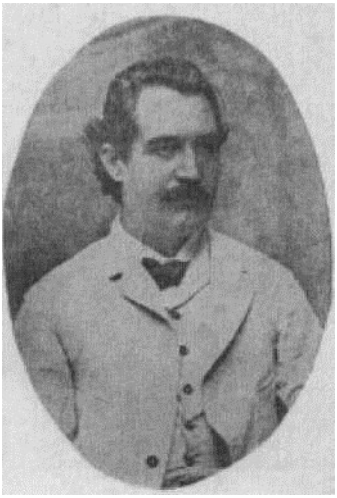

La Nestor era adus de prietenii săi poetul Mihai Eminescu pentru a face o fotografie comună, dar meşterul în înţelegere cu amicii, îl poza numai pe el, rămânând astfel celebra lui fotografie în haine albe, din vara anului 1884 pe timpul celei de-a doua şederi la Iaşi. Locul era bine cunoscut, în clădirea de pe

Ceva mai încolo, la numărul 87, în căsoaia lui Braunştein de pe colţul Uliţei Talpalarilor (Săulescu) îşi mutase prăvălia orientală – aflată pe la 1857 în dughenile Mitropoliei – Inge Robert, înainte de înfiinţarea Monopolului Tutunului (1872), la conducerea căruia trecea şi apoi lichida averea pentru a construi marele stabiliment de băi de la Strunga (1880).

Dughenele Paşcanu, în partea dreaptă

Proptind un dulap hârşcâit în gangul îngust şi friguros al dughenilor Paşcanu de peste drum, începeau comerţul cu timbre şi cărţi vechi urmaşii lui Ihil Şaraga (Ştagher): feciorii Samoli şi Elias, dând aripi filateliei româneşti (1875). Anticariatul lor, mutat apoi într-o odaie de alături la numărul 50, tot în dughenile lui Paşcanu, avea să adune maldăre de manuscrise, cărţi rare şi scrisori cu timbrele lui Grigore Ghica, scotocite prin podurile palatelor boiereşti. Şi tot aici în librăria şi papetăria, deschisă alături de anticariat, până la mutarea pe strada Ştefan cel Mare nr. 28 (1889), apăreau lucrările lui T. Maiorescu şi poeziile lui Mihai Eminescu. Potrivit unui martor, în faţa vitrinei ce înfăţişa ultimele volume semnate Mihai Eminescu, se oprea prin anul 1886 poetul, cu ochii trişti, fiind bolnav. Dughenele aparţineau faimosului Palat al Cantacuzinilor (unde s-a instalat acum Oficiul Stării Civile) din colţul străzii Sf. Ilie (azi Vasile Alecsandri) Înfipt ca un stâlp de hotar în faţa trăsurelor ce goneau spre Copou, la colţul Uliţei Mari şi a Tălpălarilor, stătea bătrânul *Han Petrea Bacalu* sau

Pietro Bacallo, cum îi zicea madama Casstelani, dându-l ca reper pentru *Ospătăria Italiană*, plină de macaroane cu brânză şi pătlăgele, deschisă vizavi, în nişte

bolţi joase, pe colţul unde uliţa Mare cârmea deodată către deal (1847).

Pe colţ, hanul lui Petre Bacalu (colecţia D. Grumăzescu)

Pe vremea lui Eminescu, în bolţile acelea, cu stâlpii mâncaţi de ploi şi roşi de vânturi, mai gata să se năruiască, se împărtăşeau ieşenii cu cel mai renumit vin al timpului – Cotnariul roznovănesc de peste 20 de ani – luat din beciurile Roznovanului de nu mai puţin renumitul crâşmar Gherş Horn.

Tot acolo trebăluiau neosteniţi o seamă de zarafi şi buchinişti, lăudând marfa în gura mare şi vânturând galbenii dintr-o mână în alta ca să le vadă trecătorii meseria.

Astfel găsim şi ultima aşezare a hanului

Şanţ Petersburg devenit Europa şi apoi d'Europe

La spatele bolţilor, gata să se năruiască retras în vechea grădină a unui fost acaret boieresc se aciuase hotelul d'Europe (Hilaire). Legendele Unirii spuneau că acolo s-ar fi aflat colonelul Al. I. Cuza în noaptea alegerii ca domn al Moldovei. Faptul este discutabil căci Neculai Gane pretindea că alesul dormea în casa socrului său, Pavel Stoianovici, unde stătea cu soţia Elena Cuza, iar dânsa povestea mai târziu că soţii locuiau la casa

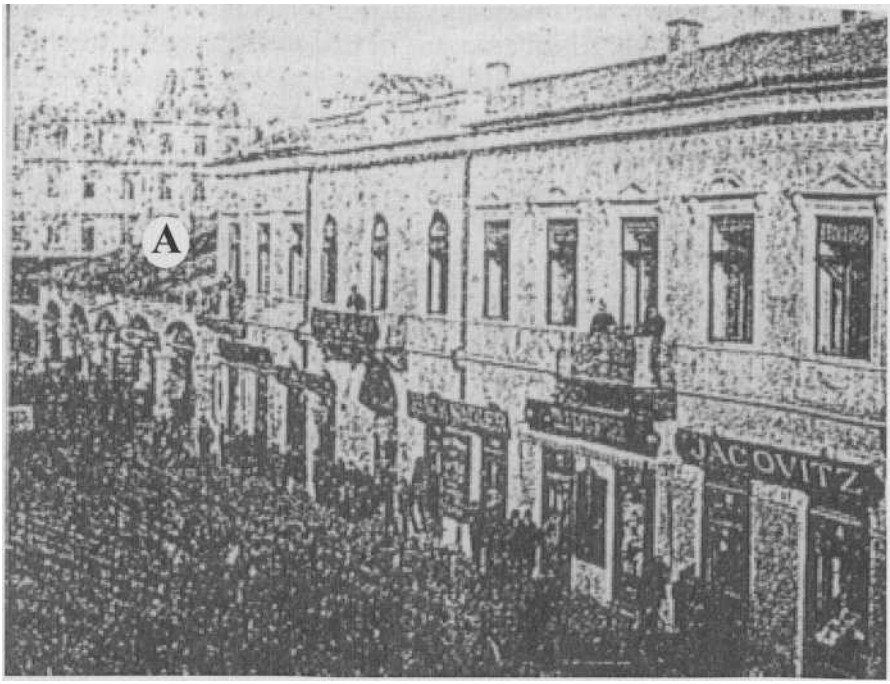

Faimoasele bolţi (a) din colţul Uliţei Mari (spre Piaţa Unirii) părintească din strada Română (Lascăr Catargi). Problemă greu de lămurit în oraşul legendelor, unde fiecare clădire are o poveste şi multe întâmplări captivante.

Întoarcere cu ochii reveriilor pe Uliţa Mare

Uliţa Mare numită de franţuziţi Grande Rue şi de italieni Contrada Maestra, iar de evrei cum nu se poate mai bine: Die Pritişe Gas – uliţa boierească – era socotită de Mihail Kogălniceanu Alfa şi Omega târgului fiindcă pe ea bătea inima capitalei şi avea cele mai numeroase şi pompoase prăvălii până ce capătul ei de sus lua numele lui Alexandru Lăpuşneau devenind cea mai atrăgătoare stradă a laşului şi raiul plimbăreţilor. Întinzându-se prin 1850 până dincolo de teatru şi Grădina Publică, era apoi scurtată până la începutul Păcurarilor. Din anul 1866, partea de sus, fostul Pod Verde, lua numele principelui Carol I, iar mijlocul devenea Lăpuşneanu. Ultima parte se boteza şi ea Ştefan cel Mare la 3 iunie 1883 cu prilejul dezvelirii statuii Domnitorului.

Fiindcă ajunsese cea mai importantă cale a târgului, pe ea tronau vestitele hanuri *Italia*, *Şanţ Petersburg*, *Hanul Turcesc*, *Ilie Armeanu*, 270

Pârlita, *Hanul Poştelor*, *D'Europe*, *Hotel Nord*, *Petre Bacalu* şi mai noul *Hotel Traian*, urmat de Hillaire şi Binder şi terminând cu D'Angleterre din capătul străzii Lăpuşneanu. De-a lungul ei gonea în cupeuri luxoase tapiţate cu mătase şi atlas ori pe cai mai de preţ decât o moşie, toată cârmuirea ţării înconjurată, la roate, de arnăuţi călări – noaptea purtând masale (torţe) ori felinare lungi, ca acele folosite şi acum de biserici pentru înmormântări. Scufundaţi între perne şi răsturnaţi pe speteze.

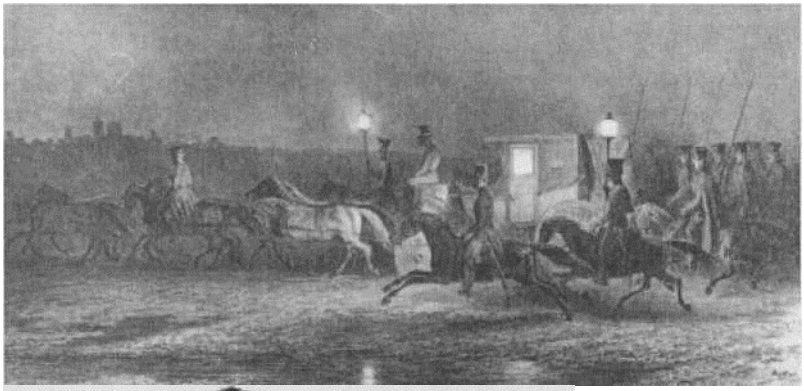

marii dregători spionau cu ochii şireţi ploconeala supuşilor, rareori de înalte pe cât de burduhănoase erau işlicele bătrânilor anteregii ce şi le ridicau cu amândouă

mâinile, ca pe nişte uriaşe chiupuri fără torţi.

Prin cuprinsul ei defilau cortegii strălucitoare, regi, prinţi, ambasadori ai curtelor crăieşti şi împărăteşti, prelaţi, ghenerali şi tot neamul de voiajori cu straie de mătase, gata să însemneze în răbojuri minunăţiile din ţara Moldovei. Uliţa aceasta în care trăiau şi se zbuciumau de-a valma câteva sute de negustori şi meseriaşi: români, armeni, greci, evrei, elveţieni, turci, italieni, franţuji, ruşi, nemţi, întâmpinând cu plecăciuni alaiurile ce purtau cu mare polială şi trâmbiţaşii în frunte, pe domnitor ori pe un curtean sau măcar un blid cu bucatele cele mai plăcute bâzdâcului unui prea înalt divănit, miluit de la ospăţul domnesc – şi se încrucişa cu altul, petrecând ca la nuntă o coşcogea plăcintă fierbinte, ascunsă între perne pe o năsălie, dăruită fiind lui vodă de o jupâneasă aprinsă de dorul trecerii în cinul vorniceselor – uliţa cea mai de seamă şi cea mai purtată din capitală nu se deosebea prea mult de un drum prost ţărănesc, deşi fusese podită încă pe la la 165 7, după cum însemna un călător suedez.

Cu toate că pe ea foia, din zori şi până în noapte toată dregătorimea capitalei şi în tot ceasul forfoteau cupelele vorniceselor, logofeteselor, vistierniceselor, spătăreselor şi celorlalte prea fericite jupânese, hojma pe lângă haremul Doamnei, la Mitropolie şi prin bogatele dugheni, îşi păstrase cu îndărătnicie glodul ţâşnit dintre podele al toamnelor ploioase şi colbul cât palma al verilor uscăcioase, ostoit doar când da peste el o boare de ploaie sau se anunţa o paradă domnească – cu sute de rădvane şi mii de călăreţi. Atunci cetele de podari şi târgoveţi, scoşi la corvoadă, nu-şi mai dădeau rândul s-astupe mai iute hârtoapele şi să-i netezească faţa, cu ţărână şi apă. Postaţi la răspântii, zapciii Agiei o fereau de năvala carelor proaste, iar pojarnicii cu sacalele la îndemână, îi trăgeau, din când în când şi câte o răcoreală (1827).

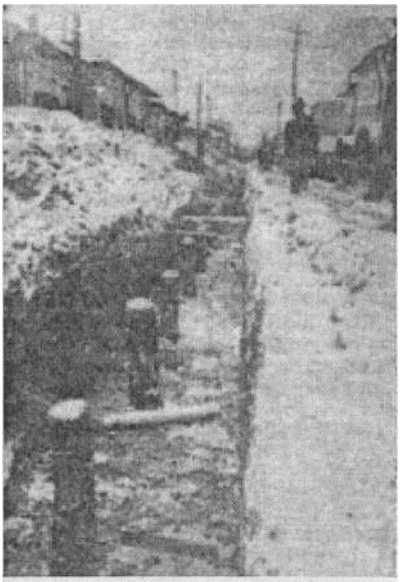

Astfel primenită şi dis-de-dimineaţă feţuită, aştepta în tăcere, să apară convoiul echipajelor aurite, precedat – după cum îşi amintea Costache Negruzzi (*Zoe*) de *„suitarii călări cu înalte căciului flocoase, la care atârna câte o lungă coadă de vulpe, împingând norodul ce se înghesuia”*, urmaţi, aproape de *„panţârii isprăvniciei, darabanii agiei, aprozii vorniciei, simenii hătmăniei… armaşul încungiurat de lăutari ce juca din vioare aerul”* şi de ofiţerii Curţii, în haine de catifea *„toporăşie”*, trandafirie sau sinilie, brodate cu fir de aur, mătase şi nestimate.

Căptuşită cu loazbe de stejar întinse una lângă alta, pe căpătâie şi piloţi ca un pod fără capăt (găsit prin 1959 şi la canalizarea străzii Nicolina, prin 1970 la modernizarea străzii C. Negri, iar mai înainte în strada C. Dobrogeanu-Gherea), pe care duduiau şi huruiau prelung daradaicele de la începutul veacului trecut, dacă nu-şi proţăpeau, cumva vreo roată, în grinzile supte de mocirla puturoasă iscată sub ele, era şoseluită. mai apoi cu bolovani numai buni să sfărâme roţile trăsurilor şi să cotonogească caii, purtând preţioasea povară a osânzei înalţilor divăniţi, înfricoşaţi de hurducătură.

…Cu scurtă incursiune pe Uliţa Pavelei de Lemn

Spre bucuria plimbăreţilor, şoseaua asemănătoare unei mări *„furtunată”*, pe la 1845 se paveluia cu calupuri din lemn (prisme) hăcuite (câte 1500 pe zi) în fabrica lui Felix Barbero, purtată de cai, năclăite prin smoală şi rânduite în *„năsip maşcat”* potrivit cu *„sistema „*pentru care iscoditorul căpătase hrisovul – patentă, pe zece ani (10 iulie 1845).

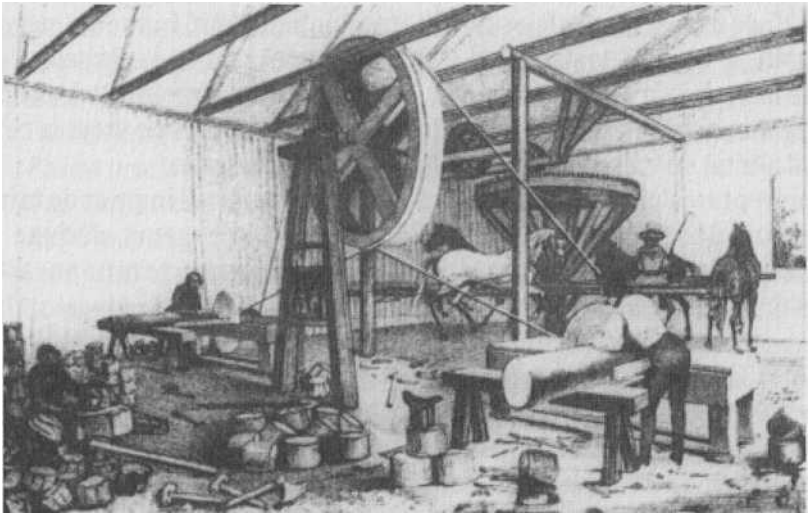

Fabrica de hăcuit pavele

Capătul ei de la răscrucea cu uliţa Golia (Cuza Vodă), astfel înnobilat, rămânea pentru vecie, desenat de I. Rey şi P. Müller în celebra gravură Uliţa Pavelei de Lemn din anul 1845. Pe ea, se plimbau cucoanele cu adâncă plăcere, lăsându-se legănate de arcurile trăsurilor ca de braţele unui chipeş bonjurist (tânăr îmbrăcat în pantalonii bonjouri).

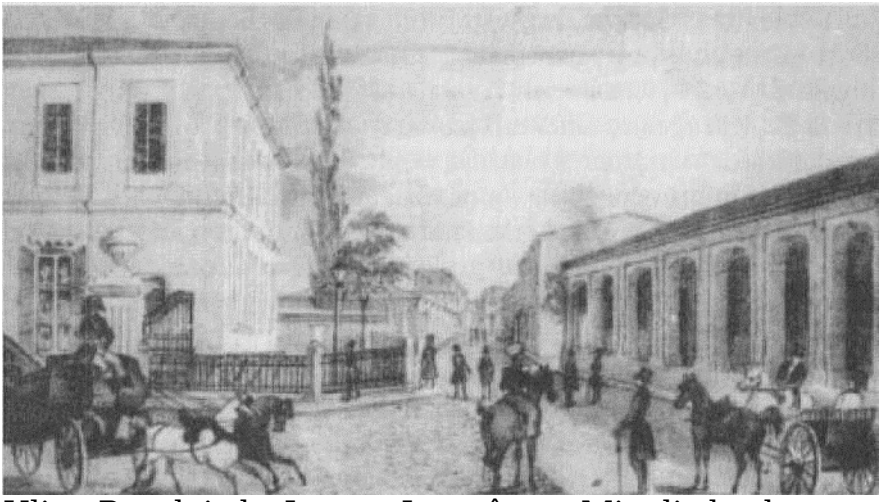

Uliţa Pavelei de Lemn. La stânga Miculi, la dreapta Dughenele Paşcanu

Cu toată silinţa arnăuţilor arţăgoşi şi clonţoşi, împrăştiaţi de cârmuire pe la răspântiile ei, să ferească *„uliţa cu călcătură moale şi faţa netedă ca palma”*, de navala harabalelor şi nadişencelor înglodate, frumoasa *pavea*, măturată şi ninerită toată ziua de *„fustele”* jupâneselor şi jupâniţelor ce-i minau nisipul de la o dugheană la alta, în vreo trei ani, de frecătura trăsurilor, ajunse un şleau plin de hârtoape şi bălţi mai uricios decât pe vremea când colbul alintat de vânt şi bătut de ploi ţinea loc de caldarâm.

Îndreptarea uliţei hrentuite avea s-o aducă comisul inginer de mine Mihailiuc. Scormonind munţii Moldovei după minereuri, dăduse la

Tarcău peste gresie tare, numai bună să taie calupuri pentru pavarea uliţelor, ca în celelalte capitale europeneşti (*„Albina românească”*, 13 noiembrie 1849). Drept consecinţă, prin octombrie 1852, principele Grigore Ghica încuviinţa pavarea cu piatră a Uliţei Mari, de la Palatul Domnesc şi până la casele lui Lupu Balş, de la deal de Teatrul Naţional (aşezat pe atunci cam prin dreptul intrării principale la Universitate). Împreună cu ea se bucurau de acelaşi favor şi alte câteva uliţe vecine.

„Nesăţioasă”, avea să înghită însă, cu timpul, toate

calupurile târgului, ultimele fiind aduse din Uliţa Golia, botezată a Băncii, care rămânea – prin 1872 – doar cu pietrişul, spre indignarea trăitorilor acelei străzi. Din cauza fundamentului slab, şi a umezelii pământului, fără canalizare, la ploi pietrele se îngropau, motiv pentru care bătrânii justificau lăudăroşi podirea străveche cu bulumaci de stejar.

Pe ea a început nenorocirea asfaltării

Peste ani dispăreau şi calupurile, în smoala clocotită şi din belşug vărsată pe unele străzi de *„dracii lui Gane”* – podarii străini, ieziţi în sudoare, stingie şi fumul cazanelor Iadului, aduse de compania englezească W. Callender (1872). Fusese angajată pentru acoperirea cu asfalt comprimat a uliţelor centrale.

Prin iulie 1872 se asfaltase de probă vreo 60 de metri de metri în faţa Grădinii Primăriei, din strada Lăpuşneanu, punând în zdruncin târgul. Din cauza drumului socotit prea alunecos, cârcotaşii îşi vedeau caii schilodiţi, trăsurele răsturnate şi capetele lor pline de cucuie, fapt pentru care scriau revoltaţi la gazete.

Nesmintit nici de retrograzi, nici de jurnalele înclinate să le ţină hangul şi nici chiar de Titu Maiorescu, dispus să şfichiuiască vrednicia şi talentele gospodăreşti – dăunătoare literaturii – ale primarul N. Gane – *„tartorul”* asfaltării –, acesta îşi continua treaba, croind trotuare şi plănuind bulevarde. De aceia la schimbarea guvernului conservator cu politicienii junimişti înlăturaţi de la putere (martie 1876), la banchetul Junimii din toamnă (octombrie), Iacob Negruzzi – secretarul societăţii nu se putea abţine să nu-i satirizeze eforturile, căci noii guvernanţi (liberalii) îl maziliseră:

„Nicu Gane ca primar/ De belferi (fracţionişti liberali) *n-avea habar. Pastia oricât ţipa/ Nicu Gane asfalta.*

Caii cad pe cap mereu/ Nicu asfalta din greu.

Asfalta întregul Iaşi/ Până-n deal la Tătăraşi...”

La rândul ei compania împăcată să podească străzile din centru cu asfalt vărsat şi comprimat, iar pe cele mărginaşe numai cu piatră, nu se împiedica de şanţuri şi

hârtoape. Sârguincioasă începuse lucrarea umplând târgul de cazane cu smoală, forfotind în nori de fum negru şi înecăcios, spre bucuria *„prorocilor” ce* găsiseră prilejul să pilduiască focul Gheenei şi să propovăduiască, susţinuţi de dovezi că Antihrist nu e departe, de vreme ce i-au şi sosit sculele din iad. Ba chiar unii mai iscoditori de prin unele mahalale, ca să-şi convingă prozeliţii, îi purcedeau în procesiuni la căldările cu catran, să vadă ce-i aşteaptă *„dincolo”*, dacă n-or ţine seama *„aici” de* sfaturile lor frăţeşti. Toamna, când Uliţa Mare strălucea la ploaie, ca oglinda, de frica alunecării târgoveţii mergeau *„târşâind”* picioarele, bătrânii îşi potcoveau tălpile ghetelor cu ţinte speciale maşcate sau le îmbrăcau cu ciorapi – cum fac unii şi acum iarna mamele strigau copiilor să caşte ochii la asfalt, iar birjarii doritori ca să ajungă de la Mitropolie la Palat, ocoleau prin strada Sf. Andrei.

Pentru că paveaua cea nouă şi lucioasă să nu fie şănţuită, ordonanţele Primăriei (ultima din 16 septembrie 1911), pretindeau căruţelor grele să încalţe roţile cu şine late – măcar de 10 centimetri.

Deşi bătrâna uliţă a fost mereu *„meremetisită”*, ba chiar şi împărţită în vreo trei bucăţi: Ştefan cel Mare, Golia şi Lăpuşneanu, umbletul ei cotit şi şerpuit nu s-a schimbat nici până pe la 1900, în zadar truda vechilor edili, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, ministrul Treburilor de înăuntriu (Interne, 1849 – 1850), poreclit de boierii anteregii *„cioclul cocioabelor”*, pentru înverşunarea cu care dărma magherniţele Capitalei. La îndemnul acestuia, domnitorul Grigore Ghica hotărâse mutarea la Copou a vechii cazărmi aflate cândva pe lângă zidul Curţii. împuţina vederea Palatului Domnesc, socotit de Kogălniceanu *„cea mai de seamă zidire din capitală”*.

Astfel rămânea liberă vederii bătrâna Curte în care s-a instalat mai întâi de încercare domnitorul Despot Vodă şi apoi a venit cu totul Alexandru Lăpuşneanu.

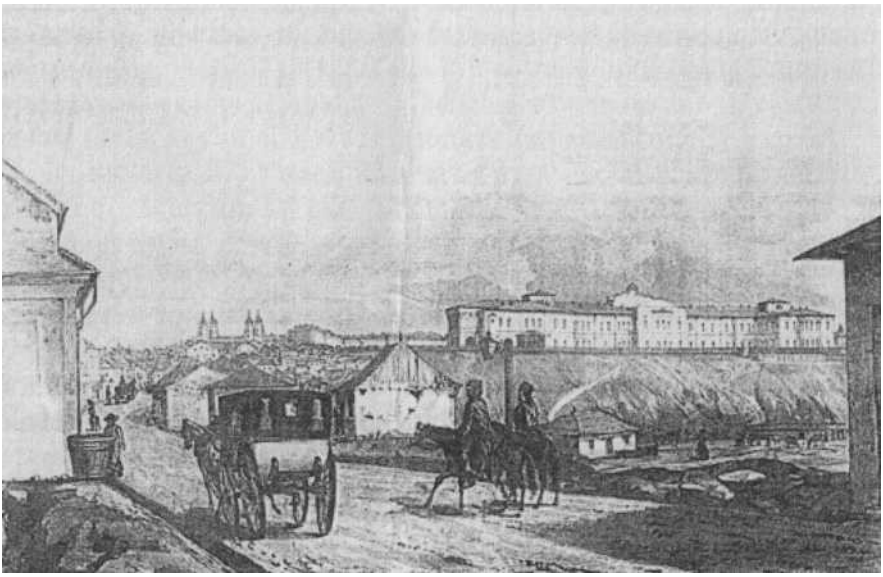

Dosul Curţii Domneşti (I. Rey şi P. Müller, 1845)

În spate se afla iazul Curţii pe care seara se plimbau copiii domnitorului şi boierii cei tineri, suspinând pe sub sălciile pletoase arzătorul lor amor. Mâlindu-se cu timpul, era desfundat şi transformat în ştrand pe vremea primarului Oswald Racoviţă (1929).

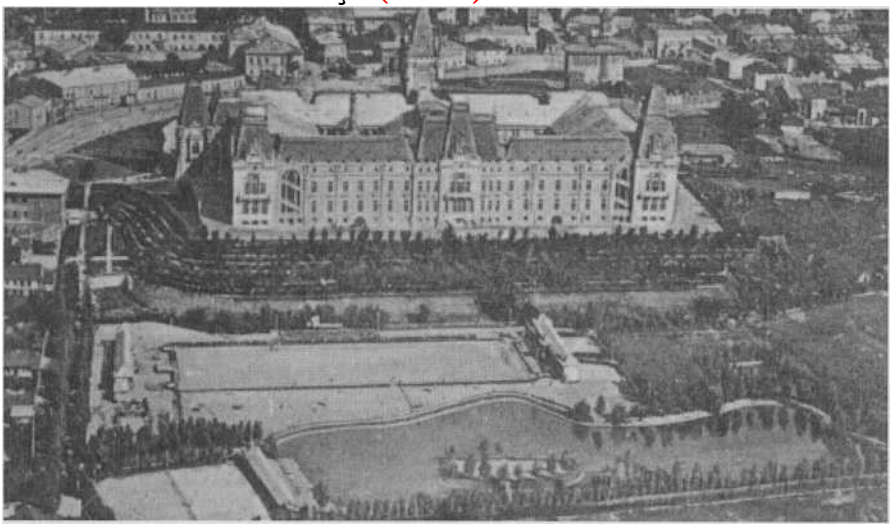

…Urmată de pacostea alinierii

Cu toate acestea bătrâna uliţa, numită – aşa cum s-a arătat – strada Ştefan cel Mare la 3 iunie 1883, în preajma

inaugurării statuii viteazului erou, rămăsese la fel de strâmbă ca la început. Îndreptarea cerea bani pentru exproprieri şi tocmai aceştia lipseau.

După mai multe socoteli şi îndelungate chiteli, spre a nu e stârni supărări şi inutile împotriviri, inginerii Primăriei izbutiseră să ticluiască planul alinierii, cu mutări de pereţi, retrageri şi avansări de garduri, trăgând pe hârtie o linie dreaptă de la Palat până la răspântia lui Petre Bacalu, cu gândul s-o frângă, pentru un timp în colţul uliţii Lozonschi şi s-o îndrepte spre strada Goliei. N-a fost greu să capete şi iscălitura domnitorului Carol I, pe decretul cu numărul 2320 din 20 iunie 1897, dar mai încolo prea puţină roadă, cu toată" *furtuna alinierilor*", dezlănţuită prin anii 1898 – 1899, când Consiliul Comunal aproba la toate şedinţele deciziuni de expropriere, în dreapta şi-n stânga.

Stăpânii imobilelor, din lista aliniaţilor cereau o groază de bănet pentru prăvăliile ciuntite, iar Primăria nu avea cu ce să-şi încropească nici măcar un sediu mai acătării, stând cu chirie prin cele vechi hardughii (vidi *Primăria Municipiului Iaşi*).

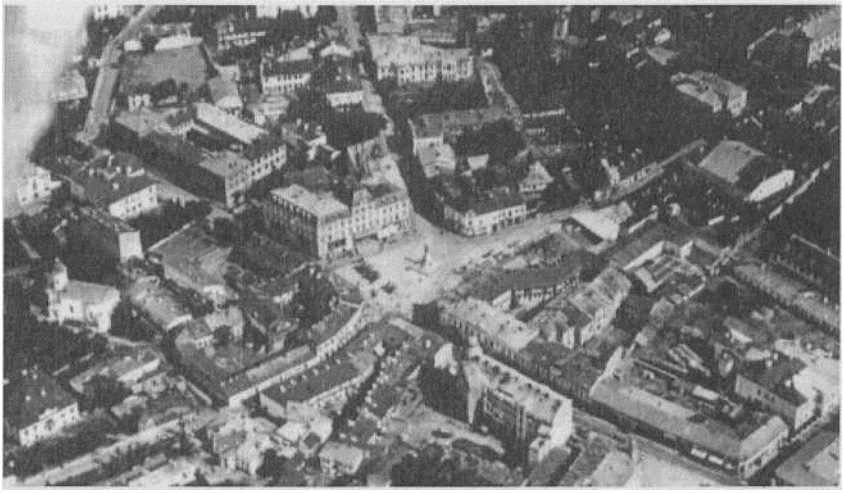

Profitând de lucrările refacerii Trei Ierarhilor de către meşterii arhitectului franţuz André Lecomte de Nouy, conduşi vreo nouă ani de talentatul arhitect Nicolae Gabrielescu *„adevăratul restaurator, de la a cărui fanatică*

sârguinţă posedăm în Iaşi strălucitul monument Trei Ierarhi” – potrivit unei gazete locale, edilii reuşeau să potopească clădirele (august 1888) de la stradă cu faimoasele dugheni ce ascundeau priveliştea frumoasei zidiri ctitorită de Vasile Lupu.

Încurajaţi de succes, după câtva timp, râdeau din calea trăsurelor şi turnul cu orologiu – prepeleacul pojarnicilor. După demolarea clădirilor laterale cu dugheni rămăsese ca un „*uriaş ursuz*”. Mai marii târgului juraseră că după dărmarea săvârşită prin ianuarie 1893, să fie refăcut, undeva, pe un loc din înăuntru, dar care nu s-a mai aflat apoi niciodată. Din cauza lui jurnalele se luaseră la harţă, dacă să fie în ograda mănăstirii sau la stradă, iar târgoveţii se împărţiseră în două tabere înfierbântate de arhitectul reconstructor ce turna din când în când gaz peste foc declarând că-l poate începe imediat ce capătă alinierea străzii şi fondurile respective.

Singură care tăcea era Primăria, căci nu mai erau parale nici pentru aliniere nici pentru rezidirea turnului şi cu atât mai mult pentru poleirea exterioară a bisericii, cum doreau ieşenii şi promisese arhitectul în vara anului 1889 – şi probabil ar trebui încercată odată.

Alte îndreptări ale străzii s-au săvârşit doar ici colo, câţiva metri prin faţa Mitropoliei unde se dărâmaseră de asemeni prăvăliile cu bolte de la stradă.

Nu se lăsa clintit din făgaşul alinierii nici trortuarul străzii nici palatul verde veneţian, ghiculesc, al marilor bancheri Daniel căruia îi ţinea

Ce-i drept şi edilii se cam sâiau să-şi încarce sufletul cu păcătul dărmării bătrânelor bolţi, purtătoare, încă, de vii amintiri. Toţi aşteptau o minune. Chiar şi proprietarii cocioabelor încropite după focul din 1827, când întreaga Uliţa Mare se prefăcuse într-o pădure de ruini, catacombe şi bordeie (precum acel întâlnit la numărul 75 şi prin anul 1910), iar calicii şi borfaşii vămuiau noaptea trecătorii mai aman ca în codrul Herţei, potrivit tot lui C. Negruzzi.

Neputincioşi, corifeii alinierii (edilii) chemau în ajutor Pronia cerească şi-şi frecau mulţimiţi palmele, când pe Uliţa Mare se abătea vreo furtună, un potop, fie şi un vârtej mai tăricel, pornit să salte de pe acoperişuri tabla, jgheaburile, hogeagurile sau măcar să zdruncine cât de cât *„coşmoagele”* – cum erau botezate cu ciudă clădirele sorocite a fi jertfite pe altarul planului de aliniere a străzii Ştefan cel Mare – numele cel nou al Uliţei Mari. După asemenea eveniment socotit de edili *„binefacere* cerească”, împricinatul, cu casa în partea de aliniament, se pomenea invitat politicos, să-şi repare imediat acareturile, devenite *„pericol public”*. Dacă făcea pe *„niznai”*, urma o somaţie, înmânată sub semnătură, prin un comisar de poliţie şi încheiată cu formula deloc gingaşă*: „În caz de nereparare până la data de... Primăria va fi nevoită să dărâme ruinele pe contul proprietarului”*. Fiindcă la o asemenea 279

misivă, cu astfel de compliment adresat casei sale,

aruncat ca o anatemă chiar şi cel mai tare proprietar se cutremura şi se înfăţişa smerit, cu o cerere pentru autorizarea reparaţiilor, începea *„Hora* alinierii”. Serviciul Tehnic îi făcea cunoscut prin altă adresă, că înainte de a-şi începe lucrarea trebuie mai întâi să-şi aducă imobilul pe linia prescrisă în planul alinierii, *„dărmând gardul, retrăgând faţada sau desfiinţând odăile de la stradă*”. Fiindcă proprietarul întărâtat – dacă era şi alegător cu mare trecere la *„cuconu deputat sau senator*nici nu voia să audă asemenea parascovenii şi pleca bodogănind, amenințând şi invocând toţi *„sfinţii*”, inginerii înverşunaţi şi cu *„sfântul*” lor în braţe: primarul – omul partidului de la putere –, îl mai somau de câteva ori, iar împricinatul mai făcea câteva cereri, cu acelaşi răspuns. Urmau apoi procesele lungi şi tenebroase, purtate de o parte şi de alta, la tribunale, la Curtea de Apel sau de Casaţie şi înşirate pe câteva luni sau ani, timp în care ploile şi ninsorile *„ajutau* „alinierea, ca şi corturarii sistematizarea prin anii 1970 – şi transformau în adevărată ruină cel mai falnic imobil, rămas de izbelişte fără un colţ la acoperiş, cu ulucile bălăbănind sau vreun perete burdujit. Aţâţat de neamuri şi prieteni sau opozanţii politici ai primarului, proprietarul furios cerea atunci despăgubiri, punând în cârca Primăriei stricăciunele, cheltuiala pentru toate reparaţiile, chiriile pierdute pe timpul lungilor tratative, dând astfel de lucru tribunalelor şi avocaţilor Contenciosului Primăriei. Pregătiţi de bătălie, aceştia scoteau de la naftalină decretul regal şi cu el în taşca plină de referatele Serviciului Tehnic şi cu Majestatea Sa pe buze – ca semnatar al decretului – ţineau piept celor mai înverşunaţi judecători şi apărători ai drepturilor proprietăţii private – temelia societăţii capitaliste.

Trecând luni şi chiar ani de hărţuială cu reclamaţii, jeluieli şi intervenţii la cei sus puşi: pe tron, în senat, parlament, guvern, partid, sau pe tâmpla Mitropliei şi după un cortegiu de procese păgubitoare, câştigate când de *„aliniat*”, când de Primărie, afacerea se încheia într-o zi. Ori proprietarul se lăsa lehamite, secătuit de atâta

caliceală ori se prăpădea pe scările tribunalelor şi urmaşii vindeau beleaua ca să scape de bucluc, ori casa se prăbuşea într-o noapte, sătulă de aşteptare şi putrezită de umezeală, iar stăpânul înspăimântat devenea înţelegător şi se mulţumea cu cât oferise Primăria – ca la pomană – pe baza preţeluirii câtorva cetăţeni onorabili – de obicei negustori.

Tracasat de judecăţi şi ponegrit de jurnale, câte un primar mai drăcos lua taurul de coarne şi punea pe Medicul Şef al oraşului să întrunească o comisie fulger, care să ceară îndepărtarea focarului de infecţii din Uliţa Mare – căci de regulă zidirile hrentuite deveneau vespasiane publice. A doua zi, până să se dezmeticiască cel în cauză, pojarnicii sau antreprenorii dărmărilor, mari amatori de materiale recuperate o şi descompuneau în lemnărie, tâmplărie şi stive de cărămizi, rânduite ca la expoziţie, urmând ca primarul să tragă toate ponoasele.

Cam aşa avea să dispară vreun metru din capătul de sus al dughenilor Oţelului Pârlita (1937) şi apoi totul (prin 1940), un metru din dughenile Ospeţiei hanului Armanu de pe colţul străzilor Ştefan cel Mare şi Langa (1906), după şase ani de hârâială cu proprietarul, trecut, la urmă, pe tărâmul fără bolţi medievale, case istorice şi Serviciu Tehnic.

Astfel se răşluia şi Palatul lui Ghica

Deşi a fost mai greu, metru cu metru, se ducea şi fostul palat al lui Grigore Ghica (şi Petru Şchiopul) din faţa Curţii Domneşti, rămas cu odăile de la stradă deschise după dărâmarea bolţilor şi strâmtorarea trotuarului.

Apărat vreo 35 de ani prin felurite procese şi intervenţii de ultimii proprietari (familia Daniel), bătrânul palat ajungea în zilele celui de al doilea război mondial. Părea că totul s-a sfârşit dar proprietarul nu s-au lăsat nici atunci. Dezmoşteniţi şi alungaţi din case, au deschis alte procese şi au obţinut amânarea demolării chiar în ziua când lucrătorii Primăriei se urcaseră pe ziduri să dea jos acoperişul.

S-au plâns apoi Conducătorului Statului, i-au înfăţişat

temeiurile istorice şi au obţinut păsuirea tocmai când primarul, furios, convinsese juraţii să încheie tărăşenia hardughiei din faţa Palatului Administrativ. Dar numai puţină vreme. În locul mult aşteptatei salvări a bătrânelor

În prim plan, la stânga, casa Ghica ziduri – pentru păstrarea cărora se propunea un portic de trecerea trotuarelor şi refacerea bolţilor mai înapoi datorită intervenţiei autorităţilor locale sosea ca un trăsnet o hârtie cu numărul 40755, de la Ministerul de Interne, ce slobozea mâna primarului să-şi îndeplinească *„obligaţiile care îi revin* în decembrie 1943, corpul principal al palatului se nimicea ca orice bâjglă, rămânând pentru posteritate în arhivele tribunalelor, teancuri de acte, decizii, cereri, dezbateri şi sentinţe, prin care ocrotitorii lui: proprietarii şi juriştii Iaşilor – avocaţi şi judecători – i-au apărat, cât au putut existenţa. Scăpase aripa lungă cu zeci de odăi asemănătoare unei cazărmi ce mărginea odinioară ograda Hanului Turcesc şi ţinea loc de gard Şcolii Gh. Asachi, până prin anii ’70 când cădea şi aceasta pentru a se face loc marelui bulevard ce se croia. În faţa ei se amplasase în primăvara anului 1968 placa comemorativă a evenimentelor din 27 martie 1848, socotite a se fi petrecut în localul ocupat de Hanul Petersburg.

Aripa nouă a caselor Ghica, în stânga (foto I. Mitican)

Şi se contura bulevardul lui George Melidon

Pe temelia bolţilor retrase sau dărmate de aliniere se ridicau noi zidiri şi palate comerciale. Astfel apărea clădirea Băncii Leul, proiectată de arhitectul Şcolari (1906) pe locul unor vechi construcţii ale chiriarhiei catolice, în colţ cu strada cea nouă Trei Ierarhi (nr. 56 – 60). O secondau alte două clădiri cu etaj între care una cu statuete în ogivele faţadei.

După Mitropolie urma palatul Expoziţiei obiectelor lucrate în mănăstiri şi al Librăriei anexe, (astăzi Librăria Mitropoliei şi birourile Agenţiei de Pelerinaj), ridicat prin anul 1936 după planurile arhitectului

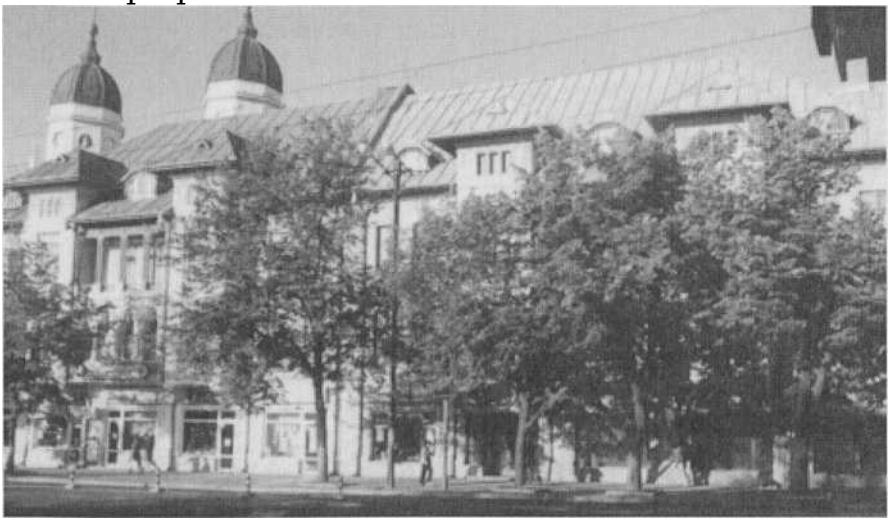

Clădirea Centrului Cultural Mitropolitan, la stânga şi Materna, la dreapta tătărăşan Mihai Stoian şi dublată, ca în oglindă prin 1980, pentru modernul magazin Materna cu lucruri pentru copii (acum desfiinţat). Şef de proiect a fost Teodor Ungureanu, iar inginer constructor Constantin Firtea – *„Flacăra Iaşului”*, 12 iunie 1981.

Cam pe atunci, pe la 1905, se construise de inginerul A.O. Kiesser şi blocul cu acelaşi nume (unde-i acum Librăria „Mihai Eminescu”), pe locul fostelor bolţi. Vizavi în grădina lui Neuchotz se ridica blocul fraţilor Hârchensohn (1905), urmat de hotelul Continental din 1911. Dispăreau şi bolţile cu dugheni din Uliţa Golia, ale bancherului Neuchotz, arse în noaptea de 30/31 ianuarie 1909. Pe locul lor, ultra central, fraţii Adolf şi Marcus Braunştein cu arhitectul H. Clejan ridicau palatul destinat iniţial pentru hotelul Europa (în care se adăposteşte marele magazin pictoricesc cu sala Cupola, cât şi un centru CEC).

Strada Ştefan cel Mare cu un şir de spaţii comerciale noi rânduite unul după altul, la faţă, în ganguri şi pasaje, lua înfăţişare modernă, păstrând totuşi alura de stradă veche.

Aici se găseau în anul 1932 vreo patru magazine de mătăsuri: *La Serilanaca* (nr. 2), *La Seta* (nr. 8), *La Trinaco* şi *La Eugen Catelli* (nr. 11); cinci consumuri şi băcănii: *Consumul Unirea* (nr. 21, *Duff Moses* (nr 36), *Iancu Froim* (nr. 39), *Comerţul Colonial* (nr. 68), *Importul* (nr. 73), două magazine de mobile: *La Hirsch* (nr. 5) şi *La Bazarul Universal* (nr. 11), două

Fosta Piaţă Cuza Vodă (astăzi 14 Decembrie 1989) sticlării: *La Fraţii Hârchenshon* (nr 2) şi *La Cristal* (nr 5), patru librării şi anticării: *Universala* (nr. 8), *Edison* (nr. 20), *Aberman* (nr 30), *Cultura Românească* (nr. 35); trei magazine de tricotaje şi ciorapi: *La Hercules* (nr. 13), *La Texta* (nr. 17), *La Lolita* (nr. 19) şi cele mai mari magazine de galanterie, pânzeturi şi stofe multinaţionale. Firmele, toate păstrau parfumul veacului trecut şi particula caracteristică „*La*”: *La Magazinul Elitei* şi *La Ghem* (nr. 2), *La Atlas* şi *La Glob* (nr. 3), *Au Bon Marche* şi *La Femina* (nr. 11), *La Steaua* (nr. 28), *La Furnica* (nr. 33), *La Magazinul Doamna* (nr. 35), *La Britania* (nr. 48), *La Magazinul Francez* (nr. 54), *La Fraţii Aronovici* (nr. 60), *La Fr. Varptaronian* (nr. 60), *La Bernhard Kaufman* (nr. 67).

De la ele şi luau clienţii cu argumentul calităţii superioare şi al ieftinităţii la preţuri, reprezentanţii celor mai renumite postăvării româneşti: *Primăvara* (nr. 19), *Avântul* (nr. 29), *Franceza* (nr. 3 8), *Buhuşi* (nr 65), fără a-i lăsa muritori de foame nici pe slujitorii celui mai mare depozit de haine gata: *La Derby* (nr. 23).

Păstrându-şi caracterul de City al Iaşilor, tot pe atunci în strada Ştefan cel Mare, în jurul Băncii Naţionale (nr. 51) se adăposteau vreo treisprezece bănci şi societăţi de economie, încuscrite, cu casetele şi depozitele pline de

poliţe, bancnote, acreditive şi acţiuni internaţionale: 284

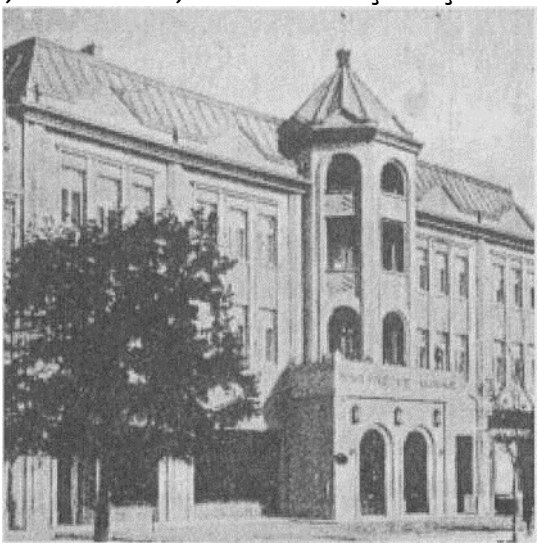

Credit şi Industrie (nr. 8), *Banca de Comerţ* (nr. II), *Moldova de Jos* (nr. II, *E. Marcovici* (nr. 15), *Credit Mărunt şi Economie* (nr. 30), *S.O. Groswald* (nr. 32), *Comerciala* (nr. 38), *Zenis* (nr. 69), *Frăţia Moldovei* (nr. 19), *Prima Societate de Economie* – ctitoria lui Ion Creangă – (nr. 49), *Asigurarea Adriatică* (nr. 15) şi încă multe aciuate pe străzile megieşe. Prin dreptul lor foiau aceiaşi agenţi de pe la 1870, dar cu alte feţe, înfăţişări şi straie – smochinguri, gambete – discutând aprinşi procente şi cote, acţiuni şi cursul devizelor la marile bănci din Londra, Amsterdam, Paris, şi Viena. Fiindcă schimbul valutarii preluase Banca Naţională, cele vreo 10 case de schimb existente până prin 1926 la numerele 28 – 44, aveau alte îndeletniciri.

Privite cu duioşie, se mai ţineau copăcel bolţile scunde din colţul străzii Langa ale Hotelului Splendid – fostului Ilie Armanu –, retezate totuşi în tăiuşul alinierii, dughenile la fel de mici ce aparţinuseră fostului han Ghimici şi dughenile de vizavi din faţa Pârlitei şi Bisericii Sf. Dumitru Balş. Uitată un timp pe colţul străzii Mârzescu (acum Gh. I. Brătianu) spre casa roznovenilor rămăsese neclintită clădirea de la numărul 43. Avea un cât şi cerdacuri suite pe şarampoi groşi cât copacul de care-şi priponiseră murgii, odinioară, dregătorii domneşti poftitori

de o sângeacă sau săcărică de la străvechea locantă uitată între ei. Cum mai înainte s-a arătat, şi aceasta, cât şi celelalte vecine (nr. 39, 41) şi clădirele din spate înşirate în lungul străzii Mârzescu, între care se păstra şi vestita tipografie Goldner ca şi grădina *Pomul Verde* îşi aveau soarta hotărâtă încă din anul 1892, la amplasarea Teatrului Naţional cu faţa spre Mitropolie, a cărei vedere era acoperită de ele şi de grajdurile Palatului Roznovanu. Faimoasa deschidere era atât de dorită încât pe la 1935, când proprietarul de la numărul 43 a făcut imprudenţa să dărâme vechea

zidire pentru a clădi un bloculeţ lângă Roznovanu, i-au sărit în cap sumedenie de târgoveţi: gazetari, studenţi şi profesori, doritori să se elibereze mult aşteptata vedere a Teatrului. Lucrarea se săvârşea între anii 1969 – 1971, iar în aprilie 1971, buldozerele şi lamele nivelau terenul fostelor clădiri din faţa Teatrului.

Alte „*vechituri*”, din celălalt colţ al uliţei Mârzescu îşi aşteptau şi ele sorocul, căci planul modernizării ţinea cu tot dinadinsul să transforme bătrâna Uliţă Mare într-un falnic bulevard, tras la linie din Piaţa Palatului

Casa cu cupolă din colţul străzilor Ştefan cel Mare şi Mârzescu (Dobrogeanu-Gherea)

Administrativ (Culturii) şi până în Piaţa Unirii, încât viteazul voievod

Ştefan cel Mare şi domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza să se vadă de pe soclurile nemuririi şi să se felicite pentru măreţele lor fapte. Astfel cădea şi clădirea cu cupolă din colţul străzii Mârzescu (Dobrogeanu-Gherea), ce adăpostea o alimentară.

Fiind necesară îndreptarea cotului din dreptul străzii Lozonschi se pornea începând din 1947. Clădirele ce se opuseseră aproape 60 de ani în faţa bulevardului, cădeau una după alta, dând cale

liberă *„străpungerii” spre* Piaţa Unirii. Marile manifestaţii pornite de la Palat şi terminate în Piaţa Unirii (şi ea intrată în prefacere şi lărgită de la 3550 m² la 21800 m², în 24 mai 1948), aveau cale liberă. Deschiderea se sărbătorea în ajunul zilei de 21 decembrie 1948 cu un mare meeting în care coloanele de elevi, studenţi şi lucrători defilau la lumina fascinantă a torţelor aprinse în Piaţa Palatului şi adunate într-o mare de făclii în Piaţa cea nouă. Pe făgaşul noului bulevard se ridicau unul după altul zveltele zidiri ale turnurilor (1960 – 1964), existente şi astăzi în care se instalau marile magazine ale anilor aceia: *Gulliver*, pe colţ, cu lucruri ieftine pentru copii, uriaşul *Electrotehnic cu* aparatura de radio şi electrocasnică – toată românească – urmat de un magazin foto-muzical (unde-i acum un cabinet medical). După ele se aşezase *Librăria Junimea* cu teancuri de cărţi editate în mii de exemplare.

Cam pe atunci (1956 – 1958) se *„duceau”* şi bolţile dughenilor scunde cu obloanele ferestrelor rezemate în trotuar, ale fostului han Ghimici – numit şi Victoria, prin

1909 (când a ars în noaptea de 27 – 28 februarie). Ţineau colţul străzii Lozonschi, unde le-a prins sistematizarea cea nouă. Dărâmarea lor pentru a face loc unei construcţii uriaşe la vremea aceea, se petrecea cu duioşie

Dughenele Ghimici, în casele mici de la de cei ce mai ştiau că capătul străzii la numărul 28 a dăinuit multă vreme după 1889, *Librăria Şcolilor*, din care străbunicii cumpăraseră, numai cu un leu. cărţile ce popularizau scrierile autorilor români, editate de fraţii Şaraga. Alături se aflase şi bolta de la numărul

30, cu *Librăria*, *Anticăria şi Tipografia Akerman*, altă instituţie culturală, adesea pomenită, în Iaşii dintre cele două războaie.

La coasta lor, mai la vale, într-o odăiţă ferecată, de la numărul 36 sălăşluia bancherul dar şi marele ebraist Moses Duff, la care venea adesea în ospeţie Gala Galaction. Aplecaţi asupra vechilor texte ebraice gazda şi musafirul căutau înţelesurile potrivite pentru Biblia, pe care o traducea eruditul scriitor.

Pământul străpuns de hrube peste hrube, primea primul bloc al străzii şi al Cooperaţiei Meşteşugăreşti (1959), cu câteva unităţi pentru prestări de servicii, o spaţioasă şi elegantă Frizerie şi un Artizanat, pe colţ, toate împărţite şi reîmpărţite în zilele noastre, de mulţimea prăvăliilor deschise prin ele, ce au ocupat şi intrarea străzii Lozonschi. Atunci dispărea şi rândul dughenilor înghesuite pe ulicioara din spatele celor de la Uliţa Mare, tăiată din strada Lozonschi şi între care se mai păstra un acaret înalt, cu etaj, mai simandicos ce adăpostise împreună cu acel din ograda Seminarului, faimosul han Ghimici (Ghimeş) şi, după unii, hanul Petersburg. Dincolo de strada Lozonschi se instala şi *Casa Modei* în alt bloc, mai chipeş. Pe locul hanului Pârlita şi al celorlalte clădiri dinspre Teatru se înălţau blocurile Gioconda şi Cina (1976 – 1978).

Se spera să rămână măcar Palatul lui Grigore Ghica, din coasta Curţii Domneşti

În iureşul prefacerilor la mare viteză, efectuate

uneori fără multă chibzuială şi cu mari sacrificii, era ameninţată cu dispariţia şi bătrâna zidire legată de amintirea domnitorului Grigore Ghica. Se păstrase căci

avea ocupanţi, până în 1986, Notariatul de Stat al Judeţului Iaşi (locatarul clădirii vechi din partea dreaptă a fostei bolţi de intrare) şi Tribunalul (locatarul clădirii noi din stânga cu etaj a fostului Liceu „Alexandru cel Bun”). Se demolase tot rândul de case dinspre Podul Roş. Rămasă stingheră într-o parte şi nu supăra pe nimeni. Avea alura de cetate şi păstra un interior specific cu o curte mărginită de săli şi portice ca la o veche şcoală sau academie, semănând, cu curtea Universităţii din Cracovia. Drept mărturie între vechile zidiri se găsea turnuleţul fostei cazărmi a grenadierilor. Ansamblul se potrivea pentru amenajarea unui muzeu şcolar sau a unei biblioteci sau macara unui internat.

Aici primise domnitorul Grigore Ghica pe dregătorii domneşti, consulii şi jeluitorii, cum fusese şcolarul V.A. Urechea, care lăsa istoriei o întâmplare petrecută în aripa dreapta a fostului liceu, locuită de domnitor. Mai târziu aici şedea fiica Aglaia şi soţul Lascăr Rosetti Răducanu

Dorindu-se menţinerea ei de către mulţi ieşeni iubitori ai vestigiilor oraşului, autorul publica articolul *Palatul domnesc din uliţa Podu Roş în „Flacăra Iaşului”* din 8 martie 1987. Dar fără succes. Peste câteva luni era şi această veche zidire dusă în cimitirul romanticului Iaşi. Unii edili şi sfetnici năzuiau ca în noul peisaj să rămână

numai Palatul Culturii, vizibil din toate părţile.

Datorită modernizării grăbite plecau regretate, de pe harta străzii şi masivele clădiri ale fostelor zărăfii din veacul Unirii, ce adăpostiseră mai la urmă câteva hoteluri faimoase: *Englez* (1912) la numărul 42.

Bursa la numărul 40, dimpreună cu căsoia cu etaj, subterane şi hrube întortocheate din fostul *Han al Poştelor* (nr 38), stăpânit şi de bancherul L. Kahan – ctitorul sinagogii lipită de zidul palatului domnitorului Mihalache Sturza – apoi de Societatea pentru asigurări *Patria* (1905), *Dacia* (1907), de *Banca Comercială*, preluată de bogata Eforie a Spiridoniei, iar prin 1960 lăsată pe seama întreprinderii de Ape.

Nedorita lor pierdere aducea şi o descoperire. Scormonind cu şpaclul pământul şi molozul zidurilor prăvălite de un excavator peste vechile temelii, în ianuarie 1982, arheologul Nicolae Puşcaşu găsea

zidurile unei Curţi medievale, anterioare anului 1400 – prinse în subteranele fostului han. Ameninţate cu distrugerea de maşina ce începuse săparea fundaţiei noilor clădiri, neînfricatul arheolog se urca în cupa sa şi nu cobora decât atunci când obţinea păsuirea, după care a alergat la primul secretar al i şpaclul zile de-a rândul între 1 ianuarie şi 20 august 1982 (vreo 32.000 de ore), a dezgropat din adâncul pământului pereţi, ceramică, monede, şi alte relicve mărturisitoare ale timpului înălţării străvechilor ziduri. Cu ajutorul lor şi cu ochii minţii a refăcut pe hârtie clădirele multicentenare, arătând vizitatorilor un Iaşi nebănuit, scos din pământ. Visa refacerea lor, măcar parţială şi rezidirea unei presupuse biserici. Le vedea înconjurate cu plăci indicatoare şi mari panouri informative despre trecutul lor în anii furtunoşi atât de îndepărtaţi. Perseverent, reuşise să convingă autorităţile să înceapă lucrări de consolidare, să toarne o

placă de beton deasupra pentru protejare şi chiar să instaleze un uriaş cub luminos. Îl dorea înzestrat cu lentile prin care lumina soarelui să se împrăştie în subterane, ca la celebra piramidă de la intrarea vestitului Louvre, fala Marelui Paris. Entuziaşi, unii dintre dregătorii timpului de atunci, îi promisese chiar şi rezidirea fostelor clădiri, probleme financiare neexistând. Le prezenta în vastul material ştiinţific *Mărturii de civilizaţie şi u8 rbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iaşilor*, publicat de *„Revista muzeelor şi monumentelor"*, nr. 2 – 1983. Studiind aspectul istoric al straturilor, cercetătorul N.A. Ursu, după părerea sa, localiza între ziduri Palatul domnitorului Constantin Duca care, potrivit cronicarului, şi-ar fi construit case lângă Mitropolie (1700 – 1703). Publica în acest sens articolul *Palatul domnitorului Constantin Duca* (*„Opinia"*, 11 – 12 februarie 1992)

Visător, cum era totdeauna, arheologul N. Puşcaşu abia aştepta ca preţioasele subterane, mângâiate cu mâinile sale şi ale tinerilor care l-au ajutat la scoaterea din ţărână, să devină un punct de atracţie al turiştilor şi suferea văzându-le după 1990, pline de necurăţenii şi devenite locaş de întâlnire al unor… satanişti… şi-i plângea sufletul simţind neputinţa

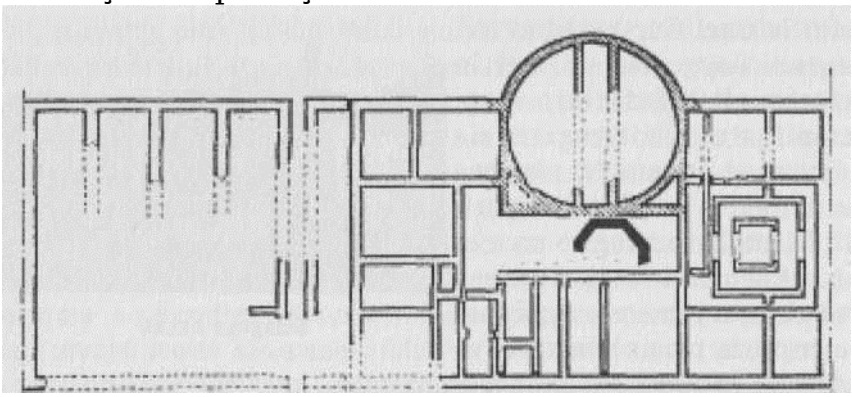

292

Judeţean şi Prefecturii, de unde într-o zi s-ar putea dezgropa, cum doreşte arhitectul Nicolae Vericeanu *„artizanul Casei Pătrate „(„Ziarul de Iaşi"*, *11 noiembrie 2003*) Străvechea clădire cu bolţi, pulverizată, lăsa locul

modernului aşezământ *Casa Cărţii*, care se putea retrage mai spre Banca Naţională sau îngusta cu câţiva metri, păstrându-se alături zidirea strămoşească contemporană cu domnul Unirii. Rămăsese, de altfel, singură relicvă, aproape neafectată a străzii medievale, izolată după demolarea grupului de clădiri (nr. 39 – 61) dintre autorităţilor pe care le credea mai darnice şi înţelegătoare cu trecutul. Lucrând neostenit şi descoperind alte urme străvechi, însemnate în teancurile de note şi filme rânduite ca nişte comori în micul lui laborator de la etajul Palatului de Cultură, trecea în cealaltă lume anonim, cu visul neîmplinit, rămas ca un testament pentru urmaşi. Ce trebuie împlinit!

La fel, regretate dispăruseră într-o noapte şi străvechile bolţi ale spiţăriei Lochmanilor devenită Herţenberg şi Linde cu firma *La Sănătate*, din colţul străzii Costache Negri, păstrate câţiva ani în veneraţie şi apoi lăsate la demolare, de acei care aveau în mână condeiul sistematizărilor (1977). Aparţinuseră stolnicului Iordache Costache, care le vânduse în aprilie 1757 lui Lochman Gherarful.

Rămâneau doar fundaţiile ascunse sub iarba din marginea sediului Consiliului

Clădirea Farmaciei Lochman

Farmacia şi Casa Pătrată învecinându-se un timp (1972)

293

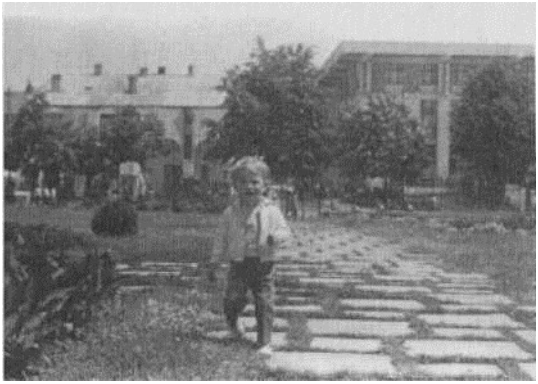

strada Costache Negri şi strada Anastasie Panu. Între ele se aflase şi cochetul cinematograf Scala, cu acoperiş mobil, din anii ultimului război, folosit un timp de Teatrul Evreiesc.

Astfel încet, încet, se înfăptuia *Visul* poetului Gheorghe Melidon şi al făuritorilor Unirii, înfiripat în jurul meselor şchioape din bolţile Hanului Petrea Bacalu, la Binder sau la Pârlita şi rotunjit în uriaşele saloane ale bătrânilor boieri ce şi-au trimis fiii pentru studii în străinătăţi, să vadă lumea marilor oraşe şi să se adape la izvoarele culturii europene. Dar ce păcat că înfăptuirea fusese prea distructivă…

Pe vatra bătrânei Uliţe Mari, strâmte şi strâmbe, rămânea noul bulevard Ştefan cel Mare – canonisit după 1990 şi Sfânt – în care pe lângă strălucitoarele

monumente: Palatul Culturii, Tiparniţa lui Dosoftei, Trei Ierarhi, Complexul Mitropoliei, Primăria Municipiului Iaşi, se păstrează şi clădirea Băncii Leu, *„burgul”* catedralei catolice, vechea ospeţie (devenită Artizanat) a fostului han *Ilie Armanu* (*Hotel Moldavia*, *Hotel Splendid*, *Hotel Europa*), din colţul Străzii Langa – ultima zidire dintre dughenile boltite de odinioară.

Vechile clădiri, zgâlţite de cutremure şi răscroite de bombe, sporovăiesc, în nopţile argintii, cu vecinele de peste drum: *Prima Societate de Economie*, *Banca Iaşilor* şi privesc pe sub streaşină, nostalgice spre suratele din preajma *Hotelului Continental* (capătul fostei străzi Ştefan cel Mare), rămase neatinse de aripa timpului neîndurător, ca o amintire târzie din fosta Uliţă Mare, a anilor 1900.

Păcat însă că sunt prea puţine şi s-au pierdut multe dintre acele legendare. Cu oarecare grijă ele puteau fi păstrate şi ar fi dat mai mult farmec bătrânei Uliţe Mari, Mai ales că sistematizatorii anilor 1970 – 1980 aveau la îndemână fonduri uriaşe de stat, cu care puteau consolida, reface, repara, retrage, rezidi clădirile preţioase. Cum procedau şi procedează colegii lor din marile oraşe europene unde se întâlnesc sute de străzi cu înfăţişare medievală, aducătoare de vizitatori ce se fotografiază şi hoinăresc încântaţi prin ele ascultând întâmplări şi

legende de care nici Uliţa Mare nu duce lipsă.

Drept încheiere

Aici, la răspântia străzilor Ştefan cel Mare şi Cuza Vodă, ne oprim. Nu pentru că uliţa din poveste s-ar fi sfârşit. Nici vorbă. Cum prea bine se ştie, pe vremuri mergea până dincolo de poarta intrării la Grădina Publică, unde se afla şi Bariera *Podul Verde*. Stăm din motivul că anul trecut am văzut pe îndelete *Uliţa Pavelei de Lemn*, plimbându-ne *„Din Târgu Cucului în Piaţa Unirii"*, iar mai înainte (în 2002), am făcut o lungă şi nostalgică plimbare pe *„Strada Lăpuşneanu de altă dată"*.

Ne-a mai rămas, puţin cunoscut, capătul de sus al Uliţei Mari, *Copoul*, numit şi *Podul Verde*, pe care sperăm să ne întâlnim la anul.

Să fim cu toţii sănătoşi.

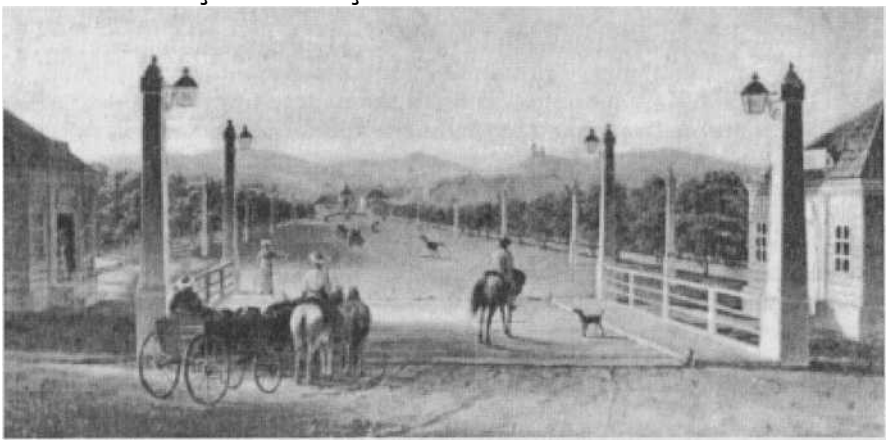

Bariera Podul Verde sau *laşul văzut de la Copou* (M. Vorobieff, 1834)

Câteva păreri despre vechile volume:

Un veac prin Gara Iaşi

„Printre semnatarii unor pastile de istorie feroviară în Lupta CFR şi *Revista CFR, din anii 1968 – 1970 se găsea şi unul de la Iaşi, pe care aveam să-l cunosc personal, atunci când se arăta şi pe la Cronica cu tot felul de propuneri în calitate de Preşedinte al Comisiei de Turism Municipale* (pe linie sportivă), *oţărându-se, căci edilii de pe atunci se împiedicau cam mult de vechile*

zidiri… Într-o zi mi-a pus în braţe un teanc de foi bătute la maşină cu rugămintea să-mi arunc ochii prin ele-Aşa că m-am apucat de citit paginile ascunse sub titlul, de loc urât: Un veac prin gara Iaşi. Bănuiam o monografie tehnico-economică, întocmită de un inginer prin definiţie om al schemelor, cifrelor şi tabelelor, dar am avut surpriza, plăcută să găsesc un şir de evocări emoţionante ale anilor ce au trecut peste străvechiul Iaşi şi peste bătrâna sa poartă – gara – cu zidurile înnegrite de fumul miilor de locomotive şi lespezile pardoselilor roase de bocancii celor trei războaie… Din întreaga alcătuire se constata că, de fapt, gara i-a slujit autorului şi ca pretext pentru incursiuni îndrăzneţe şi fericite… şi în viaţa oraşului, legând bine poarta de cetatea ce o slujeşte. (Aurel Leon, *Cuvânt de început, 1983*)

Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Târgul Ieşilor

„În aproape 200 de pagini Ion Mitican şi-a propus un itinerar sentimental în compania lui Eminescu şi Creangă pe străzile de altă dată ale Iaşilor… Unele fraze reprezintă adevărată literatură, prin forţa de de evocare, colorit, armonie reliefarea unor trăsături fizice şi psihice, descrieri de interior, vioiciunea dialogului etc… Totul rânduit cu o anume ştiinţă fac din această lucrare un ghid interesant pentru turiştii care vor să se instruiască şi să aibă un prilej de mare desfătare sufletească (*G. Bădărau, Mari scriitori pe străzile laşului, „Evenimentul", 27 octombrie 1992*).

„Fascinat de ideea că poate merge pe urmele celor doi mari scriitori (Mihai Eminescu şi Ion Creangă), *reconstituindu-le drumurile, prin cele mai nebănuite cotloane, Ion Mitican şi-a cheltuit timpul liber de la slujba sa inginerească, din ultimele două decenii în cercetarea arhivelor şi publicaţiilor de epocă, reuşind astfel să trăiască în târgul de odinioară. Cu o tandreţă tipic moldovenească, cititorul este introdus* în *atmosfera de atunci, fără a uita că e vorba de o evadare, deci cu repere de orientare în prezent, Mitican are talent de povestiror şi ceea ce e mai important scrie cu pasiune cu poftă de retrăire a acelor vremuri…!* (Aurel Leon, *Cu Mihai*

Eminescu şi Ion Creangă prin târgul Ieşilor", Opinia" 27 septembrie 1991)

Cu Iaşii mână-n mină, voi II, de C. Ostap şi I. Mitican

„Multe aşezări urbane, din Europa sau de peste mări şi oceane şi-ar dori să „deţină" între graţiile bibliotecilor, arhivelor pe admirabilii inginericronicaricercetătoriseriitori Constantin Ostap şi Ion Mitican. Urmaşi ai memorialiştilor de tip Iacob Negruzzi (Amintiri din Junimea) şi George Panu (Amintiri de la Junimea din Iaşi), confraţii noştri sunt oameni în toată firea, povestitori talentaţi, învingând inerţii şi prejudecăţi cu o superbie demnă de pildă. Dinamici, dezinvolţi, citind pe ruptele (de la colecţii de ziare vechi la cărţi semnate de Ionel Teodoreanu sau de Aurel Leon, de la acte de proprietate la planuri de urbanism, de la plăci memoriale la inscripţii din cimitire, de la Dacia Literară la Convorbiri Literare, mai vechi şi mai noi), de o modestie creştinească rară, enoriaşi substanţiali ai laşului, ne oferă un spectacol memorabil savuros..." (Lucian Vasiliu, Mână-n mână, literatura şi ingineria, martie 1997.)

„Constantin Ostap şi Ion Mitican facspuneam – un cuplu ideal pentru asemenea lucrări (despre Iaşi), primul este mai meticulos, mai robit informaţiei istorice, dând aer „ştiinţific „evocărilor sale, un om de arhivă de bibliotecă. Al doilea e mai „boem", lasă imaginaţia să lucreze liber, şi scapără adeseori din condei pagini de presă în buna tradiţie a lui Sadoveanu, N.A. Bogdan, G. Lesnea şi Aurel Leon: el nu-şi aminteşte nici nu reconstituie ci evocă... în cei doi ingineri se ascund un istoric şi un prozator... (Ioan Holban, *laşul văzut de doi ingineri, „24 de ore"*, 21 august 1997)

Romantica istorie a Palatului Roznovanu

„Ion Mitican tratează bibliotecile şi arhivele ca pe un soi de drog. El se îmbibă de informaţii pentru a fi liber să fabuleze. El ia un personaj, o situaţie, un document şi le răsuceşte pe toate feţele până când în inima de hârtie începe să bată pulsul legendei. Istoria palatului Roznovanu e un roman cu mistere, scris parcă în urmă cu jumătate de

veac cu tocul muiat într-o călimară romantică”. (Val. Condurache, *Ficţionarii*, „*Monitorul*” 19 ianuarie 2001)

Strada Lăpuşneanu

„*Mişună prin Iaşi două personaje din altă lume… Sunt întotdeauna foarte grăbiţi şi extrem de politicoşi… îndeobşte fiecare cară după el un gentoi de piele, pe cât de ponosit, pe atât de burduşit cu cărţi, manuscrise, fotografii vechi şi câte cele… Cărţile lor au au titluri duioase, ce par scrise acum un veac*: *Uzina de lumină, Cu Iaşii mână-n mână, Gara amintirilor, Romantica poveste a palatului Roznovanu, Parfum de Iaşi, Strada Lăpuşneanu de altă dată. Unele au fost scrise* şi *semnate în tandem, altele separat. Ei refac străzi* (*precum emblematica Lăpuşneanu*), *construiesc clădiri, înalţă monumente, scociorăsc după documente, fixează, repară, mută despică, şi unesc firele unui oraş de altă dată, pe care ni-l fac mai vivant decât acel de acum. Te apucă nostalgia. Ieşind din cărţile lor retroactive şi preumblându-te prin Iaşi, parcă îţi găseşti mai multe puncte de reper, deşi te încearcă sentimentul ciudat că te afli într-un alt oraş, într-un alt timp şi într-un alt spaţiu, al legendei*”. (Nicolae Turtureanu, *Doi nostalgici*. „*Ziarul de Iaşi*, 1 iulie 2003).

Recent a apărut în editura Tehnopress un volum semnat de acest iubitor al laşului cu titlul Strada Lăpuşneanu, volum care atrage atenţia din mai multe puncte de vedere. Pe de o parte prin bogăţia elementelor de istorie, pe de altă parte prin frumuseţea evocării acelei străzi care nu poate fi uitată de niciun locuitor al oraşului…” (Liviu Moscovici, *Viaţa Noastră, 28 mai 2004, Tel-Aviv, Israel*)

Primăria municipiului Iaşi de C. Ostap şi I. Mitican

„*Urmaşi ai memorialiştilor ieşeni Iacob Negruzzi, G. Panu, Vasile Panopol, fideli demersului spiritual major, autorii ne dezvăluie într-o cheie proprie, întâmplări din dulce târgul Ieşilor, ce ţin de istoria trecută sau mai apropiată. Autorii merg pe linia de investigaţie a lui A urii Leon, întemeiată pe inteligenţă şi spirit de observaţie şi dăruiţi cu har scriitoricesc ne dezvăluie un oraş ce merită*

tot efortul de abnegaţie şi dăruire...” (Olga Rusu, *Memorialişti ieşeni*, *„Dacia Literară”*, nr. 44, 2002)

Din Târgul Cucului în Piaţa Unirii

„Ion Mitican se dovedeşte a fi un cercetător meticulos şi pasionat al arhivelor, folosind cu pricepere documentele găsite... Ceea ce a dorit Ion Mitican i-a reuşit...” (G. Iosub, *„Minimum”*, mai 2004, Tel-Aviv, Israel)

„Târgul Cucului, între legendă şi istorie, impresionantă evocare a unui cartier ieşean... în Iaşi a existat o obşte însemnată de evrei obşte care trebuie cunoscută, obşte care trebuie să i se permanentizeze memoria. Anii trecuţi mai multe cărţi remarcabile dedicate laşului au poposit în rafturile librăriilor şi ale bibliotecilor... în rândul acestora însă, un loc aparte îl deţine o carte de excepţie, o carte uluitoare, care a fost aşteptată de mulţi, a fost aşteptată vreme îndelungată, o carte care, în sfârşit, reabilitează şi reînvie în faţa noastră un vechi cartier al laşului... Este vorba de volumul lui Ion Mitican Din Târgul Cucului în Piaţa Unirii, itinerar sentimentalei, Tehnopress, 2003) *...Pagini scrise cu un talent deosebit, cu mare forţă a evocării, care te face să nu poţi lăsa cartea din mână...”* (Liviu Moscovici”, *Viaţa Noastră”*, 23 iulie 2004, Tel-Aviv, Israel)

Cuprins

Capitolul 1
De la Curtea Domneasca la Trifestite 7
Plimbare pe vremea Unirii 7
Palatul lui Petru Şchiopu şi un faimos „oţel”.
cu adresa rătăcită: Sunt Petersburg 13
Găzduit o vreme pe unde-i acum Liceului Naţional 15
...Apoi pe strada Golia 16
...Şi în Uliţa Princiară sau în casa ghiculească? 18
Alt han vestit care nu mai este: Hanul Turcesc 23
...Şi o statuie uşărnică 24
Capitolul 2
Catedrala Neamului *de la* Treisfetite 25
Pe Uliţa Boierilor se construieşte o biserică aurită pe care „nu-i *chip s-o descrii cu limba sau cu pana*”... 25

La Trei Ierarhi se deschidea primul Colegiu numit şi „*Academia Vasiliană*” 33
…Dar care apoi se risipea, urmând pierderea domniei, a averei şi înrobirea preafrumoasei Doamne Ecaterina 34
Un Cavaler din umbra Trei Ierarhilor cutreieră Europa 39
La Trei Ierarhi vine în ospeţie împăratul „*moscheiesc*”.
Petru cel Mare, iar pentru veşnicie Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza 40
Capitolul 3
Mica Grecie *de* la Iaşi 42
Mai întâi cu şcoala la Trei Ierarhi 42
Pe Uliţa Mare se vorbea greceşte ca la Atena 43
Printre oaspeţii de la Trei Ierarhi este găzduit şi
Regele Poloniei 46
Şcoală Domnească de la Trei Ierarhi se mută la Sfântul Sava 48
Şcoala aceea avea şi clase de latină şi „*arăpească*” 51
În anul 1749 sunt poftiţi la şcoală şi copiii „*prostimei*” (mai mari de trei ani) 53
Iar la Trei Ierarhi se slobozeau „*vecinii*”.
ţăranii moldoveni înrobiţi 54
Boierii vorbeau numai cu Evghenestate, Arhonda şi Frăţica 55
Tot Mavrocordat, cucerniceşte „*femeile nărăvaşe*”, punându-le la rugăciuni în Mitropolia Veche 57
Urmaşul său ţintuia de un stâlp, în piaţa publică, pe acei ce pretindeau bacşişuri 58
Pe Uliţa Mare apărea „*Facultas Artium*” 58
La Iaşi se înfiinţează Academia învăţăturilor şi Epistimiilor (ştiinţelor) 59
Academia de la Iaşi, devenea şcoală însemnată a răsăritului 63
Pe Uliţa Mare, în ograda Mitropoliei, de zideşte localul primei academii a Moldovei: Academia Domnească 63

Ctitorul Academiei avea un sfârşi tragic 66
Vechi nume de profesori uitaţi ai şcolii din Uliţa Mare 68
La Academie, pe Uliţa Mare, se năştea…
O „*Facultate de* Construcţii" cu învăţături în limba română 73
Peste drum de Mitropolie se prezenta primul spectacol în limba română 76
„*Parnassul*" *din* Uliţa Mare sau Grădina cu oratori din ograda Mitropoliei 77
Şcoala roznovanilor 85
Zile furtunoase pe Uliţa Mare din Iaşii anilor 1820 87
22 februarie 1821 – zi însemnată în calendarul grecesc.
La Iaşi se strânge Eteria, iar la Trei Ierarhi se întruneşte statul ei major 91
Straşnica întâmplare din Uliţa Mare: la Trei Ierarhi pornea războiul pentru Independenţa Greciei (1821 – 1833) 84
Primăvara anului 1821 la Iaşi 96
Pentru sprijinul acordat Eteriei, Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei, primeşte carte de afurisenie patriarhicească 99
…iar Patriarhul Constantinopolului şi membrii
Sinodului sunt spânzuraţi 100
Nu puţine ecouri avea şi Revoluţia lui Tudor 104
Studenţii Academiei din Uliţa Mare – Eroii de la Drăgăşani 105
Drumul salvării Drăgăşani-Iaşi-Sculeni 106
Pământul nemuririi: Sculeni 107
Ultimele clipe ale Eteriei din Moldova 111
Pătimirile Ieşilor şi ale Moldovei după evenimentul de la Trei Ierarhi 111
O carte uitată despre Iaşii anului 1821: *Jalnica Tragedie* 113 Ecoul faptei de la Trei Ierarhi: viaţă nouă în Pricipate 123
Un ieşean, cel dintâi ministru de externe al Greciei Independente 126

Capitolul 4
La Trei Ierarhi s-a născut şi Societatea Junimea 129
Mai întâi aflăm când s-a petrecut evenimentul 129
Îl însoţim pe diaconul Ion Creangă pe sub turla Trisfetitelor 134
Şi ne plimbăm cu Mihai Eminescu pe Uliţa Mare 138
De la Trei Ierarhi nu lipsea nici Veronica Micle 143
Aflăm şi despre o întâmplare a Sfintei Paraschiva, petrecută sub turla Trisfetitelor 147
După veacuri de zbucium, cutremure şi dese pârjoluri, biserica se restaura 149
…iar Sfinţirea prilejuia o Serbare de pomină 151
După sfinţire veneau şi criticile 155
Se considera că la restaurare se pierduse
„Cel mai interesant locaş al laşului: *Biserica cu Trei Altare*” 157
Ne amintim şi alte zidiri legendare care nu mai sunt: dughenile de la Trei Ierarhi 161
Capitolul 5
Răscolind cenuşa amintirilor între Treisfetite şi Mitropolie 163
Dăm peste „burgul” vechiului târg 163
Popas la hanul Ilie Armanu (Armeanu), gazda poetului Mihai Eminescu 168
Fiindcă suntem în Uliţa Mare, avem prilejul să aflăm unde s-a înfiinţat Teatrul Evreiesc în limba idiş şi câte ceva despre începuturile sale 174
„Cronica „primului spectacol 176
Cu Mihai Eminescu la Teatrul Evreiesc 177
Se realizează un plan de peste 80 de ani 187
Şi Mitropolia avea dugheni la faţă 189
Ultimul adăpost al tezaurul României, înainte de a porni în lungul său voiaj fără întoarcere 192
Capitolul 6
Popas la Roznovanu 194
Palatul plin de istorii romantice 194
…care încep cu aceea a cronicarului
Miron Costin, decapitat pentru o vină închipuită 195

Aici se aşezau Roznovanii 197
Se ridică un nou palat pe Uliţa Mare 199
Palatul rămânea lui Neculai al II-lea Roznovanu 201
Drept felicitare, tinerii însurăţei căpătau o sobornicească osândă 202
Războiul din faţa casei Roznovanu, pe Uliţa Mare 205
Candidatul la domnie Nunuţă, zis şi „*Neculai al III-lea*”.
În loc de tron primea închisoare 210
Neînvinsă, cucoana Marghioliţa nu se dădea bătută şi lupta mai departe 212
Prinţul Carol locuieşte la Roznovanu 213
Palatul din Uliţa Mare al regilor din Belgrad 216
Regele din Belgrad, pe trei sferturi ieşean 219
Tragedia din Belgrad se prorocise în Uliţa Mare din Iaşi 221
O regină îndoliată se plimbă în taină pe Uliţa Mare 224
Se despărţea de Uliţa Mare şi faimoasa cucoană Marghioliţa 225
Palatul aducerilor aminte 226
La Roznovanu se instalează Primăria 228
…Şi apoi se pregăteşte o reşedinţă regală 229
…Pe care o vizitează principii Maria şi Ferdinand, dar n-au de gând s-o locuiască 230
Bătrânul palat se reînnoieşte 232
În locul regelui se aşază tribunalele şi armata 234
O fantomă roznăvănească apare ziua, în amiaza mare, pe peronul Gării Iaşi 236
După multe peripeţii şi mutări, Primăria se întoarce acasă, pe Uliţa Mare – strada Ştefan cel Mare şi Sfânt 238
Capitolul 7
Şi între Mitropolie şi Magazia Miculi erau destule „minunăţii” 240
O zidire din Uliţa Mare cere îndurare Cerului vreo patruzeci de ani cu turlele ridicate ca nişte braţe omeneşti 240
Ce era odinioară pe locul esplanadei şi mai spre

centru 243
Teatrul lui Appolo din Uliţa Mare 244
Şi aşa am ajuns în fostul „*City*” *al* Ieşilor 248
Întâiul bancher al Moldovei şedea în casa
„Primului teatru ieşean”? 253
...Ne oprim şi la Curtea Domnitorului Mihail Sturza 254
Pe aici se găsea şi prăvălia lui Neculai Ioan 258
Locul unde eroul lui Costache Negruzzi a cumpărat pălărie nevestei 260
Bătălie pentru Piaţa cea Nouă 261
Magazia de unde şi-a cumpărat peruca
Gahiţa Rosmanovici – amica lui Iorgu de la Sadagura, eroina lui Vasile Alecsandri 262
Uliţa Mare înghiţea şi capătul nordic al Uliţei Golia 265 Studioul unde s-a fotografiat Mihai Eminescu în anul 1884 267
Astfel găsim şi ultima aşezare a hanului sunt Petersburg devenit Europa şi apoi d’Europe 269
Întoarcere cu ochii reveriilor pe Uliţa Mare 270
...Cu scurtă incursiune pe Uliţa Pavelei de Lemn 273
Pe ea a început nenorocirea asfaltării 275
...Urmată de pacostea alinierii 277
Astfel se răşluia şi Palatul lui Ghica 281
Şi se contura bulevardul lui George Melidon 282
Se spera să rămână măcar Palatul lui Grigore Ghica, din coasta Curţii Domneşti 289
Drept încheiere 295
De acelaşi autor:
Radiotelefoane – principii, Editura M.T. Te., Bucureşti, 1973; *Radiotelefoane mobile*, Editura M.T. Te., Bucureşti, 1974;
Radiotelefoane portabile, Editura M.T. Te, Bucureşti 1974;
Noi echipamente telegrafice, Editura M.T. Te., Bucureşti, 1975; *Radiotelefoane. Funcţionare. Exploatare.*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1979;
Un veac prin Gara Iaşi, Editura Sport-Turism,

Bucureşti, 1983;

Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Târgul leşilor.

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1990;

Prin Iaşi cu Veronica Micle, Editura Cronica, Iaşi, 1996;

Iaşi, Gara Amintirilor, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000;

Palatul Marilor Uniri, Muzeul Unirii, Iaşi, 2000;

Palatului Roznovanu, o poveste romantică, Editura Tehnopress, Iaşi, 2002; *Strada Lăpuşneanu de altă dată*, Editura Tehnopress, Iaşi, 2002;

Din Târgu Cucului în Piaţa Unirii, Editura Tehnopress, Iaşi, 2003; *Vechi locuri şi zidiri ieşene* vol. I şi II, Editura Tehnopress, Iaşi, 2004;

În colaborare: Constantin Ostap şi Ion Mitican:

Cu Iaşii mână-n mână, vol. II, Editura Dosoftei, Iaşi, 1997;

Cu Iaşii mână-n mână, vol. III, Editura Tehnopress, Iaşi, 1999; *Iaşul între adevăr şi legendă*, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000;

Primăria Municipului Iaşi. Pagini de istorie, evocări şi legende, Editura Tehnopress, Iaşi, 2001.

În colaborare: Alexandru Dobrescu, Ion Lupu, Gabriel Mărgineanu: *Bun venit în Moldova cu trenul* (*Welcome to Moldavia by train*), Mydo Center, Iaşi, 2000.

În colaborare: Olga Rusu, Dan Jumară, Ion Mitican, Ştefan Oprea, Constantin Ostap, Liviu Papuc:

Caragiale în Iaşii Junimii, Editura Timpul, 2002.

ION MITICAN

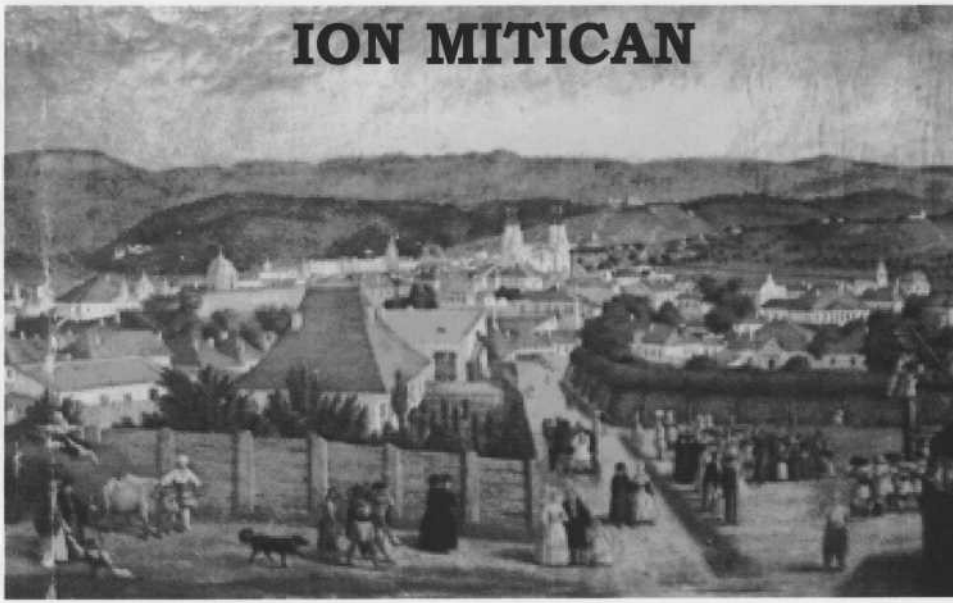

Ulița Mare

din demult uitate vremuri

Vechi locuri și zidiri ieșene

editura Tehnopress

Foto: Radu Orac

Cu multumiri, autorul